ACADEMIA DE ȘTIINȚE SOCIALE ȘI POLITICE A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

REVISTA DE ISTORIE

DIN SUMAR:

ÎMPOTRIVA OBSCURANTISMULUI, RASISMULUI ȘI ȘOVINISMULUI — PAGINI DIN EXPERIENȚA ROMÂNIEI INTERBELICE
TITU GEORGESCU

ACTIVITATEA INTERNAȚIONALĂ A ROMÂNIEI ÎNTRE 1948 — 1965 (II)
ELISABETA PETREANU

ACȚIUNI CULTURALE ȘI ARTISTICE PRIVIND AFIRMAREA UNITĂȚII NAȚIONALE
VASILE NETEA

IMPLICAȚIILE PE PLAN EUROPEAN ALE REVOLUȚIEI TURCE DIN 1908
NICOLAE CIACHIR

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

AUGUSTUS — SEMNIFICAȚIA „REPUBLICANĂ" A UNUI TITLU IMPERIAL
PETRE CEAUȘESCU

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE

RECENZII

ÎNSEMNĂRI

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

9

TOMUL 31 1978

SEPTEMBRIE

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

www.dacoromanica.ro

ACADEMIA DE ŞTIINŢE SOCIALE ŞI POLITICE
A REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

SECŢIA DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE

COMITETUL DE REDACŢIE

ARON PETRIC *(redactor responsabil)*; ION APOSTOL *(redactor responsabil adjunct)*; NICHITA ADĂNILOAIE; LUDOVIC DEMÉNY; GHEORGHE I. IONIŢĂ; VASILE LIVEANU; AUREL LOGHIN; DAMASCHIN MIOC; ŞTEFAN OLTEANU; ŞTEFAN ŞTEFĂNESCU; POMPILIU TEODOR *(membri)*.

Preţul unui abonament este de 120 lei.
În ţară abonamentele se primesc la oficiile poştale, factorii poştali şi difuzorii de presă din întreprinderi şi instituţii.

Revistele se mai pot procura (direct sau prin poştă) şi prin PUNCTUL DE DESFACERE AL EDITURII ACADEMIEI, Calea Victoriei nr. 125, 71021, sector 1.

Cititorii din străinătate se pot abona adresîndu-se la ILEXIM Departamentul Export-Import presă, P.O. BOX 136—137. Telex 11226 — Bucureşti, 70116, Str. 13 Decembrie nr. 3.

Manuscrisele, cărţile şi revistele pentru schimb precum şi orice corespondenţă se vor trimite pe adresa Comitetului de redacţie al revistei „REVISTA DE ISTORIE". Apare de 12 ori pe an.

www.dacoromanica.ro

B-dul Aviatorilor, nr. 1
Bucureşti, 71261, tel. 50.72.41.

REVISTA DE ISTORIE

TOM 31, Nr. 9
septembrie 1978

SUMAR

TITU GEORGESCU, Împotriva obscurantismului, rasismului și șovinismului — pagini din experiența României interbelice 1517
ELISABETA PETREANU, Activitatea internațională a României între 1948 — 1965 (II) 1535

*

VASILE NETEA, Acțiuni culturale și artistice pentru afirmarea unității naționale . . . 1561
NICOLAE TRIFOIU, Rolul Institutului de credit „Economul" din Cluj în viața românilor din Transilvania pînă la 1918 1581

*

ȘTEFANA SIMIONESCU, Moldova și Țara Românească în politica habsburgică între anii 1716—1774 1599

*

NICOLAE CIACHIR, Implicațiile pe plan european ale revoluției turce din 1908 . . . 1625

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

PETRE CEAUȘESCU, Augustus — semnificația „republicană" a unui titlu imperial . . 1649
Sud-estul Europei sub dominația otomană într-o recentă lucrare a lui Peter J. Sugar *(Paul Cernovodeanu)* 1671

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

Lucrări noi de istorie locală *(N. Stoicescu)* 1675

VIAȚA ȘTIINȚIFICĂ

A VI-a întîlnire a Comisiei mixte româno-sovietice de istorie *(Gheorghe I. Ioniță)* Colocviu de istorie româno-englez *(Elisa Campus)*; Conferința internațională de la Moscova consacrată Centenarului independenței sud-estului european de sub dominația otomană *(Nicolae Ciachir)*; Colocviul omagial Voltaire, Rousseau și secolul al XVIII-lea *(Constantin Șerban)*; Cronica 1685

„REVISTA DE ISTORIE", tom. 31, nr. 9, p. 1513—1718, 1978

www.dacoromanica.ro

RECENZII

GH. ȚUȚUI, GH. I. IONIȚĂ, *Anii tumultuoși ai luptei pentru Republică*, Edit. militară, București, 1978, 228 p. *(Aron Petric)* 1695

RADU CONSTANTINESCU, *Moldova și Transilvania în vremea lui Petru Rareș. Relații politice și militare (1527—1546)*, D.G.A.S. București, 1978, 272 p. + 2 h. *(Emil Lazea)* 1698

* * * *Diplomat in Paris 1936—1939. Memoirs of Juliusz Lukasiewicz, ambassador of Poland*, Edited by Waclaw Jedrezewicz, Columbia University Press, New York, 1970, 408 p. *(Mihail E. Ionescu)* 1701

EMMANUEL LE ROY LADURIE, *Le territoire de l'historien*, Gallimard, Paris, vol. I, ediția II, 1977, 544 p.; vol. II, 1978, 451 p. *(Lucian Boia)* 1705

ÎNSEMNĂRI

ISTORIA ROMÂNIEI: * * * *Viteji ai neamului 1877—1878*. Redactori coordonatori: dr. Florian Georgescu, Elena Pălănceanu, Muzeul de istorie al R.S. România, București, 1977, 320 p. *(Mihai Oprițescu)*; ERNST WAGNER, *Historisch-statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen. Mit einer Einführung in die historische Statistik des Landes*, Böblau Verlag, Köln, Wien, 1977, IX + 526 p. + 40 fig. + 27 tab. + 2 h. (Studia Transylvanica 4) *(Adolf Armbruster)*; * * * *Inscripțiile Daciei Romane*, vol. II, 276 p. + 46 p.; vol. III/1, 287 p. Edit. Academiei R.S.R., București, 1977, *(George Trohani)*; **ISTORIA UNIVERSALĂ**: TITOS P. JOCHALAS, *Gheorghe Castriotis-Scanderbeg în istoriografia și literatura neogreacă*, Institutul de studii balcanice, Thessaloniki, 1975, 170 p. + XXXI il. *(Nestor Camariano)*; * * * *Pisma i bumaghi imperatora Petra Velikogo*, vol. 12, partea II-a, Izd. Nauka, Moscova, 1977, 631 p. *(Constantin Șerban)*; Dr. JOCHEN JACKE, *Kirche zwischen Monarchie und Republik. Der Preussische Protestantismus nach dem Zusammenbruch von 1918*, Christians Verlag, Hamburg, 1976, 490 p. *(Mircea N. Popa)* 1711

www.dacoromanica.ro

REVISTA DE ISTORIE

TOME 31, N° 9
septembre 1978

SOMMAIRE

TITU GEORGESCU, Contre l'obscurantisme, le racisme et le chauvinisme — pages de l'expérience de la Roumanie de l'entre-deux guerres 1517
ELISABETA PETREANU, L'activité internationale de la Roumanie durant la période 1948—1965 (II) 15 3

★

VASILE NETEA, Actions culturelles et artistiques pour l'affirmation de l'unité nationale 1561
NICOLAE TRIFOIU, Le rôle de l'institut de crédit „Economul" de Cluj dans la vie des Roumains de Transylvanie jusqu'en 1918 1581

★

ŞTEFANA SIMIONESCU, La Moldavie et la Valachie dans la politique des Habsbourg durant l'étape 1716—1774 1599

★

NICOLAE CIACHIR, Les implications sur le plan européen de la révolution turque de 1908 1625

EN L'HONNEUR DU XV-E CONGRES INTERNATIONAL DES SCIENCES HISTORIQUES

PETRE CEAUŞESCU, Augustus — la signification „républicaine" d'un titre impérial . . 1649
Le Sud-est de l'Europe sous la domination ottomane dans un récent ouvrage de Peter J. Sugar *(Paul Cernovodeanu)* 1671

PROBLEMES DE L'HISTORIOGRAPHIE CONTEMPORAINE (ETUDES DOCUMENTAIRES)

Nouveaux ouvrages d'histoire locale *(N. Stoicescu)* 1675

VIE SCIENTIFIQUE

La VI-e réunion de la commision mixte roumano-soviétique d'histoire *(Gheorghe I. Ioniță)* Colloque d'histoire roumano-anglais *(Eliza Campus)*; La conférence internationale de Moscou consacrée au Centenaire de l'indépendence du Sud-est européen de la domination ottomane *(Nicolae Ciachir)*; Le Colloque consacré à Voltaire, Rousseau et au XVIII-e siècle *(Constantin Şerban)*; Chronique 1685

www.dacoromanica.ro

COMPTES RENDUS

GH. ŢUŢUI, GH. I. IONIŢĂ, *Anii tumultuoşi ai luptei pentru Republică* (Les années tumultueuses de la lutte pour la République), Editions militaires, Bucarest, 1978, 228 p. *(Aron Petric)* 1695

RADU CONSTANTINESCU, *Moldova şi Transilvania în vremea lui Petru Rareş. Relaţii politice şi militare (1527—1546)* (La Moldavie et la Transylvanie au temps de Pierre Rareş. Relations politiques et militaires (1527—1546), Direction Générale des Archives de l'Etat, Bucarest, 1978, 272 p. + 2 cartes *(Emil Lazea)* . . . 1698

* * * *Diplomat in Paris 1936—1939. Memoirs of Juliusz Lukasiewicz, ambassador of Poland*, Edited by Waclaw Jedrezewicz, Columbia University Press, New York, 1970, 408 p. *(Mihail E. Ionescu)* 1701

EMMANUEL LE ROY LADURIE, *Le territoire de l'historien*, Gallimard, Paris, vol. I, IIe édition, 1977, 544 p.; vol. II, 1978, 451 p. *(Lucian Boia)* 1705

NOTES

HISTOIRE DE LA ROUMANIE: * * * *Viteji ai neamului 1877—1878* (Héros du peuple 1877—1878) Rédacteurs coordonnateurs: dr. Florian Georgescu, Elena Pălănceanu, Le Musée d'histoire de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1977, 320 p. *(Mihai Opriţescu)*; ERNST WAGNER, *Historisch-statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen. Mit einer Einführung in die historische Statistik des Landes*, Böhlau Verlag, Köln, Wien, 1977, IX + 526 p. + 40 fig. + 27 tableaux + 2 cartes (Studia Transylvanica 4) *(Adolf Armbruster)*; * * * *Inscripţiile Daciei Romane* (Les inscriptions de la Dacie Romaine), vol. II, 276 p. + 46 p.; vol. III/1, 287 p. Editions de l'Académie de la République Socialiste de Roumanie, Bucarest, 1977, *(George Trohani)*; **HISTOIRE UNIVERSELLE**. — TITOS P. JOCHALAS, *Gheorghe Castriotis-Scanderbeg în istoriografia şi literatura neogreacă* (Gheorghe Castriotis-Scanderbeg dans l'historiographie et la littérature néogrecque), L'Institut d'études balkaniques, Thessaloniki, 1975, 170 p. + XXXI il. *(Nestor Camariano)*; * * * *Pisma i bumaghi imperatora Petra Velikogo*, vol. XII, II-e partie, Izd. Nauka, Moscou, 1977, 631 p. *(Constantin Şerban)*; Dr. JOCHEN JACKE, *Kirche zwischen Monarchie und Republik. Der Preussische Protestantismus nach dem Zusammenbruch von 1918*, Christians Verlag, Hamburg, 1976, 490 p. *(Mircea N. Popa)* 1711

www.dacoromanica.ro

ÎMPOTRIVA OBSCURANTISMULUI, RASISMULUI ŞI ŞOVINISMULUI — PAGINI DIN EXPERIENŢA ROMÂNIEI INTERBELICE

DE

TITU GEORGESCU

Ecuaţia care conjugă cele trei componente implică rezolvări contemporane pentru ceea ce numim condiţie umană. Implică totodată epoci istorice diferite — care circumscriu tenebrele colonialismului cu sechelele sale actuale, evoluţia lumii imperialiste cu exacerbarea fascistă, apartheidul şi neofascismul — în care s-au conturat, apoi s-au format şi consolidat ideologiile, practicile politice agresive ale şovinismului şi rasismului cu faţete felurite [1].

Experienţa popoarelor în confruntarea lor cu manifestările „primare" ale acestor ideologii şi practici agresive, se înscrie pe o paletă foarte diversificată, de la experienţele ţărilor metropole, la cele cu o relativă independenţă, pînă la acelea aparţinînd ţărilor coloniale sau în ultimă etapă, marcate puternic de resturile colonialismului, ale dominaţiei prin forţă.

În evantaiul manifestărilor pe care le îmbracă obscurantismul, rasismul, şovinismul, fiecare ţară înscrie experienţa sa. Dincolo însă de particularităţi şi de specific, peste tot în lume rasismul, şovinismul au constituit şi constituie forme ale asupririi, agresiunii şi sînt profund antipopulare şi nonprogresiste. Au fost şi sînt forme ale menţinerii şi extinderii dominaţiei asupra altor popoare, ale perpetuării jugurilor medievale, coloniale, sub mantie contemporană. Terenul prielnic l-a constituit pretutindeni obscurantismul, fie alimentat de incultură, de ţinerea popoarelor în înapoiere, cu puternice tente de indemnitate umană, fie alimentat de teorii moderne agnostice care trebuiau filozofic să demonstreze oamenilor neputinţa lor de a ieşi din imperiul fatalismului.

De la vînătorile de vrăjitoare şi martirajul oamenilor de ştiinţă în evul mediu, regizate de inchiziţie şi cercuri mai laice, pînă la teoriile apocalipsului, regăsite şi în acest sfîrşit de mileniu doi, se întinde o epocă în care obscurantismul a generat şi generează cele mai primejdioase curente de gîndire şi practici inumane.

---

[1] Academia de ştiinţe sociale şi politice a organizat în iunie 1978 simpozionul consacrat luptei împotriva apartheidului, a rasismului şi şovinismului, în cadrul căruia a fost prezentată în rezumat comunicarea de faţă.

„REVISTA DE ISTORIE", tom 31, nr. 9, p. 1517–1533, 1978

www.dacoromanica.ro

Pe un asemenea fond chiar în ţări unde analfabetismul dispăruse, unde cultura şi civilizaţia erau înaintate, fascismul a putut prolifera. Exacerbînd spiritul naţionalist al păturilor mijlocii, — militarismul cu o anume tradiţie în Germania, anarhismul cu rădăcini în Italia şi Spania, revizionismul în Ungaria — şi speculînd nemulţumirile unor categorii sociale accesibile obscurantismului, misticismului, demagogismului, s-a ajuns ca fascismul să transforme rasismul şi şovinismul în politică naţională.

★

În temeiul studierii experienţei istoriei se poate ferm conchide că marile puteri au patronat ideologiile care să ţină în ignoranţă şi subdezvoltare majoritatea popoarelor lumii. Fie propagînd şovinismul de mare putere, fie rasismul sau alte teorii care escamotau pe cele două, mobilurile ideologiilor reacţionare urmăreau să adîncească prăpastia care nu a putut fi trecută de popoare cîtă vreme forţa a dictat raporturile dintre ţări. „Binefacerile" colonizării Africii, Americii, Asiei sau misiunea civilizatoare pe „continentele negre, roşii şi galbene" cuprind reprezentarea desfăşurării uneia din cele mai cutremurătoare epoci ale lumii, care a durat jumătate de mileniu. Practicile feroce de dominare, de jefuire a altor popoare li s-au căutat corespondenţe teoretice privind „inapetenţa pentru cultură", „incompatibilitatea la tehnică", plus „inferioritatea" unor rase sau a altora. Şi acestea în timp ce se elaborau celebre declaraţii, charte ale drepturilor omului.

Independenţa Statelor Unite, declarată acum două secole, apoi revoluţia franceză au elaborat principii înaintate privind aceste drepturi ale omului. Se deschidea o pagină de istorie nouă. Dar de la principii la concreteţea istorică distanţa s-a dovedit foarte mare, dealtfel ca şi astăzi cînd se agită principiul profund democratic al „drepturilor omului", uitînd „drepturile popoarelor". Nu lipsa drepturilor omului a determinat valurile de rasism care au infestat zone întregi ale lumii, ci în primul rînd lipsa drepturilor popoarelor la liberă dezvoltare. Fără libertatea, independenţa, suveranitatea unor popoare nestingherite în dezvoltarea lor, principiul drepturilor omului devine inoperant. Acum două veacuri, Declaraţia drepturilor entuziasma lumea pentru ce cutezase S.U.A. În proiectul iniţial al Declaraţiei, Jefferson a inclus un punct care condamna sclavajul negrilor. Împotrivirea senatorilor a fost vehementă. Declaraţia va fi definitivată excluzînd pe negri. Ei nu erau cuprinşi la drepturi pentru oameni. Se deschidea o adevărată dramă cu consecinţe multiple pentru înţelegerea libertăţii, demnităţii omului, a privilegiilor pentru o anumită „culoare" şi apoi pentru anumite popoare, rase ş.a.m.d. Pe continentul european, în secolul următor, poporul german năzuia la un stat independent şi unitar. L-au conceput oameni politici, l-au cîntat poeţi, l-au modelat filozofi în fel şi chip. Hegel ajungea să vadă în statul german raţiunea absolută. Fichte, în exaltarea sa pentru mesianismul german, împingea patriotismul pînă în braţele şovinismului. Heine scria direct: „lumea întreagă va fi germană". Ce mare distanţă faţă de Kant, care gîndea „la înfrăţirea popoarelor şi la pacea universală". Dar aici nu e vorba de a condamna sau găsi rădăcini ale şovinismului şi rasismului la aceşti mari sacerdoţi ai poporului german, ci de a înţelege cum ulterior ideologiile

www.dacoromanica.ro

șovine, rasiste, agresive au căutat paternități în predecesori, forțînd filozofia, concepția, sensurile date de ei. Împărații, regii, curțile lor cu toată nobilimea, bancherii, marii industriași, cu finanțele și trusturile lor au căutat în trecutul istoric, în scrierile gînditorilor și în spiritualitatea popoarelor acele elemente pe care să le canalizeze în direcția creșterii nemăsurate a puterii pe seama maselor din propria țară și a marei majorități a țărilor lumii. Șovinismul și rasismul sînt produse ale unei anume etape istorice în care țările lumii au fost așezate într-o strîmbă balanță ținută de puterile mari, mai ales în faza imperialistă a evoluției capitalismului. Șovinism în sine nu există. Nici rasism în sine nu există. Aceste ideologii funeste au fost create, cultivate, inoculate timp îndelungat și cu asiduitate, cuprinzînd în unele cazuri chiar o bună parte a maselor. Astfel se explică prezența unor umbre ale acestor ideologii pînă și în teorii declarat democratice. Nu puțini au fost liderii unor partide progresiste, social-democratice chiar care contaminați de hegemonismul țării-metropolă vedeau în alte popoare, categorii inferioare și le tratau ca atare. La Congresul Internaționalei social-democrate de la Amsterdam, în 1904, Verodorat și van Kel, olandezi și Hilquit, american, au prezentat un proiect de rezoluție în care sugerau ideea potrivit căreia regulile mișcării socialiste nu se aplică la „rasele înapoiate". La Congresul de la Stuttgart în 1907 se cerea ca emigranții chinezi, japonezi, negrii ș.a. să nu mai fie primiți în țările metropolă deoarece „nu sînt în stare să se asimileze cu muncitorii țării ce îi adoptă". Socialistul Berger spunea textual: „Dacă vrem să realizăm vreodată socialismul în America și Canada trebuie să facem astfel ca ele să rămînă țări ale albilor". Exemplele pot fi multiplicate pentru un evantai larg de țări sau partide care au ridicat și ridică stindarde ale drepturilor omului sau egalității între popoare [2]. Experiența istoriei dintre cele două războaie mondiale constituie un zăcămînt bogat în învățăminte care trebuie să determine o mai mare circumspecție la teorii, lozinci, politici, declarat radicale, dar cu vicii ascunse în care manifestările de rasism și șovinism pun în pericol soarta popoarelor.

Cunoașterea rădăcinilor istorice și a manifestărilor lor, mai ales în perioada interbelică ajută la eradicarea nocivității șovinismului și rasismului, ajunse la proporții nucleare și cu paravane din cele mai echivoce. Cît privește obscurantismul, alimentat mai ales de ignoranță, întreținută la scară planetară, a privit în trecut și privește laturi multiple astăzi, de la analfabetism, la misticism pînă la ținerea maselor cît mai departe de cunoașterea realelor raporturi din lume, a modului cum e diriguită terra de un grup de țări, cum este suprasaturată atomic, împărțită și reîmpărțită în zone de influență, în balanțe de așa-zis echilibru ș.a.m.d. În zilele noastre obscurantismul poartă numele de lipsă de conștiință pentru starea în care se află omenirea.

România este depozitara unei bogate experiențe istorice privind lupta pentru salvgardarea independenței și unității sale împotriva forțelor agresive, șovine rasiste, fasciste. Este experiența unei țări de pe continentul cel mai civilizat ce aduce notele proprii ale modului în care un popor, ca

---

[2] „Revista de istorie", tom. 29, nr. 2, 1976, *Argumentele istoriei pentru o nouă ordine internațională*, p. 182—183.

www.dacoromanica.ro

cel român, a înfruntat rasismul, şovinismul, fascismul, în Europa, unde nu existau nici colonii, nici dominioane.

Durele confruntări ale României, în perioada dintre cele două războaie mondiale, cu unele ţări marcate puternic de expansionism, şovinism de mare putere, pot fi recompuse istoric mergînd la izvoarele conflictelor din această parte a Europei.

La răscrucea a trei mari imperii, — habsburgic, otoman şi ţarist, toate testamentar expansioniste, — România avea de înfruntat nu numai nestăvilita lor sete de cuceriri ci şi învrăjbirea ţărilor mici din această parte a Europei. Divide et impera ducea la dezbinarea unor popoare care trebuiau să-şi unească forţele ca cel croat, sîrb, bulgar, grec, român, polonez, maghiar, slovac, ceh ş.a. Învrăjbirea acestor popoare pornea de regulă din capitalele marilor puteri, semănînd morbul şovinismului acolo unde obiectiv nici nu era teren roditor. În plus se croiau pseudoteorii istorice cu apartenenţe la rase „superioare" cu drepturi teritoriale, incitînd popoarele astfel încît acestea să apeleze la sprijinul, tutela, ba chiar dependenţa de marile puteri. Cînd imperiul habsburgic în secolul XVIII îşi anunţa veleităţile la stăpînirea Europei de la Baltica la Bosfor, au început teorii despre „vidul din Carpaţi", despre Transilvania, „terra deserta" ş.a. Bogata provincie românească dintre Carpaţi trebuia lăsată fără istorie şi fără populaţie de către scribii de comandă imperială spre a justifica drepturile la stăpînirea Transilvaniei de către alte „rase" şi case imperiale, ale habsburgilor, apoi ale imperiului Austro-Ungar *. S-au elaborat „istorii ale stăpînirii de o mie de ani" a regatului maghiar peste Transilvania, s-au contrafăcut lucrări, şi s-au desfăşurat campanii de presă în tot secolul XIX. Au fost plătiţi tribuni şi au fost induse în eroare mase, revărsînd asupra propriilor popoare şi peste hotare teorii despre inferioritatea valahilor, despre înapoierea lor culturală, despre inadaptabilitatea la civilizaţie şi altele care trebuiau să justifice drepturile habsburgilor sau ale Austro-Ungariei, la stăpînirea provinciei în care marea majoritate a populaţiei era românească. S-a scris şi s-a grăit mult pe aceste falsuri istorice, antrenînd instituţii, şcoli, biserici şi ajungînd să capteze în unele perioade, o mare parte a maselor. Era depărtată astfel, printr-o diversiune de proporţii, regizată de clasele dominante, atenţia maselor de la propria luptă împotriva exploatării, de la eforturile muncitorimii, ţărănimii, păturilor mijlocii de a păşi cu adevărat într-o epocă de civilizaţie.

Popoarele ariei europene au cunoscut în ultimul secol nu puţine învrăjbiri diriguite de marile imperii care-şi mascau scopurile hegemoniei prin cultivarea şovinismului, a agresivităţii, revendicărilor teritoriale ş.a.m.d.

Experienţa României este un adevărat rechizitoriu la adresa marilor puteri care au făcut totul ca la hotarele bimilenarei vetre dacice, să menţină

---

* Transilvania a fost cotropită, de regii maghiari, între secolele X—XIII, stăpînind peste majoritatea populaţiei româneşti, pînă la începutul secolului XVI, cînd Ungaria a fost transformată în paşalîc turcesc. Transilvania îşi menţinea statutul aparte, autonom, asemănător Moldovei şi Valahiei. Chiar în cele peste trei secole ale stăpînirii feudale maghiare, Transilvania a avut circa un secol principi români. Statutul de autonomie al Transilvaniei va fi întrerupt la hotarul secolelor XVII—XVIII, cînd Austria a inclus acest principat în imperiul habsburgic, în cadrul căruia evoluează pînă în 1867, cînd prin constituirea imperiului absolutist Austro-Ungar este încorporată regatului maghiar, pentru şase decenii, pînă în 1918.

www.dacoromanica.ro

focare de tensiune. Şi experienţele Cehoslovaciei, sau ale Iugoslaviei sau Poloniei şi altor ţări sînt grăitoare în acest sens.

Poporul român, sigur de drepturile sale istorice, ştiut aici, dincolo de epocile în care s-au aşezat populaţiile migratoare, devenite sedentare, a manifestat faţă de rasism, de şovinism, de ideologiile agresive, revizioniste o repulsie permanentă. Sigur, au fost perioade, cînd anume categorii exprimînd accentele naţionaliste ale claselor dominante, au căutat să răspundă prin manifestări şovine la atacurile şovine din afară. Dar nu aceasta a fost caracteristic poporului nostru. Şovinismul, repet, este expresia setei de cuceriri, de cotropiri şi vine dintr-o anume structură expansionist agresivă. Or, poporul român are o structură sedentară perenă, ştiut fiind că el n-a dus nici războiae de cuceriri şi nici nu a ieşit din matca sa pentru a-şi însuşi teritorii străine.

Rasismul şi şovinismul nu vor reuşi să pună pecetea pe spiritualitatea poporului român, să-i altereze umanismul, generozitatea simţămintelor de frăţie faţă de naţionalităţile conlocuitoare, maghiari, germani, secui, evrei, sîrbi. La rîndul lor, aceste naţionalităţi, în pofida învrăjbirilor anterioare primului război mondial şi ulterioare, se vor manifesta predominant pentru un trai în comun, pentru a munci şi lupta laolaltă contra celor care îi exploatau şi îi ţineau în înapoiere. De la răscoalele românilor şi maghiarilor la Bobilna, sau cea condusă de Gheorghe Doja, la răzvrătirile românilor şi sîrbilor din Banat, pînă la răscoalele de la începutul secolului XX şi apoi răscoala din Valea Ghimeşului a secuilor şi românilor în 1934 — se întinde o epocă îndelungată presărată cu nenumărate dovezi ale ţelurilor comune pe care le aveau cei care munceau indiferent de naţionalitate. Această comunitate de ţeluri a fost ridicată pe o nouă treaptă de mişcarea muncitorească revoluţionară, care respingînd învrăjbirea naţională, a sudat unitatea de voinţă şi de luptă pentru înnoirea societăţii, prin puterea maselor populare. La grevele din 1919 şi 1920, în greva generală, în 1921 cînd s-a creat Partidul Comunist Român, în timpul grevelor din Valea Mureşului, la luptele muncitorilor feroviari şi petrolişti din toată ţara, în rezistenţa antifascistă, s-au găsit cot la cot, forţele cele mai progresiste şi mai conştiente de pericolul ce-l reprezentau pentru pace şi popoare teoriile şovine, rasiste, agresive [3].

Mişcarea revoluţionară din România a acţionat necontenit pentru educarea maselor în spiritul adevărului, al ţelurilor drepte ale socialismului. Încă în faza începuturilor mişcării muncitoreşti sînt notorii activităţile socialiştilor pentru combaterea obscurantismului şi a şovinismului. În oraşe şi sate intelectualii socialişti au fost promotorii unor diversificate acţiuni care priveau alfabetizarea, răspîndirea cunoştinţelor ştiinţifice, conferinţe de explicare a fenomenelor naturii precum şi ale celor sociale. Doctorul Ştefan Stîncă, doctorul Nicolae Codreanu, Raicu Ionescu Rion, Constantin Mille, fraţii Bacalbaşa şi mulţi alţi socialişti au înscris numeroase pagini, prin activitatea lor de răspîndire a luminii, a adevărului despre lume şi viaţă în rîndurile populaţiei de la oraşe şi sate [4]. Sutele de cluburi socialiste ţărăneşti erau şi cadrul prielnic în care sătenii ajungeau să

[3] I. Banyai, *Pe făgaşul tradiţiilor frăţeşti* Colecţia „Biblioteca de istorie" Bucureşti, 1971, p. 120—122.

[4] Tiberiu Avramescu, *Constantin Mille şi tinereţea unui socialist*, Edit. politică, Bucureşti 1973, p. 48 50.

www.dacoromanica.ro

înţeleagă cum pot să nu mai fie o masă de manevră în mîinile claselor dominante şi cum pot respinge canalizarea revoltei lor pe panta antisemitismului de pildă, cum s-a încercat la hotarul secolului XIX. Teoriile şoviniste şi rasiste nu au putut prinde în spiritualitatea poporului român, care în toată istoria sa nu a avut şi nu a declinat „imperiul", concepţii imperiale de mare putere, visuri megalomane de stăpînitori peste popoare sau rase.

Scriitorul socialist Bacalbaşa exprima acest adevăr cu claritate acum un secol, imediat după cucerirea independenţei : „Sîntem români şi patrioţi pînă în marginea aceea care este încă necunoscută şovinismului — iar patriotismul nostru legitimat prin robia veacurilor trecute cît şi prin greutatea ce au neamurile mici de a trăi în mijlocul arsenalului european, nu-şi va manifesta fiinţa nici prin lovituri aduse drepturilor neamurilor străine, nici prin revendicări care ar fi mai mari decît permit dreptatea şi adevărul istoric...". Cu un asemenea crez, socialismul român avea suportul moral să conchidă : „Vom cere necurmat ca drepturile omului, ca şi drepturile neamurilor să fie recunoscute şi puse la adăpostul loviturilor vrăjmăşeşti" [5].

Analiza ştiinţifică a istoriei poporului român, arată că evoluţia obiectivă a acestui popor îl situa în afara cursului agresiv, şovin de asuprire a altor neamuri, sau de sfidare ori negare a valorilor altor rase. Dimpotrivă, o mare parte a poporului român era obiect al jugului străin, menţinut de imperii binecunoscute pentru cultivarea rasismului şi şovinismului.

Mişcarea de eliberare naţională a românilor aflaţi sub dominaţia imperiilor vecine era subsumată cursului revoluţionar democratic. Se cuvine şi în acest caz un act de restitutio pentru adevărul istoric, malformat în multe privinţe decenii la rînd şi să arătăm că lupta naţională pentru eliberare şi unitatea ţării nu a însemnat şovinism. Că mişcarea memorandistă, cu accentele sale naţionale nu viza megalomania şovină. Că unele scrieri şi discursuri înfierbîntate ale unor politicieni, tribuni sau poeţi, nu preconizau nici distrugerea de popoare vecine, nici impunerea vreunei presupuse „rase" daco-romane peste fruntariile naturale ale neamului nostru. Să recunoaştem, cum am făcut-o în multe cazuri, în ultimul deceniu, că mulţi dintre noi au fost înrîuriţi de o anume concepţie impusă din afară, regăsită în documentele Cominternului şi care apreciau România ca imperialistă, ţărănimea română ca înapoiată şi conservatoare, intelectualitatea ca naţionalistă şi şovină, iar ţara ca o cotropitoare de popoare şi cu tendinţe imperialiste pînă în golful Persic !

Adevărul nu poate fi ascuns oricîtă forţă ar fi avut obscurantismul de factură postbelică semănat asiduu ani îndelungaţi. Adevărul îl găsim în manifestările acestui demn popor care a cutezat să se ridice împotriva şovinismului şi rasismului, în epocile de primejdioasă ofensivă a ţărilor ce alimentau aceste maladii. Adevărul îl găsim la clasicii contemporani mişcărilor de eliberare naţională dezvoltată de revoluţia românilor din 1848 pînă la începutul sec. XX. Îl spune Marx de atitea ori şi-l spune Engels cu claritate referindu-se la drepturile românilor şi la durul lor calvar[6].

---

[5] *Documente din istoria mişcării muncitoreşti din România 1879—1892*, Edit. politică, Bucureşti, 1973, p. 174—175.

[6] K. Marx şi F. Engels, *Opere*, vol. 28, ediţie rusă 1940, p. 3, şi „Contemporanul" din ianuarie 1888, scrisoarea lui F. Engels.

www.dacoromanica.ro

Îl spune şi Lenin în ajunul primului război mondial. Cu aceştia sîntem de acord şi nu cu nişte rezoluţii sau istorii contrafăcute [7]. Îi cred şi îi urmez în studiile ce le întreprind în virtutea respectării adevărului istoric, a exprimării realităţii unei lumi în care cîteva mari puteri absolutiste „închisori ale popoarelor", corupte de rasism şi şovinism, menţineau sub jug naţiuni cu străvechi drepturi istorice la independenţă, unitate şi liberă dezvoltare.

Mişcările de eliberare ale popoarelor, în rîndul cărora românii au înscris o pagină de mare frăţie împreună cu sîrbii, bulgarii, cehii, croaţii, slovacii, polonezii, slovenii şi alte popoare din această zonă a Europei au avut ca finalitate după războiul mondial, pe fundalul avîntului impulsionat de Marea Revoluţie din Octombrie, crearea statelor naţionale. Se statorniceau aceste state ca expresie a mişcărilor de masă, eliberatoare şi democratice, străine de şovinism şi rasism. A căuta şovinismul, în manifestările de entuziasm ale popoarelor acestor ţări care-şi împliniseră idealurile naţional-eliberatoare, înseamnă a abdica flagrant de la etică, ştiinţă, de la un minimum de corectitudine privind aprecierea realităţilor.

Împotriva unor asemenea popoare care şi-au constituit state naţionale libere, imperialismul şi excrescenţele sale revanşarde, revizioniste, vor dezlănţui valurile de şovinism, ce vor degenera la unele ţări, în fascism. Marile puteri, nemulţumite de deznodămîntul ce a dus la crearea statelor naţionale ori întregirea lor, vor continua să fie regizorii diversiunilor de proporţii continentale şi apoi mondiale la care au incitat o serie de ţări, hrănind recrudescenţe agresive şi revanşarde, captîndu-le pînă la instaurarea de regimuri ultrareacţionare.

Experienţa României se desprinde din experienţa ţărilor Europei şi nu numai a continentului nostru pentru ceea ce a însemnat, între cele două războaie mondiale, lupta împotriva şovinismului, a rasismului complementară luptei antifasciste.

Apariţia hitlerismului şi ofensiva sa din anii crizei, nu se datorau în primul rînd spiritului şovin al claselor dominante inoculat maselor sau „rasismului arian". Hitlerismul era mult mai mult. Era alternativa la neputinţa marilor puteri de a conserva ordinea pe care o croiseră de secole. Alternativa fascistă era ieşirea şovinist-agresivă din impasul lumii imperialiste. Şovinismul a fost folosit ca mijlocitor pentru diversiune, spre a îndrepta atenţia maselor de la problemele reale sociale, economice la cele de agresiune şi cotropire de teritorii vecine, sau colonii.

Oameni lucizi, lideri şi partide politice cu o profundă gîndire şi responsabilitate pentru propriile popoare şi pacea lumii au înţeles ce primejdie reprezintă fascismul şi au descifrat componentele sale teoretice şi practice aşezînd şovinismul şi rasismul între cele mai nocive otrăvi prin care masele puteau fi ademenite în canioanele adînci ale unui alt gen de obscurantism, primejdios de moarte pentru condiţia umană. Ce altceva era în ţara autointitulată cea mai civilizată sau centru al culturii mondiale, peroraţia liderului Germaniei naziste, Goering, de a trage cu revolverul cînd aude de cultură?. Ce tenebre ale obscurantismului „modern" pregăteau exponenţii rasismului şi şovinismului feroce?

[7] V. I. Lenin, *Opere*, vol. 18, E.S.P.L.P., Bucureşti, 1957, p. 358 şi vol. 19, p. 19, vol. 22, p. 169, vol. 23, p. 39 şi altele.

www.dacoromanica.ro

În acest dans macabru, profitînd de spiritul şovin care stăpînea clasele dominante şi de visurile lor revanşarde, hitlerismul a atras şi alte ţări promiţîndu-le bucăţi din trupul altor ţări, ieşiri la mări şi în colonii. Continentul civilizaţiei, cum ne place să numim Europa noastră, era pe cale să devină pradă celor mai obscurantiste valuri de şovinism, agresiuni şi genocide.

S-au ridicat însă popoare întregi, s-au ridicat partide politice, iar între ele, spre cinstea a ceea ce reprezintă azi, partidele muncitoreşti, au fost în frunte, dovedind în aceste probleme fundamentale ale salvării umanităţii şi democraţiei, că erau forţele cele mai ferme şi mai decise să se opună demenţei pe care fascismul o vroia generală.

Şi în România au fost prozeliţi ai fascismului care au mizat mult pe obscurantism, pe misticism şi au agitat lozinci şovine. Agentură a unei puteri străine Garda de Fier sprijinea de fapt cel mai feroce şovinism şi rasism aparţinînd unei mari puteri ca Germania nazistă. Şovinismul legionarilor, care se vroia manifestare a forţei naţionale româneşti era un ridicol apendice, dar primejdios, al şovinismului imperialist străin care făcea din micile state piese de schimb pe tabla de şah a marilor puteri. Lothar Rădăceanu aprecia exact mişcarea legionară : „cel mai ciudat şi paradoxal fenomen e desigur că tocmai mişcarea care proclamă emfatic primatul naţiunii etc., prin fondul ei social şi scopurile ei, e cea mai vădit antinaţională". El spunea deschis că „nimic nu este mai antinaţional ca fascismul [8]".

În împrejurările, în care organizaţiile fasciste ameninţau să acapareze în mrejele lor unele pături mic burgheze, ale ţărănimii, ale tineretului şi alte categorii sociale, ce nu puteau pătrunde adevăratele mobiluri ale agenturii antinaţionale şi prohitleriste, atunci Partidul Comunist Român a concertat întregul său potenţial politic, ideologic, organizatoric pentru salvgardarea patriei şi apărarea maselor de flagelul fascist [9]. Partidul comunist a arătat din primele momente că fascismul foloseşte obscurantismul, misticismul şi bigotismul religios din mase, că supralicitează naţionalismul pînă la şovinism şi că slujeşte în fapt nu ţării, ci dimpotrivă, unor puteri axate pe cucerirea de „spaţii vitale" de colonii, de zone bogate în materii prime, petrol ş.a. zone în care România se afla în prima urgenţă, ca victimă.

Partidul Comunist Român, organizaţiile sale, trebuiau să muncească necontenit şi cu deosebită pricepere pe un teren în care reacţiunea marii burghezii şi moşierimea, semănaseră decenii la rînd, o ideologie reacţionară, obscurantistă în multe privinţe, antidemocratică [10]. Ofensiva pe care partidul comunist şi în jurul său alte partide şi grupări, au desfăşurat-o după 1933, mai ales, a dus la o confruntare acerbă a cărei finalitate a fost înfrîngerea mişcării legionare, iar peste trei ani, în 1944, a dictaturii militare aliate Germaniei.

Sînt cunoscute zecile de organizaţii de masă legale prin care partidul comunist a acţionat pentru combaterea grupărilor fasciste, a teoriilor

---

[8] Lothar Rădăceanu, *Paradox*, în revista „Şantier", ianuarie 1933.

[9] *Organizaţii de masă ilegale şi legale conduse sau influenţate de PCR*, Edit. politică, Bucureşti, 1970, vedeţi organizaţiile din perioada 1933—1940.

[10] *Intelectuali antifascişti în publicistica românească*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti, 1967, p. 12.

www.dacoromanica.ro

retrograde, antipopulare, mistice, șovine. Amintind numai „Liga contra prejudecăților" trebuie arătată că aici partidul comunist a concentrat intelectuali de mare valoare, ca C.I. Parhon, Ilie Cristea, Petre Pandrea și alții, care și-au axat activitatea împotriva obscurantismului. Profesori universitari democrați, sau din licee, publiciști, scriitori, actori, cercetători din diferite domenii științifice, scriau în presa progresistă, țineau conferințe, și dezbateri în orașe, și nu o dată la sate în care combăteau obscurantismul și variante ale sale. Episodul „Maglavit" este grăitor în această privință pentru modul în care legionarii au încercat să speculeze bigotismul prin sfințiri de troițe, procesiuni religioase, proliferări de secte ș.a.m.d. Masele nu au fost lăsate la voia întîmplării ci s-au publicat broșuri, articole în presa democratică dezvăluind adevărul diversiunilor obscurantiste din anii premergători războiului.

Agentura fascistă din România n-a reușit să orbească masele datorită și consensului forțelor patriotice, progresiste, de la comuniști și social-democrați pînă la partide burgheze, în scopul barării ofensivei reacțiunii prohitleriste. Victor Eftimiu în articolul *Cîntecul sirenelor* chema să se vegheze „la ora cînd sirenele ies din grote și vînturînd aerul Rinului, ispitesc cu vraja lor sonoră, pe cei slabi de înger"[11].

În articole ca: *Visătorii germani*, *Spațiul vital*, *Atila motorizat*, *Hotare amestecate* și altele, Nicolae Iorga cerea puterilor „amatoare de expansiune și de spațiu vital" să mediteze la urmările pe care rasismul lor îl va avea asupra propriilor țări. „De cîte ori statele vor crede că trebuie să vorbească despre așa ceva, ele se vor înșela. Spațiul vital au să-l caute națiile, dar la ele sensul este altul. Ele se pot întinde prin spirit în spirit, prin activitate în activitate. Și aceasta fără a călca o graniță, fără a deschide o rană". Referindu-se la valul de șovinism al revizionismului horthyst care viza hotarele vestice a României, agitînd pseudoteorii istorice scria: „Istoria va cădea cu toată greutatea ei și vom vedea cine are umeri mai puternici să o sprijine. Noi am sprijinit pe umerii aceștia atîtea lucruri, și dacă este cineva mai puțin politicos decît noi, aceasta nu înseamnă că îl socotim superior nouă" [12].

Atitudinea intelectualilor antihitleriști și patrioți se conjugă cu poziția partidului comunist pentru apărarea fruntariilor țării și solidaritate cu popoarele supuse politicii agresive șovine, a rasismului în marș peste țări și popoare.

Cînd în numele superiorității de rasă Italia mussoliniană a atacat Etiopia „necivilizată", opinia publică românească s-a pronunțat ferm împotriva noilor pretendenți la imperiu colonial. Spania republicană a avut în antifasciștii români un sprijin marcat și de sutele de voluntari în brigăzile internaționale [13]. Cînd în extremitatea răsăriteană a Asiei, China era atacată de militarismul japonez în numele unui rasism oriental cu alt gen de extindere a spațiului vital, forțele democratice din România s-au solidarizat cu poporul chinez. Ocuparea Austriei, Cehoslovaciei, apoi a Poloniei și a altor țări europene de către armiile „rasei pure" a fost

[11] Victor Eftimiu, *Cîntecul sirenelor*, în revista Facla, din noiembrie 1936.
[12] Nicolae Iorga, *Conferințe și prelegeri*, București, 1943, p. 68.
[13] Ion Babici, *Solidaritate militantă antifascistă*, Edit. politică, București, 1972, p. 167—204.

www.dacoromanica.ro

înfierată de poporul nostru. România a refuzat categoric darurile hitleriste de a primi părți din trupul unor țări vecine, victime ale agresiunii lor. Era în această atitudine mult din permanența unei anume etici, străină șovinismului, cotropirilor și agresiunii, etică a unui popor care înțelegea se se dezvolte în vatra istorică proprie, respectînd celelalte națiuni și țări.

Manifestări ale unor grupuri izolate, de regulă agenturi străine, nu reprezintă fondul comportamentului general al acestui popor cu o îndelungată și bogată experiență de viață și luptă, cu simțul proporțiilor, al măsurii și al dreptății.

Cel mai clar a exprimat ostilitatea față de diversiunile rasiste și șovine, mișcarea antifascistă, iar în cadrul acesteia comuniștii. Athanase Joja în articolul *Minciuna rasei pure* arăta că rasismul spre mijlocul veacului XX reprezintă una din armele arsenalului fascist. Rasismul, spunea filozoful Joja „e o ficțiune, un mit destinat să servească o politică de învrăjbire și izolare a popoarelor"[14]. Iar Titus Cristureanu în „Mitul expansiunii etnice" condamna rasismul ca o ideologie venală care „echipează cu date aparent științifice cel mai grotesc edificiu"[15]. Între datele foarte des prezentate de către naziști erau și cele privind suprapopulația. „De cîte ori se încearcă de către amicii și avocații imperialismelor flămînde justificarea politicii de expansiune, argumentul rasist cu suprapopulația revine ca un leit motiv" — scria profesorul comunist Ilie Cristea [16].

În România se va manifesta, în deceniul patru una din cele mai largi ofensive ideologice pentru salvgardarea valorilor culturii, a tradițiilor progresiste din gîndirea poporului nostru sau preluate din patrimoniul universal.

Rasismul și șovinismul, susținea majoritatea intelectualității românești, însemnau negarea valorilor reale ale culturii spre a introduce formele narcotizante, de întunecare a conștiinței maselor printr-un obscurantism adaptat la epoca imperialismului agresiv. Cultivarea existențialismului tragic, a energetismului, a extazului instinctual, a brutei-om, ridica în slăvi inconștientul, trăirea ancestrală, socotind gîndirea logică și rațiunea ca incomode și inutile. Gînditorii progresiști au condamnat teoria așa-zisei crize a științei și culturii. Mișcarea antifascistă din România s-a aflat ferm și stăruitor de partea apărării culturii, pentru dezvăluirea pericolului influenței fascismului, a nocivității șovinismului, rasismului și derivatelor sale. Publicistul comunist George Ivașcu scria în 1937 despre necontenita „luptă împotriva obscurantismului și a ideilor reacționare, a prejudecăților sociale și morale", luptă pentru care opinia trebuie pregătită cu stăruință. „Prostia a luat locul inteligenței, incapacitatea a detronat cultura, brutalitatea a luat locul simțirii și forța musculară acela al gîndirii", scria George Macovescu, despre ceea ce reprezintă fascismul. Fascismul avea nevoie de obscurantism și-l întreținea deoarece, așa cum scria Traian Gheorghiu „o turmă inconștientă poate fi mai ușor condusă decît un popor luminat" și cita aserțiunea lui Goering cu pistolul și cultura[17].

---

[14] „Blocul", organ de presă al Blocului Democratic, februarie 1936.
[15] „Cuvîntul liber", noiembrie 1935.
[16] Ibidem, august 1935.
[17] *Intelectuali antifasciști în publicistica românească* Edit. științifică, București, 1967, p. 37.

www.dacoromanica.ro

Obscurantismul în mantie „modernă" pezenta drept cultură „pură" redingote şi crinoline ideologice învechite, scuturate de colbul secolelor medievale şi înfăţişate drept valori autentice şi actuale. „Ligi, corporaţii, forme de viaţă patriarhală de mult distruse de capitalism, mesianisme şi reacţii civilizatoare spontane, rasism, neocreştinism, misticism stupid şi anacronic, sarcini providenţiale, actualizarea celor mai variate instincte şi potenţarea lor, mixturi de dulcegării senioriale, accente de patologie şi de impertinenţă — sînt conturate în cele mai bizare feluri după legi şi norme care scapă bunului simţ". În acest fel, Vasile Malinschi surprindea pestilenţa obscurantistă pe care fascismul o răspîndea peste lume [18].

Antifasciştii din ţara noastră, români, evrei, maghiari, sîrbi, germani, condamnau renunţarea la raţiune în favoarea unei conştiinţe mistice şi mistificatoare ce refuza să mai judece lucid o realitate devenită potrivnică.

Presa democratică a naţionalităţilor conlocuitoare „Korunk" (Cluj) „Uj Szó (Tr. Mureş) „Elöre" şi altele au publicat articole de fermă ţinută antifascistă care combăteau rasismul, obscurantismul, fascismul, spre exemplu : „De la Malthus la Hitler", „Antisemitismul şi problema rasei", „Rasismul şi ştiinţa". Între semnăturile prestigioase se disting ale lui Gaal Gabor, Iosja Bela, Nagy Istvan, Ladislau Banyai, Kohn Hilel împreună cu ale multor altor maghiari şi germani care chemau masele să nu se lase prinse în mrejele şovinismului şi ale promisiunilor făcute de hitlerism şi exponenţii săi [19].

Căutînd să profite şi în România, de lipsa de cultură în rîndurile unor categorii sociale, sau de nostalgii refulate şi filistine din rîndul unei părţi a naţionalităţilor conlocuitoare, fascismul cu îndemn hitlerist sau hortyst, deshuma vechi servituţi şi practici lipsite de gîndire logică pentru a depărta masele de la realele probleme sociale ce le frămîntau. Se căuta diriguirea spiritului de nemulţumire a maselor pe falsa cale a unor trăiri interioare şi a evadărilor de la acutele probleme ale unei societăţi strîmb clădite în lumea capitalistă.

Servi ai horthysmului şi hitlerismului au răspîndit multă otravă în oraşele şi satele din Transilvania cu populaţie maghiară şi germană. Recrutaţi din rîndurile micii burghezii, ale intelectualilor rataţi şi agresivi, ale resturilor grofilor cu nostalgia îngîmfării feudale, aceşti aşa-zişi purtători ai „glasului sîngelui", agitînd flamuri ale superiorităţii de rasă făceau totul să învrăjbească masele, să semene ură, discordie, să spargă unitatea maselor, să distrugă comunitatea antifascistă a românilor, maghiarilor, germanilor, evreilor. Nu aceştia însă reprezentau poziţia maselor naţionalităţilor din România, nu ei întruchipau frăţia de luptă a maselor populare, muncitoare, împotriva exploatării şi asupririi, pentru un regim democratic. Naţionalităţile conlocuitoare aveau forţe importante progresiste, democrate, revoluţionare în rîndul muncitorimii, ţărănimii, intelectualilor, tineretului, care se aflau la nivelul superior pe care îl cerea epoca de unire a tuturor celor care erau ameninţaţi de politica diriguită de la Berlin.

Experienţa României, mai ales în perioada uraganului hitleristo-fascist peste Europa, înscrie multe momente semnificative, care relevă

[18] „Cuvîntul liber", septembrie 1936.

[19] *Presa P.C.R. şi a organizaţiilor sale de masă*, Edit ştiinţifică, Bucureşti, 1962, vezi perioada 1934—1944.

www.dacoromanica.ro

forţa de rezistenţă şi apoi de afirmare a ceea ce a fost propriu quasiumanităţii poporului nostru pe fondul unui umanism peren, al unor trăsături sedimentate în multe veacuri de istorie. Elocvent este şi episodul dictatului de la Viena, care are în substratul său şi obscurantism şi rasism şi şovinism în proporţii încă necercetate [20].

Fascismul a amplificat la maximum revizionismul claselor dominante, iar Hitler a ştiut să profite. Accentele din unele lucrări asupra revendicărilor teritoriale ale claselor dominante maghiare nu exprimă fondul şovinismului horthyst şi al manifestărilor şovine ale legionarilor. A căuta acest fond înseamnă să te adresezi acelor mari puteri interesate într-o diversiune de proporţii. Cînd sub bagheta hitleristă au început negocierile teritoriale din vara anului 1940, „Washington Post" scria pe nume : „Nici una din ţări nu se bucură de independenţă în adevăratul sens. Ele sînt la dispoziţia puterii Reichului". Ce adevăr crud. Şi cîtă exaltare şovinistă spre a masca o realitate străină celor două popoare, slujind hegemoniei „rasei pure germane".

Masele populare din Ungaria nu erau şovine şi respingeau rasismul, demenţa violenţelor horthyste. Valului demagogismului şovin, cu care anume categorii făceau totul spre a acoperi raţiunea, judecata sănătoasă, i-au răspuns masele muncitoare de la oraşe şi sate, minţile luminate ale poporului din ţara vecină, forţele revoluţionare. Cu multă luciditate Partidul Comunist Ungar arăta în 1937 : „Înţelegerea cu ţările vecine este cu atît mai uşoară cu cît ele toate sînt ameninţate de pericolul nazist". „Cine vrea revizuirea graniţelor în alianţă cu Hitler trebuie să ştie că această revizuire ar sluji lui şi nicidecum intereselor maghiare. Revizuirea hitleristă ar transforma Ungaria într-un stat vasal celui de-al treilea Reich"[21]. Partidele comuniste din ambele ţări au înţeles clar josnicul şantaj pe care o mare putere îl practica pe seama celor două popoare şi avertizau necontenit împotriva şovinismului pe care organizaţiile fasciste îl hrăneau şi-l amplificau. Este semnificativă întrebarea cu răspuns direct, a organizaţiei antifasciştilor maghiari din România, MADOSZ : „Cine are interes ca popoarele mici din Europa orientală să se slăbească unele pe altele, reciproc, în loc să se împotrivească umăr la umăr cotropitorilor comuni"! [22]

Au fost forţe în cele două ţări, chiar puternice, care s-au împotrivit politicii de orbire a maselor, de remorcare la maşina de război hitleristă. Au şi luptat, dezvoltînd, în condiţii specifice, ample acţiuni de rezistenţă. A ieşit triumfătoare însă pentru cîţiva ani Germania nazistă, pregătită asiduu, nu fără concursul altor mari puteri, spre a strivi ţări şi popoare în funebrul marş al rasei germane „über alles".

Nu a cîştigat nici Ungaria, cu toată fidelitatea horthysmului faţă de Reich, pînă în ultima zi a războiului şi nici România, ale cărei divizii au sîngerat trei ani într-un război profund antipopular.

---

[20] Traian Bunescu, *Lupta poporului român împotriva dictatului de la Viena*, Bucureşti, 1971, Aurică Simion *Dictatul de la Viena*, Edit. Dacia, Cluj, 1972; Olimpiu Matichescu, *Opinia publică internaţională despre dictatul de la Viena*, Edit. Dacia, Cluj-Napoca, 1975.

[21] A. Simion, *op. cit.*, p. 8, după lucrarea lui Kiss Aladar.

[22] Ladislau Banyai, *Pe făgaşul tradiţiilor frăţeşti*, Bucureşti, 1971, p. 214—215.

www.dacoromanica.ro

România, în 1940, cu hotarele grav amputate era pradă uşoară în mîinile Germaniei naziste. Hitler o spusese direct înaintea dictatului fascist de la Viena, dacă ţara noastră nu s-ar fi supus deciziei Berlinului : „Trebuie să vă spun deschis Duce că nu mai există posibilitatea intervenţiei României în cazul unui conflict împotriva Axei"[23]. Iar nesocotirea dictatului hitlerist ar fi însemnat cum tot el afirma : „ultimul război al României", „completa dispariţie a statului român". Au mai fost smintiţi în istorie care au prevăzut sau calculat asemenea soartă României ! Dar tot istoria i-a condamnat.

În lunile dictaturii legionare România a cunoscut cea mai dură experienţă în care teroarea fascistă s-a împletit cu prezenţa diviziilor hitleriste, cu jaful, reacţionarismul feroce şi manifestările şovine şi rasiste la adresa populaţiei evreieşti mai ales. Aceste manifestări au continuat, în proporţii restrînse şi în anii dictaturii militaro-antonesciene. Nu pot fi absolviţi niciodată de răspundere acei care au patronat actele de vandalism, criminale împotriva populaţiei paşnice, a antifasciştilor români şi a cetăţenilor evrei. Trebuie să se ştie exact, pentru adevărul istoric, cîţi şi cine au ucis miile de evrei la Iaşi, Bacău, în Bucureşti şi alte localităţi : cum şi în ce forme, în România, au fost duşi la muncă forţată sau în lagăre mii şi mii de evrei. Pentru că dincolo de toate, aceasta reprezintă o manifestare a rasismului. Şi dacă vrem să condamnăm obscurantismul, şovinismul, rasismul şi formele sale contemporane mai mult sau mai puţin mascate, sîntem datori să arătăm cui s-au datorat în România, actele de rasism şi crimă. Dintre estimaţiile cercetărilor întreprinse, cifra cea mai mare este de 13.000 de evrei ucişi în timpul dictaturii legionare şi antonesciene în România hotarelor de atunci. Precizarea este necesară deoarece lagăre cu cuptoare ale morţii nu au existat în ţara noastră, hitleriştii avînd de înfruntat dura împotrivire, a maselor şi chiar a oficialităţilor româneşti, în predarea evreilor români. Este necesară precizarea şi pentru că de pildă în nord-vestul Transilvaniei cotropit de horthyşti, aceştia au asasinat circa 130.000 evrei, mai mulţi decît în toate ţările din sud-estul Europei. Cifrele sînt seci, dar au în spatele lor uriaşe drame şi îndeamnă la meditaţii inclusiv în ce priveşte tema experienţei României în lupta împotriva obscurantismului, şovinismului, rasismului. Pentru asemenea probleme privind omul şi condiţia lui nu ne este permis să vorbim în general, ci foarte concret [24].

Da, în termeni din aceştia se poate vorbi de genocid, de rasism, de şovinism şi este bine a fi cunoscut acest adevăr în toată lumea, inclusiv de către acei care regizează, cu acoperămînt horthyst, atacuri la adresa poporului român, a unităţii sale, folosind termeni de şovinism, de genocid cultural şi alte elucubraţii.

Un popor sigur pe drepturile sale nu are nevoie de mituri expansioniste, rasiste, agresiv-şovine. Românii au primit de un mileniu, între ei grupuri din populaţiile ce se mişcau pe continent, au convieţuit cu secuii, cu maghiarii, saşii şi sîrbii, au trudit împreună, ajungînd la jumătatea veacului XX în frăţeasca operă a revoluţiei şi construcţiei socialismului. Statutul naţionalităţilor din etapa revoluţiei populare şi Constituţia

[23] *Documents on German Foreign Policy, 1918—1945*, Series D. vol. XI, doc. 41, London.
[24] Nicolae Minei, *Barbaria cu faţă nazistă*, „Magazin istoric, nr. 7, 1978.

www.dacoromanica.ro

României socialiste reflectă calitatea conlucrării frăţeşti cu poporul român, a celor circa zece la sută naţionalităţi, în scopul făuririi celei mai drepte, mai umane orînduiri spre binele tuturor celor ce muncesc.

În anii revoluţiei populare masele cele mai largi, cetăţenii României, de toate naţionalităţile s-au găsit pe aceeaşi baricadă a luptei pentru cucerirea puterii de către cei ce muncesc, pentru un regim de profund democratism, în care munca, hărnicia, creaţia, dreptatea, umanismul să sudeze frăţia tuturor celor care făuresc orînduirea socialistă. „Noi am pornit — arăta tovarăşul Nicolae Ceauşescu, de la faptul că îndelungata convieţuire în diferite zone ale ţării, îndeosebi în Ardeal, a românilor, ungurilor, germanilor, sîrbilor şi altor naţionalităţi este un rezultat al dezvoltării istorice, al vecinătăţii cu diferite popoare şi naţiuni, că tot ceea ce s-a realizat pe aceste meleaguri este rodul luptei şi muncii comune, că numai într-o deplină unitate vom asigura victoria comunismului în România"[25].

Construirea celei mai drepte orînduiri sociale în România a dezvoltat şi consolidat temeliile pe care se înalţă o nouă viaţă, de către toţi cei ce muncesc, din toate colţurile ţării pentru impetuoasa dezvoltare a industriei, a agriculturii, a ştiinţei, culturii, învăţămîntului, de care să beneficieze deopotrivă, maghiari, germani sîrbi, toţi cîţi au trăit şi trăiesc în mijlocul poporului român, care muncesc şi clădesc pe pămîntul României, cea mai dreaptă orînduire socială.

Aceşti eroi, în proporţii de milioane, sînt cei care îşi vor înscrie faptele nemuritoare în istorie, ei care ridică pretutindeni în ţară, fabricile, şcolile, aşezămintele culturale şi fac să strălucească luminile civilizaţiei acolo unde în urmă cu decenii obscurantismul şi înapoierea economică deschidea porţile exploatării dure, învrăjbirii naţionale, manevrării maselor de către forţele reacţionare, şovine şi agresive.

Istoria i-a reţinut dintotdeauna, pe cei care au purtat făcliile adevărului şi umanismului, ale frăţiei şi păcii, ale muncii şi creaţiei în binele omului. Semănătorii de furtună, de vrajbă, de ură au fost condamnaţi pretutindeni de istorie şi renegaţi de popoare.

Oamenii se confruntă astăzi cu probleme de o mare gravitate pentru destinele ţărilor. În aceste împrejurări experienţa, învăţămintele istoriei au o importanţă fundamentală. Fără a se repeta aidoma, istoria mai poate înscrie manifestări resolute, anacronice în care obscurantismul, şovinismul, rasismul să-şi dezlănţuie stihiile. Popoarele sînt însă mai bogate astăzi prin experienţele trăite, multe prea dureroase, ceea ce le determină a veghea şi acţiona responsabil pentru salvgardarea cuceririlor civilizaţiei umane şi dezvoltarea lor necontenită.

De aici porneşte Partidul Comunist Român cînd prin glasul secretarului său general susţine principiile politicii naţionale a României socialiste — „Este necesar să respingem cu fermitate orice manifestare de şovinism şi naţionalism, toate încercările cercurilor reacţionare străine de a denigra politica naţională a partidului şi statului nostru, construcţia socialismului în România".

[25] Nicolae Ceauşescu, *Cuvîntare la marea adunare populară din Bucureşti organizată cu prilejul aniversării a 130 de ani de la revoluţia burghezo-democratică din 1848 şi a 30 de ani de la naţionalizarea principalelor mijloace de producţie, 10 iunie 1978*, Edit. Politică, Bucureşti, 1978 p. 15.

www.dacoromanica.ro

Pentru întărirea continuă a colaborării şi prieteniei dintre popoarele acestei zone a Europei trebuie respectate drepturile fiecărui stat de a rezolva problema naţionalităţilor din ţara proprie, în spiritul celor mai înalte principii ale socialismului.

În România, trăiesc în total circa două milioane oameni ai muncii aparţinînd naţionalităţilor maghiară, germană, sîrbă şi altora. Drepturile lor, în deplină egalitate, cu poporul român, se cuprind în politica naţională a României socialiste.

În ţări vecine, trăiesc circa şase milioane de români, ale căror drepturi, inclusiv şcoli, limbă, publicaţii etc. se hotărăsc de către statele socialiste respective.

Tovarăşul Nicolae Ceauşescu sublinia faptul că, „problemele naţionalităţii române din Ungaria, Iugoslavia şi alte ţări nu se rezolvă la Bucureşti, ci la Budapesta, la Belgrad şi în celelalte capitale ale ţărilor respective. De asemenea, problemele naţionalităţilor maghiară, germană, sîrbă şi altele din România nu se rezolvă la Budapesta, Berlin sau Bonn, la Belgrad sau în altă parte, ci aici, la Bucureşti, de către partidul nostru"[26].

Existenţa de naţionalităţi române pe teritoriul altor state nu va fi niciodată folosită, declara tovarăşul Nicolae Ceauşescu pentru a ne amesteca în treburile diferitelor ţări, subliniind cu toată fermitatea că „nu vom admite nimănui să folosească problema naţionalităţilor pentru a se amesteca în vreun fel în treburile interne ale României".

Sigur, fiecare ţară este datoare a face totul pentru a crea condiţiile şi climatul cele mai prielnice în care amestecul în treburile altor ţări, învrăjbirea şovină, incitarea revizionistă să facă imposibilă folosirea popoarelor de către acele forţe dominante, ce sînt interesate în disensiuni şi instabilitate.

Optimismul istoric nu este doar una din componentele teoretice ale gînditorilor marxişti, el este însăşi expresia evoluţiei istoriei lumii, prin decantarea a ceea ce constituie, epocă de epocă, homo sapiens şi homo faber, pentru suprema virtute — conştiinţa pentru faptele tale şi ale colectivităţii în care trăieşti.

CONTRE L'OBSCURANTISME, LE RACISME ET LE CHAUVINISME — PAGES DE L'EXPÉRIENCE DE LA ROUMANIE DE L'ENTRE-DEUX GUERRES

RÉSUMÉ

Dans l'évantail des manifestations que revêtent l'obscurantisme, le racisme et le chauvinisme, chaque pays possède sa propre expérience. „De nos jours, l'obscurantisme signifie le manque de conscience face à la situation dans laquelle se trouve l'humanité" — souligne l'auteur de l'étude, qui fait une profonde analyse aussi bien des sources du passé que de celles du présent ou l'on décèle des „théories" profondément nocives pour la condition humaine.

L'expérience de la Roumanie s'inscrit dans celle accumulée par cette aire européenne qui, au cours du dernier siècle, a connu maints

[26] Nicolae Ceauşescu, *op. cit.*, p. 16.

www.dacoromanica.ro

affrontements dirigés par les grandes puissances qui masquaient leurs buts d'hégémonie en cultivant le chauvinisme, l'agressivité, l'esprit revanchard territorial etc.

La seconde partie de l'étude porte sur l'hitlerisme et les prosélytes de celui-ci dans d'autres pays, en matière d'obscurantisme, de racisme et de chauvinisme. Selon l'auteur, l'hitlérisme a constitué l'une des alternatives des grandes puissances de conserver l'ordre qu'ils avaient conçu pour dominer le monde, une alternative de sortie chauviniste-agressive de l'impasse de monde impérialiste pour le maintenir.

Dans cette macabre dans l'hitlerisme a attiré aussi d'autres pays, leur promettant des territoires du corps de différents Etats, des sorties à la mer ou des colonies. Le continent de la civilisation, comme il nous plait de dénommer l'Europe, était devenu la proie des plus obscurantistes vagues de chauvinisme, d'antisémitisme, d'agressions et de génocides.

Le peuple roumain a flétri l'occupation de l'Autriche, de la Tchécoslovaquie, de la Pologne et d'autres pays d'Europe par les „armées de la race pure". La Roumanie a catégoriquement refusé les parties de territoires de certains pays voisins, victimes de l'agression fasciste, que les hitlériens lui offraient. Bien que les traits provenant de la politique des pays agressifs, révisionnistes soient demeurés étrangers au peuple roumain, sur le toile de fond de l'immense offensive de l'hitlérisme, en Roumaine furent constituées aussi des officines fascistes-hitlériennes, ridicules appendices d'une puissance étrangère. Contre la „Garde de fer" et ses „idéologies" fascistes, obscurantistes se sont levés tous les éléments progressistes, démocrates, les représentants marquants de notre culture, en tête avec les partis de la classe ouvrière et surtout les communistes. La presse antifasciste relevait qu'il n'y avait rien de plus antipatriotique et antinational que le mouvement légionaire, vu surtout que celui-ci appuya le diktat hitlérien de Vienne par lequel le nord-ouest de la Transylvanie fut détaché du territoire du pays et „cédé" à la Hongrie horthyste en 1940. Mais ce ne furent pas seulement le Parti Communiste Roumain et les forces antifascistes roumaines à avoir condamné ce rapt typiquement fasciste, mais aussi le Parti Communiste de Hongrie lequel déclarait fermement à l'époque : „Ceux qui désirent la révision des frontières en alliance avec Hitler, doivent savoir que cette révision ne servirait qu'à eux et nullement aux intérêts hongrois".

Une occasion de sérieuse méditation fournit aussi la question posée il y a environ 40 ans par „l'Organisation des travaillants hongrois de Roumanie" : „A qui sert que les petits peuples d'Europe orientale s'affaiblissent mutuellement, au lieu de s'en opposer tous ensemble?"

L'étude traite également d'autres aspects, dont l'antisémitisme et condamne sévèrement les crimes commis par les légionnairs de Roumanie pendant l'étape septembre 1940—janvier 1941, lorsque selon les estimations maxima furent assassinés environ 13.000 juifs. Dans le même temps, l'auteur consigne le chiffre officiel des juifs assassinés seulement dans les

www.dacoromanica.ro

districts du nord-ouest de la Transylvanie occupée par les horthystes soit, 130.000, chiffre supérieur à celui energistré dans tous les pays du sud-ouest de l'Europe. L'auteur de l'étude conclut qu'il faut parler du racisme, du fascisme, du génocide etc. de manière particulièrement concrète, pour ne pas mystifier des vérités qui serviraient un autre genre d'obscurantisme. La vérité est nécessaire à l'histoire contemporain pour tous les peuples. En Roumanie où, aux côtés du peuple roumain, vivent et travaillent environ 10% nationalités cohabitantes — hongrois, allemands, sicules, juifs, serbes — on réalise une fraternelle œuvre de coopération pour le bonheur général, sous le signe du plus authentique but de l'élévation de la condition humaine dans la société contemporaine.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

ACTIVITATEA INTERNAȚIONALĂ A ROMÂNIEI ÎNTRE ANII 1948—1965 (II)

DE

ELISABETA PETREANU

Dezvoltarea relațiilor de prietenie și colaborare cu toate țările socialiste, preocuparea permanentă pentru adîncirea acestor relații, pentru întărirea colaborării frățești cu toate popoarele care construiesc socialismul, a constituit — în anii 1948—1965 — o coordonată de prim ordin a politicii externe a României [90]. Dinamica contactelor și vizitelor la nivel înalt cît și desfășurarea practică a relațiilor de colaborare pe multiple planuri — politice, economice, culturale și tehnico-științifice — relevă o activitate susținută în direcția întăririi relațiilor bi și multilaterale. *Documentele elaborate cu prilejul întîlnirilor și tratativelor la nivel înalt din anii 1955—1965 indică pe de o parte dezvoltarea relațiilor* de colaborare în plan bilateral, iar pe de altă parte un efort de așezare a acestor relații pe baze noi. Acest efort a apărut cu atît mai necesar cu cît experiența anilor anteriori demonstrase consecințele dăunătoare ale nerespectării principiilor relațiilor dintre state.

RELAȚIILE CU ȚĂRILE SOCIALISTE. CONTRIBUȚIA ROMÂNIEI LA EFORTUL DE AȘEZARE A ACESTOR RELAȚII PE BAZE NOI

Transformarea socialismului într-un sistem politic și economic mondial, ca urmare a mutațiilor sociale și politice produse în perioada postbelică în unele țări din Europa, Asia și America Latină prin cucerirea puterii politice de către oamenii muncii, a pus în fața tinerelor state o problemă cu totul nouă: aceea a relațiilor reciproce, a normelor de colaborare în cadrul unei comunități mondiale. „*Formarea sistemului mondial socialist a ridicat pentru prima dată în istorie problema organizării unor relații internaționale de tip nou — radical deosebite de cele consacrate de imperialism — care să asigure o largă și fructuoasă conlucrare între popoare libere și egale în drepturi, legate prin comunitate de țeluri, orînduire și ideologie*" [91]. O experiență practică anterioară lipsea cu desă-

[90] *Raportul C.C. al P.M.R. la Congresul al III-lea*, „Scînteia", anul XXIX, nr. 4871 din 26 iunie 1960; Vezi de asemenea: *Situația internațională și politica externă a Republicii Populare Române*, „Scînteia", anul XXIX, nr. 4926 din 31 august 1960; Vezi și: Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, 1959—1961, Edit. politică, București, 1961, p. 386.

[91] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4, Edit. politică, București, 1970, p. 838.

www.dacoromanica.ro

vîrşire şi această problemă s-a dovedit cu atît mai complexă cu cît ea privea ţări inegale ca mărime, forţă, grad de dezvoltare economică, politică şi socială, cu puternice deosebiri naţionale şi particularităţi istorice. Experienţa primului deceniu postbelic a demonstrat că relaţiile dintre ţările socialiste trebuiau aşezate mai ferm pe baze principiale [92], că stricta respectare a acestor principii constituie condiţia primordială pentru dezvoltarea atît a fiecărei ţări socialiste în parte cît şi a sistemului socialist în ansamblu, a rolului acestuia asupra evoluţiei procesului revoluţionar mondial. *Fenomenele negative „trebuie însă să dispară în cursul procesului de continuă perfecţionare a colaborării internaţionale dintre popoarele care construiesc noua orînduire"* [93].

Urmărind evoluţia relaţiilor dintre ţările socialiste în anii 1955—1965 se poate spune că în această perioadă unele ţări socialiste au fost preocupate şi au întreprins numeroase acţiuni în direcţia îmbunătăţirii relaţiilor dintre ele, a normelor de colaborare, pentru respectarea principiilor relaţiilor de tip nou. *România şi-a adus o contribuţie însemnată la acest efort.* Promovînd ideea apărării suveranităţii şi independenţei naţionale, a integrităţii teritoriale, a neamestecului în treburile interne, a avantajului şi respectului reciproc, în spiritul solidarităţii internaţionale, România a demonstrat că respectarea particularităţilor naţionale şi istorice, înţelegerea diversităţii de condiţii şi sarcini [94], de forme şi metode în construcţia socialismului, sînt obiectiv necesare şi că *„orice ştirbire sau încălcare a lor nu poate decît să creeze surse de neînţelegere şi disensiuni"* [95]. Prin poziţia şi acţiunile sale, România şi-a adus contribuţia la întărirea unităţii sistemului socialist, la înlăturarea urmărilor practicilor Biroului Informativ.

În acest context a avut loc schimbul de vizite la nivel înalt din anul 1956 între reprezentanţii României şi ai Iugoslaviei. În cadrul convorbirilor purtate la Bucureşti [96] (24—27 iunie) şi Belgrad [97] (20—29 octombrie) s-a apreciat că relaţiile dintre cele două ţări au fost considerabil îmbunătăţite şi au fost evidenţiate numeroasele posibilităţi existente pentru dezvoltarea pe mai departe a relaţiilor dintre cele două ţări. La Bucureşti s-a hotărît iniţierea unor tratative în vederea încheierii unui acord comercial de lungă durată, a unei convenţii de colaborare tehnico-ştiinţifică, a unui acord cultural; de asemenea, crearea unei comisii mixte care să studieze posibilităţile construirii unei centrale pe Dunăre în sectorul Porţilor de Fier. La Belgrad instrumentele colaborării între cele două ţări au fost încheiate şi semnate de către reprezentanţii celor două guverne. La dejunul oferit în cinstea delegaţiei române, preşedintele R.P.F. Iugoslavia,

---

[92] Vezi pe larg: *Declaraţia cu privire la poziţia Partidului Muncitoresc Român în problemele mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale*, „Scînteia", anul XXXIII, nr. 6239 din 26 aprilie 1964.

[93] Nicolae Ceauşescu, *România, pe drumul construirii societăţii socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 4, Edit. politică, Bucureşti, 1970, p. 838.

[94] Gh. Gheorghiu-Dej, *Internaţionalismul — ideologia prieteniei între popoare*, „Scînteia", anul XXV, nr. 3585 din 3 mai 1956.

[95] *Declaraţia cu privire la poziţia Partidului Muncitoresc Român în problemele mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale*, „Scînteia", anul XXXIII, nr. 6239 din 26 aprilie 1964.

[96] *Declaraţia comună a guvernului Republicii Populare Române şi a Republicii Populare Federative Iugoslavia*, „România liberă", anul XXV, nr. 3645 din 27 iunie 1956.

[97] *Comunicatul comun cu ocazia vizitei oficiale a delegaţiei Republicii Populare Române în Republica Populară Federativă Iugoslavia*, „Scînteia", anul XXV, nr. 3738 din 28 octombrie 1956.

www.dacoromanica.ro

Iosip Broz Tito, aprecia că după ce au fost înlăturate din relațiile reciproce dintre cele două țări și popoare *„nedreptatea istorică și situația anormală pentru care nu poartă vina cele două popoare"* [98], relațiile dintre cele două țări s-au îmbunătățit considerabil încît ele *„pot fi denumite de pe acum prietenești"* [99].

În desfășurarea relațiilor dintre țările socialiste — în plan bi și multilateral — sfîrșitul anului 1956 avea să constituie *un moment de reflectare asupra modalităților practice de desfășurare a relațiilor dintre țările socialiste*, asupra gradului de respectare a principiilor egalității și avantajului reciproc, a suveranității și independenței naționale. Evenimentele din vara și toamna anului 1956 din Polonia și Ungaria [100] au determinat un proces de reconsiderare * a normelor de desfășurare a relațiilor dintre țările socialiste în domeniul politic, economic și militar [101]. Întîlnirile și tratativele bilaterale care au avut loc la sfîrșitul anului 1956 și în anii următori între reprezentanții la nivel înalt ai țărilor socialiste s-au situat sub semnul unui efort înnoitor și constructiv. În acest context în perioada 26 noiembrie—3 decembrie au avut loc la Moscova tratative între o delegație guvernamentală română și o delegație guvernamentală sovietică. În cursul întrevederilor de la Moscova au fost examinate acele aspecte menite să așeze relațiile dintre cele două țări pe principiile egalității și avantajului reciproc [102]. În urma tratativelor guvernul Uniunii Sovietice a hotărît să reducă sumele ce reveneau României pentru plata cotelor de participație la societățile mixte româno-sovietice cedînd României toate bunurile foste ale Germaniei hitleriste aflate pe teritoriul României [103], și să acorde României credite pe termen lung pentru construirea unor importante obiective industriale. Cu prilejul tratativelor de la Moscova au fost discutate unele probleme privind staționarea trupelor sovietice** pe

---

[98] Iosip Broz Tito, *Cuvîntare la dejunul oferit în cinstea delegației guvernamentale române*, „Scînteia", anul XXV, nr. 3733 din 23 octombrie 1956.

[99] *Ibidem*

[100] Vezi pe larg „Scînteia", anul XXV, nr. 3785 din 22 decembrie 1956. Vezi și: Valter Roman, *Cu privire la căile de trecere la socialism*, „Anale de istorie", nr. 3/1977, p. 103.

* La 30 octombrie 1956 guvernul Uniunii Sovietice a dat publicității o *Declarație cu privire la bazele dezvoltării și întăririi prieteniei și colaborării dintre U.R.S.S. și celelalte țări socialiste*. Referindu-se la evenimentele din vara și toamna anului 1956 *Declarația* aprecia că *„în procesul instaurării noii orînduiri și al profundelor transformări revoluționare ale relațiilor socialiste au existat numeroase dificultăți, sarcini nerezolvate și greșeli fățișe printre care și greșeli în relațiile dintre țările socialiste, încălcări și greșeli care au făcut să se diminueze valoarea egalității dintre țările socialiste"*. Evenimentele din ultima vreme — se spunea în *Declarație* — au făcut necesară o *Declarație* asupra poziției U.R.S.S. în special în domeniul economic și militar.

Adoptînd o poziție critică față de modalitățile de desfășurare practică a relațiilor sale cu celelalte țări socialiste guvernul sovietic se declara gata să înceapă tratative pentru reglementarea unor probleme cu caracter economic, comercial și militar.

[101] *Declarația guvernului U.R.S.S. cu privire la bazele dezvoltării întăririi prieteniei și colaborării dintre U.R.S.S. și țările socialiste*, „Scînteia", anul XXV, nr. 3740, din 31 octombrie 1956.

[102] „Scînteia", anul XXV, nr. 3769 din 4 decembrie 1956.

[103] *Ibidem*.

** Cîteva luni mai tîrziu, în aprilie 1957 — s-au desfășurat la București tratative între reprezentanții celor două guverne în vederea reglementării problemelor legate de staționarea temporară a trupelor sovietice pe teritoriul Republicii Populare Române. Cu acest prilej a fost încheiat *Acordul privind statutul juridic al trupelor sovietice staționate temporar pe teritoriul României*. Vezi pe larg: „Scînteia", anul XXVI, nr. 3881 din 14 aprilie 1957; „Scînteia", anul XXVI, nr. 3882 din 16 aprilie 1957; „Scînteia", anul XXVI, nr. 3883 din 17 aprilie 1957.

www.dacoromanica.ro

teritoriul Republicii Populare Române [104]. În anii care au urmat relațiile dintre cele două țări s-au desfășurat în conformitate cu prevederile *Declarației comune sovieto-române* semnată la 3 decembrie 1956, fapt evidențiat cu prilejul tratativelor la nivel înalt desfășurate între reprezentanții guvernelor celor două țări la Moscova [105] în vara anului 1961 și la București [106] în vara anului 1962.

Ca o contribuție la întărirea prieteniei și dezvoltarea colaborării cu țările socialiste s-au înscris și convorbirile care au avut loc la Budapesta la 22 noiembrie 1956 între reprezentanții la nivel înalt ai României și Ungariei. Delegația română a fost prima delegație la nivel înalt care a vizitat R. P. Ungară după evenimentele din octombrie 1956. În cadrul întîlnirii de la Budapesta guvernul român a salutat eforturile Guvernului Revoluționar Muncitoresc-Țărănesc pentru restabilirea legalității, pentru apărarea regimului democrat popular și a cuceririlor sociale ale oamenilor muncii [107]. Cu prilejul vizitei delegației române la Budapesta Guvernul Revoluționar Muncitoresc-Țărănesc ungar a mulțumit pentru sprijinul politic și moral și pentru ajutorul material [108] acordat de poporul român poporului ungar.

Reprezentanții la nivel înalt ai partidului și guvernului român au participat și la întîlnirea de la începutul lunii ianuarie 1957 organizată la Budapesta din inițiativa Guvernului Revoluționar Muncitoresc-Țărănesc și a Partidului Muncitoresc Socialist Ungar unde au fost invitați [109] reprezentanții guvernelor și partidelor din Bulgaria, Cehoslovacia, România și Uniunea Sovietică. Prin neparticiparea unor state socialiste: Iugoslavia, Albania, R.D. Germană și Polonia, întîlnirea de la Budapesta a avut un caracter restrîns *.

[104] *Declarația cu privire la tratativele dintre delegațiile guvernamentale ale R.P.R. și U.R.S.S.* „Scînteia", anul XXV, nr. 3769 din 4 decembrie 1956.

[105] *Comunicat cu privire la vizita de prietenie făcută în Uniunea Sovietică de delegația de partid și guvernamentală a Republicii Populare Române*, „Scînteia", anul XXX nr. 5255 din 13 august 1961.

[106] *Comunicat cu privire la vizita de prietenie a delegației de partid și guvernamentale a Uniunii Sovietice în Republica Populară Română*, „Scînteia", anul XXXI, nr. 5571 din 26 iunie 1962.

[107] *Comunicat comun despre convorbirile între delegația guvernului Republicii Populare Române și a Partidului Muncitoresc Român și delegația guvernului Republicii Populare Ungare și a Partidului Muncitoresc Socialist Ungar care s-au desfășurat la Budapesta la 22 noiembrie 1956*. „Scînteia", anul XXV, nr. 3762 din 25 noiembrie 1956.

[108] *Ibidem.*

[109] *Comunicat asupra întîlnirii de la Budapesta a reprezentanților partidelor comuniste și muncitorești, ai guvernelor Bulgariei, Cehoslovaciei, României și Uniunii Sovietice*, „Scînteia", anul XXVI, nr. 3796 din 6 ianuarie 1957.

* Analiza atentă a documentelor întîlnirii de la Budapesta, cît și a documentelor elaborate ulterior cu prilejul întîlnirilor bilaterale care au avut loc în anii 1957—1958 indică o recrudescență a polemicii ideologice dintre partidele comuniste și muncitorești din țările socialiste și Uniunea comuniștilor din Iugoslavia. Deși Biroul Informativ fusese desființat, în aprilie 1956 (Vezi „Scînteia", anul XXV, nr. 3572 din 18 aprilie 1956) practicile sale — chiar dacă fuseseră condamnate — nu dispăruseră cu totul. În documentele elaborate în anii 1957—1958 au fost reluate idei și concepte repudiate de practica revoluționară, de înseși partidele comuniste și muncitorești și au fost abandonate concluzii și poziții afirmate în cursul anilor 1954, 1955, 1956 cînd țările socialiste au început acțiunea de restabilire a relațiilor pe linie de partid și de stat cu Uniunea comuniștilor din Iugoslavia cu R.P.F. Iugoslavia. România a luat parte la polemica desfășurată pe linie de partid. Dar ca și în perioada anterioară ea a continuat relațiile sale pe linie de stat cu R.P.F. Iugoslavia. La sfîrșitul lunii martie 1957, cu prilejul unei vizite la Sofia,

www.dacoromanica.ro

Cu toate acestea în evoluția relațiilor dintre țările socialiste au avut ascendență pozițiile și acțiunile care se înscriau în sprijinul și pentru apărarea principiilor suveranității și independenței naționale, respectului reciproc, neamestecului în treburile interne. În comparație cu anii 1948—1954 întîlnirile bilaterale dintre țările socialiste au fost, în anii 1955—1965, deosebit de frecvente. Determinate de nevoia și capacitatea țărilor socialiste de a adînci și lărgi colaborarea dintre ele, pe multiple planuri dar și de imperativul afirmării — în climatul politic internațional de la începutul celui de-al doilea deceniu postbelic — a unor puncte de vedere comune cu privire la unele probleme acute ale vieții internaționale, întîlnirile bilaterale dintre țările socialiste constituiau expresia însușirii și aplicării în relațiile dintre țările socialiste a principiilor noi privind relațiile între state, reflectînd valențele unei metode ce se instituia tot mai mult ca metodă de lucru curentă * în desfășurarea relațiilor bilaterale. „*În perioada actuală* — se sublinia în comunicatul comun româno-cehoslovac din ianuarie 1957 — *inițiativele bilaterale ale țărilor prietene au o importanță deosebită pentru întărirea colaborării întregului lagăr socialist*" [110], iar *Declarația cu privire la convorbirile dintre delegațiile de partid și guvernamentale ale României și Ungariei*, din martie 1958, menționa că rezultatele tratativelor „*au confirmat pe deplin necesitatea și importanța contactului direct dintre cele două țări și a schimbului de păreri în problemele de interes comun*" [111].

Potrivit documentelor oficiale publicate, întîlnirile și tratativele care au avut loc în anii 1955—1965 între reprezentanții României și ai celorlalte țări socialiste din Europa și din Asia au fost consacrate *examinării stadiului colaborării economice, tehnico-științifice și culturale, studierii posibilităților de extindere a acestei colaborări pe multiple planuri, analizei unor puncte de vedere comune, în concordanță cu interesele naționale ale popoarelor lor, ale păcii și progresului.*

În acești ani relațiile de cooperare și întrajutorare *în plan bilateral* — așezate tot mai mult pe baze de egalitate și avantaj reciproc — au cunoscut

---

Gh. Gheorghiu-Dej declara că guvernul român „*acționează în direcția dezvoltării relațiilor de prietenie și colaborare cu Republica Populară Federativă Iugoslavia, în interesul păcii și al socialismului, pe baza deplinei egalități în drepturi, a respectării suveranității și integrității teritoriale, a neamestecului și avantajului reciproc*" (Vezi „Scînteia", anul XXVI, nr. 3869 din 31 martie 1957).

* În 1957 de pildă, delegații de partid și guvernamentale române au purtat tratative cu delegații de partid și guvernamentale din R.D. Germană, R. Cehoslovacă, R. P. Ungară, R.P. Polonă; și tot în 1958 o delegație guvernamentală română a vizitat, pentru prima dată la un asemenea nivel, țările socialiste din Asia: R.P. Chineză, R.P.D. Coreeană, R.D. Vietnam, R.P. Mongolă. În următorii doi ani (1959—1960) pe eșichierul întîlnirilor la nivel înalt s-au înscris vizitele unor delegații de partid și guvernamentale române invitate la manifestările organizate cu prilejul aniversării Revoluției Socialiste din Octombrie, proclamării Republicii Populare Chineze, a R.D. Germane. Anii 1961—1962 au fost din nou anii unor intense schimburi la nivel înalt. Bucureștiul a primit vizita unor delegații la nivel înalt din Republica Socialistă Cehoslovacă, R.P. Ungară, Uniunea Sovietică, R.P. Bulgaria, R.D. Germană. Delegații române la nivel înalt au purtat tratative la Moscova și Varșovia, iar în 1963 la Belgrad.

[110] *Comunicat cu privire la tratativele dintre delegațiile Partidului Comunist Cehoslovac și Partidului Muncitoresc Român*, „Scînteia", anul XXVI, nr. 3710 din 23 ianuarie 1957.

[111] *Declarație cu privire la convorbirile dintre delegația guvernamentală a Republicii Populare Române și a Partidului Muncitoresc Român și delegația Guvernului Muncitoresc Țărănesc Ungar și a Partidului Muncitoresc Socialist Ungar*, „Scînteia", anul XXVII, 2 martie 1958.

www.dacoromanica.ro

o dezvoltare şi au dat rezultate satisfăcătoare. Întîlnirile la nivel înalt au indicat măsurile necesare pentru extinderea colaborării pe multiple planuri. Au fost încheiate noi acorduri economice şi comerciale, noi acorduri şi programe privind colaborarea tehnico-ştiinţifică. De asemenea, acorduri culturale cît şi convenţii consulare, de asistenţă juridică, prevederi sociale, învăţămînt, sport etc.

Examinarea problemelor internaţionale în cadrul întîlnirilor bilaterale la nivel înalt a permis României afirmarea punctelor sale de vedere cu privire la soluţionarea unor probleme acute ale vieţii internaţionale: lichidarea sechelelor celui de-al doilea război mondial, edificarea unui sistem de securitate în Europa, instaurarea unui climat de înţelegere şi colaborare cu toate statele, în spiritul coexistenţei paşnice. Potrivit documentelor oficiale publicate România s-a aflat în consens cu celelalte ţări socialiste.

Este locul să precizăm că în cadrul întîlnirilor la nivel înalt din această perioadă cît şi în timpul desfăşurării practice a relaţiilor cu ţările socialiste România a militat pentru aşezarea relaţiilor dintre ţările socialiste pe baze reciproc avantajoase, în concordanţă cu interesele naţionale ale fiecărei ţări în parte [112]. În documente de partid şi de stat ea s-a pronunţat împotriva formelor şi metodelor de colaborare care ar fi ştirbit interesele naţionale ale poporului român, independenţa şi suveranitatea statului socialist. În plenara lărgită a Comitetului Central din 15—22 aprilie 1964, P.C.R. a întreprins o profundă analiză asupra unor probleme privind normele de colaborare dintre ţările socialiste. El şi-a exprimat poziţia sa faţă de modalităţile de soluţionare a divergenţelor şi a demonstrat necesitatea aşezării relaţiilor dintre ţările socialiste pe baze principiale. În cadrul plenarei a fost adoptată în unanimitate *Declaraţia Partidului Muncitoresc Român cu privire la unele probleme ale mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale.*

Relevînd faptul istoric că ţările socialiste au pornit la construirea noii societăţi de la trepte diferite de dezvoltare economică, politică şi socială, *că între ele există deosebiri naţionale şi particularităţi istorice* [113] *elocvente, deosebiri ce se vor menţine vreme îndelungată şi după victoria socialismului pe scară mondială* [114], România a subliniat cît de complexă este alegerea celor mai potrivite forme de colaborare între ţările socialiste şi că faţă de o asemenea problemă — de o mare dimensiune în timp — se pot ivi aprecieri diferite sau deosebiri de păreri. *Acestea nu trebuie însă să împieteze colaborarea, ci trebuie analizate şi tratate în spirit de înţelegere şi fără calificative şi etichetări, fără presiuni şi măsuri discriminatorii.* În anii 1960—1961 şi 1963—1964, atunci cînd între unele ţări socialiste s-au ivit divergenţe care tindeau să afecteze grav relaţiile interstatale [115], România şi-a exprimat punctul de vedere ferm arătînd că în soluţionarea acestor probleme trebuie pornit de la ceea ce este comun şi uneşte ţările

---

[112] *Declaraţie cu privire la poziţia Partidului Muncitoresc Român în problemele mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale* „Scînteia", anul XXXIII, nr. 6239 din 26 aprilie 1964.

[113] *Ibidem.*

[114] *Ibidem.*

[115] Vezi pe larg: „Scînteia", anul XXXII, nr. 5852 din 4 aprilie 1963; „Scînteia", anul XXXII, nr. 5929 din 20 iunie 1963; „Scînteia", anul XXXII, nr. 5956 din 17 iunie 1963; „Scînteia" anul XXXII, nr. 5957 din 18 iulie 1963.

www.dacoromanica.ro

socialiste, de la interesele supreme ale cauzei socialismului și luptei antiimperialiste, de la respectarea principiilor independenței și suveranității naționale, egalității în drepturi, avantajului și respectului reciproc.

Activitatea în planul *relațiilor multilaterale* a constituit de asemenea un compartiment important al activității României în cadrul sistemului socialist. În anii 1948—1955 a fost creat cadrul instituțional al desfășurării relațiilor dintre țările socialiste în plan multilateral. La 25 ianuarie 1949, discutînd aspectele legate de organizarea unei mai largi colaborări economice, *Consfătuirea economică a reprezentanților guvernelor Bulgariei, Cehoslovaciei, Poloniei, României, Ungariei și U.R.S.S.* a hotărît să înființeze *Consiliul de Asistență Economică Reciprocă*[116]. Alcătuit din reprezentanții țărilor participante în scopul examinării posibilităților existente în vederea lărgirii raporturilor economice, C.A.E.R. a fost conceput ca organizație deschisă oricărei țări doritoare să accepte statutul său.

Constituit ca organism colectiv pentru acordarea de asistență tehnică, ajutor reciproc cu materii prime, mașini și utilaje în vederea deplinei folosiri a avantajelor ce derivă din relațiile de colaborare și întrajutorare reciprocă pentru dezvoltarea economiilor naționale, a accelerării progresului economic și tehnic și ridicării nivelului de industrializare a țărilor mai puțin dezvoltate, *C.A.E.R. a creat cadrul desfășurării relațiilor economice dintre țările socialiste în plan multilateral.* România a semnat statutul C.A.E.R. adoptat în decembrie 1959 și a militat pentru îndeplinirea integrală a prevederilor sale, pentru așezarea relațiilor de colaborare în cadrul organizației pe baze principiale, reciproc avantajoase *.

La 29 noiembrie 1954 s-au deschis la Moscova lucrările *Conferinței țărilor socialiste europene pentru asigurarea păcii și securității în Europa.* Inițiată într-un climat ce indicase, prin acordurile *Conferinței de la Berlin* din februarie 1954 *începutul* unui proces de destindere — *dar și fragilitatea lui* — *Conferința de la Moscova* era o dovadă concludentă că drumul spre înlăturarea divizării Europei, spre desființarea blocurilor politice și militare și edificarea unui sistem de securitate — durabil și eficace — era lung și sinuos. Examinînd *„sub toate aspectele situația care s-a creat în Europa în legătură cu semnarea acordurilor separate de la Paris de către anumite state occidentale cu privire la remilitarizarea Germaniei occidentale și atragerea ei în grupări militare îndreptate împotriva statelor iubitoare de pace din Europa"*[117], *Conferința de la Moscova* a demonstrat deplina unanimitate a participanților în ceea ce privește măsurile care trebuiau întreprinse în interesul păcii în Europa[118].

Declarația comună semnată de cele 8 state participante — printre care și România — preciza că statele participante erau hotărîte ca în cazul ratificării Acordului de la Paris *„să ia măsuri comune de organizare*

---

[116] „Scînteia", anul XVIII, nr. 1333 din 25 ianuarie 1949.

* Cu privire la poziția și activitatea României în cadrul C.A.E.R. vezi pe larg: Ion Alexandrescu, *Politica României de lărgire și diversificare a relațiilor economice externe (1948—1965)* în: „Revista de istorie", nr. 3, București, 1978.

[117] *Comunicatul Conferinței țărilor europene pentru asigurarea păcii și securității în Europa*, „Scînteia", anul XXIII, nr. 3146 din 3 decembrie 1954.

[118] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

a forțelor lor armate și a comandamentelor lor" [119] și să „*reexamineze situația în scopul unor măsuri corespunzătoare pentru asigurarea securității lor*" [120]. Statele participante erau hotărîte să persevereze pentru încheierea unui acord de securitate fiind gata să colaboreze cu toate statele pentru realizarea lui.

Reprezentantul României la Conferință releva că guvernul român „*se călăuzește în politica sa externă de năzuința spre colaborare internațională cu toate statele, se situează pe o poziție consecventă de apărare a păcii și ia atitudine împotriva împărțirii lumii în blocuri militare al căror scop este înrobirea altor popoare*" [121]. Exprimîndu-si punctul de vedere cu privire la situația nouă creată în Europa prin semnarea *Acordului de la Paris*, guvernul român își declara acordul cu măsurile preconizate la *Conferința de la Moscova* [122].

România a participat ulterior — în martie 1955 — la consultările care au avut loc între țările socialiste în vederea încheierii — în cazul ratificării *Acordului de la Paris* — a unui *Tratat colectiv* și a organizării unui *Comandament unic* al statelor semnatare ale Tratatului și a semnat, la 14 mai 1955, împreună cu celelalte țări socialiste, *Tratatul de prietenie, colaborare și asistență mutuală* și *Hotărîrea cu privire la crearea unui comandament unificat al forțelor armate ale statelor semnatare.*

Luînd cuvîntul la ceremonia de la Varșovia, Gh. Gheorghiu-Dej, Președintele Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române, sublinia că Tratatul avea la bază principiile respectării suveranității de stat, neamestecul în afacerile interne și colaborării în condiții de egalitate [123]. El constituia un garant al securității statului român [124]. Relevînd — cu un alt prilej — că necesitatea acestui Tratat și a măsurilor pe care le stipulează a fost determinată de situația nou creată în Europa în urma ratificării *Acordului de la Paris*, Președintele Consiliului de Miniștri al României evidenția *caracterul defensiv și condițional* al Tratatului în sensul că *în cazul încheierii unui Tratat de securitate colectivă în Europa el își pierdea valabilitatea* [125].

Ca membră fondatoare a *Organizației Tratatului de la Varșovia*, România și-a îndeplinit cu strictețe obligațiile asumate [126] participînd la înfăptuirea măsurilor preconizate și a hotărîrilor luate. Atît în cadrul Organizației cît și în cadrul unor organisme și organizații internaționale [127] România a subliniat *caracterul defensiv și condițional* al Tratatului pronunțîndu-se împotriva creării blocurilor militare opuse și pentru înfăptuirea unui sistem general de securitate în Europa prin efortul comun al

---

[119] *Declarația guvernelor U.R.S.S., R.P. Polone, R. Cehoslovace, R.D. Germane, R.P. Ungare, R.P. Române, R.P. Bulgaria, R.P. Albania la Conferința de la Moscova*, „Scînteia", anul XXIII, nr. 3147 din 4 decembrie 1954.

[120] *Ibidem.*

[121] „Scînteia", anul XXIII, nr. 3146 din 3 decembrie 1955.

[122] *Ibidem.*

[123] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, Ediția a IV-a, Edit. de Stat pentru Literatură Politică, București, 1955, p. 823.

[124] *Ibidem*, p. 853.

[125] *Ibidem.*

[126] *Organizația Tratatului de la Varșovia, 1955—1975*, Edit. politică, București, 1976, p. 12.

[127] Grigore Preoteasa, *Texte social-politice*, Edit. politică, București, 1974, p. 323—324.

www.dacoromanica.ro

tuturor statelor europene. Ea a susținut propunerea privind încheierea unui pact de neagresiune între țările socialiste și cele ale *Pactului Nord-Atlantic* și a salutat măsurile privind dezangajarea militară și retragerea trupelor străine de pe teritoriile altor state. În anii 1955, 1956 și 1958 în conformitate cu hotărîrile colective luate în cadrul *Organizației Tratatului de la Varșovia* dar și cu imperativele păcii și securității internaționale, România a procedat la reducerea efectivelor sale militare [128]. În același timp, în concordanță cu hotărîrile colective ale statelor semnatare, *România a acordat o atenție deosebită problemelor privind întărirea capacității sale de apărare, dotării și pregătirii de luptă, tactică și politică, a forțelor sale armate* și a venit în întîmpinarea acțiunilor întreprinse în cadrul Organizației privind retragerea trupelor de pe teritoriile unor state socialiste cît și de pe teritoriul său *.

În cadrul întîlnirilor periodice [129] ale *Comitetului Politic Consultativ*, ale *Conferințelor Organizației Tratatului de la Varșovia* — punînd în valoare activitatea politică a Organizației, sistemul supus unei permanente îmbunătățiri, de informare și consultare reciprocă — România și-a afirmat poziția în toate problemele care priveau apărarea independenței și suveranității sale naționale, respectarea principiilor pe baza cărora își conduce întreaga sa activitate internă și externă. Ea și-a adus contribuția la formularea propunerilor Organizației privind soluționarea unor probleme acute, uneori, ale vieții internaționale postbelice.

POLITICA ROMÂNIEI ÎN BALCANI — POLITICĂ DE PACE ȘI COLABORARE

Experiența istorică a demonstrat că pacea și securitatea României sînt strîns legate de pacea și securitatea în Balcani [130]. Sub imperativul acestui deziderat — avînd relații în continuă dezvoltare cu Albania, Bulgaria și Iugoslavia, — România a acordat o atenție deosebită *normalizării relațiilor sale* cu două dintre statele balcanice care nu s-au înscris pe calea dezvoltării socialiste (Grecia și Turcia), instaurării unor *relații de bună vecinătate cu toate statele balcanice.*

[128] Vezi : *Comunicatele de presă ale Consiliului de Miniștri al Republicii Populare Române* în „Scînteia", anul XXIV, nr. 3374 din 30 august 1955, „Scînteia", anul XXV, nr. 3646 din 12 iulie 1956.

* După cum se știe în conformitate cu prevederile Tratatului de Pace de la Paris (articolul 21) Uniunea Sovietică și-a rezervat dreptul „de a păstra pe teritoriul român forțele armate care i-ar putea fi necesare pentru menținerea liniilor de comunicație ale armatei sovietice în zona sovietică de ocupație în Austria". Încheierea Tratatului de stat cu Austria la 14 mai 1955 (Vezi „Scînteia", anul XXIV, nr. 3285 din 17 mai 1955) a restabilit independența și suveranitatea Austriei. Potrivit stipulațiilor Tratatului încheiat între cele două țări trupele sovietice aflate pe teritoriul Austriei trebuiau să se retragă pînă la 31 decembrie 1955. Această hotărîre a făcut inoperantă prevederea din Tratatul de pace cu privire la staționarea trupelor sovietice pe teritoriul României. La cererea guvernului român, guvernul sovietic a hotărît să-și retragă trupele aflate pe teritoriul României și a supus propunerea sa aprobării Comitetului Politic Consultativ al Tratatului de la Varșovia. Inițiată la începutul lunii iunie 1958 acțiunea s-a încheiat la sfîrșitul lunii iulie 1958. (Vezi „Scînteia", anul XXVII, nr. 4241 din 14 iunie 1958 ; „Scînteia", anul XXVII, nr. 4243 din 17 iunie 1958 ; „Scînteia", anul XXVII, nr. 4258 din 4 iulie 1958 ; „Scînteia", anul XXVII, nr. 4278 din 27 iulie 1958).

[129] Vezi pe larg documentele publicate în volumul : *Organizația Tratatului de la Varșovia, 1955—1975*, Edit. politică, București, 1976.

[130] George Macovescu, *Prefață* la volumul, *Balcanii zonă a păcii și bunei vecinătăți*, Edit. politică, București, 1976, p. 6.

www.dacoromanica.ro

Datorită transformărilor petrecute în configurația politică a Europei postbelice prin victoria revoluțiilor populare în unele țări, tabloul politic[131] al zonei balcanice a dobîndit un element particular, inexistent înainte de război. În Balcani coexistă țări cu orînduiri social-politice diferite: unele (Albania, Bulgaria, Iugoslavia, România) au pornit pe calea dezvoltării socialiste, altele (Grecia, Turcia) urmează calea capitalistă de dezvoltare. Unele* fac parte din Organizația Tratatului de la Varșovia (Bulgaria, România) altele din N.A.T.O. (Grecia, Turcia) sau sînt țări neangajate (Iugoslavia). Situarea Balcanilor într-o zonă de confluență a trei mari regiuni (Europa, Mediterana, Orientul Apropiat) confruntate de numeroase probleme politice, de tensiuni și conflicte indică valoarea militaro-strategică a Balcanilor, importanța asigurării păcii și securității în regiune.

Pornind de la aceste realități — dar și de la trecutul istoric[132], — România și-a formulat politica sa în Balcani — politică de pace și colaborare, de înțelegere și respect reciproc — subordonînd acestui deziderat toate acțiunile sale întreprinse îndeosebi în al doilea deceniu postbelic.

Analiza evoluției relațiilor României cu Turcia și Grecia indică, pentru primul deceniu postbelic, o poziție reticentă. Suflul „războiului rece" a înghețat și în Balcani climatul politic[133] afectînd caracterul tradițional al legăturilor cu popoarele Greciei și Turciei, permanența spiritului de colaborare. Deși relațiile diplomatice ale României cu Turcia au fost ridicate la cel mai înalt rang de reprezentare — de la legație la ambasadă — încă în martie 1946[134], deși o serie de acorduri și tratate încheiate între cele două țări ca de pildă *Tratatul de prietenie, neagresiune și conciliere* încheiat la Ankara în 1933 au rămas în vigoare, relațiile dintre cele două țări nu au urmat o evoluție firească, în concordanță cu tradiția legăturilor dintre cele două țări, în concordanță mai ales cu imperativele păcii și securității în zonă. „*În anii de după cel de-al doilea război mondial* — scria „Scînteia" în mai 1956 — *relațiile dintre R. P. Română și Turcia s-au restrîns, afectate de politica războiului rece deși o asemenea situație nu este justificată nici istorice*ște *nici prin interesele celor două țări*"[135]. Cu atît mai mult cu cît între România și Turcia nu existau diferende[136] rezultînd din vreo revendicare cîtuși de puțin importantă a uneia dintre părți față de cealaltă. „*Deosebirea de regim politic* — aprecia „Scînteia" — *nu poate fi un motiv pentru ca relațiile dintre țările noastre să nu se dezvolte pe vechiul drum al prieteniei și colaborării*".

Întrerupte în timpul celui de-al doilea război mondial relațiile cu Grecia nu au fost reluate atît din cauza orientărilor politice ale guvernelor

[131] Gh. Colț, T. Valeriu, *Colaborarea balcanică — preocupare de seamă în politica externă a României Socialiste*, în: „Revista română de studii internaționale", nr. 4 (14), București, 1971, p. 28.

* La 13 septembrie 1968 Republica Populară Albania a făcut cunoscută hotărîrea sa de a se retrage din Organizația Tratatului de la Varșovia.

[132] Vezi pe larg capitolul „La izvoarele colaborării balcanice" în lucrarea lui Cristian Popișteanu: *România și Antanta Balcanică*, ediția I, Edit. politică, București, 1968, p. 18—46.

[133] George Macovescu, *op. cit.*, p. 8.

[134] Cristian Popișteanu, *Cronologie politico-diplomatică 1944—1974*, Edit. politică, București, 1976, p. 85.

[135] „Scînteia", anul XXV, nr. 3534 din 14 mai 1956.

[136] Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, Ediția a IV-a, Edit. de Stat pentru Literatură Politică, București, 1955, p. 826.

www.dacoromanica.ro

care s-au perindat la conducerea Greciei în perioada primului deceniu postbelic cît și din cauza nesoluționării diferendelor economice și financiare existente între România și Grecia și evident din cauza ambianței politice generale dominată de „războiul rece".

În climatul nou intervenit în viața internațională și corespunzător principiilor sale de politică externă România și-a exprimat convingerea fermă că deosebirea de sisteme social-politice nu poate constitui o piedică în calea coexistenței pașnice a statelor. *Pornind de la faptul evident că o pace și securitate autentice în zonă implică o politică de bună vecinătate România s-a pronunțat pentru relații cu toate statele balcanice inclusiv cu Grecia și cu Turcia.* Apreciind că relațiile României cu Turcia aveau de suferit din cauză că Turcia dădea curs politicii dusă în această zonă de unele state imperialiste guvernul român a considerat că nici un diferend *„nu desparte Republica Populară Română de Turcia"*[137] și că aceste relații *„se pot îmbunătăți în interesul ambelor țări cît și în interesul păcii în această parte a Europei"* [138]. Acesta a fost dealtfel cursul pe care relațiile dintre cele două țări, favorizate de începutul de destindere, cît și de evenimentele politice interne din Turcia, l-a luat în anii care au urmat.

Și în ceea ce privește relațiile cu Grecia, guvernul român a adoptat o poziție activă și constructivă. Considerînd că în soluționarea diferendelor trebuie pornit *nu de la trecut, ci de la viitor*, guvernul român a acționat pentru normalizarea relațiilor dintre România și Grecia, pentru restabilirea relațiilor diplomatice și dezvoltarea vechilor legături economice și culturale dintre cele două țări. În 1956 guvernul român a adresat guvernului grec invitația de a începe tratative. La 14 mai au început la Atena tratativele [139] pentru reglementarea unor probleme financiare și reluarea relațiilor diplomatice iar la 25 august 1956 a fost semnat *Acordul privind reglementarea problemelor financiare în suspensie din 1939* [140] precum și *Declarația comună* cu privire la reluarea relațiilor diplomatice dintre cele două țări. La 11 ianuarie 1957 ambasadorul Greciei la București își prezenta scrisorile de acreditare [141].

Prin reluarea relațiilor diplomatice și soluționarea diferendelor financiare cu Grecia, prin afirmarea interesului privind dezvoltarea relațiilor tradiționale cu Turcia, România avea relații normale cu toate statele din Balcani. *Acest fapt a permis guvernului român inițierea unor acțiuni menite să promoveze relațiile de bună vecinătate, de colaborare și înțelegere între toate statele balcanice, pentru edificarea securității și păcii în zonă.* La 10 septembrie 1957 guvernul român a adresat tuturor statelor balcanice (Albania, Bulgaria, Grecia, Iugoslavia, Turcia) *Mesaje* în care erau expuse considerațiile sale privind necesitatea unor relații de colaborare pașnică multilaterală [142]. *„În stadiul actual al dezvoltării economice și culturale a țărilor balcanice* — se arăta în *Mesajul* guvernului român —

[137] *Ibidem.*
[138] *Ibidem.*
[139] „Scînteia", anul XXV, nr. 3597 din 16 mai 1956.
[140] „Scînteia", anul XXV, nr. 3684 din 26 august 1956.
[141] „Scînteia", anul XXVI, nr. 3801 din 12 ianuarie 1957.
[142] „Scînteia", anul XXVI, nr. 4011 din 17 septembrie 1957.

www.dacoromanica.ro

posibilitățile de a întări și extinde relațiile dintre ele își pot găsi, după părerea noastră un cîmp larg de realizare". În concepția guvernului român una dintre aceste posibilități era organizarea unei *Conferințe a șefilor de guverne* în cadrul căreia să fie examinate și luate hotărîri corespunzătoare cu privire la întărirea păcii în Balcani : neagresiunea, soluționarea pe cale pașnică a oricărei probleme litigioase, dezvoltarea relațiilor economice și culturale, contactele directe între conducătorii statelor balcanice, ai reprezentanților opiniei publice. Pentru ca această colaborare să aibă un caracter trainic, guvernul român propunea înfăptuirea unei *înțelegeri colective a statelor balcanice*, bazată pe deplina egalitate în drepturi, pe respectul reciproc al suveranității naționale și neamestecul în treburile interne. În concepția guvernului român înțelegerea balcanică *nu trebuia să devină o grupare opusă* altor state din afara ei și nici o piedică în calea dezvoltării relațiilor acestor state cu state care nu fac parte din această înțelegere.

Înfăptuirea în cadrul zonei balcanice a unei colaborări în spiritul propunerii românești venea în întîmpinarea ideii că *apartenența la sisteme social-politice și grupări militare diferite nu trebuie să afecteze dezvoltarea unor relații normale între state, că este posibilă organizarea unei colaborări similare pe plan european, crearea unui sistem de securitate general-europeană.*

Propunerea românească nu a întrunit asentimentul unanim [143] al țărilor balcanice, respectiv al Greciei și Turciei. Acest fapt nu a diminuat însă valoarea inițiativei românești care a pus în evidență posibilitatea și necesitatea unei colaborări multilaterale între țările balcanice în propriul lor interes și în interesul păcii și securității generale [144] și nici interesul și hotărîrea guvernului român de a întreprinde noi acțiuni în direcția îmbunătățirii relațiilor interbalcanice.

În iunie 1959, îngrijorat de măsurile întreprinse de către comandamentul N.A.T.O. pentru instalarea pe teritoriul Greciei a unor rampe de lansare a rachetelor, guvernul român a reînnoit [145] propunerea sa din septembrie 1957 chemînd guvernele țărilor balcanice să se întrunească într-o *Conferință* în cadrul căreia să fie examinate posibilitățile încheierii unui *Tratat de înțelegere și securitate colectivă a regiunii balcanice*, pentru transformarea Balcanilor într-o zonă a păcii și bunei vecinătăți. Prin acest Tratat țările balcanice trebuiau să se angajeze să rezolve pe cale pașnică toate problemele litigioase, să nu recurgă la agresiune sau la amenințarea cu războiul în raporturile dintre ele, să nu permită stocarea de armament atomic sau staționarea trupelor înzestrate cu armament nuclear ; de asemenea, instalarea pe teritoriul lor a bazelor pentru rachete. Guvernul român aprecia că un asemenea Tratat ar fi avut o importanță extremă pentru pacea și securitatea în zonă. Faptul că statele balcanice făceau parte din grupări militare opuse nu trebuia să constituie o piedică în calea încheierii lui.

---

[143] George Macovescu, *op. cit.*, p. 13.

[144] *Ibidem.*

[145] *Declarația guvernului român cu privire la amplasarea în Grecia a rampelor de lansare a rachetelor teleghidate și problema păcii și securității în Balcani*, „Scînteia", anul XXVIII, nr. 4543 din 7 iunie 1959.

www.dacoromanica.ro

Dar, ca și în 1957 nici propunerea din 1959 nu și-a găsit o expresie concretă. Totuși politica României, de pace și colaborare în Balcani, a continuat să fie una din constantele politicii externe românești.

Pînă în 1965 relațiile de colaborare în Balcani s-au concretizat îndeosebi în planul *raporturilor neguvernamentale*. A fost reluată activitatea unor *organisme internaționale balcanice* create în perioada interbelică : *Uniunea Medicală Balcanică*, *Uniunea Balcanică a Matematicienilor*. În 1963 a fost înființată *Asociația de Studii Sud-Est Europene*, expresie instituțională a unei activități de o nobilă și veche tradiție în trecutul culturii românești și al popoarelor balcanice. A fost constituită de asemenea *Conferința permanentă a inginerilor din Europa de Sud-Est*. Sub denumiri mai mult sau mai puțin identice au fost organizate în anii 1959—1960, *Comitete naționale ale colaborării balcanice* — organizații reprezentative ale opiniei publice din toate țările din zonă — care au desfășurat o vie activitate în direcția colaborării și înțelegerii, a păcii și securității în Balcani și în Europa *.

Cu toate acestea colaborarea pe plan politic interguvernamental între țările din Balcani a rămas ca un deziderat al dezvoltării relațiilor bi și multilaterale ale statelor din această zonă, deziderat ce-și va găsi împlinirea în deceniul următor.

DEZVOLTAREA RELAȚIILOR CU STATELE CARE AU PĂȘIT PE CALEA DEZVOLTĂRII INDEPENDENTE

Perioada postbelică a cunoscut unul dintre cele mai profunde procese de înnoire a lumii contemporane : revoluțiile de eliberare națională care au determinat destrămarea sistemului colonialist și apariția unui mare număr de state noi pe harta lumii. Acest proces a dus la punerea în valoare a potențialului — material și spiritual — al unor noi națiuni însetate de libertate și progres, capabile și interesate să contribuie la edificarea unei lumi mai bune și mai drepte, la instaurarea unor relații bazate pe egalitate și avantaj reciproc. Poporul român care a cunoscut el însuși mult timp dominația străină și a dus lupte grele pentru a-și cîștiga independența națională [146] a urmărit cu profund interes procesul de înnoire a lumii prin abolirea colonialismului și trecerea pe calea dezvoltării independente a unui mare număr de națiuni și popoare. Simpatia poporului român față de tinerele state independente și-a găsit expresia firească *în sprijinul politic și diplomatic* [147] pe care guvernul român l-a acordat tine-

* Paralel cu reuniunile periodice ale Comitetelor naționale de colaborare și înțelegere a popoarelor din Balcani, în anii 1959—1965 au avut loc numeroase manifestări care au permis dezvoltarea legăturilor de prietenie și colaborare : Întîlnirea tineretului și studenților din țările balcanice și din zona Mării Adriatice (București, 1960), Festivalul de folclor al țărilor balcanice și din zona Mării Adriatice (București, 1962), Reuniunea Comisiilor naționale pentru U.N.E.S.C.O. (București, 1964), prima Întîlnire a reprezentanților Uniunii scriitorilor din țările balcanice (Sofia, 1964), Întîlnirea reprezentanților Universităților din țările din Balcani (București, 1965), Întîlnirea studenților din țările balcanice (Sofia, 1965). Au fost de asemenea organizate expoziții filatelice, festivaluri cinematografice și alte acțiuni care au determinat o mai bună cunoaștere a tradițiilor istorice și culturale ale popoarelor din Balcani, a similitudinilor de cultură și civilizație.

[146] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul construirii societății socialiste multilateral dezvoltate*, vol. 11, București, Edit. politică, 1975, p. 892.

[147] Vezi în această direcție acțiunile politice și diplomatice ale guvernului român, cf. Cristian Popișteanu, *Cronologie politico-diplomatică*, p. 131, 138, 146—147.

www.dacoromanica.ro

relor state pentru consolidarea independenței lor politice și economice, pentru înfăptuirea aspirațiilor lor spre civilizație și progres. În foruri internaționale [148] România s-a pronunțat cu fermitate și consecvență pentru abolirea colonialismului [149], împotriva practicilor colonialiste [150] folosite în relațiile cu tinerele state independente, pentru instaurarea unor relații echitabile, pentru respectarea independenței și suveranității lor naționale. *Lumea de azi* — afirma Președintele Consiliului de Stat al României, cu prilejul vizitei delegației guvernamentale române în Indonezia, în toamna anului 1962 — *este o lume a interdependențelor. Dar în timp ce imperialismul concepe interdependența ca subordonare a tot ceea ce își poate subordona, socialismul o concepe ca o largă și rodnică cooperare internațională pentru binele tuturor popoarelor, în folosul și nu în dauna lor* [151]. În virtutea acestui principiu — arăta reprezentantul poporului român — România înțelegea să colaboreze sub multiple forme : schimburi economice, asistență tehnică, etc., etc., cu tinerele state independente, cu statele în curs de dezvoltare, în vederea obținerii și întăririi independenței lor economice [152]. De aceea, una din direcțiile principale ale politicii externe a României era „*cultivarea și lărgirea continuă a relațiilor reciproc avantajoase cu tinerele state independente din Asia și Africa*" [153].

Apreciind rolul crescînd al acestor state pe arena internațională și în conformitate cu atașamentul său față de dreptul popoarelor de a fi stăpîne pe destinele lor, de a-și determina prezentul și viitorul corespunzător voinței proprii, *România a acționat pentru dezvoltarea multilaterală* a relațiilor sale cu aceste țări, stabilind relații diplomatice [154], încheind acorduri economice și comerciale [155], inițiind sau primind vizite, realizînd contacte și tratative la nivel înalt [156]. În anii 1955—1965, pe măsura evoluției procesului de eliberare a popoarelor și a proclamării unor noi state independente, România a stabilit relații diplomatice cu 19 state din Africa și Asia [157]. Ea a desfășurat o activitate susținută pentru *dezvoltarea* relațiilor cu aceste state. Relațiile economice ale României cu statele independente din Asia și din Africa s-au dezvoltat atît pe baza

---

[148] Vezi pe larg acțiunile României întreprinse în cadrul Organizației Națiunilor Unite pentru sprijinirea luptei popoarelor în vederea cuceririi și apărării independenței naționale, cf. Tănase Negulescu, *România la Organizația Națiunilor Unite*, Edit. politică, București, 1975, p. 84—94.

[149] Grigore Preoteasa, *op. cit.*, p. 319—321.

[150] Gh. Gheorghiu-Dej, *Cuvîntare rostită la a 15-a sesiune a Adunării Generale O.N.U.*, „Scînteia", anul XXIX, nr. 4950, din 28 septembrie 1960.

[151] „Scînteia", anul XXXI, nr. 5673 din 6 octombrie 1962.

[152] *Ibidem.*

[153] *Ibidem.*

[154] Vezi pe larg: *Reprezentanțele diplomatice ale României*, vol. 3, Editura politică, București, 1973.

[155] „Scînteia", anul XXXI, nr. 5574 din 29 iunie 1962, „Scînteia", anul XXXI, nr. 5575 din 30 iunie 1962, „Scînteia", anul XXXIII, nr. 6244 din 2 mai 1964, „Scînteia", anul XXXIII, nr. 6263 din 21 mai 1964.

[156] „Scînteia", anul XXX, nr. 5253 din 11 august 1961; „Scînteia", anul XXXI, nr. 5688 din 21 octombrie 1962; „Scînteia", anul XXXIII, nr. 6268 din 26 mai 1964.

[157] *Reprezentanțele diplomatice ale României*, vol. 3, p. 21—22.

www.dacoromanica.ro

acordurilor comerciale și de plăți cît și pe calea ajutorului și asistenței tehnice. În foruri internaționale cu caracter guvernamental și neguvernamental *România a conlucrat* cu unele din tinerele state care au păşit pe calea dezvoltării independente la elaborarea unor proiecte de rezoluții sau documente cu caracter internațional [158], pentru afirmarea ideilor în noitoare ale lumii contemporane, pentru relevarea necesității restructurării relațiilor internaționale, edificării păcii și securității internaționale.

Receptivă la fenomenele noi care s-au produs în lumea postbelică datorită amplificării luptei de eliberare a popoarelor, a afirmării ideii de independență și suveranitate, România a urmărit cu un deosebit interes unul dintre curentele politice cele mai ample ale perioadei postbelice: *mișcarea țărilor nealiniate* [159]. Preconizînd consolidarea independenței și suveranității lor naționale numeroase dintre statele care și-au dobîndit independența în primele două decenii postbelice [160] au promovat o politică de nealiniere, de neparticipare la blocurile politice și militare opuse, o politică de dezvoltare economică multilaterală prin punerea în valoare, în primul rînd, a resurselor proprii, o politică de pace și securitate internațională [161]. Pronunțîndu-se împotriva blocurilor militare, pentru retragerea trupelor străine de pe teritoriile altor state, pentru dezvoltarea liberă a comerțului, fără discriminări, politica acestor state s-a găsit în același unghi de incidență cu politica externă a României [162]. Vizitele la nivel înalt din anii 1958 [163] și 1962 [164] întreprinse în cîteva dintre statele care aveau să se afirme ulterior ca promotoare ale mișcării nealiniaților, încheierea unor acorduri economice și comerciale, a unor programe de schimburi cultural-științifice și tehnice au constituit dovezi elocvente ale poziției României față de această mișcare [165]. Ele au fost în același timp *primele acțiuni concrete ale unei activități viitoare* care aveau să asigure României colaborarea cu grupul țărilor nealiniate, titlul de membru al „*Grupului celor 77*".

---

[158] *România în sistemul Națiunilor Unite*, Edit. politică, București, 1974, p. 49—56.

[159] G. Sprințeroiu, D. Popa, *Mișcarea țărilor nealiniate*, Edit. politică, București, 1976.

[160] Vasile Șandru, *Țările nealiniate în viața internațională*, „Era socialistă", nr. 15/1976.

[161] V. Urum, *Mișcarea de nealiniere în relațiile mondiale* (masă rotundă) în: „Revista română de studii internaționale" nr. 4 (34) 1976, p. 472—487.

[162] *Ibidem.*

[163] Vezi pe larg relatările asupra vizitei delegației guvernamentale române în unele țări ale Asiei în primăvara anului 1958 în: „Scînteia", anul XXVIII, nr. 4157 din 7 martie 1958; „Scînteia", anul XXVIII, nr. 4160 din 11 martie 1958; „Scînteia", anul XXVIII, nr. 4166 din 18 martie 1958; „Scînteia", anul XXVIII, nr. 4179 din 2 aprilie 1958.

[164] Vezi de asemenea comunicatele de presă cu privire la vizita delegației guvernamentale române în unele țări ale Asiei în toamna anului 1962 în: „Scînteia", anul XXXI, nr. 5667 din 30 septembrie 1962; „Scînteia", anul XXXI, nr. 5672 din 5 octombrie 1962; „Scînteia", anul XXXI, nr. 5673 din 6 octombrie 1962; „Scînteia", anul XXXI, nr. 5679 din 12 octombrie 1962; „Scînteia", anul XXXI, nr. 5688 din 21 octombrie 1962.

[165] I. Mielcioiu, *Unele considerații asupra mișcării de nealiniere și poziția României față de această mișcare*", în: „Revista Română de studii internaționale", nr. 3 (33), 1977.

www.dacoromanica.ro

ACTIVITATEA ÎN CADRUL ORGANIZAȚIEI NAȚIUNILOR UNITE.

România a fost întotdeauna atașată cooperării între popoare fie prin contacte bilaterale directe, fie prin intermediul organismelor internaționale cu vocație universală în care a văzut foruri de afirmare constructivă a personalității suverane a fiecărui popor și pe această bază un cadru favorabil conjugării eforturilor îndreptate către securitate și pace, înțelegere și progres [166]. Ca membră a *Organizației Națiunilor Unite* România a folosit acest for internațional pentru promovarea postulatelor de bază ale politicii sale externe [167], pentru relevarea succeselor obținute de poporul român în anii construcției socialismului, a experienței sale în soluționarea unor probleme care polarizează interesul unui mare număr de state. *Coincidența de esență* [168] *a coordonatelor de politică externă a statului român cu înaltele principii și scopuri ale Cartei Națiunilor Unite a permis României să desfășoare în cadrul Organizației Națiunilor Unite o activitate care s-a bucurat de interesul membrilor Organizației, și care, nu o dată, a exercitat o înrîurire reală* [169] *asupra problematicii luate în dezbatere, asupra hotărîrilor și documentelor elaborate.*

În perioada 1955—1965 activitatea României în cadrul *Organizației Națiunilor Unite* și a organismelor sale specializate * *se distinge prin poziția activă față de unele probleme acute* ale *vieții internaționale:* dreptul popoarelor la independență și suveranitate națională; lichidarea colonialismului; asigurarea păcii și securității internaționale prin repudierea forței și soluționarea tuturor problemelor litigioase pe calea tratativelor; adoptarea unor măsuri eficiente de dezarmare; întărirea legalității internaționale prin codificarea principiilor relațiilor dintre state; sprijinirea dezvoltării independente — în plan economic și social — a tuturor statelor și îndeosebi a tinerelor state independente; amplificarea colaborării economice și tehnico-științifice, a schimburilor de valori culturale.

Situîndu-se de partea forțelor care apărau pacea, justiția, libertatea și progresul România a sprijinit activ inițiativele și acțiunile îndreptate spre însănătoșirea climatului politic internațional, spre lichidarea surselor de încordare și conflict, pentru așezarea relațiilor dintre

---

[166] Mircea Malița, *România în organismele internaționale*, în: „Revista română de studii internaționale", nr. 1 (5), 1969, p. 23.

[167] Dr. Nicolae Ecobescu, dr. Ioan Voicu, *Organizațiile internaționale în politica externă a României în volumul: România în sistemul Națiunilor Unite*, Edit. politică, București, 1974.

[168] N. Ecobescu, S. Celac, *Principiile politicii externe a României socialiste*, Edit. politică, București, 1974, p. 50.

[169] *Ibidem.*

* Corespunzător concepției sale privind importanța diplomației multilaterale ca punct de întîlnire și armonizare a eforturilor tuturor națiunilor — mari și mici — pentru înfăptuirea unor obiective care interesează comunitatea mondială, România a acordat o deosebită atenție activității organismelor specializate din cadrul Organizației Națiunilor Unite. În anii 1955—1965 ea a devenit membră cu drepturi depline a cîtorva dintre cele mai importante organisme din sistemul O.N.U. La 12 iulie 1956, România a devenit membră a Organizației Națiunilor Unite pentru Educație, Știință și Cultură (U.N.E.S.C.O.); la 13 martie 1957, a Agenției Internaționale pentru Energia Atomică (A.I.E.A.); la 27 iulie 1961, a Organizației Națiunilor Unite pentru Alimentație și Agricultură (F.A.O.); la 20 martie 1965, a Organizației Maritime Consultative Interguvernamentale (I.M.C.O.); la 21 aprilie 1965, a Organizației Aviației Civile Internaționale (O.A.C.I.); iar la 23 martie 1964, membră a Conferinței Națiunilor Unite pentru Comerț și Dezvoltare (U.N.C.T.A.D.).

www.dacoromanica.ro

state pe baze noi. În calitate de coautoare sau chiar de inițiatoare, România a participat alături de țările socialiste cît și de alte state ale lumii, la numeroase *declarații* și *rezoluții* adoptate de *Organizația Națiunilor Unite*[170]. *Contribuțiile României la soluționarea unor probleme majore ale epocii s-au concretizat în propuneri și sugestii menite să întărească fondul politic și forța juridică a documentelor elaborate, să polarizeze interesul a cît mai multor state și să întrunească consensul lor.*

Încă de la prima sa manifestare în cadrul O.N.U. — marcată de participarea la lucrările celei de a XI-a *Sesiuni a Adunării Generale* a ministrului afacerilor externe, Grigore Preoteasa — România și-a afirmat preocuparea pentru una din problemele fundamentale ale păcii și securității internaționale postbelice : așezarea relațiilor dintre state pe baze noi, prin repudierea acelui tip de raporturi interstatale generate de imperialism căruia îi sînt proprii inegalitatea, discriminarea, amestecul în treburile interne ale altor popoare, recurgerea la forță și la amenințarea cu forța, exploatarea și dominarea celui mai slab de către cel mai puternic. Arătînd că politica externă a României se află în concordanță cu Carta O.N.U. ministrul de externe român preciza că *România este pentru dreptul inalienabil al fiecărui popor de a-și alege propriul său mod de viață*, propriul său regim. Aceste principii — sublinia el — nu mai sînt deziderațul unei filozofii politico-sociale. Datorită *„întăririi forțelor păcii în lume ele au devenit, din fericire, o lege a dezvoltării societății cotemporane"* [171].

Corespunzător poziției sale România a acționat pentru promovarea și apărarea principiilor fundamentale ale relațiilor dintre state, pentru afirmarea și dezvoltarea unui curs nou în viața internațională. Atît în plenul *Adunării Generale*, în *Comitetele speciale* cît și în cadrul altor foruri internaționale din sistemul *Organizației Națiunilor Unite* România a contribuit la dezvoltarea progresivă și la precizarea conținutului normelor și principiilor legalității internaționale [172]. Ea a participat la *Conferințele de la Viena* din anii 1958 și 1960 pentru codificarea dreptului mării, la *Conferințele pentru codificarea dreptului diplomatic* (1961) *și a dreptului consular* (1963) [173] și a desfășurat o activitate susținută în *Comitetul special O.N.U. pentru principiile de drept internațional* (creat în 1962) al cărui document final, *Declarația referitoare la principiile de drept internațional privind relațiile prietenești și colaborarea între state* avea să fie adoptat de Adunarea Generală O.N.U. la 24 octombrie 1970.

România a apreciat rolul decisiv al dezarmării pentru întărirea păcii și securității generale acordînd acestui deziderat al tuturor popoarelor o atenție deosebită. Ea s-a situat pe o poziție activă și creatoare atît în sesiunile *Adunării Generale* cît și în cadrul altor organisme și reuniuni internaționale care au dezbătut problemele dezarmării. În 1958 România a participat la lucrările *Conferinței experților cu privire la preîntîmpinarea unui atac prin surprindere;* în 1960 a fost aleasă în *Comitetul celor 10 state pentru dezarmare* și a devenit membră a *Comitetului de dezarmare*

---

170 Vezi pe larg : *România în sistemul Națiunilor Unite*, Edit. politică, București, 1974.
171 Grigore Preoteasa, *op. cit.*, p. 310—311.
172 Tănase Negulescu, *op. cit.*, p. 23.
173 *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

de la Geneva de la înfiinţarea acestuia, în 1960. În aceste foruri reprezentanţii României au susţinut *necesitatea adoptării unor măsuri eficiente*[174] menite să ducă la înfăptuirea dezarmării generale. Avînd în vedere amploarea şi dificultatea înfăptuirii dezarmării generale România a relevat necesitatea *„unor măsuri parţiale"*. Corespunzător acestei concepţii ea a prezentat în *Comitetul de dezarmare de la Geneva* cît şi în Adunările generale O.N.U. *un ansamblu închegat* * *de propuneri alcătuind un veritabil program de negociere şi acţiune*[175].

Concomitent cu afirmarea poziţiei sale privind rolul decisiv al dezarmării pentru instaurarea unui climat de pace şi securitate internaţională, România a atribuit o mare însemnătate securităţii în general, securităţii europene în special. Afirmînd că *„pacea şi securitatea în Europa, pot fi asigurate nu prin crearea de blocuri militare antagoniste, ci pe calea efortului comun al tuturor statelor europene pentru înfăptuirea unui sistem general de securitate"*[176] România a adus în atenţia Naţiunilor Unite una dintre problemele cheie ale păcii şi securităţii internaţionale încă de la primirea sa în O.N.U. Ea s-a pronunţat în favoarea propunerii ţărilor socialiste[177], privind încheierea unui pact de neagresiune între ţările *Pactului Atlanticului de Nord* şi ţările *Organizaţiei Tratatului de la Varşovia*, pentru desfiinţarea bazelor militare, reducerea şi retragerea trupelor N.A.T.O. de pe teritoriile străine, retragerea trupelor puterilor occidentale din Germania de Vest precum şi a trupelor sovietice aflate pe teritoriile ţărilor membre ale Tratatului de la Varşovia[178]. *„Nu există nici o îndoială* — arăta ministrul afacerilor externe ale României la 24 noiembrie 1956 în cadrul *Sesiunii Adunării Generale O.N.U. — că realizarea acestor măsuri ar crea o reală destindere în Europa şi în lumea întreagă"*.

Pe o poziţie avansată s-a situat România faţă de una din problemele cheie ale lumii contemporane : cucerirea şi consolidarea independenţei naţionale, asigurarea dreptului tuturor naţiunilor la libertate, egalitate şi demnitate naţională prin lichidarea tuturor formelor de colonialism şi neocolonialism. România s-a dovedit profund solidară cu lupta popoarelor care s-au ridicat pentru eliberarea lor naţională, împotriva politicii rasiste de apartheid, împotriva oricăror forme de dominaţie şi asuprire.

---

[174] Vezi pe larg comunicatele de presă cu privire la activitatea delegaţiei române la lucrările *Comitetului celor 18 state pentru dezarmare* din martie 1962 : „Scînteia", anul XXXI, nr. 5474 din 21 martie 1962, „Scînteia", anul XXXI, nr. 5482 din 29 martie 1962; „Scînteia", anul XXXI, nr. 5483 din 30 martie 1962; Vezi, de asemenea, *Cuvîntarea ministrului de externe al României în sesiunea M.A.N. a Republicii Populare Române*, „Scînteia", anul XXXI, nr. 5515 din 1 mai 1962.

* În concepţia României un program eficient de dezarmare trebuie să aibă în vedere îngheţarea şi reducerea bugetelor militare, în special ale statelor mari; asumarea — printr-un acord internaţional, cu forţă obligatorie şi vocaţie universală — a unor angajamente ferme de nerecurgere la forţă, de neamestec în treburile interne ale altor state; interzicerea creării de noi baze militare pe teritorii străine; retragerea trupelor de pe teritoriile altor state, crearea de zone denuclearizate; dezangajarea militară şi dezarmarea în Europa; lichidarea simultană a blocurilor militare.

[175] dr. Nicolae Ecobescu, dr. Ion Voicu, *op. cit.*, p. 35.

[176] Grigore Preoteasa, *op. cit.*, p. 323.

[177] *Organizaţia Tratatului de la Varşovia 1955—1975*, Edit. politică, Bucureşti, 1976, p. 60.

[178] Grigore Preoteasa, *op. cit.*, p. 323.

www.dacoromanica.ro

Paralel cu acțiunile întreprinse pe plan bilateral, pentru sprijinirea tinerelor state independente România a acționat în cadrul diplomației multilaterale folosind Națiunile Unite *ca pe cea mai înaltă tribună pentru afirmarea sprijinului său.* În prima sa *Declarație politică* la Națiunile Unite (noiembrie 1956) România a relevat anacronismul metodelor și practicilor colonialiste care în a doua jumătate a secolului al XX-lea nu mai puteau fi continuate fără riscul unui dezastru politic, economic și militar [179]. Încă din 1956 România aprecia că dezvoltarea impetuoasă a mișcării de eliberare națională a pus la ordinea zilei chestiunea lichidării depline a sistemului colonial. Patru ani mai tîrziu, în 1960 cînd decolonizarea intrase într-o etapă calitativ nouă, în sesiunea a XV-a a *Adunării Generale* O.N.U. era adoptată *Declarația asupra acordării independenței țărilor și popoarelor coloniale.* România a fost coautoare la acest document fiind reprezentată la această sesiune istorică la nivelul cel mai înalt. „*Robia colonială* — arăta Gheorghe Gheorghiu-Dej — *este nu numai rușinea secolului nostru, nu numai forma cea mai crudă de opresiune politică și de jefuire economică a popoarelor dar și una din cele mai primejdioase surse de conflicte militare*" [180]. România se pronunța pentru acordarea imediată a independenței tuturor țărilor coloniale, teritoriilor de sub tutelă și altor teritorii fără guverne proprii, pentru independență completă și libertate în construirea statelor naționale în conformitate cu voința liber exprimată a popoarelor lor. Ea aprecia că „*a sosit timpul ca O.N.U. să cheme toate guvernele să respecte cu strictețe principiile Cartei privind egalitatea și respectul pentru drepturile suverane și pentru integritatea teritorială a tuturor statelor fără excepție, nepermițînd nici o manifestare a colonialismului, nici un drept exclusiv sau privilegiu*" [181]. În sesiunile următoare ale *Adunării Generale O.N.U.* principiile sintetizate în *Declarația decolonizării* au fost dezvoltate în intervențiile delegațiilor române [182], reprezentanții României arătînd necesitatea unor *acțiuni hotărîte* pentru lichidarea colonialismului, pronunțîndu-se împotriva represiunilor armate, pentru măsuri efective în vederea *transferării întregii puteri — fără condiții sau discriminări — popoarelor din teritoriile neautonome sau a celor aflate sub tutelă.* România a fost coautoare la majoritatea *rezoluțiilor* O.N.U. privind lichidarea colonialismului și neocolonialismului [183].

În ceea ce privește acțiunile proprii inițiate de România în cadrul O.N.U. trebuie precizat că ele s-au distins *prin caracterul major al temelor abordate, prin viabilitatea lor în timp, prin forța de anticipație a unor probleme care aveau să capete ulterior un caracter extrem de larg, deschizînd direcții de preocupări și căpătînd continuitate atît în activitatea O.N.U. cît și a altor organizații internaționale.* O asemenea dimensiune au dobîndit-o primele inițiative ale României la O.N.U. În 1957 România a prezentat — pentru prima dată în acest for — ideea *elaborării principiilor de bază*

---

179 *Ibidem.*

180 Gh. Gheorghiu-Dej, *Articole și cuvîntări*, 1959—1961, Edit. politică, București, 1961, p. 245.

181 *Ibidem* p. 243—244.

182 Tănase Negulescu, *România la Organizația Națiunilor Unite*, Edit. politică, București, 1975, p. 84—107.

183 *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

ale colaborării economice internaționale[184]. O altă inițiativă a României care a dobîndit dimensiuni în timp — și prin gradul de aplicabilitate la aproape toate zonele continentului un caracter de universalitate — a fost propunerea privind inițierea unor *acțiuni pe plan regional în vederea îmbunătățirii relațiilor de bună vecinătate între state cu orînduiri social-politice diferite.*

Înscrisă, la 19 august 1960 pe ordinea de zi a celei de-a XV-a *Sesiuni a Adunării Generale O.N.U.*, propunerea fusese anticipată de inițiativele României din 1957 și 1959 privind instaurarea unor relații de bună vecinătate între statele din Balcani. De data aceasta inițiativa românească viza statornicirea unor relații de cooperare și bună vecinătate la *scara întregului continent european.* Ea s-a bucurat de o largă audiență și la proiectul de rezoluție s-au alăturat, în calitate de coautoare, 8 state europene : Austria, Belgia, Bulgaria, Danemarca, Finlanda, Iugoslavia, Suedia și Ungaria[185]. Ulterior ideea unor acțiuni pe plan regional a fost îmbrățișată de numeroase state din Asia, Africa și America Latină[186]. Inițiativa românească a avut meritul de a fi adus pentru prima dată în atenția Națiunilor Unite una dintre problemele stringente ale continentului european : colaborarea între toate statele, indiferent de orînduirea lor socială și politică și de a se fi constituit, ulterior, în catalizatorul dezbaterilor care aveau să permită afirmarea țărilor mici și mijlocii de pe continent. În 1965, ca urmare a perseverenței cu care a fost susținută, inițiativa românească a fost adoptată ca *Rezoluție*[187] a Adunării Generale a O.N.U.[188] Ea a marcat inaugurarea unui curs nou în relațiile internaționale depășind, prin însemnătatea sa, caracterul european și cadrul ei aparent regional.

În același an 1960 România a mai propus ca punct pentru ordinea de zi a Sesiunii Adunării Generale O.N.U. o altă problemă cu caracter de noutate și care avea să deschidă șirul unor preocupări constante atît în activitatea O.N.U. cît și altor organisme internaționale cu caracter strict internațional : *măsuri pentru promovarea în rîndurile tineretului a idealurilor de pace, respectului reciproc și înțelegerii între popoare.* „*Oricare ar fi concepțiile noastre politice sau filozofice* — arăta șeful delegației române — *dacă militățm pentru pace, dacă ne este scumpă viața și munca creatoare a oamenilor nu ne poate fi indiferent modul în care sînt pregătite pentru viață vlăstarele tinere ale omenirii*"[189]. Propunerea României a fost primită cu interes (dar și cu unele note de scepticism) și în aceeași sesiune *Adunarea Generală* a recomandat statelor și organizațiilor neguvernamentale să întreprindă măsuri comune în scopul promovării în rîndurile tineretului a idealurilor de pace și înțelegere între popoare. Ca urmare *Conferința*

[184] „Scînteia", anul XXVI, nr. 4028 din 6 octombrie 1957.

[185] Tănase Negulescu, *op. cit.*, p. 79.

[186] Vezi pe larg : „Scînteia", anul XXXVIII, nr. 6047 din 16 octombrie 1969.

[187] *Rezoluția Adunării Generale nr. 2129 (XX)* din 21 decembrie 1965, Doc. O.N.U. A/6207.

[188] Vezi textul integral al *Memoriului explicativ* prezentat de România la 19 august 1960 și la 25 septembrie 1964, în volumul : *România în sistemul Națiunilor Unite.* Edit. politică, București, 1974, p. 272—274.

[189] Vezi și textul integral al *Memoriului explicativ* prezentat de România la 19 august 1966 în volumul : *România în sistemul Națiunilor Unite*, p. 27.

www.dacoromanica.ro

Generală U.N.E.S.C.O ținută în același an a adoptat o *rezoluție* potrivit căreia propunerea românească intra în programul de acțiuni al U.N.E.S.C.O.[190] Astfel, așa cum preconizase România, eforturile pe plan național începeau să fie conjugate cu cele întreprinse pe plan internațional. În 1965 propunerea românească, îmbrățișată de un mare număr de state care au participat în calitate de coautoare la proiectul românesc (Afganistan, Algeria, Camerun, Republica Africa Centrală, Cuba, Ghana, Guineea, Iordania, Iugoslavia, Liban, R. Malgașă, Mali, Mauritania, Niger, Nigeria, Ruanda, Senegal, Sri Lanka, Togo, Uganda, R.S.S. Ucraineană, Egipt, Tanzania și Volta Superioară) a fost adoptată în mod unanim, de către *Adunarea Generală O.N.U.* ca *Declarație cu privire la promovarea în rîndurile tineretului, a idealurilor de pace, respect reciproc și înțelegere între popoare*[191]. Reflectînd o înaltă concepție, profund umanistă, privind formarea tinerei generații ea avea să devină *Carta educației pașnice a tineretului.*

De la tribuna Națiunilor Unite România s-a pronunțat pentru participarea tuturor statelor la soluționarea problemelor internaționale, pentru lichidarea subdezvoltării — ca una dintre cele mai grave probleme ale lumii contemporane. Ea s-a pronunțat de asemenea și a adus un aport deosebit încă de la primirea sa în rîndurile Organizației, la creșterea rolului O.N.U. în relațiile politice mondiale, la respectarea principiului universalității sale și a desfășurat o acțiune susținută pentru primirea în rîndurile Națiunilor Unite a Republicii Populare Chineze.

Întreaga activitate a României desfășurată în cadrul Organizației Națiunilor Unite în anii 1955—1965 a relevat opiniei publice mondiale conduita unui stat aflat într-o vastă operă constructivă, a unui stat profund și organic angajat în apărarea și consolidarea independenței și suveranității sale naționale, a unui stat puternic interesat într-o politică de pace, de colaborare cu toate statele lumii.

POZIȚIA ROMÂNIEI FAȚĂ DE UNELE PROBLEME FUNDAMENTALE ALE LUMII CONTEMPORANE. DECLARAȚIA DIN APRILIE 1964

Al doilea deceniu postbelic a fost puternic marcat de consecințele pozitive ale *începutului* de destindere. Renunțînd la limbajul amenințărilor, manifestînd realism și înțelepciune oamenii de stat au putut găsi — prin tratative directe — soluții reciproc acceptabile în cele mai complexe probleme ale relațiilor internaționale. Factorii de decizie din numeroase țării ale lumii au dat curs tendințelor spre normalizarea relațiilor internaționale, spre evitarea evoluției evenimentelor în direcția unei conflagrații mondiale. În locul diplomației rigide a „războiului rece" metoda tratativelor își releva tot mai mult valențele contribuind la instaurarea unui climat pozitiv în viața internațională.

Cu toate acestea omenirea nu ieșise de sub spectrul celei mai grave primejdii: războiul termo-nuclear. Pentru spiritele lucide era clar că o conflagrație mondială în care s-ar fi folosit armele nucleare ar fi dus inevitabil la distrugerea unor țări și popoare întregi — beligerante și nebeli-

[190] Tănase Negulescu, *op. cit.*, p. 221.
[191] *Rezoluția Adunării Generale nr. 2037 (XX)* din 7 decembrie 1965.

www.dacoromanica.ro

gerante. Răspunderea pentru salvgardarea păcii devenea, în aceste condiţii, cu atît mai imperioasă cu cît transformările produse în configuraţia social-politică a lumii postbelice — prin trecerea la socialism a unui număr de state din Europa, Asia şi America Latină şi a amplificării luptei popoarelor pentru eliberarea naţională, — determinaseră o schimbare profundă a raportului de forţe pe plan mondial — în favoarea forţelor progresului, socialismului şi păcii — şi implicit o restrîngere a sferelor de influenţă şi acţiune a forţelor reacţionare şi imperialiste. În plus fenomene noi agravau contradicţiile lumii postbelice. În al doilea deceniu postbelic decalajul dintre grupul ţărilor capitaliste avansate din punct de vedere economic şi numeroasele ţări slab dezvoltate devenea tot mai evident. Pe de altă parte, contradicţiile inter-imperialiste — izvorîte din lupta pentru surse de materii prime, pieţe de desfacere şi sfere de influenţă, pentru poziţii favorizante în alianţele economice şi militare, întruneau, uneori, aspecte nefavorabile destinderii, creînd momente periculoase.

Statele socialiste au fost şi ele confruntate de numeroase probleme noi. Concomitent cu promovarea conceptului de coexistenţă paşnică activă în relaţiile internaţionale — statele socialiste au fost străbătute de efortul de înlăturare a consecinţelor practicilor Biroului Informativ, pentru diminuarea urmărilor diplomaţiei rigide a „războiului rece" şi instaurarea unor relaţii noi. În conexiune cu evenimentele produse în al doilea deceniu postbelic ele au întreprins o profundă analiză asupra situaţiei lor interne, a căilor şi metodelor de construire a socialismului, relevînd greşelile comise şi pronunţîndu-se pentru instaurarea unor relaţii principiale, bazate pe echitate şi respect reciproc, pentru afirmarea independenţei şi suveranităţii lor naţionale. Aceasta a determinat un proces de analiză asupra evoluţiei procesului revoluţionar mondial, a căilor şi mijloacelor de construire a socialismului, a rolului ţărilor socialiste în dezvoltarea istorică, a normelor relaţiilor dintre ele, a modalităţilor de salvgardare a păcii. În discuţiile purtate pe marginea acestor probleme s-au conturat deosebiri de păreri — unele divergente — care au dat naştere la polemici publice între unele state socialiste şi care au suscitat interesul majorităţii partidelor comuniste şi muncitoreşti din întreaga lume. Partidul Comunist Român şi-a exprimat deschis poziţia sa contribuid astfel la elucidarea unor probleme fundamentale ale lumii contemporane, ale evoluţiei procesului revoluţionar mondial. România şi-a dovedit astfel capacitatea sa de *factor activ* al vieţii internaţionale, condiţia sa de stat independent şi suveran. În 1964 — ca urmare a iniţiativei P.C.R. şi prin glasul acestuia — România şi-a exprimat punctul de vedere asupra unor probleme ale epocii contemporane. În Plenara lărgită a Comitetului Central din 15—22 aprilie 1964 a fost întreprinsă o profundă analiză asupra principalelor probleme ale procesului revoluţionar contemporan [192]. Documentul adoptat de plenară şi dat publicităţii la 26 aprilie 1964 a prezentat în faţa întregului popor activitatea P.C.R. desfăşurată îndeosebi în primăvara anului 1964 pentru încetarea polemicii publice cît şi poziţia sa faţă de problemele care s-au aflat la baza divergenţelor ideologice : conţinutul epocii contemporane, problema păcii şi a războiului, căile de trecere la

[192] *Declaraţie cu privire la poziţia Partidului Muncitoresc Român în problemele mişcării comuniste şi muncitoreşti internaţionale*, „Scînteia", anul XXXIII, nr. 6239 din 26 aprilie 1964.

www.dacoromanica.ro

socialism, normele relațiilor dintre partidele comuniste și muncitorești, dintre statele socialiste.

Relevînd transformările produse în lumea contemporană P.C.R. a apreciat că victoria noii orînduiri sociale într-un șir de state cuprinzînd o treime din populația globului, a creat condiții *„mai favorabile"* luptei popoarelor pentru libertate și progres, a adus *„într-un stadiu nou"* întregul proces revoluționar mondial. *Astăzi* — se arăta în *Declarația din aprilie 1964 — nu există domeniu al evoluției societății care să nu fie profund înrîurit de existența sistemului mondial socialist.* Analizînd evoluția raportului de forțe pe plan mondial P.C.R. releva rolul crescînd al clasei muncitoare pe arena luptelor sociale și politice, avîntul mișcării de eliberare națională, al luptei pentru preîntîmpinarea războiului termo-nuclear și asigurarea păcii, precizînd că *sensul evoluției istorice era în direcția unor profunde transformări sociale și politice, al socialismului și păcii.* Astfel, pe baza analizei realităților lumii contemporane P.C.R. considera că la întrebarea : care este conținutul epocii contemporane viața impunea un singur răspuns : *trecerea de la capitalism la socialism.* Elucidarea acestei probleme avea o deosebită însemnătate principială și practică [193] deoarece pe baza înțelegerii *cadrului social-istoric* în care își desfășoară activitatea, a stadiului evoluției sociale, a aprecierii corecte a forțelor de clasă și a raportului de forțe pe plan mondial, partidele comuniste își puteau elabora o strategie și o tactică justă, obiective de luptă realiste, *corespunzător condițiilor concrete și particularităților social-istorice ale fiecărui popor.*

Abordînd una dintre problemele fundamentale ale lumii postbelice — apărarea păcii, preîntîmpinarea unui nou război mondial — P.C.R. sublinia *începutul de destindere* produs în viața internațională, tendințele unor cercuri conducătoare din unele țări capitaliste spre normalizarea relațiilor internaționale și evitarea evoluției evenimentelor în direcția unei conflagrații mondiale. Cu toate acestea nu trebuia ignorat caracterul agresiv al imperialismului, faptul că — deși raportul de forțe pe plan mondial se schimbase în favoarea forțelor progresului, socialismului și păcii — cercurile extremiste, militariste nu renunțaseră la ideea de a modifica cursul istoriei, de a înăbuși lupta de eliberare a popoarelor. P.C.R. atrăgea atenția asupra faptului că dacă existența armelor nucleare nu putea schimba legile dezvoltării sociale, în schimb nu putea fi nesocotit faptul că dezvoltarea și acumularea armelor nucleare — pentru a căror producere și întreținere se cheltuiau (conform aprecierilor de atunci ale O.N.U.) circa 120 de miliarde de dolari anual — aduseseră schimbări esențiale *în modul* de desfășurare a războiului precum și în *amploarea* efectelor distructive ale acestuia. Un nou război — un război termo-nuclear — ar fi periclitat existența întregii omeniri, afectînd-o biologic. În acest context P.C.R. aprecia că *problemele internaționale litigioase trebuiau rezolvate pe calea tratativelor, fără a se recurge la război, pe baza recunoașterii dreptului fiecărui popor de a-și hotărî soarta, a respectării suveranității și integrității teritoriale a statelor, a neamestecului în treburile lor interne.* Așa cum se dovedise în anii care marcaseră începutul de destindere, factorii de decizie găsiseră — prin tratative — soluții reciproc acceptabile în cele mai spinoase probleme ale relațiilor internațio-

[193] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

nale. Răspunzînd unor obiective critice cu privire la această modalitate de a reglementa litigiile internaţionale P.C.R. preciza că soluţionarea *în acest mod* a diferendelor cu oricare dintre ţările capitaliste *nu însemna abdicarea de la principii, ci slujirea intereselor păcii şi progresului.* În relaţiile sale cu ţările capitaliste — preciza *Declaraţia din aprilie 1964* — România acţionase în conformitate cu aceste principii [194]. Ea aprecia că dezvoltarea comerţului, aşezarea relaţiilor economice pe baza avantajului reciproc, extinderea legăturilor tehnico-ştiinţifice şi culturale reprezentau tot atîtea mijloace pentru promovarea coexistenţei paşnice între state cu orînduiri sociale diferite, pentru îmbunătăţirea climatului internaţional, realizarea destinderii şi apărarea păcii în lume.

Pentru îndeplinirea dezideratului fundamental al lumii contemporane — salvgardarea păcii — România se pronunţa pentru dezarmarea generală şi totală, pentru interzicerea şi încetarea producerii oricărui gen de arme, în primul rînd a armelor nucleare, chimice şi bacteriologice, pentru lichidarea bazelor militare de pe teritorii străine şi reducerea forţelor armate. Ea aprecia însemnătatea încheierii *Tratatului de la Moscova privind interzicerea experienţelor cu arme nucleare în cele trei medii* deşi acest Tratat (pe care România îl semnase fiind printre primele state semnatare) nu rezolva problemele majore ale înfăptuirii dezarmării. În aceeaşi ordine de idei ea se pronunţa pentru *desfiinţarea oricăror blocuri militare* declarîndu-se de acord cu propunerea privind încheierea — ca măsură tranzitorie — a unui pact de neagresiune între *Organizaţia Tratatului de la Varşovia* şi *Pactul Atlanticului de Nord.* România considera că lichidarea rămăşiţelor celui de-al doilea război mondial prin încheierea Tratatului de pace cu Germania ar fi avut de asemenea o mare însemnătate pentru eliminarea primejdiilor pe care cercurile revanşarde le creau pentru pacea Europei în primul rînd. Un mijloc de înlăturare a pericolelor unui nou război îl constituia crearea unor *zone denuclearizate* — pentru care România se pronunţase încă în 1957 —, atît în Europa cît şi pe alte continente.

Analiza raporturilor dintre statele socialiste, a normelor de relaţii dintre partidele comuniste şi muncitoreşti a permis de asemenea afirmarea poziţiei ferme a Partidului Comunist Român, a României faţă de cîteva probleme fundamentale ale edificării noii orînduiri: industrializarea socialistă, diversitatea particularităţilor istorice, sociale şi naţionale, căile de trecere la socialism, raportul dintre sarcinile naţionale şi cele internaţionale, dreptul inalienabil al fiecărui popor de a hotărî şi a alege calea dezvoltării sale. Relevînd faptul obiectiv că *edificarea noii orînduiri sociale este opera istorică a poporului din ţara respectivă, rodul activităţii sale creatoare, P.C.R. sublinia necesitatea respectării independenţei fiecărui popor pronunţîndu-se împotriva tendinţelor şi metodelor care ar fi afectat suveranitatea naţională a statului socialist.*

Chintesenţă a principiilor pe baza cărora România înţelegea să-şi axeze întreaga activitate internaţională *Declaraţia din aprilie 1964* a fost primită cu satisfacţie de întregul nostru popor. Ea s-a bucurat de un larg ecou internaţional înscriindu-se ca un moment memorabil al

[194] *Ibidem.*

www.dacoromanica.ro

luptei poporului român pentru apărarea și consolidarea independenței sale naționale, al afirmării sale pe arena internațională.

Reflectînd condiția — nouă — a României de stat liber pe deplin independent și suveran, dezvoltarea și întărirea forței sale interne, *Declarația din aprilie 1964* a constituit *preludiul orientărilor* care aveau să fie date de Congresul al IX-lea al P.C.R. [195], al acțiunilor care aveau să dea activității internaționale a României o amplitudine fără precedent în istoria sa.

În perioada următoare politica externă a României se va distinge prin *dinamism și fermitate, prin spirit de inițiativă și responsabilitate față de problemele acute ale lumii contemporane, prin poziție principială și spirit constructiv-creator.* În acești ani — prin întreaga sa activitate internațională — România își va construi *un nume* și-și va făuri *un prestigiu internațional.* Beneficiind de contribuția directă a Președintelui Nicolae Ceaușescu — personalitate proeminentă a vieții internaționale contemporane — acest prestigiu se va afirma la scară mondială. *Personalitatea internațională a României va intra în conștiința lumii contemporane alături de aceea a Președintelui Nicolae Ceaușescu.*

L'ACTIVITÉ INTERNATIONALE DE LA ROUMANIE PENDANT LA PÉRIODE 1948—1965 (II)

RÉSUMÉ

Abordant de nouveaux aspects de l'activité internationale déployée par la Roumanie durant la période 1948—1965 (l'extension des rapports avec les pays socialistes, avec les Etats qui se sont engagé dans la voie du développement indépendant, la politique de la Roumanie dans les Balkans, son activité à l'Organisation des Nations Unies, sa position face à divers problèmes fondamentaux de l'époque contemporaine), l'étude fait ressortir la position principielle et constructive de la Roumanie, son apport au développement du processus rénovateur du monde contemporain.

L'extension des rapport avec les Etats socialistes a constitué une coordonée de premier plan de la politique extérieure roumaine. Examinant l'évolution des rapport de la Roumanie avec les pays socialistes — notamment au cours de la seconde décennie d'après guerre — l'étude relève la ferme position de la Roumanie quant à l'établissement des rapports entre les Etats socialistes sur des bases principielles, d'équité et de respect mutuel. Dans divers documents de parti de d'Etat et surtout dans *la Déclaration d'avril 1964* — elle a exprimé sa position envers les normes de collaboration avec les pays socialistes, envers les modalités de solution des divergences, militant pour le respect du droit de chaque peuple à décider lui même de sa propre voie de développement.

---

[195] *Congresul al IX-lea al P.C.R. 19—24 iulie 1965*, Edit. politică, București, 1965, p. 97—103.

www.dacoromanica.ro

La politique de la Roumanie dans les Balkans — politique de paix et de collaboration — a constitué elle aussi une caractéristique constante de la politique extérieure roumaine. L'étude souligne le vif intérêt manifesté par la Roumanie envers l'instauration dans les Balkans des rapports de collaboration et d'entente, précisant la *place* de la Roumanie dans l'évolution des rapports interbalkaniques.

Par ses initiatives — présentées et soutenues dans un esprit de suite du haut de la tribune de l'Organisation des Nations Unies ainsi qu'à d'autres organismes et organisations internationales — la Roumanie s'est située du côté des forces progressistes du monde contemporaine, pour l'instauration de relations nouvelles entre Etats, pour le droit de tous les peuples d'être indépendants et souverains, de se situer sur l'orbite de la civilisation et du progès.

Au fur et à mesure de l'affermissement de sa force intérieure, de l'évolution positive du processus de transformation révolutionnaire de la société roumaine dans son ensemble, la Roumanie a rélévé à l'opinion publique mondiale la conduite d'un Etat profondément intéressé à une politique de paix et de collaboration avec tous les pays du monde.

www.dacoromanica.ro

ACȚIUNI CULTURALE ȘI ARTISTICE PENTRU AFIRMAREA UNITĂȚII NAȚIONALE

DE

VASILE NETEA

Activitatea societăților culturale științifice și patriotice de la București — Societatea Academică Română, Societatea „Transilvania", Societatea „Carpații", Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor ș.a. — s-a împletit, pe teren transilvănean, chiar de la înființarea lor, cu acțiunile culturale și artistice ale unor companii teatrale și societăți corale care, trecînd Munții, vor organiza în orașele și tîrgurile transilvănene numeroase spectacole și concerte, și vor avea o largă contribuție la dezvoltarea conștiinței naționale, a unității limbii române și, totodată, la formarea educației patriotice a tineretului și a gustului artistic românesc.

Și dacă prima dintre ele, cea a doamnei Fanny Tardini, n-a trecut mai departe de Brașov, unde a dat trei serii de spectacole în anii 1864, 1865, 1866, iar a lui Mihail Pascaly, la prima ei descălecare, în 1868, n-a depășit linia orașelor din sudul Transilvaniei, Brașovul, Sibiul, Aradul, cărora le-a adaos și orașele bănățene Lugojul, Timișoara, Oravița, cea a lui Matei Millo va răzbate în 1870, jucînd, pe lîngă Orăștie și în orașele în care jucase anterior Pascaly, pînă la Cluj, unde va fi primit cu o rară însuflețire. Pascaly însuși în al doilea turneu, organizat în 1871, va ajunge, dînd spectacole și la Năsăud și Gherla, pînă la Oradea Mare, pentru ca apoi în 1913 Victor Antonescu și Ion Brezeanu, după ce au jucat și la Făgăraș, Sebeș, Blaj, Alba Iulia, Arad, Brad, Beiuș, să se urce pînă la Șimleul Silvaniei și Baia Mare.

Întocmai ca și societățile culturale, companiile artistice au pătruns astfel și s-au impus în aproape toate orașele transilvănene și bănățene, consecințele activității lor fiind dintre cele mai fecunde.

Dorința companiilor de teatru românești de a organiza spectacole în Transilvania era cu atît mai justificată, cu cît Teatrul Național maghiar din Cluj prezentase la București, încă din vara anului 1860, o serie de reprezentații de operă lirică și balet, precum și drama populară *Csikós* (Păstorul de cai) de Szigligeti Ede. Spectacolele maghiare au fost comentate cu un viu interes de „Revista Carpaților" și de ziarul „Naționalul", în coloanele cărora Nicolae Filimon a publicat două substanțiale articole

„REVISTA DE ISTORIE", tom 31, nr. 9, p. 1561–1579, 1978

www.dacoromanica.ro

despre muzica şi teatrul unguresc. Pentru unele din aceste spectacole, ansamblul maghiar a primit gratuit sala Teatrului naţional [1].

Evident, în Transilvania existase şi pînă atunci o tradiţie artistică, dar ea nu depăşise scenele şcolilor şi teatrelor de la Blaj — unde se înfiinţase încă din 1755 o „Comedia ambulatoria alumnorum" [2] — Beiuş, Oradea, Braşov sau a unor formaţii de amatori ce jucaseră la Braşov şi în alte localităţi pe anumite scene improvizate chiar înainte de 1848 [3], dar o trupă de actori români, calificaţi şi consideraţi ca atare, care să se poată lua la întrecere cu trupele germane şi ungureşti, ce aveau elemente pregătite la Viena şi Budapesta, şi care, sprijinite de autorităţi, jucau în toate oraşele, românii transilvăneni nu văzuseră totuşi şi nu auziseră încă pînă atunci. Tot ce ştiau ei despre teatrul românesc se reducea la ceea ce citiseră în foile lui Bariţiu „Gazeta Transilvaniei" şi „Foaia pentru minte, inimă şi literatură", sau, începînd din 1865, în „Familia" lui Iosif Vulcan. Şi nu era vorba numai de lipsa unor actori calificaţi, ci totodată şi a unor edificii de teatru precum şi a unor repertorii proprii, aproape tot ceea ce se reprezentase pînă atunci în Transilvania, în afară de traduceri şi prelucrări ocazionale, aparţinînd creaţiei lui Vasile Alecsandri, din care se jucaseră îndeosebi *Iorgu de la Sadagura*, *Piatra din casă*, *Nunta ţărănească*, şi C. Negruzzi, *Muza de la Burdujeni*, *Doi ţărani şi cinci cîrlani*. Deşi piesele menţionate erau scrise într-o excelentă limbă literară, în care pulsa un autentic umor românesc, totuşi, jucate de amatori ocazionali, fără experienţa scenei şi a unei corecte dicţiuni româneşti, sau chiar de unele trupe maghiare şi germane ce organizau, din motive pecuniare, şi unele spectacole în limba română, pe care o pronunţau pur mecanic, erau departe de a putea obţine în Transilvania succesele înregistrate în România, textele lor fiind mutilate în raport cu posibilităţile de memorizare şi exprimare ale interpreţilor, iar rostirea, pentru a nu mai aminti de regie, fiind mult sub nivelul cerinţelor.

Iată de ce spectacolele organizate în Transilvania de aceste trupe, şi îndeosebi cele din primii ani, au fost considerate ca adevărate evenimente artistice şi naţionale, sărbători ale limbii româneşti, iar unele din ele evocări emoţionante ale unor capitole din istoria poporului român. Ele vor determina o ridicare considerabilă a nivelului spectacolelor transilvănene ulterioare, alcătuirea unui repertoriu inspirat de realităţile de peste Munţi, şi totodată, în 1870, înfiinţarea unei *Societăţi pentru fond de teatru român*, al cărui scop urma să fie crearea unui teatru naţional românesc.

Organizarea acestor turnee, ca şi numeroase alte acţiuni patriotice, s-a făcut sub semnul strînselor legături între românii de pretutindeni

---

[1] Vezi pentru detalii Ioan Massoff, *Teatrul românesc, privire istorică 1860 1880*, Bucureşti, 1966, II, p. 220—221; Tereza Peris Chereji, *Teatrul, factor de apropiere culturală româno-maghiară* (teză de doctorat).

[2] A. Lupeanu-Melin, *Un început de teatru românesc în Transilvania la 1755*, în „Societatea de mîine", Cluj, 1924, p. 520 521.

[3] George Bariţiu, *Thalia şi Melpomene în Transilvania*, în revista „Transilvania", 1870, nr. 11 (p. 131—133) şi 12 (p. 142—144); Ion Breazu, *Teatrul românesc în Transilvania pînă la 1918* în „Literatura Transilvaniei", Bucureşti, 1944, p. 33—42; Ştefan Măreuş, *Din trecutul teatrului românesc din Ardeal şi Banat*, în vol. comemorativ *Teatrul românesc în Ardeal şi Banat* întocmit de Aurel Buteanu, Timişoara, 1945, p. 20—23; Vasile Netea, *George Bariţiu, viaţa şi activitatea sa*, Edit. ştiinţifică, Bucureşti., 1966, p. 40—45, 74—78.

www.dacoromanica.ro

Pentru primul turneu al doamnei Fanny Tardini, conducătoarea unei companii teatrale din București, care în iarna și primăvara anului 1864 a jucat la Cernăuți, a intervenit astfel pe lîngă George Barițiu fruntașul bucovinean Nicolae Hurmuzaki. „Madame Fanny Tardini — scria Hurmuzaki lui Barițiu la 17 mai 1864 — o artistă prea bună, dorește, fiindcă au sfîrșit angajamentul care l-au avut aice (la Cernăuți), să meargă la Brașov, însă neavînd pe nimene cunoscut în părțile acele, s-au rugat foarte, cunoscîndu-vă prin renume, să vă rog ca să aveți bunătatea de a-i da oarecare relațiuni despre publicul orașului dvs., și ori de, după socotința dvs., ar găsi concurs de ajuns, spre a se putea susținea cu trupa d-sale 3 sau 4 luni. Trupa — adăuga în continuare N. Hurmuzaki — este prea bună, încît pre noi ne-au încîntat și cred că și Dvs. veți avea mare mulțămire". În încheiere Barițiu era rugat a se înțelege cu „concetățenii" săi și să-i dea un grabnic răspuns, artista urmînd să mai rămînă la Cernăuți numai 10 zile [4].

Fie că Barițiu va fi întîrziat cu răspunsul — el era atunci directorul comercial al fabricei de hîrtie de la Zărnești — fie că răspunsul va fi întîrziat pe drum, dar la 3 iunie, în urma stăruințelor d-nei Tardini, un alt Hurmuzaki, Gheorghe de astă dată, îi scria din nou lui Barițiu anunțîndu-l că artista este hotărîtă să plece grabnic la Brașov „spre a se înțelege despre un șir de reprezentații care ar dori să le dea acum încolo". Și Gheorghe Hurmuzaki ruga pe Barițiu să dea „puternicul sau concurs" și „toată înlesnirea putincioasă întreprinderii doamnei directoare într-o țară unde dumneaei este încă cu totul necunoscută". Ca și N. Hurmuzaki, Gheorhe Hurmuzaki lăuda și el repertoriul trupei de la București și releva succesul obținut de aceasta. „Vă doresc din suflet și d-lor voastre la Brașov — scria prietenul bucovinean al lui Barițiu — această plăcere spirituală și națională. Atîta pot zice, că la noi au avut aceste reprezentații române — piesele de tot feliul, scenele istorice, cîntecele, șăgile, tablourile naționale — un efect foarte mare și îmbucurător asupra publicului nostru" [5].

Răspunsul lui Barițiu, cum era și de așteptat, n-a putut fi decît larg afirmativ, fiindcă la cîteva zile după primirea acestuia, d-na Tardini a trecut Munții oprindu-se mai întîi la Sibiu, unde se afla sediul guvernului transilvănean, spre a obține autorizația necesară pentru spectacolele proiectate. La 9/21 iulie, „Gazeta Transilvaniei" anunța că trupa — alcătuită din 20 de persoane — a sosit la Brașov, reprezentațiile urmînd să înceapă în curînd. Între timp George Barițiu dobîndise concursul a peste 130 de familii de intelectuali și negustori, cari s-au „abonat" la toate spectacolele anunțate, și totodată a obținut pentru acestea sala de gimnastică a liceului românesc, sala de spectacole a sașilor nefiind în acel moment accesibilă.

Cheltuielile pentru înjghebarea unei scene și a decorurilor necesare, care apoi vor rămînea în posesia liceului, au fost suportate de negustorul I. B. Popp, cunoscut și pentru sprijinul acordat înființării și edificării liceului. „Lumea sălta de bucurie — arăta după un ziar unul din istoricii

---

[4] *Corespondența familiei Hurmuzaki cu Gheorghe Bariț*, publicată de N. Bănescu, Vălenii de Munte, 1911, p. 120.

[5] *Ibidem*, p. 122.

www.dacoromanica.ro

acestor turnee — că o trupă românească a sosit aici. Societatea întreagă, românii braşoveni, o binecuvîntară într-un mod deosebit, şi nici că s-au înşelat, căci ei au luat parte la reprezentaţii [6].

Repertoriul primului turneu braşovean al d-nei Tardini a fost alcătuit din unele comedii ale lui V. Alecsandri *(Herşcu Boccegiul* şi *O partidă de concină)*, şi Matei Millo *(Baba Hîrca* şi *Un trîntor cît zece)*, precum şi din dramele cu caracter patriotic *Radu Calomfirescu* de I. Dumitrescu — printre ale cărei personaje se afla însuşi Mihai Viteazul — şi *Bogdan Vodă* de I. D. Lacea, ambii autori fiind şi actori în trupa respectivă.

Entuziasmul cu care au fost primite aceste reprezentaţii, şi îndeosebi cele patriotice, a întrecut toate aşteptările artiştilor care în tot timpul şederii lor la Braşov au fost obiectul unor însufleţite manifestaţii de simpatie. Pe lîngă spectacolele, sau în cadrul spectacolelor, în pauze şi antracte, s-au programat şi unele producţii muzicale, cîntîndu-se doine, romanţe şi balade româneşti. Printre actorii care au însoţit pe Fanny Tardini în primele turnee artistice în Transilvania, „Gazeta" de la Braşov şi istoricii acestei acţiuni menţionează pe fraţii Vlădicescu, pe Ion Sachelari care a jucat rolul lui Mihai Viteazul, I. D. Lacea, Lache Chirinescu, Constantinescu, comicii Alexandru Avolschi, Ioan Comino, Ion Anghel Romanescu, precum şi doamnele Lina Albescu şi Catinca Dumitrescu.

La încheierea reprezentaţiilor, care au durat pînă la 20 septembrie, artiştii şi conducătoarea lor au fost sărbătoriţi printr-un însufleţit banchet la care au participat toţi fruntaşii vieţii româneşti din Braşov. În momentul despărţirii — trupa d-nei Tardini urmînd să se întoarcă la Cernăuţi pentru stagiunea de toamnă — „Gazeta Transilvaniei" scria : „Fie ca succesele tale să se încunune cu cele mai salutare rezultate pentru înălţarea spiritelor şi a mîndriei naţionale. Adio ! La revedere !"

Revederea a fost stabilită pentru vara anului următor, cînd trupa, renumită prin succesele din anul precedent, va juca acum în sala teatrului orăşenesc, „Reduta", fiind însă obligată să dea o reprezentaţie în beneficiul săracilor din oraş [7]. Noile spectacole au început în primele zile ale lunii iunie [8], caracterul lor patriotic fiind cu mult mai accentuat. Pe lîngă reluarea dramei *Radu Calomfirescu*, s-au reprezentat acum piesele şi vodevilurile istorice *Războiul lui Ştefan cel Mare* de N. Istrate, *Dreptatea lui Mircea-Vodă* de C. I. Stănescu, *Corbul român* de V. Alecsandri, *Fata pandurului* de I. Dumitrescu ş.a. N-au lipsit nici apreciatele comedii ale lui Alecsandri, *Concina, Un ţăran la o masă boierească, Florin şi Florica, Kir Zuliardi.* Printre creaţiile româneşti au fost intercalate şi unele melodrame franceze, numărul total al reprezentanţiilor fiind de 12 [9]. Aproape toate spectacolele au avut săli supra aglomerate, pe lîngă intelectualii, negustorii şi meseriaşii din Braşov şi Făgăraş, participînd şi numeroşi ţărani din Săcele, Tohan, Zărneşti.

Dragostea şi admiraţia arătată de braşoveni teatrului românesc, au determinat pe d-na Tardini ca şi în 1866 să revină în oraşul de la poa-

---

[6] Ştefan Mărcuş, *op. cit.*, p. 62.

[7] Vezi pentru detalii, Ioan Massoff, *Teatrul românesc, Privire istorică*, Bucureşti, 1966, vol. II, (1860)—1880), p. 496—497.

[8] „Familia", 1865, p. 43—44.

[9] Ion Breazu, *Literatura Transilvaniei*, p. 43.

www.dacoromanica.ro

lele Tîmpei, avînd astfel prilejul unor noi succese care au reprezentat tot atîtea manifestații impunătoare ale limbii și artei românești.

Un ecou și mai adînc, datorită atît itinerarului cît și repertoriului său, avea să provoace turneul din 1868 al lui Mihail Pascaly, considerat în acel moment cel mai reprezentativ artist dramatic român.

Și Pascaly, ca și Fanny Tardini în 1864, înainte de a trece Munții a căutat să-și asigure concursul unor mari personalități transilvănene care să-i înlesnească reușita inițiativei. Sprijinitorul său în această direcție a fost Al. Papiu-Ilarian, președintele societății „Transilvania" de la București, care la 12 aprilie 1867 s-a adresat lui George Barițiu și mitropolitului Andrei Șaguna de la Sibiu, și prin ei tuturor celorlalți intelectuali ardeleni, recomandîndu-le călduros pe inițiatorul noului turneu. „Dl. Mihail Pascali — scria Papiu întrebuințînd în introducere același text pentru ambii fruntași — întîiul artist dramatic al României, face împreună cu trupa sa o excursiune la românii de peste Carpați. *Avînd dumnealui cunoștință de starea românilor de dincolo, nu cîștigul material îl îndreaptă la această excursiune; singurul său scop e de a arăta în acele părți, străinilor nu mai puțin ca românilor, progresul ce a atins pînă acum arta dramatică în România, fiind prea mulțumit de a-și acoperi cheltuielile excursiunii și reprezentanțiunilor sale*". „Dvs. — adăuga Papiu în finalul scrisorii adresată lui Barițiu — n-am trebuință a vă recomanda pre acest artist român; sînt încredințat că veți binevoi a-l ajuta cu consiliul (sfatul) și recomandațiunile dvs. care-i vor fi neapărat necesare și pentru celelalte orașe ale Transilvaniei și Banatului. Deasemenea îl recomand și d-lui Iacob Mureșianu (directorul „Gazetei Transilvaniei" n.n.) și tuturor românilor de la dvs." Lui Șaguna, pentru a-l măguli, îi scria în încheiere : „Știind cît Excelența Voastră vă interesați pentru tot ce este bun și în adevăr frumos la români, mi-am luat voia a vă recomanda pe acest distins artist român, care încă dorește prea mult a primi binecuvîntarea mitropolitului de peste Carpați" [10]. Concursul lui Barițiu, al lui Iacob Mureșianu și al lui Șaguna nu înseamnă însă numai concursul intelectualilor din Brașov și Sibiu, ci totodată și al celor două organe de presă locale, „Gazeta Transilvaniei" și „Telegraful român", care aveau o largă arie de răspîndire și care, în urma dispoziției acestora, au îmbrățișat cu o vie însuflețire „excursia" lui Pascaly. Papiu se va fi adresat totodată și altor personalități, fiindcă turneul anunțat a fost susținut, prin Iosif Vulcan, Alexandru Roman și Vincențiu Babeș, și de către periodicele „Familiei", „Federațiunea" și „Albina".

Condițiile pentru obținerea autorizației necesare organizării spectacolelor proiectate de Pascaly erau însă acum și mai grele decît în anii 1864—1866, fiindcă între timp Transilvania fusese încorporată la Ungaria, și, pe lîngă aprobarea autorităților fiecărui oraș în parte — artistul fiind hotărît să joace în mai multe centre — se cerea și autorizația guvernului de la Budapesta.

În așteptarea satisfacerii formalităților, „Familia" scria la începutul lunii aprilie : „Nouă, românilor din monarhia austriacă numai arareori ni se dă ocaziunea de a putea vorbi despre Teatrul Național. Primim

[10] Vezi testul scrisorii adresate lui Barițiu la B.A.R., mss. 996, iar al celei trimise lui Șaguna în A. B. Mitropoliei Sibiu, Fondul Șaguna, nr. 2672.

www.dacoromanica.ro

ştirea că d. M. Pascaly va veni în Transilvania şi Banat şi va ridica templul Thaliei Române în toate oraşele mai mari unde locuiesc români. *Veniţi* — exclama Vulcan în încheiere — *veniţi preoţi ai scenei române, veniţi inşii (reprezentanţii) muzelor, veniţi propagatorii ideii sfinte, veniţi, veniţi, fraţilor, căci noi vă aşteptăm cu braţele deschise. Haideţi şi insuflaţi conştiinţa în inimile disperate, veniţi şi ne spuneţi că românul a fost şi va fi. Veniţi! Veniţi!*"[11]. În acelaşi timp, „Telegraful român" anunţa că „*artistul Pascaly va veni la românii din imperiul austriac să dea cîteva reprezentaţii teatrale între fraţii săi cărora soarta vitregă nu le deleagă posibilitatea ca să aibă un teatru naţional*".

La începutul lunii mai, Pascaly se afla la Braşov aducînd cu sine o trupă alcătuită din 12 actori şi actriţe, printre care se afla şi soţia sa Matilda Pascaly, — originară, sub numele de Maior, din părţile Aiudului — precum şi Mihai Eminescu, utilizat ca sufleur şi uneori ca actor[12]. „Celebrul nostru artist teatral din Bucureşti, dl. M. Pascaly — se scria în „Familia" la 4/16 mai — a sosit în mijlocul nostru spre a deschide templul Thaliei Române şi între murii (zidurile) acestui vechi oraş românesc".

Pascaly avea să joace în sala teatrului orăşenesc, obligîndu-se şi el, ca şi d-na Tardini, să cedeze pentru „fondul săracilor" 2 florini şi 10 creiţari de fiecare reprezentaţie[13]. Intenţia lui Pascaly era de a da la Braşov 15—25 spectacole, după care urma să-şi continue turneul la Sibiu, Lugoj, Timişoara, Arad, Oraviţa. Repertoriul anunţat, alcătuit îndeosebi, în vederea obţinerii autorizaţiei, din drame, comedii şi melodrame de provenienţă franceză[14], a indispus la început unele cercuri transilvănene, dornice îndeosebi de piese patriotice, — indispoziţie ce şi-a găsit ecoul şi în revista „Familia"[15] — fapt ce a determinat pe Pascaly ca îndată ce a ajuns în contact cu ardelenii să introducă în repertoriu drama lui D. Bolintineanu, *Mihai Bravul după bătălia de la Călugăreni*, aceasta fiind piesa care, pe lîngă 3—4 comedii, va fi reprezentată în toate oraşele, şi care va avea cel mai mare succes[16].

Afişele, nu numai la Braşov, ci şi în celelalte oraşe, urmau să fie imprimate atît în limba română cît şi în limbile germană şi maghiară.

Seria spectacolelor a început în seara zilei de 5/17 mai şi a continuat pînă la 3/15 iunie. Ele au fost urmărite pas cu pas nu numai de „Gazeta" locală, ci şi de corespondenţii „Familiei", ai „Albinei", ai „Federaţiunii" şi chiar a unor periodice germane şi maghiare. Senzaţia şi apogeul lor l-a constituit, cum era şi de aşteptat, drama consacrată lui Mihai Viteazul, rolul principal al acestuia, rolul eroului, reprezentat în momentele sale de glorie urmate după victoria de la Călugăreni, fiind jucat în mod magistral de Pascaly. „Credem — scria „Gazeta Transilvaniei" anunţînd spectacolul — că sala va fi prea mică, fiindcă piesa e naţională".

---

[11] „Familia", 1868, nr. 14, p. 165.

[12] G. Călinescu, *Viaţa lui Mihai Eminescu*, ed. IV, 1964, p. 107, 110—111.

[13] Ioan Massoff, *op. cit.*, p. 508—509.

[14] Printre acestea se aflau *Orbul şi nebuna*, dramă în 5 acte, tradusă de M. Millo şi M. Pascaly; *Strengarul din Paris*, comedie în 2 acte, *Femeile care plîng*, comedie într-un act, *Idiotul, Prizonierul din Bastilia, Sărmanul muzicant, Gărgăunii, sau necredinţa bărbaţilor, Fericirea în nebunie, Bărbaţii văduvi, Femeile limbute, Nu e fum fără foc, Dalila, Procopsiţii* ş.a.

[15] „Familia" 1868, p. 201.

[16] Textul jucat de Pascaly nu reprezenta însă decît un act din piesa în 3 acte a lui D. Bolintineanu, *Mărirea şi uciderea lui Mihai Viteazul*, apărută în volum în acelaşi an (1868).

www.dacoromanica.ro

Și ardelenii aceasta voiau : piese naționale !

Ceea ce a mărit și mai mult farmecul spectacolului, pe lîngă textul înflăcărat al lui Bolintineanu, și pe lîngă jocul emoționant al artiștilor, au fost costumele de epocă ale actorilor, și îndeosebi mantia voievodală și căciula cu pană de cocor a viteazului voievod care au făcut ca întreaga sală să aclame în picioare pe artistul interpret. Și cum în piesă, alături de alții, apăreau și vitejii tovarăși de arme ai lui Mihai — Preda Buzescu, Baba Novac — precum și doamna și fiica voievodului, alte furtunoase aplauze au fost dăruite și interpreților acestora : Petre Velescu, I. Săpeanu, Catinca Dimitrescu și Maria Zestianu.

O vie impresie a produs însăși figurația piesei, alcătuită din grupuri compacte de ostași munteni, căpitani și boieri ai lui Mihai, recrutați dintre înșiși fiii spectatorilor ! Timp de cîteva ore românii brașoveni au avut astfel iluzia emoționantă de a participa la epopeea voievodului care, cu 269 ani mai înainte, trecuse ca o furtună prin orașul lor pentru a se îndrepta spre victoria de la Șelimbăr ce avea să-i deschidă porțile Alba-Iuliei.

Ultima reprezentație a fost destinată de Pascaly ajutorării școlilor românești din Brașov, artistul înțelegînd să răspundă în acest fel entuziasmului și sacrificiului făcute de brașoveni pentru spectacolele sale.

Meritul esențial al mobilizării brașovenilor pentru turneul lui Mihail Pascaly s-a datorat în primul rînd însuflețirii și dragostei pentru teatrul românesc al lui Barițiu, lucru pe care în momentul părăsirii Brașovului s-a grăbit să-l recunoască — printr-o emoționantă scrisoare — însuși artistul [17].

În aceeași zi, Pascaly părăsea Brașovul pentru a se îndrepta spre Sibiu unde, datorită îndemnurilor lui Șaguna și ziarului „Telegraful român", avea să fie tot atît de bine primit. Și aici reprezentațiile s-au dat în sala teatrului orășenesc, cu aceeași obligație, tradițională în orașele ardelene, de a se ceda venitul unui spectacol pentru ajutorarea săracilor.

Piesa lui Bolintineanu, arătat pe afiș, ca și la Brașov, ca fiind „celebrul poet român", s-a reprezentat în seara de 16/28 iunie. La spectacol au asistat nu numai intelectualii, meșteșugarii și negustorii români din Sibiu, ci și numeroase grupuri de țărani din Rășinari, Săliște, Boița, Veștem, Orlat, Șelimbăr, fascinați de ideea de a vedea în M. Pascaly imaginea legendară a lui Mihai Viteazul.

Numărul celor veniți să vadă spectacolul lui Pascaly a fost atît de mare, încît, cum avea să relateze un corespondent al „Familiei", unii, neavînd loc în sală, au rămas în curte așteptînd sfîrșitul reprezentației ca măcar de la alții să audă „ce n-au putut vedea cu ochii și simți cu inima" [18]. La spectacolul „Ștrengarul din Paris" și „Femeile care plîng", a asistat și comandantul militar al Sibiului, feldmareșalul Freiherr von Rammung, împreună cu alți ofițeri și intelectuali sași.

Entuziasmat de succesele obținute de reprezentațiile lui Pascaly, corespondentul „Federațiunii", ca și ziarul local „Telegraful român", scria : „*Pînă acum, noi românii ardeleni, eram nefericiți și osîndiți a participa tot în teatre streine, încît nu puteam să ne facem o idee adevărată*

[17] B.A.R., S. mss. 1005, f. 358.
[18] „Familia", 1867.

www.dacoromanica.ro

despre teatru, dar acum vedem teatru român, un templu al adevăratei civilizațiuni"[19]. Ziarul săsesc „Hermannstädter Zeitung" s-a asociat și el elogiilor aduse trupei române, și îndeosebi lui Pascaly, și a remarcat frumusețea costumelor istorice din „Mihai Bravul după bătălia de la Călugăreni". Elogiile aduse artistului român de „Hermannstädter Zeitung" au făcut pe corespondentul „Federațiunii" să scrie că „streinii știură să admire în Pascaly pe artistul european care împreună (întruchipează) în sine toate calitățile ce Thalia și Melpomene le cer de la favoriții lor".

Festivitățile s-au încheiat — spectacolele lui Pascaly fiind adevărate festivități — printr-un mare banchet oferit artistului la restaurantul „ Împăratul romanilor", la care au participat peste 150 de intelectuali precum și unii studenți de la Academia de drept și de la Teologie. Banchetul a fost prezidat de Iacob Bologa, unul din conducătorii „Asociațiunii pentru literatura română și cultura poporului român". La banchet a participat și Eminescu, poetul intrînd cu această ocazie în relații cu fiul lui Barițiu, Ieronim G. Barițiu, care avea să publice mai tîrziu amănunțite și duioase amintiri în legătură cu trecerea lui Eminescu prin Sibiu [20].

La 22 iunie/4 iulie, după o călătorie de 4 zile cu diligența, trupa lui Pascaly se afla la Lugoj. Lugojul era atunci orașul cu cea mai vie tradiție artistică românească din Banat, și totodată cu o pătură de meseriași, pe cît de înstăriți tot pe atît de receptivi la mișcările culturale și artistice naționale. Încă de la începutul secolului se întemeiase acolo un remarcabil cor românesc, transformat apoi într-o „Reuniune română de cîntări" cu o intensă activitate [21]. Artiștii români au fost primiți deci și aici cu o frenetică bucurie, spectacolele trupei, dintre care primul a avut loc la 22 iunie/4 iulie, desfășurindu-se într-o atmosferă din cele mai entuziaste. Și aici, ca și la Sibiu, numeroși spectatori au fost siliți să se reseminеze cu ascultarea din curte sau din preajma ferestrelor.

Și la Lugoj „Mihai Viteazul" a provocat cele mai furtunoase ovații. D-nei Pascaly i s-au oferit numeroase buchete de flori și o cunună împletită în trei culori cu inscripția „Junimea Română. Doamnei M. Pascaly. Pentru arta română. Lugoj 1868". Un strălucit succes a obținut soprana Marița Vasilescu, care a cîntat lugojenilor doine, romanțe și cîntece patriotice românești. „Societatea dramatică — scria „Albina" la 3/15 iulie — are membri apți (talentați); sîntem mulțumiți cu prezentările ei, ne face onoare și înaintea streinilor". Spectacolele au durat pînă la 14/26 iulie, încheindu-se și aici cu un strălucit banchet oferit artiștilor.

La 26—28 iulie Pascaly se afla la Timișoara pentru 3 spectacole date în sala teatrului orășenesc. Cu ocazia primei reprezentații s-a difuzat în sală, tipărită pe foi volante, și oda poetului bănățean Iuliu Grozescu —colaborator al revistei „Familia" — intitulată *Salutare Thaliei Române, dedicată societății teatrale române a d-lui director M. Pascaly.*

Succesul lui Pascaly în rolul lui Mihai Viteazul a fost și la Timișoara considerabil. Ca și la Sibiu, presa germană locală („Temesvarer Zeitung"), a elogiat atît jocul rafinat al artiștilor, cît și plasticitatea și farmecul limbii române. La 30 iulie „Temesvarer Zeitung" scria : „Toate așteptă-

[19] „Federațiunea", 1868, 15/27 iunie.

[20] Ieronim G. Barițiu, *Mihail Eminescu, Reminiscențe*, în „Rîndunica", Sibiu, 1891, nr. 1 și 2.

[21] A se vedea Ion Crișan, *Teatrul amator românesc din Lugoj*, Timișoara, 1967, p. 40.

www.dacoromanica.ro

rile publicului au fost întrecute" ... Alegerea pieselor a fost foarte potrivită, efectul acestora fiind simțitor înălțat prin arta minunată a actorilor.

Popasul lui Pascaly la Timișoara avea să rămînă de neuitat nu numai pentru bănățeni, ci și pentru familia artistului, d-na Pascaly dînd naștere aici unui băiețel ce a primit numele de Andrei Claudiu. Numele de Andrei era al nașului său, marele luptător Andrei Mocioni [22]. Faptul a fost înregistrat cu o vie simpatie de ziarul „Albina" care afirma că de acum „noi nu mai sîntem străini familiei Pascaly, din care face parte și acest tînăr *compatriot* al nostru".

Mari manifestații naționale au provocat și spectacolele organizate la Arad, unde activa puternicul grup de profesori de la seminar și preparandie în frunte cu Alexandru Gavra, Atanasie Șandor, Miron Romanul, precum și avocatul publicist Mircea B. Stănescu. Reprezentațiile au avut loc între 20 iulie/1 august și 9/21 august. La începutul lor Pascaly a recitat poezia lui At. M. Marinescu, *Adu-ți aminte Române!* Reprezentațiile de la Arad au oferit totodată lui Iosif Vulcan, care între timp publicase în „Familia" un elogios articol dedicat lui Pascaly [23], o întîlnire cu marele artist și totodată cu „finul" său literar, M. Eminescu, pe care, deși îl publica de trei ani, nu-l văzuse încă niciodată. Pentru a da acestei întîlniri și un caracter public, d-na Pascaly, îmbrăcată într-un superb costum național, a recitat la 6/18 august poezia patriotică a lui Vulcan, *Copila română*. La cererea publicului autorul a apărut pe scenă alături de strălucita artistă, amîndoi fiind îndelung aplaudați.

La Arad, unde de asemeni a jucat în sala Teatrului orășenesc, Pascaly a reprezentat și o piesă maghiară intitulată *Fanfaronul timid*, fapt ce a atras la spectacol și numeroși unguri și a determinat ziarul local „Alföld" să dea trupei românești o largă atenție.

Succesul artistului român a fost și la Arad desăvîrșit. „Numai ce sosise Pascaly — scria corespondentul ziarului „Albina" la 28 iulie/9 august — că societatea și stradele orașului nostru îmbrăcară o față sărbătorească de mulțimea agricultorilor (țăranilor) ce veneau la oraș cu preoții, învățătorii și diriguitorii lor, așteptînd cu multă oftare (nerăbdare) deschiderea teatrului"[24]. Dintre țăranii și preoții amintiți unii coborîseră tocmai din Zarand pentru a asculta graiul artiștilor de la București, iar alții din părțile Beiușului. Odată cu aceștia venise și Partenie Cosma, care în anii următori avea să se impună ca unul din principalii militanți politici, culturali și economici ai Transilvaniei.

Ultimele reprezentații ale acestui turneu s-au dat în orașul Oravița unde, ca și la Lugoj, se aflau numeroși meseriași și mineri români dornici să asculte muzică și teatru românesc. În ziua de 18/30 august actorii au fost întîmpinați la gară — între Arad și Oravița, venind de la Budapesta, se deschisese deja calea ferată — cu 12 trăsuri, pentru fiecare actor cîte una, și conduși în aclamații la hotel. Din cauza grabei lui Pascaly de a ajunge la București, la Oravița s-au dat însă numai două reprezentații în zilele de 31 august și 1 septembrie, „Mihai Viteazul" împreună cu „Copila" lui Vulcan fiind ultima. Nenumărate buchete și ghirlande de flori au fost

[22] Ștefan Mărcuș, *op. cit.*, p. 67.
[23] „Familia", 1868, 25 iulie/6 august.
[24] „Albina", 28 iulie/9 august.

www.dacoromanica.ro

oferite artistului. Oraviţa a trăit două zile de vie efervescenţă românească. În seara zilei de 1 septembrie trupa a fost sărbătorită la hotelul „Coroana", iar în ziua următoare protagoniştii Thaliei Române, cum erau numiţi actorii lui Pascaly, au plecat spre Bucureşti.

Turneul său a fost considerat ca o elocventă lecţie de patriotism şi optimism românesc. Revista „Familia" i-a consacrat, prin corespondenţii săi, nu mai puţin de 15 cronici [25]. A fost, cum avea să precizeze mai tîrziu Gh. Bogdan Duică, care, în legătură cu biografia lui Eminescu, a urmărit turneul pas cu pas, „întîia mare propagandă artistică şi naţională prin Ardealul amorţit"[26].

Timp de 4 luni umbra lui Mihai Viteazul a plutit superbă şi captivantă peste oraşele şi satele Ardealului în aşteptarea unei noi întruchipări.

Reîntors la Bucureşti, M. Pascaly avea să declare că ceea ce a urmărit prin acest turneu a fost să arate românilor şi streinilor din Transilvania că „limba română este aptă să exprime simţirile cele mai gingaşe, emoţiile cele mai vii, spiritul cel mai fin, însfîrşit, că românii calcă cu hotărîre pe calea luminii prin artă, prin ştiinţă, şi că „o naţiune cu o astfel de limbă, nu poate muri, că va trăi, se va mări, pentru că trebuie să fie aşa"[27].

În cele patru luni cît a peregrinat prin Ardeal şi Banat, M. Pascaly a organizat 32 seri de teatru în care a jucat 17 piese [28].

*

Succesul obţinut de Pascaly în Transilvania, succes care, cum remarca unul din comentatorii săi, n-a fost numai de natură artistică [29], a determinat şi pe Matei Millo, socotit atunci decanul scenei române, şi totodată principalul interpret al pieselor lui Alecsandri, să se gîndească la un turneu peste Munţi.

Şi el, ca şi ceilalţi doi înaintaşi ai săi, a făcut pentru aceasta apel la Bariţiu, cărturarul de la Braşov fiind omul care, din punct de vedere cultural, deţinea cheile Ardealului. Spre deosebire de d-na Tardini şi de Pascaly, Matei Millo, cunoscîndu-l mai de mult, l-a abordat însă personal, mai întîi cu ocazia unei întîlniri la Bucureşti în iarna anului 1870, întîlnire în decursul căreia Bariţiu s-a arătat entuziasmat de intenţiile artistului, şi apoi la 12 aprilie/4 mai cînd i s-a adresat printr-o lungă scrisoare trimisă la Braşov. „Bunăvoinţa — scria Millo în această epistolă — şi frăţia românească ce mi-aţi arătat, cînd avui onoarea de a vă comunica proiectul meu de a veni la Braşov ca să vă dau cîteva reprezentaţiuni naţionale, îmi dau curajul astăzi de a face un călduros apel la influentul dvs. concurs, ca să-mi daţi prilejul de care am trebuinţă spre a înlătura obstacolele ce mi se pun în cale, pentru obţinerea cîtorva zile de reprezentaţiuni"[30].

---

[25] Vezi pentru spectacolele de la Braşov, p. 201—202 din 1868; pentru Sibiu, p. 261—262; pentru Lugoj, p. 274, 285—286, 309—310; pentru Timişoara, p. 30; pentru Arad, p. 311, 322, 333; pentru Oraviţa p. 358.

[26] Gh. Bogdan-Duică, *Multe şi mărunte despre Emtnescu*, III, vara anului 1866, în „Viaţa românească", 1924, nr. 12, p. 383—393.

[27] *Perseverenţa*, 1868, 24 decembrie.

[28] Vezi pentru detalii Ştefan Mărcuş, *op. cit.*, p. 74.

[29] Ion Breazu, *Literatura Transilvaniei*, p. 59.

[30] B.A.R.S., mss. 1006, f. 38.

www.dacoromanica.ro

Principala dificultate de care se izbea Millo era, pe lîngă primirea autorizației autorităților, obținerea sălii de teatru a orașului, care tocmai atunci era reținută de o trupă de teatru maghiară. Chestiunile aveau să se rezolve prin corespondență, Barițiu comunicîndu-i că va putea juca în sala de gimnastică a liceului, amenajată acum pentru astfel de scopuri. În semn de recunoștință Millo s-a oferit să cedeze venitul unui spectacol, ca și Pascaly în 1868, pe seama școlilor românești locale [31].

La 9/21 mai Millo sosea la Brașov cu o trupă alcătuită din 12 persoane. Repertoriul său, spre deosebire de al lui Pascaly, era format exclusiv din comedii, vodeviluri și cantonete românești semnate de V. Alecsandri [32], Matei Millo [33], C. Negruzzi [34], E. Carada [35], I. Michăilescu [36], singurele note mai grave reprezentîndu-le drama lui Millo, *Jianu, căpitan de haiduci* și vodevilul național *Soldatul român*. Primii care l-au salutat la începerea turneului au fost „Familia" — care a anunțat că celebrul artist va juca în *România de dincoace de Carpați* — „Gazeta Transilvaniei" și noua revistă brașoveană a lui Barițiu, „Transilvania", toate trei publicînd, pe lîngă elogiul artistului, și bogatul său repertoriu. „În momentul — scria Barițiu — cînd avem a pune acest număr sub presă, ne veni știrea pozitivă că artistul și dramaturgul național (Matei Millo) acceptînd amicabila și frățeasca invitare ce i s-a făcut de aici, în cursul săptămînii va veni cu o societate mai puțin numeroasă (decît a lui Pascaly), dar cu atît mai aleasă"[37].

Primul spectacol al lui Millo la Brașov a avut loc la 11/23 mai, inaugurarea făcîndu-se cu „Lipitorile satelor", în rolul principal al căreia artistul realizase cu ani înainte una din principalele sale creații. Reprezentația nu s-a dat însă în sala liceului, ci la „Reduta", trupa maghiară renunțînd între timp la spectacolele brașovene. Seria succeselor a urmat cu celelalte piese anunțate, spectatorii aplaudînd frenetic. Succesul lui Millo a întrecut toate așteptările, artistul fiind literalmente acoperit de flori și rechemată furtunos la rampă de mai multe ori [38].

Aceasta n-a împiedicat însă ca asupra repertoriului său să se rostească și anumite critici, unii brașoveni exprimîndu-și dorința de a li se înfățișa mai mult drame decît comedii. „*Ne-ar plăcea* — scria „Gazeta Transilvaniei" după una din aceste reprezentații — *cînd dramatica* (dramaturgia) *română s-ar ocupa mai mult de grandețea faptelor române eroice și a sacrificiilor făcute pentru prosperarea națiunii, pentru că atunci cînd ești apăsat de soartă nu-ți vine a te delecta în umor, dacă nu ești un flutur*"[39].

---

[31] A se vedea N. Bănescu, *Cîteva scrisori de la Matei Millo către G. Barit*, în „Ramuri", Craiova, 1908, 15 mai/1 iunie, nr. 10—11, p. 174—179.

[32] *Lipitorile satelor*, comedie în 5 acte; *Corbul român*, vodevil național într-un act; *Paraponisitul*, cantonetă comică; *Zuliaridi, Barbu Lăutarul; Pensia Mania sau Chera Nastasia; Millo director*, comedie vodevil; *Paracliserul; Herșcu Boccegiul*.

[33] *Boierii și țăranii*, comedie, vodevil național în 2 acte; *Prăpastiile Bucureștilor*, comedie vodevil în 4 acte; *Baba Hârca*, operetă națională în 2 acte și 3 tablouri.

[34] *Muza de la Burdujeni*, comedie vodevil într-un act.

[35] *Urlta satului*, vodevil național în 2 acte.

[36] *Pricopsiții*, comedie vodevil într-un act.

[37] „Transilvania", 1870, 15 mai.

[38] „Gazeta Transilvaniei", 1868, nr. 37.

[39] „Gazeta Transilvaniei", 1870, nr. 40.

www.dacoromanica.ro

Din această categorie avea să facă parte piesa de încheiere „Jianu, căpitan de haiduci" — reprezentată la 3/15 iunie — în care rolul haiducului a fost interpretat de Gheorghe Alexandrescu, iar al serdarului Stoica, adversarul său, de Millo.

Pînă la urmă, datorită puternicului talent al lui Millo, lucrurile s-au lămurit, arta dramatică cucerind și în inimile românilor transilvăneni o nouă dimensiune, iar la sfîrșitul spectacolelor, care au ținut pînă la 3/15 iunie, artistul a fost sărbătorit la scenă deschisă cu un sincer elan, oferindu-i-se totodată și o cupă de argint suflată cu aur cu inscripții „Suvenir din partea românilor brașoveni"[40].

Sibiul, deși și aici s-au ridicat anumite voci împotriva piesei „Prăpăstiile Bucureștilor", în care se satirizau unele moravuri din capitala României — considerată de transilvăneni ca o adevărată „Mecca" a aspirațiilor lor patriotice — l-a primit cu aceeași însuflețire, comitetul de primire și organizare avînd în fruntea lui pe Elie Măcelariu, președintele Partidului național român și, cu încuviințarea lui Șaguna, pe Zaharia Boiu, asesor consistorial și profesor la seminarul din localitate. Spectacolele, care au început la 9/21 iunie, s-au dat în sala teatrului orășenesc. Succese enorme s-au obținut îndeosebi cu piesele „Lipitorile satelor", „Boierii și țăranii" și „Jianu, căpitan de haiduci". Ca și la spectacolele lui Pascaly, și la ale lui Millo au alergat și numeroși țărani din satele învecinate, și mai ales „din părțile dinspre munte"[41] (Orlat, Gura Rîului, Sibiel, Săliște, Poiana Sibiului). Finalul piesei „Boierii și țăranii", care reprezenta o horă românească, a entuziasmat atît de mult, încît, la cererea spectatorilor, a trebuit să fie repetat într-un ropot de aplauze ce păreau fără sfîrșit. În „Iancu Jianu" Matei Millo și Gh. Alexandrescu au emoționat sala pînă la lacrimi, Alexandrescu fiind totodată și un strălucit cîntăreț de doine. Florile aruncate artiștilor și uralele nu mai conteneau.

Unul din colaboratorii „Telegrafului român", comentînd piesa consacrată haiducului, și-a exprimat dorința de a se găsi un compozitor român de talia lui Rossini, care să facă din Iancu Jianu un Wilhelm Tell al românilor. Ziarul lui Șaguna, condus în acel timp de profesorul Nicolae Cristea, a consacrat dealtfel spectacolelor lui Millo mai multe cronici, unele dintre ele punînd probleme dintre cele mai interesante cu privire la dramaturgia și arta scenică românească [42].

Pentru români a constituit apoi o adevărată mîndrie faptul că deși în acel moment o trupă germană juca la Sibiu, cu concursul actorului Adolf Klein, capodoperele „Hamlet" și Faust", totuși ziarul săsesc local „Hermannstädter Zeitung" a vorbit elogios atît despre artiștii români, cît și despre piesele reprezentate și despre dragostea pentru teatru arătată de spectatorii români [43].

De la Sibiu Millo urma să plece la Cluj, acesta fiind țelul cel mai avansat al turneului său, în capitala Transilvaniei ne mai jucînd pînă atunci nici o trupă românească. Stăruitoarea invitație a unui grup de intelectuali de la Orăștie, în frunte cu secretarul judecătoresc Mihail Dobu

[40] „Gazeta Transilvaniei", 1870, nr. 43.
[41] „Telegraful român", 1870, nr. 51.
[42] Vezi numerele 47, 48, 49, 50, 51 din 1870.
[43] Vezi pentru detalii I. Breazu, *op. cit.*, p. 69.

www.dacoromanica.ro

și avocatul N. Vlad, l-a determinat însă, pentru a nu-i descuraja în zelul lor patriotic, să accepte o modificare a itinerarului său, și astfel la 4 iulie, în loc să ajungă la Cluj, descindea în orășelul de la poalele cetăților dacice.

La Orăștie singurele instituții de cultură românească erau atunci Casina română și Societatea corală înființată în 1868. Sală de teatru nu exista. A fost nevoie de cîteva zile de muncă pînă cînd actorii, ajutați de cîțiva intelectuali și meseriași, au putut amenaja pentru acest scop una din sălile hotelului „Széchenyi". Abia la 7 iulie orăștienii, și odată cu ei numeroși români din Deva și părțile Zarandului, au putut vedea astfel și ei „Lipitorile satelor". Deși la început se stabilise că se vor da numai 3 reprezentații, totuși entuziasmul noilor săi spectatori l-au făcut pe Millo să le ofere patru spectacole, dintre cari unul consacrat evocării lui Iancu Jianu.

Și la Orăștie, Millo s-a putut convinge de mulțimea florilor ce crescuseră pentru el în acea vară în Transilvania, ca și de însuflețirea și satisfacția cu care au fost urmărite reprezentațiile sale. Despărțirea sa de orăștieni, cari au izbutit să-i inspire o vie simpatie, a fost pe cît de duioasă tot pe atît de înălțătoare. „Nu mă uitați — le-a cerut artistul în cuvîntul rostit în seara „de adio" — căci nici eu nu vă voi uita"[44].

La 2/14 iulie Millo se afla la Cluj, unde avea să dea 6 reprezentații. Deși unele ziare românești își exprimaseră mai înainte temerea că spectacolele trupei de la București vor fi întîmpinate cu oarecare ostilitate de către autorități[45], totuși primirea făcută lui Millo la Cluj, atît de către autorități cît și de către periodicele și confrații maghiari, a fost surprinzător de cordială, artistul român, datorită prestigiului său unanim recunoscut, fiind considerat un „campion al artei române".

Deși tradiția, și chiar unele dispoziții oficiale, interziceau ca pe scena teatrului maghiar din Cluj, aflat în strada Kogălniceanu de astăzi, să se joace în altă limbă decît în cea maghiară, totuși la intervenția comitetului român de organizare, prezidat de protopopul Gavril Pop, direcția acestui teatru a acceptat ca reprezentațiile lui Millo să aibă loc pe scena acestuia, sala fiind oferită în mod gratuit.

Prezența la Cluj a artistului român de la București a electrizat îndeosebi pe studenții români, cari încă din anul precedent înființaseră din inițiativa lui Ion Baciu — unul din viitorii animatori ai teatrului românesc din Ardeal și Banat — și a lui Vasile Podoabă o „tovărășie dramatică" pentru a juca teatru românesc. Aflînd de existența acestei tovărășii și de scopul ei, Millo a îngăduit membrilor acesteia să asiste la repetițiile sale, iar pe unii i-a întrebuințat în figurație și chiar în unele roluri mai mici.

Spectacolele au început la 4/16 iulie cu „Lipitorile satelor", urmînd să se încheie la 13/25 iulie cu „Iancu Jianu". Alături de spectatorii români, dintre care cei mai mulți asistau atunci pentru întîia oară la o reprezentație românească, ele au fost urmărite și de către un mare număr de spectatori maghiari și evrei, curioși și ei să vadă pe „campion" și totodată un spectacol „valah". Cum era și de așteptat, arta lui Millo și a tovarășilor săi s-a impus admirației tuturor și a recoltat torente de aplauze. Atît corespon-

[44] Vezi penru spectacolele de la Orăștie, „Familia", 1870, 12/29 iulie, nr. 28, „Albina", 1870, 12/24 iulie.

[45] „Federațiunea" 1870, 10 iunie.

www.dacoromanica.ro

denţii publicaţiilor româneşti — „Federaţia", „Albina", „Familia", cît şi cronicarii dramatici ai ziarelor maghiare locale — „Magyar Polgár şi Kolozsváry Közlony" — au urmărit spectacolele cu o vie atenţie şi au publicat asupra lor numeroase cronici şi comentarii [46]. „În deşert — scria corespondentul „Familia" după primul spectacol al artiştilor români — aş încerca să descriu entuziasmul ce d. Millo şi societatea sa a escitat în publicul privitoriu. De la prima ivire a lor pe scenă şi pînă la terminarea piesei fură aplaudaţi de nenumărate ori cu entuziasm, şi bucuria de a vedea un teatru românesc a stors lacrimile multora"[47].

În ultima zi a şederii sale la Cluj, pe lîngă alte numeroase manifestaţii de dragoste şi recunoştinţă, Millo a primit şi diploma de membru de onoare a „Societăţii de lectură" a studenţilor români — tineretul fiind cu totul răpit de personalitatea şi arta actorului — urmată de un banchet la care au participat principalii exponenţi ai românilor din Cluj [48].

Ecoul spectacolelor sale s-a resimţit puternic şi în alte oraşe transilvănene, Millo fiind în acest timp solicitat să joace şi la Abrud, Alba Iulia şi Năsăud. Lipsa unor săli convenabile pentru reprezentaţiile sale l-au făcut să nu accepte însă propunerile acestora, preferinţele sale îndreptîndu-se înspre Oradea şi Arad. Neputîndu-se ajunge la o înţelegere cu direcţia teatrului de la Oradea, la 27 iulie Millo şi-a grăbit paşii spre Arad unde se înfiinţase un comitet pentru primirea sa [49]. Ca şi Pascaly în 1868, Millo a jucat la Arad, dînd 9 reprezentaţii, pe scena Teatrului orăşenesc. Începutul spectacolelor s-a făcut la 1 august cu comediile „Millo director" şi „Kera Nastasia", la sfîrşit jucîndu-se „Paracliserul", „Soldatul român" şi „Ciobanul român", un nou monolog al lui Iosif Vulcan. Marile succese le-au recoltat „Lipitorile satelor", „Baba Hîrca" şi „Iancu Jianul". „La reprezentaţia „Lipitorilor", informa unul din corespondenţii ziarului „Albina", publicul a inundat stradele din jur cu ore întregi înainte de deschiderea teatrului ... cei ce veniră mai tîrziu rămaseră pe dinafară, înăuntru nu mai încăpea suflet de om"[50]. Publicaţia „Gura satului" redactată de Mircea B. Stănescu numea luna august, în care jucase Millo la Arad, „luna lui Millo"[51]. Ziarul maghiar „Alföld" în numărul său din 18 august a adus artiştilor români elogiul meritat, afirmînd totodată că Matei Millo este de „neîntrecut".

În săptămînile următoare turneul s-a continuat la Lugoj, unde repertoriul lui Millo, deşi s-au dat 6 reprezentaţii, a plăcut mai puţin [52], şi apoi la Oraviţa unde succesele de la Braşov, Sibiu, Orăştie, Cluj şi Arad, aveau să-şi reia cursul cunoscut (10/22 septembrie—14/26 septembrie)[53]. Unul din corespondenţii locali ai „Albinei" îl va compara, atît ca autor

---

[46] Vezi pentru detalii: Ion Breazu, *Matei Millo în Transilvania şi Banat*, (1870) în *op. cit.*, p. 58—77; I. Pervain, *Matei Millo la Cluj*, în „Studii de literatură română", Cluj, 1971, p. 320—327.

[47] „Familia", 1870, p. 345.

[48] „Federaţiunea", 1870, 31 iulie/12 august.

[49] „Albina", 1870, 19/31 iulie.

[50] „Albina", 1870, 13/25 august.

[51] „Gura satului", 1870, 6/18 septembrie.

[52] „Familia", 1870, p. 443.

[53] „Albina", 1870, 17/29 septembrie.

www.dacoromanica.ro

cît și ca actor, cu însuși Molière[54]. Exagerarea corespondentului de la Oravița nu făcea decît să dea glas marei mîndrii a românilor bănățeni de a-l fi avut în mijlocul lor pe marele Millo.

Spectacolele artistului sfîrșeau astfel în aceeași apoteoză în care începuseră. La sfîrșitul lunii septembrie Millo se reîntorcea în țară, făcînd un prim popas la Craiova.

În primăvara anului următor, brașovenii își exprimară dorința de a vedea din nou pe Millo la Brașov, dar acordul dorit de ambele părți nu s-a putut încheia, artistul urmînd să joace în acel timp în Bucovina.

În locul lui Millo va reveni în Transilvania Mihail Pascally, pe care turneul din 1868 îl învățase multe și care acum dorea să apară nu numai în orașele în care jucase atunci, ci chiar, după exemplul lui Millo, și la Cluj, la Oradea și în alte orașe. Între timp — pentru a satisface dorințele transilvănenilor — el își pregătise un repertoriu cu un mai accentuat caracter patriotic, în care, alături de inevitabilele comedii, figurau și trei drame istorice. La sfîrșitul lunii aprilie 1871 el se adresă astfel din nou lui Barițiu, și de astă dată și lui Iosif Vulcan și lui Mircea B. Stănescu de la Arad, anunțîndu-i că dorește să-și reia „excursia artistică — de acum trei ani"[55].

Piesele istorice la care se referea Pascaly erau *Zavera lui Tudor*, dramă națională în trei acte consacrată lui Tudor Vladimirescu — de la a cărui răscoală se împlineau tocmai în acel timp 50 de ani — *Patria și domnitorul*, dramă de asemeni în trei acte al cărui subiect îl alcătuia un episod din domnia lui Ștefan cel Mare, ambele scrise de Pascaly, precum și *Domnița Ruxandra* de B. P. Hasdeu.

Primind din toate părțile asigurări de sprijin, la sfîrșitul lunii mai Pascaly ajunse la Brașov unde între 13/25 mai și 25 mai/5 iunie avea să dea 6 spectacole. Din trupa sa, alături de alte elemente valoroase, făcea acum parte și renumitul actor Ștefan Iulian. Prima reprezentație a fost a „Zaverei" lui Tudor căreia, după comediile „Păcatele bărbaților" și „Primar cu orice preț" i-au urmat evocarea lui Ștefan cel Mare și „Nunta domniței Ruxandra".

Și de astă dată publicul brașovean, captivat de apariția pe scenă a unor mari figuri istorice românești, a aclamat îndelung pe artist, iar „Gazeta" locală scria că „întreaga producere" a „dovedit perfecțiunea artei dramatice române cu un necontestabil progres, încît face onoare societății dramatice și nouă românilor"[56].

În zilele următoare Pascaly va emoționa cu Tudor și Ștefan pe sibieni, făcîndu-i totodată să rîdă de comediile sale. Entuziasmul străinilor pentru noua întîlnire cu artistul de la București a fost înregistrat cu satisfacție de corespondentul „Federațiunii" care scria după primele spectacole: „Suvenirurilor din 1868 se adaugă altele noi, care ne fac pe Pascaly și societatea din București oaspeți plăcuți și doriți"[57]. Cu mare însuflețire a fost primită trupa bucureșteană și la Blaj și Alba Iulia, unde, în afară de formațiile de amatori, nu mai apăruse niciodată o trupă de artiști români.

---

[54] Idem.
[55] Ștefan Mărcuș, *op. cit.*, p. 69—71.
[56] „Gazeta Transilvaniei", 1871, 15/27 mai.
[57] „Federațiunea", 1871, n. 61.

www.dacoromanica.ro

Iubitorii de teatru din satele din jur au alergat și ei să aplaude pe strălucitii artiști.

Ajuns la Cluj Pascaly a avut însă surpriza, urmată de indignarea tuturor admiratorilor săi, de a afla că nu va putea juca pe scena Teatrului maghiar, unde jucase Millo în anul precedent, aceasta aflîndu-se în „reparație". Se vede că autoritățile locale nu mai voiau să ofere spectatorilor clujeni ocazia unui nou succes românesc.

Nevoind să se pună într-o situație de inferioritate față de Millo, deși i se oferise să joace într-o altă sală, Pascaly a părăsit Clujul pentru a se îndrepta spre Oradea, unde nu putuse pătrunde rivalul său. Succesul de la Oradea, pregătit temeinic de Iosif Vulcan, care făcuse prin „Familia" stăruitoare chemări pentru reprezentațiile românești, a întrecut toate așteptările. Nu numai Oradea, care nici ea nu mai văzuse teatru românesc, ci și satele învecinate au ținut să participe cu toată însuflețirea la marile manifestații ale limbii și artei românești ce au avut loc în zilele de 1/13 și 2/14 iulie. Indignați de cele întîmplate la Cluj, membrii comitetului de organizare de la Oradea au oferit artiștilor, pentru a-i „dezdăuna" de cheltuielile făcute, înafara veniturilor reprezentațiilor, suma de 1000 florini.

De la Oradea Pascaly s-a întors pentru a juca la Năsăud și Gherla, orașe în care pulsa o puternică viață românească, reprezentată de profesorii și elevii liceului grăniceresc, a preparandiei, a seminarului, ca și de canonicii episcopiei locale. Ambele localități s-au luat la întrecere pentru a face artiștilor români o primire într-adevăr triumfală, în întîmpinarea lor ieșind fanfarele și corurile locale, profesori și elevi, precum și țărani din satele apropiate.

La începutul lui august trupa se afla la Lugoj unde va da 6 reprezentații între 21 iulie/2 august și 29 iulie/9 august, reînnoind succesele obținute în 1868. Seria succeselor s-a continuat la Arad (1/12 august, 5/16), și apoi la Timișoara (9/20, 11/22, 13/24, 14/25 august), unde „Zavera lui Tudor" a fost considerată drept „coroana reprezentațiilor".

Pierzînd speranța de a mai juca la Cluj, unde teatrul încă tot nu se „reparase", la sfîrșitul lunii august Pascaly a părăsit Transilvania și Banatul cu satisfacția de a fi făcut ca Thalia română să-și fi putut întinde aripile triumfătoare pe întreg pămîntul românesc. Printr-o scrisoare trimisă „Familiei", Pascaly, în vederea promovării elementelor transilvănene în arta dramatică, anunța că e dispus să primească elevi la conservatorul și teatrul din București, asigurîndu-le atît burse cît și angajamente pentru a-și putea pune în valoare pregătirea și talentul.

Opinia transilvănenilor cu privire la spectacolele prezentate de artiștii transcarpatini a fost exprimată de Barițiu mai înainte chiar ca Pascaly să-și fi încheiat turneul. „Venirea acestor societăți — scria Barițiu la 15 iunie 1870 în „Transilvania" — a făcut la noi un fel de epocă pe terenul artei, ceea ce atît criticul cît și simplul recenzent nu va putea scăpa din vedere".

În toamna anului 1913, după o îndelungată așteptare, o nouă trupă bucureșteană — trupa Victor Antonescu — Ion Brezeanu — va descinde în Transilvania pentru a relua vechile tradiții ale turneelor de peste Munți, organizate în a doua jumătate a secolului al XIX-lea de Fanny Tardini, Mihai Pascaly și Matei Millo.

www.dacoromanica.ro

De astă dată, cu sprijinul „Societății pentru Fond de teatru român" și a „Asociațiunii pentru literatura și cultura poporului român", se vor organiza spectacole, într-o singură expediție, în 17 orașe din toate regiunile Transilvaniei și ale Banatului.

Pentru susținerea lor, pe lîngă concursul celor două societăți amintite, s-au mobilizat toate publicațiunile periodice românești transilvănene — „Românul" (Arad), „Drapelul" (Lugoj), „Telegraful român", „Luceafărul" și „Foaia poporului" (Sibiu), „Gazeta Transilvaniei" (Brașov), „Libertatea" și „Cosînzeana" (Orăștie), „Foaia poporului român" (Budapesta) — precum și principalele personalități politice și culturale ale timpului: Vasile Goldiș, Al. Vaida Voievod, Iuliu Maniu, Valer Branițte, Aurel Vlad, O.C. Tăslăuanu, Al. Ciura, I. Agârbiceanu ș.a. Autorizația de a juca în atît de multe orașe s-a obținut prin consulul George Derussi de la Budapesta, ajutat de secretarul său Augustin Paul [58], într-o vreme cînd primul ministru al Ungariei, contele Tisza, era preocupat de ideea de a ajunge, în cadrul vederilor sale, la o înțelegere cu Partidul național român — preocupare urmărită și de guvernul de la București.

Spectacolele organizate de Victor Antonescu și Ion Brezeanu au fost de altfel singurele rezultate pozitive ale discuțiilor politice româno-ungare din această epocă.

„De mult — scria ziarul „Adevărul" de la București, anunțînd pregătirea spectacolelor — nu s-a mai pomenit în Ungaria ca o companie dramatică din România să se bucure de îngăduiala guvernului țării ungurești ca să facă un turneu prin orașele din Ardeal și Banat. Au trecut 43 de ani — preciza ziarul în continuare — de cînd neuitații români Millo și Pascaly... au reprezentat în fața unui public românesc (din Transilvania) avid de teatru și vorbă românească, piese din repertoriul românesc cu un succes extraordinar"[59].

Autorizația guvernului prevedea însă în mod expres condiția ca trupa românească să dea reprezentații în orașele fixate, numai în cazul cînd în aceste orașe nu ar avea loc concomitent și reprezentații ungurești [60].

Noii actori care și-au asumat această eroică misiune au fost Victor Antonescu, Ion Brezeanu, Maria Ciucurescu, Marioara Antonescu, Constantin Mărculescu, Constantin Costescu, împreună cu alți 8 confrați mai tineri. Repertoriul acestora cuprindea trei din capodoperele dramaturgiei române — *Fîntîna Blanduziei* de V. Alecsandri, *O noapte furtunoasă* și *Năpasta* de I.L. Caragiale — precum și unele comedii și drame din repertoriul străin: *Diavolul* de Francisc Molnar (scriitor maghiar), *Taifunul* de M. Lengyel, *Concertul* de H. Bahr ș.a. Brașovenii, în discuțiile care le-au avut cu impresarul trupei, ar fi dorit ca repertoriul să cuprindă și noile drame istorice ale lui Delavrancea *(Apus de soare, Viforul, Luceafărul)*, dar numărul mare de interpreți al acestora ca și unele probleme de regie au împiedicat realizarea dorinței brașovenilor care a fost desigur și a altor spectatori, transilvănenii rămînînd mereu dornici de spectacole istorice.

Primele spectacole — începînd cu „Năpasta" — s-au dat în mod simbolic la Alba Iulia în zilele de 10 și 11 octombrie. „Ce tăcere plină de

---

[58] L. Paukerow, *Cînd joci teatru românesc în Țara ungurească*, Budapesta, 1914, p. 11.
[59] „Adevărul", 1913, 27 aprilie st.n.
[60] L. Paukerow, *op. cit.*, p. 10.

www.dacoromanica.ro

evlavie domnea la ridicarea cortinei — scria unul din cronicarii spectacolelor — şi cum în pauză simţeai cum inimile mulţimei româneşti băteau mai tare. Iar după sfîrşitul reprezentaţiei, ce explozie de entuziasm, ce aplauze, ovaţii, rechemări, strigăte „să trăiască". Întreg publicul era cuprins de fericire, străbătut de un sentiment de încredere, de frăţie"[61]. Spectacolele s-au continuat apoi rînd pe rînd, într-un spirit din ce în ce mai însufleţit, la Blaj (13—14 octombrie), Sebeş (15 octombrie), Făgăraş (17, 18, 24 octombrie), Orăştie (19—20 octombrie), Sibiu (25—27 octombrie), Arad (28, 29, 30 octombrie), Lugoj (1, 2 noiembrie), Braşov 3—6 (noiembrie), Lipova (7, 12 noiembrie), Caransebeş, Brad, Abrud, Şimleul Silvaniei, Baia Mare (20—21 noiembrie), Beiuş, Oradea (25—26 noiembrie). „Cînd s-a răspîndit prin Zărand vestea — povesteşte un martor ocular — că trupa Antonescu va juca şi-n Brad, s-au început pregătirile mai dihai decît la „Nunta Zamfirii". Căci cele două reprezentaţii din Brad aveau să fie nunta mult aşteptată a artei curate româneşti. A şi fost o nuntă ca-n poveşti. Thalia română, mireasa, s-a arătat în toată strălucirea frumuseţii şi a puterii sale, iar publicul Zărăndean, mirele, în toată splendoarea respectului său faţă de ce e bun, valabil şi vrednic de un român. Aşa ceva mai rar pe la noi".

La toate spectacolele, şi îndeosebi la cele de la Sibiu, Abrud, Lugoj, Baia Mare, Oradea, au asistat mulţi intelectuali şi ţărani din satele învecinate, teatrul românesc fiind pentru toţi o adevărată chemare la viaţa şi lumina românească.

La Arad s-a oferit artiştilor români o cunună de lauri împodobită cu tricolorul românesc. În oraşele Lugoj şi Oradea — unde reprezentaţiile au fost socotite ca un „mare praznic românesc" — s-au asociat spectacolelor trupei lui Victor Antonescu—Ioan Brezeanu şi corurile locale, conduse de Ion Vidu şi N. Firu, care au cîntat doine şi balade româneşti. Trupa a primit la Oradea o cunună de lauri de aur şi argint. Reprezentaţiile din oraşele Orăştie şi Caransebeş s-au desfăşurat concomitent, înfrăţindu-se cu adunările generale ale „Asociaţiunii pentru literatura română şi cultura poporului român" şi ale „Societăţii pentru Fond de teatru român", în numele căreia trupa a fost salutată de Vasile Goldiş [62].

Spectacolele trupei de la Bucureşti au oferit astfel românilor din Transilvania şi Banat posibilitatea unor masive manifestaţii româneşti, elementele artistice contopindu-se în mod armonios cu elementele patriotice.

Prin turneele artistice ale d-nei Tardini, ale lui Mihail Pascaly, Matei Millo, Victor Antonescu şi Ion Brezeanu şi a continuatorilor operei lor, precum şi prin activitatea „Societăţii pentru fond de teatru român"[63] şi a trupei lui Zaharia Bârsan, unitatea de simţire, de limbă şi cultură a poporului român a primit o nouă confirmare şi totodată un nou şi puternic impuls pentru realizarea unităţii politice.

---

[61] L. Paukerow, *op. cit.*, p. 52.

[62] A. Buteanu, *Teatrul românesc în Ardeal şi Banat*, p. 125—129.

[63] Vezi *Centenarul Societăţii pentru crearea unui fond de teatru român*, Oradea, 1977.

www.dacoromanica.ro

ACTIONS CULTURELLES ET ARTISTIQUES VISANT L'AFFIRMATION DF L'UNITÉ NATIONALE

RÉSUMÉ

Sous le titre ci-dessus, l'auteur présente une partie des actions culturelles et artistiques déployées en Transylvanie durant la période 1864—1914 sous le signe de l'unité nationale.

Les actions ont été réalisées par les compagnies artistiques de l'ancienne Roumanie, dirigées par les réputés acteurs Fanny Tardini (1864, 1865, 1866), Mihail Pascaly (1868, 1871), Matei Millo (1870), Victor Antonescu et Ion Brezeanu (1913). Elles ont prêté leurs concours à l'organisation de grands spectacles à caractère artistique et patriotique dans les principales villes de Transylvanie, notamment Brașov, Sibiu, Arad, Lugoj, Timișoara, Oravița, Orăștie, Cluj, Năsăud, Gherla, Oradea Mare, Făgăraș, Sebeș, Blaj, Beiuș, Brad, Șimleul Silvaniei, Baia Mare.

Le plus vif succès fut remporté par les pièces à caractère patriotique *(Michel le Brave après la bataille de Călugăreni, Jianu, capitane de Haïdoucs, Le révolte de Tudor, La patrie et le prince* etc.), les Roumains de Transylvanie qui s'étaient vu refuser la création d'un théâtre roumain étant heureux de pouvoir assister à des pièces historiques roumaines jouées dans leur propre langue.

Sous l'influence de ces spectacles qui ont connu partout des succès éclatants, les Transylvains ont constitué eux aussi, en 1870, la *Société pour fonds de théâtre roumain*, qui a mis sur pied de nombreuses troupes de jeunes artistes amateurs lesquelles se sont appliquées à promouvoir un important répertoire roumain.

Dans la lutte pour l'accomplissement de l'unité nationale des Roumains, les tournées théâtrales ont joué un rôle des plus appréciés.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

ROLUL INSTITUTULUI DE CREDIT „ECONOMUL" DIN CLUJ ÎN VIAȚA ROMÂNILOR DIN TRANSILVANIA PÎNĂ LA 1918

DE

NICOLAE TRIFOIU

Despre importanța și rolul băncilor românești din Transilvania există o bibliografie destul de bogată, cele mai importante lucrări fiind monografiile dedicate unora dintre aceste institute financiare, în special Băncii „Albina" din Sibiu, cea mai cunoscută dintre toate. Amintim, astfel, întîia lucrare a lui N. Petra-Petrescu, *Monografia Institutului de credit și economii „Albina"*, Sibiu, 1897. Tot băncii „Albina" i-a fost dedicată lucrarea prof. Victor Slăvescu, *Banca Albina din Sibiu, cea mai însemnată întreprindere financiară din Transilvania*, București, 1919. O a treia lucrare dedicată aceleiași bănci este a istoricului transilvănean Ioan Lupaș, Monografia Băncii Albina, din care s-au publicat cîteva fragmente în Revista economică de la Sibiu, restul rămînînd în manuscris. Dintre monografiile dedicate altor bănci notăm pe acelea ale lui Ion. I. Lăpedatu, *„Ardeleana" Institut de credit și economii, Orăștie 1885 — 1910*, Sibiu, 1912 și prof. N. Drăganu, *Monografia Societății de împrumut și păstrare „Aurora" din Năsăud (1873—1923)*, Cluj, 1923, iar dintre lucrările de după 1944 însemnăm pe cele datorate prof. Bujor Surdu, *Aspecte privind rolul băncilor în consolidarea burgheziei românești din Transilvania, pînă la primul război mondial*, apărută în *Anuarul Institutului de istorie din Cluj*, Tom. V—1962, p. 179—203, și *Societatea de păstrare și împrumut din Rășinari*, în „Acta Musei Napocensis", III, 1966, p. 317—329, precum și ultimele contribuții apărute în culegerile de studii și materiale *„Lucrări științifice"* ale Institutului Pedagogic din Oradea, despre înființarea și activitatea Institutului de credit și economii *„Bihoreana" din Oradea*, ca și în *„Crisia" — Muzeul Țării Crișului* — Oradea, despre Institutul de credit și economii „Albina" din Sibiu, la o sută de ani de la înființare [1].

[1] Ion Pușcaș și I. Popovici, *Din istoricul Institutului de Credit și Economii „Bihoreana"*, în „Lucrări Științifice" — Istorie—Științe sociale — Pedagogie — Institutul Pedagogic-Oradea, 1971; Mihai Drecin, *Premisele social-economice și politice ale înființării băncii „Albina" din Sibiu, în Lucrări Științifice* — Istorie — Științe sociale — Pedagogie — Institutul Pedagogic-Oradea, 1971; M. Drecin, *Înființarea Institutului de credit și economii „Albina" din Sibiu*, în *Crisia — Muzeul Țării Crișului-Oradea*. Culegeri de materiale și studii, Oradea, 1973; Mihai Drecin, *Înființarea filialei din Brașov a Băncii „Albina"* în „Lucrări Științifice", seria Istorie, Institutul Pedagogic-Oradea, 1973.

„REVISTA DE ISTORIE", tom. 31, nr. 9, p. 1581—1598, 1978

www.dacoromanica.ro

La românii ardeleni au existat preocupări şi interes pentru economia bănească şi pentru credit public încă din prima jumătate a secolului al XIX-lea, după cum atestă informaţiile şi relatările din „Gazeta Transilvaniei" începînd cu apariţia ei, în 1838 [2]. Dar de-abia după desfiinţarea iobăgiei, în urma revoluţiei din 1848—49, ca şi după ce, ca pretutindeni mai înainte, micii şi chiar mai marii proprietari s-au văzut spoliaţi de camăta (uzura, în limbajul timpului) zarafilor, avînd şi exemplul institutelor în activitate ale celorlalte naţionalităţi conlocuitoare, mai ales ale saşilor, au înfiinţat, în 1872, prima lor bancă, „Albina", la Sibiu. Aceasta a fost precedată de cîteva „reuniuni de credit" între care *Societatea de păstrare şi împrumut din Răşinari*, socotită ca prima instituţie financiară românească din Ardeal, înfiinţată în 1867 de către Visarion Roman, învăţător pe atunci în Răşinari care are principalul merit şi la înfiinţarea Albinei. Cu începerea activităţii Băncii Albina, la 11 martie 1872, s-a pus *„începutul începutului..."*, cum a spus atît de plastic modestul dascăl din Răşinari, om de o energie şi de o capacitate deosebită. Această zi poate fi socotită, pe drept cuvînt, ca o dată însemnată din istoria economică a poporului român întrucît, de atunci, a început emanciparea economică a românilor din Transilvania [3].

Importanţa pe care a avut-o în viaţa social-economică şi chiar politică a românilor din Transilvania înfiinţarea şi activitatea băncii Albina, ca şi a altor instituţii de credit, pe care, după exemplul de la Sibiu, românii le-au creat, a fost relevată, încă în primii ani de activitate a lor, de către cunoscutul istoric George Bariţiu, în opera sa *„Părţi alese din istoria Transilvaniei"*, vol. III, 1891, p. 498, unde se ocupă „de alte ramuri ale activităţii noastre de la 1867 încoace", din capitolul *Progres pozitiv în mînia* (= ciuda, n. ns. N.T.) *tuturor piedicilor*".

În condiţiile noi, de după 1867, burghezia română din Transilvania, alături de burghezia celorlalte naţiuni asuprite din imperiul austro-ungar, a dus „o luptă progresistă împotriva asupririi naţionale, pentru libertăţi democratice"[4]. În această luptă un rol covîrşitor l-a avut *Asociaţiunea Transilvană pentru literatura română şi cultura poporului român — Astra*, care, încă de la înfiinţarea ei (1861), a avut preocupări în direcţia dezvoltării economice a ţărănimii şi formării unei pături de comercianţi şi meseriaşi români. Revista *„Transilvania"*, organ al *„Astrei"*, care a apărut, începînd din 1868 la Braşov, apoi la Sibiu, a militat în această direcţie ocupîndu-se mult şi de asociaţiunile economice, de problemele creditului etc.[5].

Este de amintit că, aproape în acelaşi timp cu înfăptuirile de la Răşinari şi Sibiu şi independent de ele, Ioachim Mureşanu (nepotul lui Iacob Mureşanu, redactorul *Gazetei Transilvaniei*, originar din Rebrişoara-Năsăud) împreună cu profesorii de la liceul fundaţional grăniceresc din Năsăud au pus bazele, în 1868, a unei *Societăţi de ajutorare reciprocă*, trans-

---

[2] Cf. *Bibliografia analitică a periodicelor româneşti*, vol. I, 1790—1850, partea II-a, Edit. Acad. R.S.R. Bucureşti., 1966, p. 416.

[3] Lupaş, *Importanţa istorică a zilei de 14 martie 1872*, în *Revista Economică*, Nr. 11—12, martie 1947, închinat jubileului de 75 de ani de existenţă a Băncii „Albina" din Sibiu.

[4] A(urelia) Bunea, *Aspecte din lupta politică a burgheziei române din Transilvania în anii 1887—1891, ...*, în „Studia Univ. Babeş-Bolyai", S. IV. F., 1960, Historia, p. 136.

[5] Cf. Gheorghe Dragoş, *Contribuţia „Astrei" la propăşirea noastră economică*, Extras din *„Transilvania"*, an 94, Nr. 9—10, Sibiu, 1943.

www.dacoromanica.ro

formată în 1873, în *Societatea de împrumut şi păstrare „Aurora"* care, organizată pe baze cooperatiste, a servit ca model cooperativelor de credit (băncilor populare) înfiinţate în judeţul Bistriţa-Năsăud, în Ardeal şi chiar în Vechiul Regat [6].

În urma *Albinei* de la Sibiu şi a *Aurorei* de la Năsăud numărul băncilor româneşti din Transilvania a ajuns la 50 pînă în 1897, acest număr fiind aproape de 300 în 1918.

Institutul de credit şi economii „Economul" din Cluj, înfiinţat în 1886 care, după „Albina", socotim că a avut rolul cel mai important în viaţa românilor din Ardeal pînă la Unire şi în mod deosebit „în anii fierbinţi" [7] ai mişcării şi procesului *Memorandului*, ca şi în acele zile şi mai fierbinţi de la sfîrşitul anului 1918, nu i-a fost dedicată, pînă în prezent, nici o lucrare. Despre acest institut, în afară de referinţele mai vechi care se găsesc în *Anuarele băncilor române*, *Compas Românesc* şi *Revista Economică*, apărute la Sibiu începînd cu sfîrşitul secolului trecut şi începutul celui prezent, s-au dat unele date, mai recente, numai în cele două lucrări de istorie locală: *Cluj, pagini de istorie revoluţionară 1848—1971 (Oameni, fapte, locuri)*, Cluj, 1971 şi *Istoria Clujului*, sub redacţia Acad. Prof. Ştefan Pascu, Cluj, 1974. Autorul studiului de faţă a întocmit prima monografie a *Economului*, prezentată ca lucrare de diplomă la Facultatea de Istorie-Filozofie a Universităţii „Babeş Bolyai" din Cluj-Napoca, susţinută în sesiunea din ianuarie 1972 (conducător ştiinţific lect. univ. Maria Roşca-Rosen). Bazată pe un bogat material documentar inedit, din fondul Băncii „Economul" de la Arhivele Statului, filiala Cluj, această lucrare a fost apreciată ca o contribuţie la cunoaşterea vieţii şi prezenţei româneşti în Clujul dinainte de 1918.

Este oarecum surprinzător că, mai ales între cele două războaie mondiale, nu s-a întocmit monografia Economului, cel mai indicat să o facă fiind cunoscutul publicist ardelean dr. Elie Dăianu care, aşa cum vom arăta mai departe, a fost o lungă perioadă, înainte de 1918, unul dintre conducătorii cei mai activi ai Institutului. După al doilea război mondial s-a încredinţat misiunea de a întocmi monografia Economului scriitorului Ion Agârbiceanu, care şi dînsul a făcut parte din conducere, ca membru al Direcţiunii Economului, dar nu s-a găsit nici o urmă, în arhiva scriitorului, că o asemenea lucrare ar fi fost măcar începută.

În jurul Economului, primul institut de credit şi economii al românilor din capitala Ardealului, s-a desfăşurat aproape întreaga viaţă economică, social-politică şi chiar culturală românească din Clujul de dinainte de 1918. Aria de activitate a „Economului" n-a fost numai Clujul, oraşul şi judeţul, fostul comitat Cojocna, ci a cuprins întreg nordul Ardealu-

---

[6] G. Dragoş, *Cooperaţia în Ardeal, istoric, situaţia actuală, perspective*, Bucureşti, 1938; Prof. N. Drăgan, *Monografia Societăţii de împrumut şi păstrare „Aurora" din Năsăud (1873—1923)*, Cluj. 1923; Vasile Vlaicu, *Un sfert de veac de viaţă bancară a Românilor Ardeleni şi Bănăţeni*, studiu publicat în numărul jubiliar de 25 de ani al „Revistei Economice" (1898—1923), unde autorul afirmă că *Fondurile Grănicereşti din Năsăud* pot fi considerate ca cea dintîi instituţie financiară a românilor din Ardeal. Aceste fonduri au luat fiinţă după desfiinţarea, în anul 1851, a cunoscutului regiment de graniţă românesc din Năsăud; Iuliu Moisil, *Prima pagină din istoricul băncilor populare din Vechiul Regat*, Bucureşti, 1922.

[7] V. Netea, *Pe drumul unităţii naţionale*, Prefaţa, p. 7.

www.dacoromanica.ro

lui, iar prin antenele lui, agenţii şi filiale, a fost reprezentat nu numai în întreaga Transilvanie, inclusiv în Banat, ci şi la Budapesta, Viena şi Praga. În timp ce *Albina* a renunţat, încă din primii săi ani de activitate (1872—1875), la sprijinirea reuniunilor cooperatiste pe care le înfiinţase şi s-a ajuns la încetarea activităţii acestora, „Economul", în a doua perioadă a evoluţiei sale, după 1900, a iniţiat şi a susţinut o campanie de înfiinţări de reuniuni cooperatiste de tip „Raiffeisen" (cele înfiinţate iniţial de Albina au fost de tip Schulze-Delitzsch), ambele de origină germană, cărora li s-a mai spus „însoţiri" şi „tovărăşii", „Economul" tindea să devină o centrală de credit pentru toate reuniunile „Raiffeisen" din ţară, adică cele româneşti din Transilvania. Dealtfel şi în alte privinţe „Economul" căuta să întreacă „Albina", cel puţin pe terenul iniţiativelor. Instalîndu-se la Cluj, la începutul secolului nostru, devenind şi conducătorul efectiv al „Economului", întreprinzătorul avocat dr. Amos Frâncu, cunoscut din procesul Memorandului, ca apărător al dr. Ioan Raţiu, a desfăşurat o activitate multilaterală, năzuind să facă aici centrul vieţii şi activităţilor româneşti din Transilvania, substituindu-se astfel Sibiului care, prin instituţiile sale cultural-religioase şi economice, consolidate de către Şaguna şi Visarion Roman, deţinea întîietatea.

Ideea înfiinţării unui Institut de credit şi economii la Cluj a fost a lui *Grigore Silaşi*, „acel bărbat erudit şi stimat de toţi oamenii buni"[8], primul profesor de limba şi literatura română de la Universitatea din Cluj, care în calitate de director al Despărţămîntului X — Cluj al Astrei, la adunarea despărţămîntului ţinută în 1875 la Mociu, a propus înfiinţarea unei „reuniuni economice bancale acomodate poporului de pe cîmpie"[9]. Se pare că Silaşi ar fi avut atunci în vedere înfiinţarea numai a unei filiale a *Albinei*. Au trebuit să treacă zece ani pînă cînd în conjunctura economică de după 1880, care a favorizat dezvoltarea capitalistă a Transilvaniei în general şi implicit şi a oraşului Cluj, capitala provinciei, ca un rezultat a unei conduite politice a românilor clujeni, îndrumaţi de acelaşi Grigore Silaşi s-a înfiinţat, în 8 aprilie 1886, „*Economul*", societate pe acţiuni, institut de credit şi economii, cu un capital social de fl. 50.000, împărţit în 1.000 de acţiuni a cîte 50 fl. bucata.

Dacă ideea a fost a lui Grigore Silaşi, meritul iniţiativei înfiinţării „Economului" revine, după cum reiese şi din documentele de arhivă, avocatului Iuliu Coroianu stabilit din 1874 la Cluj. Acesta a convocat la 13 aprilie 1885 o adunare la Casina Română, „... cu scopul de a ne consfătui asupra înfiinţării unui institut de credit şi economii spre înaintarea intereselor româneşti..."[10]. Au fost convocaţi şi au luat parte un număr de 17 persoane dintre care: patru cu titlul de „Ilustritatea Sa" şi anume: Alexandru

---

[8] G. Bariţiu în „Transilvania", an XVI, Nr. 23, 1 dec. 1885, p. 196.

[9] „Transilvania", IX, Nr. 5, martie 1876, p. 57.

[10] Arh. Stat. Cluj, fond „Banca Economul", *Registrul de procese verbale ale Direcţiunii*, 4, vol. I, 1885—1906, *Convocarea* p. 1.

www.dacoromanica.ro

Bohăţiel [11], dr. Grigore Silaşi [12], Mihail Bohăţiel [13] şi Ladislau Vaida [14]; alţi 3 „Reverend. Domni", adică preoţi, oameni ai bisericii: Gavril Pop, Vasile Roşescu şi Baziliu Podoabă; restul de 10 „Spectabili Domni": Lazăr Baldi [15], dr. Aurel Isac [16], Vasile Almăşeanu, Alexiu Pop, Emeric Pop, Ioan Petreanu [17], Ştefan Galea, Andrei Truţea, St. Havaşi şi I. Csakai. Dintre aceştia vor fi unii, pe rînd, preşedinţi ai institutului, directori executivi ori membri ai Direcţiunii.

În „protocoalele" şedinţelor fondatorilor care şi-au ales ca preşedinte pe Alexandru Bohăţiel şi ca director executiv pe Iuliu Coroianu, se arată unele amănunte interesante din preliminariile înfiinţării institutului. Astfel la 4 ianuarie 1886 directorul executiv face cunoscut că s-au expediat la mai mulţi bărbaţi de încredere, în toate părţile ţării, coale de subscriere de acţiuni. Unul dintre cei cărora li s-au trimis asemenea „coale", cunoscutul negustor din Braşov, Diamandi Manole, aflat în fruntea multor acţiuni româneşti în acea epocă, a înapoiat coala trimisă împreună cu o „epistolă" arătînd că dînsul pe baza extrasului din statute „indicat în fruntea coalei de subscriere" refuză atît a subscrie cît şi a aduna subscrieri în cercul său. Se decide să i se răspundă că extrasele de statute nu sînt definitive şi acestea numai în Adunarea Constituantă se vor „statori", cu care ocaziune va fi îndreptăţit fiecare acţionar să facă propuneri de modificarea proiectului statutelor. Pentru a fi cîştigaţi ca acţionari „prelaţii şi bărbaţii mai însemnaţi ai naţiunii româneşti", s-a hotărît să li se trimită acestora, separat, coale de subscriere „impreunate cu comitive" (= scrisori, adrese). În legătură cu subscrierea de acţiuni de către clujeni s-a hotărît ca „Dl Gavrilă Popu, protopop ca membru" să facă paşii necesari cu ocazia sărbătorilor de iarnă, venind cu acel prilej „în atingere cu cei mai mulţi locuitori... să-i provoace la subscrierea de acţiuni"[18]. În şedinţa fondatorilor din 19 ianuarie 1886 s-a citit „o epistolă de la domnul I. Sterca-Suluţiu, din Sibiu, în interesul „Economului" ... hotărîndu-se ca directorul provizoriu executiv, domnul Iuliu Coroianu, fără amînare, să călătorească la Sibiu"[19].

La 1 martie 1886 toate acţiunile erau subscrise şi s-a hotărît convocarea Adunării Generale de constituire, care s-a ţinut în ziua de 8 aprilie 1886 în localul Casinei române.

---

[11] Alexandru Bohăţiel (1816—1897), avocat, fost deputat în dieta de la Cluj (1848), în parlamentul revoluţionar din Pesta şi Debreţin (1848—49), Căpitan suprem al Districtului autonom românesc al Năsăudului (1861—1876), deputat în dieta de la Sibiu (1863—64).

[12] Grigore Silaşi (1836—1897), primul profesor de limba şi literatura română la Universitatea din Cluj (1872—1885), membru de onoare al Academiei Române.

[13] Mihail Bohăţiel (1823—1893), fratele lui A.B., jude suprem al Comitatului Dobica (1861), deputat în dieta de la Sibiu (1863—64).

[14] Ladislau Vaida (1829—1891), nobil şi filantrop român, fost deputat în dieta de la Sibiu (1863—64).

[15] Lazar Baldi (1822—1892), filantrop român.

[16] Aurel Isac (1845—1932), tatăl poetului Emil Isac (1886—1954), avocat, fost apărător în procesul Memorandului.

[17] Ioan Petranu (1836—1899), avocat, mare filantrop clujan.

[18] Arh. Stat. Cluj, Fd. „Banca Economul", Registru de procese verbale ale Direcţiunii, 4, vol. I, 1885—1906, p. 10.

[19] Ibidem, p. 20.

www.dacoromanica.ro

Examinînd lista acţionarilor, care sînt în nummăr de 146, constatăm că au răspuns la apelul fondatorilor clujeni un număr însemnat dintre fruntaşii românilor din Ardeal şi din restul Ungariei, între care enumerăm : pe fraţii Mocioni (Anton, George, Alexandru şi Eugeniu), proprietari din Budapesta — cu 80 de acţiuni, generalul Traian Doda din Caransebeş, George Pop de Băseşti, dr. Vasile Lucaci-Siseşti ; din Blaj : Mitropolitul dr. Ioan Vancea, care s-a înscris singur cu numărul cel mai mare — 100 de acţiuni, canonicul Ioan Micu Moldovan şi alţi cîţiva profesori ; din Oradea : episcopul Mihail Pavel, cu 50 de acţiuni, Iosif Vulcan, redactor, Teodor Kövari, prepozit şi alţii ; din Beiuş : Petru Mihuţiu, director gimnazial şi alţi profesori ; din Gherla : Nicolae F. Negruţiu, redactor ; din Năsăud : prof. Constantin Moisil, din Braşov, Tg. Mureş, Baia de Criş, Luduş, Zalău, Cehul-Silvaniei şi din multe localităţi rurale. Lipsesc sibienii, Sibiul avîndu-şi Banca lui, ceea ce s-ar înţelege că încă de la început n-au existat legături mai strînse între cele două centre. „Economul" a fost sprijinit mai ales de biserica unită, în haina confesionalismului fiind îmbrăcate atunci „cînd lupta politică şi naţională era sugrumată, majoritatea eforturilor de emancipare socială şi naţională a românilor"[20]. Mai tîrziu, în 1907, s-a înfiinţat la Cluj al doilea institut de credit şi economii „Vatra", din iniţiativa cercurilor ortodoxe din Sibiu, pentru a contrabalansa oarecum influenţa mai mare ce o avea aici, prin „Economul", biserica unită, dar separarea pe confesiuni a celor două instituţii financiare nu era totală, în conducerea lor perindîndu-se personalităţi aparţinînd ambelor confesiuni.

Într-un *Memoriu asupra situaţiei „Economului" înaintat prin Direcţiune în faţa Adunării Generale extraordinare din 1905* ca şi în *Raportul anual şi încheierea conturilor pe al L-lea an de gestiune*, ambele tipărite, dar exemplare rare, care nu se află în biblioteci, se fac afirmaţii precum că „Economul" ar fi avut „un caracter eminamente filantropic"[21], şi că fondatorii şi primii acţionari n-ar fi fost călăuziţi de nici un interes lucrativ, ceea ce, nu se poate presupune întrucît de la întemeierea unei asemenea instituţii, în capitala Ardealului, era de aşteptat să se tragă şi foloase personale, acţiunile să aducă şi dividente, cum dealtfel s-a şi întîmplat, „Economul" neraportînd pierderi la nici un bilanţ. Mai putem adăuga chiar, urmărind activitatea şi documentele de arhivă, că unii dintre conducătorii institutului nu numai că au tras foloase materiale apreciabile, după cum se poate constata din împărţirea beneficiilor an de an, dar chiar s-au şi îmbogăţit, fiind în serviciul băncii nu numai ei, ci şi rudele lor, iar unii au ajuns şi proprietari de moşii. Singurul director-executiv, de pînă la 1918, care nu şi-a adunat avere cît a stat în fruntea institutului, între 1890—1895, a fost profesorul dr. Grigore Silaşi.

Cu toate acestea, urmărind mai amănunţit împrejurările înfiinţării şi a activităţii „Economului", pînă în 1918, am ajuns la concluzia că mobilul principal al creării şi activităţii acestui institut (care pînă în 1918 nu şi-a spus niciodată „bancă", denumire care apare în titulatura lui mai tîrziu) a fost interesul naţional. A fost o necesitate simţită, de către românii din

[20] T. Pavel, *Date privind legislaţia şcolară din anii absolutismului în Transilvania (1849—1863)*, în „Lucrări ştiinţifice", Seria B, Institutul Pedagogic-Oradea, 1970, p. 247.

[21] Memoriu asupra situaţiei „Economului" înaintat prin Direcţiunii în faţa Adunării Generale Estraordinare, din 1905, Cluj, 1905, p. 5.

www.dacoromanica.ro

capitala Ardealului, şi de alţi fruntaşi ai românilor care nu-şi aveau domiciliul în Cluj, de a exista un institut financiar care să le susţină aici acţiunile multiple, politice şi culturale. Astfel se explică larga participare, aşa cum nu s-a întîmplat decît la înfiinţarea „Albinei" din Sibiu, a atîtor fruntaşi ai românilor, fără deosebire de confesiune cît şi a unor instituţii culturale şi religioase din întreaga Transilvanie.

Nu este scopul prezentării de faţă urmărirea activităţii economice-financiare a institutului, dar trebuie să arătăm că în prima perioadă de activitate, între 1886—1902, „Economul" n-a reuşit să se dezvolte pe măsura cerinţelor şi a posibilităţilor existente într-o regiune cu majorităţi mari de populaţie românească rurală. Piedica în calea progresului pe care a constituit-o amestecul bisericii şi a oamenilor ei s-a întîlnit şi în activitatea băncilor româneşti, ilustrată şi la „Economul". Atîta vreme cît „Economul" a avut ca director-executiv un preot, pe Basiliu Podoabă, din 1889 pînă în 1905, care nu avea nici o pregătire economică-financiară, fără cunoştinţe de drept sau comerciale, afacerile nu s-au putut dezvolta, institutul s-a mărginit la operaţiuni obişnuite, de împrumut şi păstrare. S-au produs chiar pagube în unele afaceri şi s-a imobilizat capitalul în case, pămînturi, moşii ce trebuiau închiriate, arendate etc. Se transformase acest institut de credit rural într-un institut de credit urban, aceasta contrar chiar statutelor. În *Memoriul ... din 1905*, amintit, se mai constată „pentru ilustrarea acestei epoci că „Economul", timp de aproape 15 ani de la fundarea sa n-a cunoscut aproape de loc ramul escomtului şi în consecinţă nici acel al reescomtului"[22]. Se mai adaugă la această lipsă de priceperi în afaceri şi lipsa de unitate, deosebirile şi diferendele care au existat în cadrul conducerii ceea ce se reflectă în materialul documentar cercetat. Desigur că şi atitudinile politice au diferenţiat pe membrii direcţiunii „Economul" ceea ce s-a constatat în consemnările în legătură cu implicarea în procesul Memorandului a lui Iuliu Coroianu care era şi director-executiv al „Economului".

În legătură cu ajungerea dr. Amos Frâncu şi a dr. Ilie Dăianu în fruntea „Economului" şi a activităţii lor, redau unele amănunte după relatări verbale şi după însemnări manuscrise ce mi-au fost încredinţate spre consultare de un contemporan al lor, dr. Simion Nemeş, mort în anii din urmă :

Prin 1898 a venit la Cluj, din Sibiu, avocatul dr. Amos Frâncu, nepotul lui Amos Frâncu, tribunul de la 1848, el însuşi cunoscut de tînăr ca apărător în procesul Memorandului, ca şi din alte activităţi publice. De asemenea, prin 1902, a venit în Cluj, ca protopop unit şi dr. Ilie Dăianu, de la Blaj, cunoscut în publicistică de la „Tribuna" din Sibiu. Amîndoi aceşti bărbaţi se impun în fruntea vieţii publice a românilor din Cluj. „Economul" finanţa toate acţiunile şi manifestările româneşti, culturale şi social-politice. În plus institutul înfiinţase o serie de fonduri filantropice pe care le alimenta din beneficiile anuale, astfel că „Economul" a reuşit să domine viaţa cultural-naţională românească din oraşul şi regiunea Cluj. Pentru cei ce erau în fruntea institutului aceasta era şi un izvor însemnat de venituri, din părţile ce le reveneau la împărţirea beneficiilor anuale, iar pentru directorul executiv şi salariul lunar. Astfel că cei doi noi fruntaşi ai vieţii româneşti

[22] Ibidem, p. 8.

www.dacoromanica.ro

clujene au căutat şi au reuşit să ajungă şi în fruntea „Economului", unul ca vice-preşedinte, dr. Ilie Dăianu, iar dr. Amos Frâncu mai întîi ca jurist-consult, apoi ca director-executiv, funcţie în care a rămas pînă după 1918.

Dr. Amos Frâncu a ajuns şi director al Despărţămîntului X—Cluj al Asociaţiunii Transilvane. Ca şi iniţiatorul, de vrednică amintire, al „Economului", prof. dr. Grigore Silaşi, care a fost la fel şi director al Despărţămîntului-Cluj al *Astrei*, dr. Amos Frâncu dispunînd, după trecerea cîtorva ani, de o bază materială mai consolidată, oferită mai ales de „Economul", a putut trasa un plan de lucru vast, un adevărat program multilateral, pentru începerea unor acţiuni în scopul ridicării materiale şi spirituale a populaţiei româneşti din regiunea Cluj—comitatul Cojocna, găsită la venirea şi stabilirea lui aici într-o situaţie destul de grea. Nu putea fi această lucrare opera unui singur om, dar dr. Amos Frâncu a prevăzut, a încercat, a mobilizat pe mulţi şi a reuşit să realizeze, să pună bază multor activităţi. În 1907 dr. Amos Frâncu ca şi dr. Ilie Dăianu, care a fost principalul său colaborator, s-au retras din fruntea Despărţămîntului Astrei, sprijinind însă, în continuare, pe cei care i-au urmat, ei activînd pentru aceleaşi ţeluri în cadrul „Economului".

Enumăr numai cîteva din punctele din programul pentru Despărţămîntul Astrei, direct legate de specificul „Economului", urmărite să se înfăptuiască fie direct prin institut, fie cu sprijinul lui : încurajarea de asociere şi organizare, iniţierea de asociaţie de credit tip *Raiffeisen* şi de tovărăşii agricole, combaterea tendinţei dintre ţărani de a se îndatora la mai multe bănci şi la cămătari, iniţierea asigurărilor contra focului, acelor pentru vite şi a altor feluri de asigurări : pe viaţă etc. ; organizarea unor oficii juridice pentru săteni, darea de sfaturi şi orientări practice ţăranilor pentru cumpărarea de pămînturi — moşii — şi păduri, introducerea de maşini agricole şi de instrumente agricole moderne. Se prevedea întemeierea la Cluj şi a unei *bănci agrare şi de producţie*, cu ramificaţie în toate centrele, de asemenea a unei bănci care să se ocupe cu exploatarea zăcămintelor metalice „cari formează proprietate românească", ca şi a unei bănci pentru industrie precum şi iniţierea unor reforme a mişcării financiare.

Între 1902 şi 1918 „Economul", sub conducerea dr. Amos Frâncu, a trecut la realizarea punctelor din acest vast program. Una dintre cele mai însemnate realizări o socotim a fi înfiinţarea de asociaţiuni sistem Raiffeisen, în localităţile rurale mai importante din regiune. Prima reuniune de credit a fost înfiinţată în 1902 la Gilău. Au urmat la Gădălin reuniunea „Cruţarea", la Măcicaş reuniunea „Buna", la Feneş — „Dreptatea", la Ogruţ — „Comoara", la Berind — „Dumbrava", la Ciachi — Gîrbou — „Opinca", la Cuzăplac — „Cetatea", la Cătina — „Plugul", la Sălciua, la Suceag ; la Ţic s-a înfiinţat în 1910 reuniunea „Sprijinul". Sînt consemnate în procesele verbale cereri pentru înfiinţare de reuniuni şi în multe alte comune precum : Cojocna, Aghireş, Sînmartin, Sărmăşel, Ciurila, Beica, chiar şi din nordul Ardealului din Rodna Veche şi Telciu ori din răsărit, din Bicazul Ardelenesc. Este înregistrată o cerere de deschidere a unei filiale a „Economului" pentru Bucovina, în Vatra Dornei. Era tendinţa, cum am amintit, ca „Economul" să devină o centrală de credit pentru toate reuniunile Raiffeisen. În acest scop s-a luat contact cu o bancă mai mare, slovacă, din Brno şi cu filiala ei din Budapesta, „*Usdreni banka*", pentru acordarea

www.dacoromanica.ro

unui credit special. Un trimis al acestei bănci a venit la Cluj, în 1909, pentru a lua informaţiile necesare. El a fost condus la Feneş şi Gilău ca să vadă operaţiunile reuniunilor de acolo.

Între alte realizări mai notăm organizarea unei reţele de informatori ai institutului, introducerea unui sistem de depuneri de economii în casete „Selfmen", operaţiuni care se făceau prin agenţii-informatori ai institutului din mediul rural. Acest sistem s-a introdus şi în şcoli. *În Revista Economică*, XIII, 1911, nr. 8, prezentîndu-se darea de seamă pe anul 1910 a „Economului", se arată că Direcţiunea acestui institut, cu prilejul Jubileului de 25 de ani, a împărţit cîteva casete de economii mai multor elevi de la licee şi cursuri superioare.

Anul 1917 a fost considerat ca cel de-al 3-lea prag din existenţa „Economului": I-iu: 1886 — înfiinţarea, II: 1905 — consolidarea şi III: 1917 — dezvoltarea institutului. Într-adevăr, după ce a lansat a 4-a emisiune de acţiuni, mărindu-şi capitalul la un milion de coroane, înregistrînd un mare succes cu această emisiune, o dovadă de încredere a publicului, a fruntaşilor vieţii româneşti, a burgheziei române din Transilvania şi Ungaria, „Economul" a creat o filială nouă şi a iniţiat noi ramuri de operaţiuni. Se consemnează cu această ocazie opoziţia cercurilor financiare româneşti din Sibiu faţă de planurile dr. Amos Frâncu, reprezentantul „Economului" din Cluj. Într-un material publicat în numărul din aprilie 1918 al *Revistei Economice*, sub titlul *„Asigurările poporale şi planurile de la Cluj"*, într-un spirit polemic, după ce se arată că dr. Amos Frâncu se ocupă în mod intensiv de multe planuri dintre care „o mare parte se referă la reformarea radicală a vieţii noastre economice şi financiare", enumără „ideile principale" ale acestor planuri care, după autorul articolului, ar fi: „1) Nimic nu este bun, totul trebuie reformat: politică, cultură, economie, finanţe, etc. 2) ... 3) ... 4) *Clujul trebuie făcut centrul general* (subl. ns. N. T.) 5) ..."[23].

Reţinem din cele extrase ideea, care a fost adevărată, pusă în seama dr. Amos Frâncu, de a face din Cluj centrul vieţii şi activităţii româneşti din Transilvania. Se ştie că după *Marea Adunare Naţională de la Alba-Iulia*, de la 1 decembrie 1918, care a redat numai pentru o zi, simbolic, rolul de capitală a Ardealului, vechei cetăţi, s-a ezitat la alegerea oraşului care să fie sediul guvernului provizoriu al Transilvaniei, Consiliul Dirigent. S-a ales totuşi, la început, din mai multe considerente, Sibiul, dar nu peste multă vreme centru a devenit Clujul. Şi aici în Cluj, oricît de înstrăinat era atunci, un teren destul de important, din toate punctele de vedere, o tradiţie de care se putea lega un fir de continuitate, erau pregătite prin activitatea multilaterală a vechilor instituţii, aşezăminte şi organisme româneşti, între care „Economul" jucase un rol primordial, iar dr. Amos Frâncu, aşa cum a dovedit în momentul crucial, în timpul revoluţiei burghezo-democrate de la sfîrşitul lui 1918, a fost în fruntea unor importante acţiuni, cum se va arăta mai departe. Amintesc aici că din multele planuri ale dr. Amos Frâncu, în 1917—1918 au început să fie puse în aplicare cîteva iniţiative interesante precum organizarea, cu ajutorul şi a filialei de la Budapesta a „Economului", condusă de dr. Titus Babeş, a unei secţii de maşini agricole. S-au continuat tratativele pentru înfiinţa-

[23] „Revista Economică", Sibiu, XX, Nr. 4, aprilie 1918, p. 188.

www.dacoromanica.ro

rea de expoziturí-filiale la Praga şi Viena. La Praga s-a luat contact cu o cunoscută personalitate, *dr. I. Urban Jarnic*, profesor universitar, vechi colaborator al cercurilor culturale de la Blaj şi Bucureşti, mare filo-român, proclamat după întîiul război mondial cetăţean de onoare al României. Din cauza precipitării situaţiei războiului s-a renunţat la planurile cu Praga şi Viena.

ACŢIUNILE FILANTROPICE ŞI CULTURAL-FILANTROPICE

În statutele „Economului" fondatorii au propus şi s-a votat de către Adunarea de constituire din 1886, ca din profitul net, după scăderea cotei de divident, din rest 15% să fie alocaţi pentru „scopuri filantropice", denumire sub care s-a cuprins împărţirea de ajutoare unor particulari şi instituţii, dar mai ales subvenţionarea unor aşezăminte culturale, în deosebi şcolare şi, mai tîrziu, a unor acţiuni cultural-filantropice iniţiate chiar de către institut.

Această cotă iniţială de 15% a fost micşorată în 1889 la 10%. Pînă în 1918 cota pentru scopuri filantropice a variat între 6—12%. De-a lungul activităţii institutului s-au mai împărţit ajutoare filantropice şi pentru acţiuni cultural-naţionale şi pe seama cheltuielilor generale. „Economul" s-a numărat printre cele dintîi institute financiare româneşti, în frunte fiind „*Casa de credit şi păstrare din Săliştе*" cu 30—32%, în ceea ce priveşte cota din beneficiul net destinată scopurilor filantropice-culturale.

Din ajutoarele împărţite pentru scopurile cultural-filantropice, în primii 15 ani de activitate a „Economului", adică pînă la începutul secolului al XX-lea, odată cu reorganizarea institutului prin noua conducere ajunsă în fruntea lui, sînt de enumerat sumele votate separat în cursul fiecărui an ori de către adunările generale pentru cîteva societăţi culturale studenţeşti şi cluburi româneşti precum : „România Jună" din Viena, căreia anual i se vota pînă la 100 florini, iar Adunarea generală ordinară din anul 1899 i-a votat chiar o sumă mai mare, 1000 de florini plătită decursiv în mai mulţi ani, apoi Societăţii studenţeşti „Petru Maior" din Budapesta, Societăţii stud. „Ion Inocenţiu Micu Clain" din Blaj, unui club românesc din Viena, altuia din München, unor fonduri şi societăţi culturale şi de binefaceri din Cluj, Gherla, Blaj, Sibiu, Braşov, Lugoj, Caransebeş, etc.

Şi înainte de 1900, dar mai ales după această dată, şcolile româneşti confesionale din comitatul Cojocnei au fost subvenţionate de „Economul", votîndu-se sume pentru întregirea salariilor învăţătorilor, pentru premii în cărţi şi ajutoare diferite elevilor.

În 1912, cînd s-au întregit contractele cu însoţirile afiliate „Economului", au fost introduse două puncte pe care le citez :

„Pct. 3. Însoţirea este datoare de a organiza în comună un curs gratuit de scris-citit pentru analfabeţi adulţi, urmînd să i se pună şi din partea „Economului" după chibzuiala acestuia, premii pentru instructor şi elevi.

www.dacoromanica.ro

Pct. 4. Însoţirea este datoare de a aranja în localul ei, pentru duminici şi sărbători, după amiază, un cabinet de lectură cu bibliotecă de cărţi şi ziare"[24].

O altă categorie de acţiuni cultural-filantropice ale „Economului" au fost înfiinţarea şi dotarea fondurilor filantropice. În cinstea ori pentru pomenirea unor personalităţi, dintre iniţiatorii, fondatorii sau sprijinitorii institutului se creau fonduri de cîte minimum 100 florini, înainte de 1900, ori de cîte 100—200 coroane după această dată, fonduri care se capitalizau, adică se ţineau în depozit, ca depuneri spre fructificare la institut şi cărora li se alocau anual, din beneficiu, din cota pentru scopuri filantropice, sume variind de la an la an. Se adăuga şi dobînda respectivă, micşorîndu-se firește, cînd se luau din aceste fonduri sume destinate scopurilor pentru care fuseseră create. Astfel au fost create următoarele fonduri: fondul „Alexandru Mocsoni", fondul „Alexandru Bohăţielu", fondul „Grigore Silaşi", fondul „Ioan Petran", fondul „Vasile Havaşi", fondul pentru şcoala de fetiţe, fondul pentru masa studenţilor academici, fondul pentru căminul Petran ş.a. Fiind prea multe fonduri filantropice create, în şedinţa direcţiunii din 11 octombrie 1912 s-a hotărît unificarea lor astfel: în Fondul cultural „Dr. Grigore Silaşi" s-au contopit: 1). fondul pentru premierea ascultătorilor de cursuri pentru analfabeţi şi pentru premierea elevilor de liceu şi de pedagogii; 2). fondul pentru şcoala română confesională din Cluj; 3). fondul de premii pentru lucrările studenţilor; 4). fondul pentru premierea conducătorilor de cursuri pentru analfabeţi. În Fondul poporal „Ştefan Havaşi" s-au contopit: 1). fondul pentru lectură poporală; 2). fondul pentru curs economic pentru ţărance; 3). fondul pentru tovarăşii de asigurare a vitelor; 4). fondul pentru spese la reuniuni antialcoolice. În Fondul filantropic „Ioan Petran" s-au contopit: 1). fondul pentru biroul de informaţii juridice pentru ţărani; 2). fondul pentru ambulanţa institutului.

Despre cea mai de seamă acţiune cultural-filantropică a „Economului" Fondul pentru „Masa studenţilor academici din Cluj", al cărui nume a fost întregit cu acela de „dr. Aurel Mureşanu", după moartea cunoscutului redactor al *Gazetei Transilvaniei* de la Braşov, sprijinitor al „Economului", şi despre Căminul „Petran", iată ce arată unul din beneficiarii acestor fonduri, dr. Simion Nemeş, în memoriile manuscrise amintite:

„Între acţiunile filantropice iniţiate şi susţinute de către Banca „Economul" trebuie amintită, în primul rînd, *masa studenţilor*. Din fondul pus la dispoziţie de către bancă se pregătea zilnic mîncare pentru 20—25 de studenţi români de la Universitatea din Cluj. Localul unde se dădea masa era în strada Jokai Nr. 6 (azi str. Napoca). Dr. Amos Frâncu, în calitate şi de preşedinte al Despărţămîntului din Cluj al Astrei, a făcut apel, către toate băncile româneşti din Ardeal, să contribuie, cu ajutoare, pentru masa studenţilor. Aşa au contribuit, cu sume mai însemnate, *Banca Albina*, *Banca Victoria din Arad*, *Bihoreana ş.a.* Prin 1906 Banca „Economul", din iniţiativa dr. A. Frâncu, a înfiinţat şi un cămin pentru studenţi: *Internatul Petran* (după numele lui Ioan Petran, fost director al băncii şi jurist-consult al judeţului Cluj, care a lăsat prin testament un

[24] Arh. Stat. Cluj, Fd. „Banca Economul", Registru de procese verbale ale Direcţiunii, 15, vol. II, p. 62.

www.dacoromanica.ro

imobil în strada Bisericii Ortodoxe Nr. 6—8, peste drum de localul unde funcţiona şi Despărţămîntul „Astrei". Internatul oferea locuinţă pentru 15—20 de studenţi şi a funcţionat pînă în 1914. În timpul războiului a fost transformat în dispensar"[25].

Pentru „*Masa studenţilor academici dr. Aurel Mureşanu*" se ţinea o evidenţă aparte. Situaţia evidenţei veniturilor şi cheltuielilor era prezentată periodic de către „*rectorul Mesei*" prin directorul-executiv, Direcţiunii „Economul" spre aprobare. Pentru admiterea în fiecare an a beneficiarilor la acest ajutor se ţinea un fel de concurs, se depuneau cereri şi acte, între care şi o autobiografie. Se ţinea seamă de starea materială şi de situaţia şcolară. În registrele de procese verbale sînt trecute condiţiile şi regulamentele „Mesei". De asemeni sînt trecuţi nominal toţi beneficiarii „Mesei" de-a lungul duratei acesteia, cu o întrerupere, în 1917, cînd din cauza crizei de alimente, ajutoarele s-au dat în bani.

Înainte de 1914 „Economul" susţinea, prin „Asociaţiunea Transilvană-Astra", şi alte acţiuni precum: ajutorarea Reuniunii sodalilor români din industrie şi meserii, dotarea cu cărţi a bibliotecilor, a societăţilor de lectură. S-a înfiinţat o bibliotecă şi s-a iniţiat un curs de alfabetizare la regimentul 50 din Cluj unde erau mulţi soldaţi români; s-au iniţiat conferinţe educative şi instructive, s-au subvenţionat publicaţiile româneşti prin ajutoare, abonamente, plăţi pentru anunţuri şi reclame, etc. În aceste publicaţii apăreau articole instructiv-educative, despre economii-cruţare, despre asigurări, despre împrumuturi, etc., unele redactate chiar în numele „Economului". Au fost subvenţionate şi tipografiile româneşti care erau şi edituri, ca aceea a lui Petre Bariţiu, care edita calendare, cărţi, etc.

În general mare parte din planul-program al dr. Amos Frâncu s-a realizat în bună parte cu sprijinul „Economului". Într-un număr din „*Solia satelor*", din 1913, s-a reprodus în întregime acest program-plan, care fusese întitulat „Ce să facem?", sub titlul „*Ce s-a făcut în zece ani?*" prezentînd textul cu următoarea introducere:

„Se împlinesc zece ani, de cînd în 1904, directorul de pe atunci al „Asociaţiunei", *Dl. dr. Amos Frâncu*, a dezvoltat un plan pentru lucrarea culturală şi economică în aceste părţi părăsite, cele mai părăsite ale Ardealului. Aflăm interesant să reproducem, după atîta vreme, planul de acum zece ani, pentru ca să se vadă ce s-a făcut şi cît a înaintat cauza poporului în acest răstimp, ca judecată pentru trecut şi ca îndemn pentru viitor"[26].

ROLUL „ECONOMULUI" ÎN SPRIJINIREA UNOR ÎNSEMNATE ACŢIUNI ALE ROMÂNILOR ÎN LUPTA PENTRU CÎŞTIGAREA DREPTURILOR NAŢIONALE:

Afirmaţia, în legătură cu convingerea pe care mi-am făcut-o, că înfiinţarea şi activitatea acestui institut de credit şi economii în capitala Ardealului a răspuns mai mult necesităţii luptei naţionale a burgheziei româneşti de a avea o bază materială care să-i susţină acţiunile economice,

---

[25] Dr. Simion Nemeş, *Memorii — Date biografice*, caiet II, p. 10, mss. (în posesia familiei autorului).

[26] *Solia Satelor*, Cluj, II, 1913, Nr. 51.

www.dacoromanica.ro

politice, culturale, etc., doresc să o ilustrez prin rolul jucat de „Economul" mai ales în două momente hotărîtoare pentru desfășurarea acestei lupte.

Mai întîi vreau să mă refer la acea „epocă de renaștere națională", a procesului Memorandum-ului" care s-a desfășurat la Cluj. Se știe că unul dintre principalii autori și semnatar, ca referent, al celebrului memoriu a fost Iuliu Coroianu „curajosul avocat clujean", cel căruia Comitetul partidului național, după conferința partidului din 1887 și hotărîrea din 7 mai același an de a se întocmi și înainta un „memorial către tron", i-a încredințat, ca și lui Aurel Mureșanu, „misiunea de mare însemnătate și răspundere de a întocmi un proiect de memoriu". Coroianu, spune în continuare, prof. Ștefan Pascu, în capitolul al II-lea, *Mișcarea memorandistă și lupta pentru unitatea de stat*, din volumul *Desăvîrșirea unificării Statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*, „începe să lucreze cu pasiunea și dîrzenia ce-l caracterizau"[27].

După cum am arătat Iuliu Coroianu a fost acela care a luat, în 1885, inițiativa înființării „Economului" și a fost primul director executiv al institutului. În primul an forul de conducere, *Direcțiunea* institutului, își ținea ședințele chiar în casa lui Coroianu unde avea închiriată o cameră, apoi s-a mutat într-un local propriu. Chiar dacă nu se găsește consemnat în documente, se poate presupune că la aceste ședințe, în afară de probleme legate de activitatea financiară a institutului, se discutau și probleme politice și naționale, fiind de față fruntași ai românilor clujeni precum: Alexandru Bohățiel, Grigore Silași, Nicolae F. Negruțiu, Ioan Petreanu, Iuliu Coroianu ș.a. Locul cel mai potrivit pentru discutarea și susținerea acțiunilor românești erau aceste ședințe.

În istoricul prim-registru de procese-verbale, „Protocoalele" Direcțiunii „Economului", se găsesc unele consemnări importante din perioada 1889—1894 din care se pot desprinde atitudinile membrilor Direcțiunii și mai ales a dr. Grigore Silași față de Iuliu Coroianu și de acțiunea lui politică. Astfel este o consemnare în legătură cu afirmația unui ziar local de limbă maghiară care a făcut comentarii defăimătoare cu prilejul „abzicerii" din Direcțiunea „Economului" a lui Iuliu Coroianu, în 1889. G. Silași, în ședința din 4 dec. 1884 a Direcțiunii „Economului" a insistat să se dea o desmințire în același ziar, „Erdely Hirado" în care apăruse, la 13 noiembrie 1889, sub titlul „*Curățenie la banca românească*", știrea că Iuliu Coroianu a fost scos din Directoratul „Economului". S-a hotărît trimiterea următorului text: 1) „Că Iuliu Coroianu nu a fost dat afară din Directoratul „Economului", ci a „abzis", a demisionat el, încă din ziua de 6 noiembrie 1889. 2) „În ceea ce privește întrebarea dacă banca urmează sau nu activitatea politică și națională a lui Iuliu Coroianu, interesul nostru fiind financiar, deci banii, cu această problemă nu se ocupă și deci nu poate judeca această politică"[28]. A doua serie de documente sînt procesele verbale din ianuarie-februarie 1894, din care reiese că Grigore Silași, în calitate de director-executiv al „Economului" a dat lui Iuliu

---

[27] *Desăvîrșirea unificării statului național român. Unirea Transilvaniei cu vechea Românie*. Edit. Acad. R.S.R., București., 1968, p. 52.

[28] Arh. Stat. Cluj, Fd. „Banca Economul", 4, Registru de procese verbale ale Direcțiunii, vol. I, p. 263.

www.dacoromanica.ro

Coroianu, drept împrumut, fără însă să se respecte formele regulamentare, o sumă însemnată de bani, 8.300 florini, sumă care de bună seamă, fiind luată în ajunul celebrului proces al Memorandum-ului, în care Iuliu Coroianu era unul dintre principalii inculpați, a servit la susținerea cheltuielilor marilor pregătiri care s-au făcut atunci la Cluj, pentru acest eveniment istoric [28a].

Al doilea moment, de o covîrșitoare importanță în istoria poporului nostru, a fost reprezentat de evenimentele din timpul revoluției burghezo-democratice de la sfîrșitul anului 1918 (octombrie-noiembrie) care au pregătit actul istoric al Unirii Transilvaniei cu vechea Românie.

În cursul acestor evenimente contribuția Clujului a fost deosebit de importantă. Iată cum relatează dr. S. Nemeș aceste evenimente, în memoriile citate :

„În timpul revoluției burghezo-democratice, declanșată la sfîrșitul lunii octombrie 1918 și românii din Cluj erau organizați în secret. Conducătorul mișcării revoluționare a românilor din Cluj a fost dr. Amos Frâncu, iar întrunirile aveau loc la sediul băncii „Economul", din strada Poștei nr. 1. Aici, se adunau, zilnic, conducătorii mișcării românești. Veneau ofițerii români din regimentele 51 din Cluj și de la Reg. 64 Bistrița și de la alte unități militare. Aici, la sediul Băncii „Economul", s-a format și Garda Națională românească. La început erau două sfaturi constituite : Sfatul Militar și Sfatul Civil. Comitetul de conducere avea în frunte pe dr. Amos Frâncu. De aici, de la sediul *„Economului"* a fost lansat de către Amos Frâncu manifestul întitulat „Moților, fraților !". Aici s-a luat hotărîrea de către grupurile de ofițeri și civili de a nu se depune jurămîntul cerut de către noul guvern din Budapesta, după abdicarea lui Carol împărat al Austriei și rege al Ungariei, hotărîre ce a fost comunicată generalului Ziegler, Comandantul suprem al armatei austriece, care își avea sediul la Primăria din Cluj, de către o delegație condusă de dr. Amos Frâncu.

Cum și ungurii și-au format gărzile lor naționale și fiind și rămășițe de trupe conduse de ofițeri reacționari, la sediul Băncii „Economul" au avut loc și ciocniri armate. În cursul unei astfel de ciocniri a căzut în fața sediului Băncii „Economul" studentul român Octavian Petrovici, martir al luptei pentru unitatea națională"[29].

Cele arătate pînă aici, pe baza relatărilor și însemnărilor de care am amintit, sînt confirmate și de ceea ce s-a publicat, mai ales cu prilejul

---

[28a] Ibidem, p. 315 : din „Protocolul ședinței Directoriului din ziua de 4 fauru 1894" : „...Directoriul cu regret a venit la cunoștință cum că, cu banii 8300 fl. v.a. dați d-lui Iuliu Coroianu din partea Dlui Director executiv s-a comis acea iregularitate că precum Dl. Coroianu are bani depuși la „Economul" din care în toată regula putea să scoată suma de mai sus și să se fi trecut prin Directorat, să se fi dat 8300 fl. pe lîngă hipotecă. Dl. Director executiv se îndrumă ca în 48 de ore să aducă la cunoștință regularea și să se compute (= adune) și interesele (= dobînda) din ziua cînd s-au dat banii". Semnează V. Bohățiel, I. Petranu și Gavrilă Pop. În lucrarea *Mișcarea memorandistă în documente (1885—1897)* de Șerban Polverejan și N. Cordoș, Cluj, 1973, în documentul anexă nr. 118 : *Situația „socotelilor" Partidului Național Român din perioada 1 septembrie 1896—1 decembrie 1894 „cenzurate" la Sibiu în 11 ianuarie 1896 de GeorgePop de Băsești, Teodor Mihali și Gavrilă Tripon* sînt trecute sume intrate și ieșite de la „Economul" din care se înțelege că Partidul Național Român avea deschis cont curent. În aceeași lucrare ca și în *Istoria Memorandului românilor din Transilvania și Banat* de Vasile Netea (Buc., 1947) se găsesc date cuprinzătoare despre activitatea și rolul lui Iuliu Coroianu în mișcarea memorandistă.

[29] Dr. Simion Nemeș, *Memorii*, caiet II, p. 20, mss.

www.dacoromanica.ro

aniversării a 50 de ani de la Unirea Transilvaniei, în 1968 şi în anii următori, în lucrările ocazionate de acest eveniment. De asemenea în lucrarea amintită, *Cluj, Pagini de istorie revoluţionară, 1848—1971* (oameni, fapte, locuri) Cluj, 1971, unde se dau şi mai multe amănunte despre evenimentele de la Cluj, din anul revoluţionar 1918 şi despre rolul lui Amos Frâncu în aceste evenimente. „Tribuna" din Cluj, serie nouă, XII nr. 44/614 din 31 octombrie 1968, a consacrat, la rubrica *Comemorări*, un grupaj de articole dedicate lui Amos Frâncu (1865—1933) cel „uitat de istorici trăind doar în amintirile contemporanilor săi",... „controversata personalitate a avocatului clujean Amos Frâncu trebuieşte reînviată pentru meritele sale de necontestat în lupta pentru desăvîrşirea Statului naţional român"[30]. La cele de mai sus adăugăm aici, că nu numai localul, sediul Băncii „Economul", care devenise „un adevărat stat major" ci banca, ca instituţie chiar, a fost baza, platforma care l-a ajutat pe Amos Frâncu să joace rolul important ce l-a avut, în evenimentele din 1918 la Cluj. Rolul pe care l-a avut „Economul" în cursul evenimentelor din noiembrie-decembrie 1918 şi ianuarie 1919, în Cluj este consemnat mai pe larg în materialul documentar inedit, din Fondul Băncii „Economul" de la Arhivele Statului Filiala Cluj. Aceste materiale confirmă şi precizează datele din memoriile unor contemporani, publicate ori manuscrise, la care se fac dese trimiteri în lucrările apărute cu prilejul sărbătoririi semicentenarului Unirii.

Astfel găsim consemnat în raportul Consiliului de Administraţie al „Economului" către cea de-a 50-a Adunare Generală Jubiliară :

„După prăbuşirea monarhiei au urmat zilele istorice ale Clujului 1/XI.1918—19/I. 1919. Centru de conducere s-a instituit la sediul principal a(l) societăţii / casă proprie din Calea Regele Ferdinand nr. 26 (acum str. Gh. Doja colţ cu strada Poştei, n.n. N.T.). Nu e potrivit ca aceste evenimente să fie descrise într-un raport scurt al unei societăţi. Totuşi ţinem să remarcăm, că sub conducerea directorului executiv din acele vremuri, banca a pus la dispoziţia Consiliului naţional român, nu numai localul său, ci chiar şi mijloace materiale. *„Primul steag Naţional Român a fîlfîit în Cluj mai întîi pe CASA BĂNCII NOASTRE"*. Aici s-au dat luptele cu gărzile secuieşti, organizate de consiliul maghiar. În poarta clădirii băncii a căzut, jertfa unui glonte inamic, studentul Aurel Petrovici, în luptele care s-au dat pentru onoarea steagului nostru. După desfăşurarea evenimentelor istorice, banca şi-a reluat firul de activitate"[31].

Şi acum iată în ordinea cronologică cum sînt consemnate evenimentele din noiembrie-decembrie 1918 şi ianuarie 1919 în documentele inedite cercetate :

În procesul verbal al şedinţelor Direcţiunii „Economului" s-a luat „act cu aprobare" punerea la „dispoziţia Senatului Naţional român din Ardeal" constituit prin „Adunarea poporului de la 3 nov., sub preşedinţia dir. executiv dr. Amos Frâncu, a birourilor băncii de care se poate provizoriu lipsi. De asemenea în acelaşi proces-verbal „în interesul de obşte" s-a „luat act că s-a permis şi se permite şi pentru viitor" funcţionarilor institu-

[30] În „Tribuna" Cluj, serie nouă, XII, nr. 41 (614) din 31 oct. 1968, p. 6.

[31] *Raportul Consiliului de administraţie al „Economului" către cea de a L-a Adunare Generală Jubiliară*, Cluj, 1936, p. 8.

www.dacoromanica.ro

tului să poată face servicii „încît permite afacerile băncii" şi pentru Senatul român. Tot atunci s-a aprobat deschiderea unui credit la cont curent, de 5000 pînă la 20 000 de coroane, pentru necesităţile Senatului naţional român. S-a hotărît să se comande „mai multe flamuri naţionale" şi să se arboreze steagul Comandamentului la sediul institutului.

În procesul verbal din 23 decembrie 1918 se consemnează raportul directorului executiv dr. Amos Frâncu despre acţiunea şi intervenţiile sale „personale" pentru a dejuca planurile „de a extermina fruntaşii şi populaţiunea română din Cluj" şi de „a asalta şi arunca în aer „Economul" ca sediu al Senatului unde s-a arborat primul şi singurul steag tricolor în Cluj; despre atacurile din seara zilei de 5 decembrie şi a celor din 19 decembrie „respinse sîngeros prin garda naţională, înregistrînd aceasta numai pierderea tînărului Petrovici", despre „abandonarea vechii linii de demarcaţie şi intrarea cît mai rapidă a armatei române în Cluj, întru salvarea elementului şi aşezămintelor noastre din aceste părţi primejduite. Apoi directorul-executiv raportează şi despre contactele ce le-a avut, la Bistriţa şi Tg. Mureş, cu vîrfurile armatei române care au intrat în Transilvania şi despre preparativele de primire a Armatei române în Cluj, intrarea fixată la data de 24 decembrie 1918 s.n. la 10 ore a.m. Direcţiunea a luat act cu aprobare acest raport"[32]. În alt proces verbal se constata că serviciile băncii suferă din cauza instalării Senatului şi „Organelor Comandei militare" în institut şi se hotărăşte să se intervină pentru rechiziţionarea altor imobile. Se consemnează de asemenea că la institut cît şi la dr. Amos Frâncu „în cvartirul său privat" a avut ca oaspeţi gratuit atît Senatul cît şi Comanda cu organele ei". Direcţiunea a luat „act cu aprobare de raportul făcut" de către directorul executiv şi înregistrat „cu satisfacţie" că intervenţia armatei române „a scăpat de la perzare" institutul „Economul" ca şi întreg elementul român de aici". De asemenea hotărăşte a lua parte la primirea armatei române.

În procesul verbal din 4 ianuarie 1919 se consemnează aprobarea cererii „femeilor române" din Cluj de a se vota o sumă pentru acoperirea cheltuielilor cu serbarea de Anul Nou a soldaţilor români. De asemenea „se constată şi se ia act" că Senatul român din Cluj „s-a permutat în alt local". În sfîrşit se mai consemnează şi faptul că „fiind ultima zi cînd garda (naţională), a făcut serviciu la „Economul" Direcţiunea hotărăşte „a le da de rămas bun cîteva sticle de bere şi a le mulţumi pentru paza făcută"[33].

În anii noştri, după istorica *Expunere la şedinţa jubiliară a Marii Adunări Naţionale consacrată sărbătoririi semicentenarului Unirii Transilvaniei cu România*, cînd s-a adus de către tovarăşul Nicolae Ceauşescu „în numele partidului şi statului, al generaţiilor de astăzi ale constructorilor socialismului... un vibrant omagiu tuturor celor care de-a-lungul timpului şi-au închinat viaţa împlinirii nobilei aspiraţii de unitate a poporului român, maselor muncitoare şi militanţilor sociali progresişti care în 1918 au reuşit să înfăptuiască prin voinţa, hotărîrea, bărbăţia şi tenacitatea lor, Statul nostru naţional unitar, deschizînd calea spre închegarea şi afirmarea

[32] Arh. Stat. Cluj, Fd. „Banca Economul", 115, Registru de procese verbale ale Direcţiunii, vol. VI, 1918–1920, p. 26.
[33] Ibidem, p. 36.

www.dacoromanica.ro

națiunii noastre, spre zilele luminoase pe care le trăim astăzi"[34], avînd prilejul, la 92 de ani de la înființarea „Economului", să prezentăm pe scurt rolul acestui institut care a mers, după un plan bine chibzuit, pe drumul unității naționale, socotim că aducem astfel, și noi, un modest omagiu înaintașilor de vrednică amintire, între care prof. dr. Grigore Silași, Iuliu Coroianu și dr. Amos Frâncu sînt cei care au cele mai mari merite atît în cadrul institutului prezentat cît și în lupta pentru desăvîrșirea unității naționale, a făuririi României.

Institutul de credit și economii „Economul", transformat după 1918 în *bancă*, a continuat să activeze, dar în noile condiții n-a mai avut importanța și rolul dinainte de 1918. Dr. Amos Frâncu s-a retras de la conducere în anul 1921. În anul 1948 Banca „Economul" și-a încetat activitatea prin actul naționalizării. Preluată cu întîrziere, arhiva „Economului" s-a distrus în parte pierzîndu-se materiale documentare prețioase. Ar mai fi încă de urmărit tablourile de valoare istorică ale unora dintre fondatorii și sprijinitorii „Economului", care tablouri sînt consemnate în materialul documentar, cu date în legătură cu executarea lor. Imobilul în care a fost sediul „Economului" se află și astăzi în bună stare, în plin centrul municipiului Cluj-Napoca.

LE RÔLE DE L'INSTITUT DE CRÉDIT "ECONOMUL" DE CLUJ DANS LA VIE DES ROUMAINS DE TRANSYLVANIE JUSQU'À L'UNION DE 1918

RÉSUMÉ

Les institutions roumains à caractère économique ont occupé une place spéciale dans la vie socio-économique de Transylvanie de la seconde moitié du XIX-e siècle. La banque "Albina" de Sibiu et l'Institut de crédit "Economul" de Cluj, de même que d'autres organismes similaires ont joué un rôle important autant dans la consolidation de la structure matérielle de la population roumaine vivant dans la monarchie dualiste austro-hongroise, que, sur un plus large plan, dans le développement des rapports entre les Roumains des deux versants des Carpates.

Dans la première partie de l'étude, l'auteur entreprend une profonde analyse bibliographico-documentaire de l'évolution de ces institutions. En conclusion, il expose les principales coordonnées de la création (en 1886) et de l'activité de l'Institut "Economul" au long de la période allant jusqu'à l'accomplissement du grandiose acte de l'Union d'Alba Iulia de 1918.

[34] Nicolae Ceaușescu, *România pe drumul desăvîrșirii construcției socialiste*, vol. 3, p. 717.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

MOLDOVA ŞI ŢARA ROMÂNEASCĂ ÎN POLITICA HABSBURGICĂ ÎNTRE ANII 1716—1774

DE

ŞTEFANA SIMIONESCU

Deşi secolul XVIII, prin ideile revoluţionare care s-au născut acum, a pregătit mişcarea de renaştere naţională a popoarelor din centrul şi sud-estul Europei, a fost şi continuă să fie considerat în mare măsură şi astăzi o epocă de decadenţă în istoria românească. Aceasta şi explică în parte modul de tratare a problemelor privitoare la ţările române în politica europeană a acestui veac, în diverse lucrări ca şi în volumele de documente. La prima vedere se pare că materialul documentar legat de tema în discuţie este mai scăzut comparativ cu cel referitor pentru secolul XVI, dar şi pentru perioada amintită se pot extrage date privind raporturile româno-habsburgice.

Cele mai numeroase ştiri se găsesc în volumele de documente *Hurmuzaki*, nr. VI, XI, XII, XVI, la care se mai adaugă documentele cuprinse în N. Iorga, *Studii şi documente*, volumele, I—II, V, VI, XIV, XVI; în afară de acestea se pot extrage ştiri din următoarele lucrări: *Cronica Ghiculeştilor*, *Istoria Moldovei între anii 1695—1754*, ed. îngrijită de N. Camariano şi Ariadna Camariano-Cioran, Bucureşti, 1965; *Istoria politică şi geografică a Ţerei Romanesci de la cea mai veche întemeiere pînă în anul 1774*, edit. de fraţii Tunusli, trad. George Sion, Bucureşti, 1863; *Cronograful Ţerei Româneşti scris de Dionisie Eclesiarhul*, Rîmnicul Vîlcea, 1934; Dan Simonescu, *Cronici şi povestiri româneşti versificate (sec. XVII—XVIII)*, Bucureşti, 1967; *Cronicari munteni*, ed. M. Gregorian, Bucureşti, 1962; D. Russo, *Cronica Moldovei de N. Chiparissa (1716 — 1717)*, Bucureşti, 1933; Ion Neculce, *Letopiseţul Ţării Moldovei precedat de O samă de cuvinte*, Bucureşti, 1968; M. Guboglu, *Catalogul documentelor turceşti*, vol. I *(1568—1913)* Bucureşti, 1960; Const. Erbiceanu, *Cronicari greci care au scris despre români în epoca fanariotă*, Bucureşti, 1888; *Istoriile domnilor Ţării Româneşti de Radu Popescu*, Bucureşti, 1963 şi altele.

Totodată o serie de ştiri se află în volume de documente şi acte culese din arhive străine cum ar fi: I. Angelescu, *Din corespondenţa bavareză şi saxonă (1691—1739)*, Tîrgovişte, 1904; Gh. Bezviconi, *Călători ruşi în Moldova şi Muntenia*, Bucureşti, 1947; T. G. Bulat, *Acte nouă din biblioteca Brukenthal de la Sibiu*, în „Revista istorică" XV (1929); *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt*, vol. IV, V, VI, VII, Braşov, 1903—1918;

„REVISTA DE ISTORIE", tom. 31, nr. 9, p. 1599—1624, 1978

www.dacoromanica.ro

G. Noradounghian, *Recueil d'actes internationaux de l'Empire ottoman*, vol. I, (*1300—1779*), Paris, 1897 ; T. G. Djuvara, *Cent projets de partage de la Turquie* (*1281—1913*) Paris, 1914 etc.

La aceste volume de documente se adaugă o serie de lucrări de mai mică sau mai mare întindere, cele mai multe scrise în anii perioadei de care ne ocupăm sau puțin mai tîrziu în forma unor impresii de călătorie ; cele mai multe, contrar cronicilor interne, care prezintă aceeași perioadă, descriu epoca fanariotă în general ca și situația Moldovei și Țării Românești în special, într-o lumină foarte nefavorabilă. Noutățile vizînd domniile și epoca fanariotă, care descopereau lumii o regiune complet nouă, situată undeva între Orient și Europa cu o trăsătură deosebită de intrigi sociale, cu un ceremonial nou de curte au fost puse în circulație mai ales de aceste călătorii. Printre acestea se numără : M. Anagnosti, *La Valachie et la Moldavie*, Paris, 1837 ; Bauer, *Memoires historiques et géographiques sur la Valachie*, Frankfurt, 1778 ; St. Bellanger, *Le Kéroutza, voyage en Moldo-Valachie*, t. 1, Paris, 1846. ; M. Carra, *Istoria Moldovii și a Țării Românești cu disertare asupra stării acestor două provincii pe la anul 1781.* trad. de N. T. Orășanu, București, 1857 ; Anton Maria Del Chiaro, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Vallachia*, ed. N. Iorga, București, 1914 ; Joh. Ch. v. Engel, *Geschichte der Moldau und Walachey*, Halle, 1804 ; R. Perrin, *Coup d'oeil sur la Valachie et la Moldavie*, Paris, 1839 ; Ch. Pertusier, *La Valachie, la Moldavie et de l'influence politique des Grecs du Fanal*, Paris, 1822 ; Elias Regnault, *Histoire politique et sociale des principautes danubiennes*, Paris, 1855 ; Fr. F. Sulzer, *Geschichte des transalpineschen Daciens*, Viena, 1781 ; J.A. Vaillant, *La Roumanie ou Histoire, langue, littérature* etc. Paris, 1844 ; A. Wolf, *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthumes Moldau*, Sibiu, 1805.

Imaginea fanarioților așa cum se desprinde ea din aceste călătorii apare oglindită și în lucrările istoricilor pașoptiști care deplîng starea principatelor în epoca fanariotă, dar nu aduc nici un element legat cel puțin de interesul Austriei ca putere rivală Rusiei și Imperiului Otoman față de țările române : N. Bălcescu *Românii și fanarioții*, în : *Opere*, t. I, ed. G. Zane, București, 1940 ; Ion Heliade Rădulescu, *Prescurtare de Historia Românilor sau Dacia și Romania*, București, 1851 ; M. Kogălniceanu, *L'Histoire de la Valachie*, Berlin, 1837 ; A. Treb. Laurian, *Elemente de Istoria Românilorn pentru scolele poporale*, Sibiu, 1871. Primul care a dat o nouă cercetare asupra epocii fanariote a fost A. D. Xenopol în *Istoria românilor*, vol. IV, Iași, 1891 și *Războaiele între ruși și turci*, vol. I, Iași, 1880, urmat cu lucrări interesante de N. Iorga și C. Giurescu, printre care citățm : N. Iorga, *Istoria românilor prin călători* vol. II ; *Le despotisme éclairé dans les pays roumains au XVIII siècle*, București, 1937 ; *Entre la Turquie moderne et les Empires chrétiens de récupération*, București, 1938 etc.

Cercetări mai recente și reluarea materialului documentar deja existent au permis redimensionarea acestei epoci și încadrarea ei în istoria românească ca o parte integrantă evolutivă. Lucrări cum sînt : A. Oțetea, *Contribution à la question d'Orient*, București, 1930 ; Vl. Georgescu, *Ideile politice și iluminismul în Principatele Române 1750—1831*, București, 1972 ; Ș. Papacostea, *Relațiile agrare în Țara Românească în prima jumătate a sec. XVIII*, în S.M.I.M., III, 1959 ; Florin Constantiniu, *Relațiile*

www.dacoromanica.ro

agrare din Ţara Românească în sec. al XVIII-lea, Bucureşti, 1972 ; L. Boicu, *Geneza „chestiunii române" ca problemă internaţională*, Iaşi, 1975, pe lîngă altele ne dau o altă bază de cercetare pentru epoca amintită în general, este drept cu referiri mai puţine la problemele care ne interesează direct. Schimbarea raportului de forţe în sud-estul european intervenită în sec. al XVIII-lea, interesul crescînd al Austriei şi Rusiei pentru situaţia Imperiului otoman şi implicit a ţărilor române a suscitat apariţia unor lucrări de specialitate printre care citäm : K.O.v. Aretin, *Der aufgeklärte Absolutismus*, Wiesbaden, 1974 ; M. Braubach, *Prinz Eugen und das 18. Jahrhundert*, 1955 ; H. Conrad, *Staatsgedanke und Staatspraxis des aufgeklärten Absolutismus*, Oplader, 1971 ; L. Gershoy, *L'Europe des princes éclairés 1763—1789*, Paris, 1967 ; H. Hantsch, *Die Entwicklung Österreich-Ungarns zur Grossmacht*, Freiburg im Breisgau, 1933 ; Fr. Hartung, *Der aufgeklärte Absolutismus*, 1955 ; R. Kann, *Werden und Zerfall des Habsburgerreiches*, Wien, 1962 ; H. Kellenbenz, *Der Merkantilismus in Europa und die soziale Mobilität*, Wiesbaden, 1945 ; C. A. Macartney, *Maria Theresia and the House of Austria*, London, 1968 ; Mc.Neill, W., *Europe's Steppe Frontier (1500—1800)*, Chicago, 1964 ; A. Novodny, *Staatskanzler Kaunitz als geistige Persönlichkeit* Wien, 1947 ; S. K. Padover, *Joseph II. Ein Revolutionär auf dem Kaiserthron*, Düsseldorf, 1968 ; G. Stadtmüller, *Geschichte-Sudosteuropas*, München, 1950 ; V. L. Tapié, *Monarchie et peuples du Danube*, Paris, 1969 ; Fr. Valjavec, *Der Josephinismus*, München, 1945 ; Fr. Walter, *Männer um Maria Theresia*, Wien, 1951 ; A. Wandruszka, *Maria Theresia und der österreichische, Staatsgedanke*, Wien, 1968 ; R. W. Seaton — Watson, *A History of the Roumanians*, Archon Books, 1936.

De asemenea, o serie de lucrări folosite au avut ca scop cunoaşterea în general a vecinilor ţărilor române, ce apar în lucrări ca : O. Halecki, *Geschichte Polens*, Franckfurt am Main, 1963 ; B. Lewis, *The Emergence of Modern Turkey*, London, 1965 ; H. Marczali, *Hungary in the eighteenth century* Cambridge, 1910 ; B. Nolde, *La formation de l'Empire russe*, t. II, Paris, 1953 ; L. S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, New York, 1958.

Principalele probleme legate de raporturile între habsburgi şi ţările române au avut în primul rînd caracter economic şi în mai mică măsură politic, militar. Printre lucrările folosite pentru aceste aspecte se numără : Fr. Babinger, *Die Donau als Schicksalsstrom des Osmanenreiches*, München, 1961 ; C. I. Băicoianu, *Dunărea. Privire istorică, economică şi politică*, Bucureşti, 1915 ; N. Docan, *Explorăţiuni austriace pe Dunăre la sfîrşitul secolului al XVIII-lea*, în „Anal. Acad. Române", vol. 36, mem. secţ. ist., Bucureşti ; N. Docan, *Memoriu despre lucrările cartografice privitoare la războiul din 1787—1791*, în „Anal. Acad. Rom." seria II, tom. 34 ; J. Gottwald, *Phanariotische Studien*, Leipzig, 1941 ; A. Hoffmann, *Die Donau und Österreich*, München, 1961 ; H. Hummel, *Südösteuropa und das Erbe der Donaumonarchie*, Leipzig, 1937 ; N. Iorga, *Istoria comerţului românesc*, Bucureşti, 1925 ; I. Moga, *Politica economică austriacă şi comerţul Transilvaniei în veacul al XVIII* apărut în *Scrieri istorice*, Cluj, 1973. I. Moga, *Les antécédents du traité de commerce de Passarowitz*, *Scrieri istorice*, Cluj, 1973 ; Th. Mundt, *Der Kampf um das Schwarze Meer*, Braunschweig, 1855 ; G. Netta, *Expansiunea economică a Austriei şi explorările ei orientale*, Bucureşti, 1931 ; G. Netta, *Încercări de navigaţie pe Olt*,

www.dacoromanica.ro

Bucureşti, 1928, G. Netta, *Die Handelsbeziehungen zwischen Leipzig, und Ost-und Südosteuropa bis zum Verfall der Warenmessen*, Zürich, 1920 ; Ch. de Peyssonel, *Traité de commerce de la Mer Noire*, Paris, 1857.

★

Prin expansiunea sa teritorială şi puterea militară, Imperiul otoman a constituit aproape trei secole o permanentă ameninţare, nu numai pentru Europa centrală şi răsăriteană, dar şi pentru cea apuseană. În încercarea lui de a-şi croi drum spre izvoarele Dunării, Imperiul otoman s-a ciocnit de interesele divergente ale celui habsburgic, ramura austriacă, ale cărei tendinţe expansioniste erau legate de cucerirea gurilor Dunării. Despresurarea Vienei (1683) şi pacea de la Karlowitz (1699) prin care Poarta a suferit serioase pierderi teritoriale, urmate şi de victoriile strălucite ale lui Eugeniu de Savoia, au atras atenţia Europei asupra decăderii militare a Imperiului otoman. În această perioadă s-a pus problema moştenirii lui, pe care Austria mai întîi şi Rusia în al doilea rînd au căutat s-o rezolve în favoarea lor. Dar rivalitatea austro-rusă şi interesele anglo-franceze (în primul rînd comerciale) au împiedicat dezmembrarea Imperiului otoman în secolul al XVIII-lea.

Dacă în veacurile anterioare *chestiunea orientală* fusese o problemă de apărare împotriva expansiunii turceşti, în secolul al XVIII-lea ea a devenit o problemă a echilibrului european. Pe de o parte Anglia, Franţa şi Austria nu vroiau să cedeze Rusiei Strîmtorile şi Constantinopolul de care legau ideea hegemoniei mondiale, pe de alta, Rusia devenind alături de Prusia mare putere în această perioadă, ceea ce a făcut ca treptat centrul de greutate al politicii europene să se mute din apus spre răsărit, dorea ieşirea la Marea Neagră, cu toate avantajele politice şi economice ce decurgeau din ea.

Cele mai mari şanse de a obţine stăpînirea Turciei europene le-a avut, în prima jumătate a secolului al XVIII-lea Austria, care prin victoriile militare şi o anumită redresare economică reuşise să obţină Oltenia, Banatul, Belgradul cu regiunile învecinate şi o fişie de teritoriu din Bosnia. Dar la fel ca şi în secolele anterioare — mai ales în secolul XVI — interesele occidentale au împiedicat Austria să-şi consacre problemelor orientale toate forţele, pierzînd în fapt, timp de aproape 140 de ani, avantajele teritoriale şi de prestigiu obţinute în primele decenii ale secolului al XVIII-lea.

Deşi mult consolidată faţă de epocile anterioare şi deşi Imperiul otoman pierduse la rîndul lui din putere, totuşi Austria nu era în stare să poarte în acelaşi timp o politică de hegemonie în Germania şi Italia şi una de expansiune în Peninsula Balcanică. Totuşi, la fel ca şi în secolele amintite, Austria şi-a continuat politica tradiţională în sud-estul european, mai exact faţă de ţările române, desigur în condiţiile determinate de noua situaţie generală : căci, dacă în veacul XVI, Moldova şi Ţara Românească îşi păstraseră în mare măsură autonomia, fiind din punct de vedere militar bastioane puternice în lupta antiotomană, iar pericolul unirii lor cu Transilvania în lupta împotriva turcilor devenise de cîteva ori realitate, acum, în secolul al XVIII-lea, statutul de autonomie le fusese simţitor îngrădit, iar forţa lor militară se reducea la nişte simple unităţi de aparat pentru domni. Aceştia, trimişi direct de la Constantinopol erau spionii

www.dacoromanica.ro

Porţii în raport cu lumea exterioară. Iar, dacă pentru secolul XVI, se pot consemna cîteva clare acţiuni de colaborare politico-militare între Imperiul habsburgic şi ţările române, ele lipsesc aproape cu totul în secolul XVIII; în schimb, acum sînt mai numeroase încercările de pătrundere economică ale Austriei în Principate odată cu cristalizarea intereselor ei spre Dunăre şi Marea Neagră.

Ţinînd seama că perioada discutată este marcată de trei mari războaie, purtate de cele trei forţe care se confruntau în zona răsăriteană a Europei : Austria, Rusia şi Imperiul otoman, problemele puse în discuţie de această temă au fost încadrate între aceste acţiuni militare, care prin urmările lor au însemnat o intensificare sau o slăbire a raporturilor habsburgo-române, ca şi a acţiunilor din partea Austriei pentru a-şi extinde şi consolida supremaţia în acest perimetru.

Situaţia Austriei (premergătoare anului 1716). Evoluţia istoriei habsburgilor i-a forţat pe suveranii acestei dinastii, la o politică imperială prin moştenirea Imperiului roman de naţiune germană, iar prin legătura intimă cu Spania la o politică universală. Acum, ca şi în secolele anterioare, problema părea de nesoluţionat şi anume ca stăpîni ai Austriei şi Ungariei să poată înfrînge forţa de expansiune otomană, şi în acelaşi timp, ca împăraţi să lupte la Rin, în timp ce dificultăţile interne trebuiau rezolvate, iar ca membri ai casei de Austria să lupte cu Franţa [1]. Pentru dezvoltarea Austriei, în secolele XVIII—XIX, Pragmatica Sancţiune a avut o mare importanţă, dar punerea ei în aplicare odată cu căsătoria Mariei Theresa cu Francisc de Lorena a adus unele schimbări în alianţele europene, căci noul împărat nu ar fi putut niciodată să ajungă ceea ce fuseseră habsburgii cu drepturile lor ereditare; exista şi pericolul ruperii alianţelor tradiţionale deoarece Anglia era nemulţumită de pericolul unei eventuale înţelegeri franco-spaniole, Rusia nu accepta pacea separată semnată de Carol al VI-lea cu turcii (1739), iar domnia Elisabetei Farnese în Italia, mărea nemulţumirea împotriva habsburgilor.

Pentru a-şi recăpăta rangul pierdut, absolutismul austriac a trebuit să transforme economia, să introducă reforme şi noi norme de viaţă, să se sprijine pe noua lume în ascensiune. Spre sfîrşitul secolului al XVII-lea, s-au făcut auzite primele glasuri ale unei mişcări reformatoare, şi teoreticienii care au dat nu numai direcţiile conducătoare dar care au participat efectiv la aplicarea complexului de reforme au fost mercantiliştii austrieci care au pus bazele aşa numitului sistem comercial şi industrial mercantilist. Succesul punerii în aplicare a acestor reforme a fost determinat şi de interesul manifestat de unii dintre monarhii habsburgi şi alături de Maria Theresa sau Iosif al II-lea, trebuie luaţi în considerare şi Iosif I, iar în unele privinţe chiar Carol al VI-lea [2].

Victoria pentru mulţi neaşteptată a Austriei asupra armatelor turceşti în 1683 a însemnat nu numai schimbarea modului de tratare a aşa numitei *probleme orientale*, dar şi începutul renaşterii Austriei.

[1] H. Hantsch, *Die Entwicklung Österreich-Ungarns zur Grossmacht*, Freiburg im Breisgau, 1933, p. 66.

[2] Interesant de remarcat, că nici unul dintre principii, regii, împăraţii încadraţi între despoţii luminaţi nu şi-au atribuit acest titlu şi nu l-au folosit, el apărînd pentru prima oară în limbajul fiziocraţilor; pentru întîia dată el este folosit într-o scrisoare a lui Diderot în anii '60 ai secolului al XVIII-lea; v. Fr. Hartung, *Der aufgeklärte Absolutismus* în „Historische Zeitschrift", Bd. 180, Heft 1, August 1955, p. 18.

www.dacoromanica.ro

Înfrîngerea turcilor a fost așa de neașteptată și catastrofală încît succesul a fost sărbătorit la Viena cu deosebit fast. Dar trebuie adăugat faptul, asemănător cu epocile anterioare, că deși debandada trupelor otomane a fost foarte mare, împăratul austriac nu era în stare să organizeze contraofensiva. Totuși acest succes a permis lui Leopold I o intrare triumfală în Ungaria și în același timp un succes de prestigiu : Reichstag-ul din 1687 a acceptat principiul de „Primogenitur erbfolge" pentru casa de Austria, suspendînd astfel dreptul de liberă alegere a stărilor și în același timp articolul 31 din Bula de Aur din anul 1222 referitor la dreptul de opoziție al stărilor ungare. Din această nouă situație a ordinii din Ungaria se va naște și viitoarea poziție a casei de Austria [3].

Prefigurarea Austriei moderne a început odată cu aceste frămîntări politice, dar a durat multe decenii, cu suișuri și opriri, cu realizarea unui drum nu întotdeauna rectiliniu. Dar poate este prima dată cînd în urma unui deznodămînt favorabil într-o campanie austro-turcă, monarhia habsburgică a pornit pe cea mai bună cale pe care putea s-o urmeze [4], direcțiile de refacere fiind cele economică și militară [5]. Despresurarea Vienei de atacurile armatei turcești din 1683 este legată și de numele prințului Eugeniu de Savoia a cărui ascensiune militară fulgerătoare a fost de bun augur pentru Austria. Campania începută în 1683 a permis trupelor austriece ca într-un timp relativ scurt (pînă în 1718) să facă drumul invers față de cel început cu aproape 150 ani în urmă de trupele otomane pe Dunăre cucerind una după alta Buda, Timișoara și Belgradul. Pacea de la Karlowitz (1699) a oprit ofensiva otomană transformînd-o în defensivă, iar pacea de la Passarowitz (1718) aducea Austriei noi cuceriri teritoriale ; pe lîngă Belgrad cu regiunile învecinate, Oltenia și o porțiune din Bosnia pînă la rîul Sava.

Practic, Austria a obținut maximă întindere teritorială în regiunea de sud-est a Europei și avea un avans considerabil față de principala pretendentă în această direcție, Rusia. Dar așa cum au evoluat evenimentele în anii următori, victoriile militare obținute pînă în 1718, au arătat că Austria era obligată și acum la o alegere penibilă între politica sa occidentală și orientală. Iar permanentul antagonism între „împărat" și imperiu a creat un continuu dezechilibru în politica externă a habsburgilor, situație de fapt existentă de mai bine de două secole.

Casa de Austria a dus lupta contra otomanilor cu ajutorul imperiului și al țărilor ereditare. La începutul secolului al XVIII-lea ideia statului austriac predomina aparent preocupările monarhiei. Dar de fapt, nu este vorba decît de o iluzie, căci deși — de exemplu — în 1750, Maria Theresa s-a împăcat cu Burbonii, ceea ce însemna renunțarea la dominația universală, totuși imperiului austriac continua să-i mai rămînă o porțiune din Italia total neasimilabilă și care a apăsat greu politica externă austriacă. Pe de altă parte, Casa de Austria a cedat cu mare dificultate hegemonia din Germania, pierderea Sileziei în favoarea lui

---

[3] H. Hantsch, *op. cit.*, p. 74.

[4] E. Priester, *Kurze Geschichte Österreichs*, Wien, 1949, p. 9—27.

[5] În legătură cu încercările de reformă și redresare economică și militară a Austriei în a doua jumătate a secolului XVII, v. J. Bérenger, *Les finances et l'absolutisme autrichien dans la seconde moitié du XVIIe siècle*, Paris, 1975.

www.dacoromanica.ro

Frederic al II-lea nefiind acceptată decît ca temporară. În această epocă politica imperială austriacă s-a orientat însă într-o formă mai hotărîtă spre problemele austro-europene; este politica „Pragmaticei Sancţiuni", în 1737 Carol al VI-lea declarînd imposibilitatea împărţirii şi dezmembrării teritoriilor de moştenire şi a întregului patrimoniu familial.

Decăderea politică şi militară a Imperiului otoman (sf. sec. XVII—XVIII). Oprirea înaintării otomane la sfîrşitul secolului al XVII-lea a fost urmată şi de pierderi teritoriale în faţa unor armate mai puternice. Iar aceste pierderi iniţiale au fost prin efectele lor asupra oamenilor, veniturilor şi resurselor, o cauză pentru decăderea generală. Imperiul otoman a cunoscut însă o treptată decădere şi din alte puncte de vedere : economic (agricultura şi comerţul) administrativ-birocratic etc.

Practic, Imperiul otoman, după ascensiunea sa care în multe privinţe a uimit lumea europeană a epocii şi şi-a spus cuvîntul în viaţa politică a vremii, a rămas sau mai exact a redevenit un stat cu mentalitate medievală, cu o economie stagnantă şi birocraţie împovărătoare. Într-o lume de rapide transformări, un astfel de stat nu avea şanse de consolidare şi extindere [6]. Această închistare a explicat în mare măsură şi înfrîngerea otomană de la Viena din 1683 urmată de treptata regresiune a Porţii din Ungaria spre Dunăre.

În sens invers, victoria creştină de la Viena a fost determinată în mare măsură şi de evoluţia Europei centrale şi apusene spre aşa numita epocă a despotismului luminat [7].

Situaţia Imperiului otoman a marcat prin efectele ei toate provinciile din regiunea balcanică şi din Orientul apropiat; deja menţinute de puterea centrală într-un regim de subordonare foarte rigid, ele au cunoscut acelaşi fenomen de anchilozare şi regres ca şi Constantinopolul.

Odată cu ridicarea Rusiei şi încercarea ei de a-şi croi o ieşire la Marea Neagră, ţările române şi teritoriile balcanice au început o oscilare între această putere şi Austria, care pentru interesele lor au încercat să le atragă în una sau alta din sferele de influenţă. Desigur, că din punct de vedere politic, aceasta nu era soluţia cea mai bună, dar reprezenta un mijloc de a ieşi din carapacea otomană. Comparativ privind aceste ţări, teritoriile aflate sub ascultarea habsburgică au cunoscut un anumit ascendent pentru dezvoltarea lor generală faţă de cele controlate de ruşi. Şi dintre toate, ţările române au constituit ceea ce se poate numi „miza", atît pentru interesele economico-politice şi militare ale Austriei cît şi ale Rusiei. Necesităţile Austriei ca şi încercarea ei seculară de a stăpîni Dunărea şi gurile ei şi a compensa în secolul XVIII pierderea Sileziei au fost factori determinanţi ai acestei politici. Pentru a-şi atinge ţelurile acum, cele două state cu toate rivalităţile de fond au încercat să acţioneze în comun.

Ascensiunea Rusiei (de la Petru cel Mare). Domnia ţarului Petru cel Mare în Rusia a însemnat o cotitură importantă în evoluţia statului rus, iar raporturile directe cu Poarta şi cu Europa sud-estică, amestecul său în Polonia a însemnat şi unul din motivele conflictului ruso-turc

[6] B. Lewis. *Some Reflections on the Decline of the Ottoman Empire*, în „Studia Islamica" IX (1958), p. 127.

[7] L.S. Stavrianos, *The Balkans since 1453*, New York, 1958, p. 136.

www.dacoromanica.ro

pe parcursul secolelor XVIII—XIX, iar înfrîngerea trupelor ruseşti la Prut în 1711 nu a oprit nici amestecul în continuare al Rusiei în problemele Poloniei şi nici diminuarea conflictului ruso-turc, dimpotrivă: avantajele materiale şi teritoriale pe care Rusia le-a obţinut direct sau indirect în urma celor trei războaie pînă la sfîrşitul secolului al XVIII-lea i-au mărit mult şi prestigiul politic, ambiţia de a ocupa locul Porţii la Constantinopol ca urmaşă a Imperiului roman [8].

Anul 1718 a avut o deosebită însemnătate pentru viitorul politic şi diplomatic al Europei central-dunărene. Căci în timp ce Turcia a încetat să mai fie în fapt un pericol pentru Europa în aceeaşi măsură se constată şi ascensiunea Rusiei. Dorind să devină „a treia Romă" imperiul rus a acţionat cu putere asupra statelor balcanice ortodoxe, unde grecismul foarte susţinut de turci ca şi încercările de expansiune ale bisericii catolice în spatele căreia se afla împăratul imperiului romano-german şi regele apostolic al Ungariei, nu erau pe placul popoarelor de aici. Aceste state au căutat într-o oarecare măsură să se opună „Hellenismului" şi „Papismului".

Ecaterina a II-a s-a dovedit a fi o urmaşă pe măsura ambiţiilor politice şi militare formulate de Petru cel Mare. Ea a ştiut să menţină acele convenţii diplomatice necesare atingerii scopurilor ei. De aici şi amestecul, sau, mai exact, încercarea atragerii ţărilor române din Imperiul otoman şi de sub influenţa austriacă.

La rîndul lor, ţările române au oscilat şi ele între Rusia şi Austria.

Ţările române în epoca fanariotă. Evoluţia social-politică a Europei centrale şi de sud-est a cuprins în mod firesc şi ţările române, iar veacul al XVIII-lea a primit titulatura de „epoca fanariotă". Considerată mult timp un fel de „ev mediu" pentru români, cercetările mai recente au încercat şi au reuşit să decanteze în mare parte elementele de valoare care au făcut ca epoca fanariotă să se încadreze organic în istoria românească. Existenţa unei „chestiuni româneşti" ca problemă internaţională, deşi pusă frecvent în secolul al XIX-lea, îşi are rădăcinile în secolul anterior. Geneza ei coincide cu un întreg proces care este legat de dezagregarea feudalismului şi ascensiunea capitalismului, formarea conştiinţei naţionale etc. La toate aceste elemente trebuie adăugat şi un factor extern de mare însemnătate: multă vreme ţările române au fost tributare Imperiului otoman păstrîndu-şi o independenţă condiţionată, redusă treptat la o autonomie internă dar şi cu teritoriu separat de cel otoman; chiar în perioada în care Poarta a numit direct pe domni, ca acum în epoca fanariotă, ţările române au avut o situaţie care le deosebea calitativ de celealte teritorii turceşti [9]. Mai mult, turcii nu puteau obţine aici averi imobiliare, nu puteau practica cultul musulman şi nu puteau obţine funcţii în armată.

În decursul timpului atenţia Europei faţă de Principatele române şi poziţia lor geografică a crescut; aşezate între Marea Neagră şi Carpaţi,

---

[8] B. Nolde, *La formation de l'Empire russe. Etudes, notes et documents*, t. I Paris, 1955, p. 553; în legătură cu planul de dominare a Europei formulat de Petru I: ...„este necesar a cointeresa casa de Austria pentru îndepărtarea turcilor din Europa... şi a-i da o parte din teritoriile cucerite care îi vor fi luate înapoi mai tîrziu" ...V. Hurmuzaki, *Documente*, v. III Supl./1, p. 15.

[9] L. Baicu, *Considérations sur la genèse de la „Question roumaine" en tant que problème international*, în „Revue Roumaine d'Histoire", t. XIV, 1975, nr. 1, p. 9—10.

www.dacoromanica.ro

ele constituiau punctul de întîlnire al intereselor puterilor din răsăritul şi centrul continentului, în primul rînd încercarea deschiderii drumului spre Marea Neagră aflată încă sub ascultarea otomană prin Dunărea inferioară. Acum în secolul XVIII importanţa ţărilor române este tot mai atrăgătoare pentru Anglia şi Rusia şi din punct de vedere militar, căci Moldova şi Ţara Românească (cu Oltenia) constituiau singurul culoar de trecere obligatoriu pentru trupele care urmau să ajungă în Balcani, la Dunăre sau Constantinopol. Cum pe teritoriile Principatelor nu aveau voie să staţioneze trupele otomane, ele erau foarte uşor de străbătut [10].

Problema folosirii ţărilor române ca puncte de trecere spre teritoriile propriu-zis otomane a devenit tot mai acută datorită conjuncturii politice din secolul XVIII : slăbirea Imperiului otoman, ascensiunea Rusiei, interesul Austriei spre răsăritul Europei, cu atît mai mult după pierderea Sileziei (1742). Pentru a-şi atinge scopul fiecare din aceste mari puteri vedeau într-un anumit fel rezolvată problema popoarelor creştine din Imperiul otoman : Rusia prin autonomia acestor ţări, Austria prin preluarea lor sub o altă suzeranitate. Practic, în secolul al XVIII-lea, ideea echilibrului european care preconiza împărţirile teritoriale pentru o justă balanţă a forţelor destinate păcii şi liniştii continentale au determinat această tendinţă de transformare a ţărilor române în „state tampon" [11].

Şi trebuie de asemenea adăugat faptul că războaiele ruso-austro-turce au atins puternic Principatele. Studiind relaţiile austro-române în această perioadă ne dăm foarte bine seama că interesele economice, politice şi militare ale acestor puteri nu ţineau seama decît în mică măsură de interesele propriu-zis româneşti. Că Principatele ar fi dorit să obţină independenţa cu ajutorul uneia din aceste puteri neotomane este un fapt, iar că domnia fanarioţilor nu a fost în realitate o piedică în realizarea acestui deziderat în secolul al XVIII-lea, este altul.

Numeroase izvoare contemporane remarcă contradicţia dintre puterea internă a domniei aparent discreţionară şi lipsa aproape totală de autoritate externă, dependenţa completă de Poartă. Această discrepanţă este foarte pronunţată mai ales în secolul al XVIII-lea, cînd pentru interesele ei, Poarta foarte slăbită, impusese sistemul domniilor fanariote. Deşi, după cum am arătat, stăpînirea otomană se desfăşurase indirect în Principate, în secolul al XVII-lea şi foarte pronunţat în veacul următor, ţările române erau privite de către contemporanii care le tratau din punct de vedere al intereselor otomane drept unităţi legate administrativ şi economic de Poartă. Denumirea de „vilaiete" este folosită atît în actele de cancelarie otomană cît şi în corespondenţa diplomatică către Poartă şi puterile europene [13]. Printre elementele care dădeau această impresie

---

[10] Ibidem, p. 10—12.

[11] Ibidem, p. 13.

[12] „Mentalitatea acestor călători, destul de puţin permeabilă la specificitatea culturii, muzicii, artei, modului de a gîndi al populaţiei româneşti, ţinînd seama că aparţineau prin educaţie, instrucţie, fel de viaţă, etc. unei lumi foarte diferite, a imprimat tonul multora din aceste însemnări", v. P. Cernovodeanu. *Les voyageurs français en présence des realités roumaines de la période phanariote*, în „Revue Roumaine d'Histore", 1974, t. XVI, nr. 5—6, p. 752.

[13] *Istoria Românilor*, vol. III, Bucureşti, 1962, p. 27.

www.dacoromanica.ro

este şi acela că pentru ca menţinerea dominaţiei otomane să se facă fără accidente, domnii sînt nu numai numiţi direct de către Poartă, dar schimbaţi foarte des [14].

Depărtarea într-o oarecare măsură de centrul suzeran, asuprirea indirectă de către Poartă, ca şi permanenta încercare a Principatelor (sec. XVIII mai puţin a domnilor şi mai mult a unor elemente din rîndul marii boierimi) de a folosi una din puterile creştine pentru a obţine completa independenţă, a facilitat Rusiei amestecul ei în Principate [15].

Practic, în secolul XVIII, Poarta reia o problemă care s-a pus şi în secolul XVI dar sub o altă formă. Anume, în perioada consolidării influenţei otomane la nord de Dunăre şi în Ungaria şi cînd puterile creştine, central-apusene au încercat prin organizarea unei coaliţii care să cuprindă şi ţările române să oprească avîntul militar cuceritor al turcilor, sultanul Soliman a reuşit într-o campanie rapidă să stopeze acest fenomen. Veriga slabă aleasă atunci a fost Moldova, şi rezultatul obţinut concludent pentru întărirea ulterioară a influenţei otomane în Principate. Acum, în secolul XVIII, Poarta nu mai dispunea de aceleaşi resurse militare, iar forţele războinice ale adversarelor ei sînt mult mai puternice [16].

Acum turcii sînt nevoiţi să obţină rezultatul dorit printr-o măsură administrativă care s-a dovedit tot atît de eficace ca şi o campanie militară. Pe lîngă desele schimbări de domnie şi obligaţia domnilor de a se prezenta al treilea an la sultan, turcii au mai folosit certurile grupărilor boiereşti, nesupunerea lor faţă de autoritatea centrală. „Pira" a devenit astfel o instituţie organizată special şi folosită ca amplă punere în scenă a compromiterii şi răsturnării domnilor sau chiar a nimicirii lor fizice. Domnii fanarioţi, deşi au obţinut din această situaţie certe avantaje, de foarte multe ori au avut şi o soartă cruntă : încarcerări, deportări, omoriri [17]. În realitate acest „cancer" periculos pentru ţările române au fost boierii care au pricinuit astfel şi decăderea ţărilor române [18], şi mai puţin aceşti domni complet străini de Principate.

---

[14] În legătură cu această discrepanţă între puterea aparentă şi reală a domnilor fanarioţi există numeroase mărturii contemporane dintre care putem cita din însemnările medicului A. Wolff, care a trăit vreme îndelungată la noi : ... „În ceea ce priveşte prestigiul aparent al domnului Moldovei el are toate prerogativele unui stăpîn absolut al ţării, Poarta îi acordă titlul de voievod, are un divan pentru a împărţi dreptatea, acordă titluri şi funcţii şi în general este stăpîn necontestat asupa averilor supuşilor săi „...v.A. Wolff *Beiträge zur einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstenthums Moldau*, Hermamstadt, 1805, p. 93—94; de asemenea un alt contemporan al evenimentelor, Bauer, consemna : „...turcii printr-o politică rafinată au lăsăt citeva prerogative domnilor, care puteau flata vanitatea acestora. Ei păstrau titlul de principe şi o curte ce respira însă un fast asiatic ; turcii nu s-au amestecat niciodată în treburile interne ale principatului, nevrînd să-i şocheze pe valahi şi pe vecinii lor cu o injustiţie deschisă şi inutilă" .... v. Bauer *Mémoires historiques et géographique sur la Valachie*, Frankfurt, Leipzig, 1778, p. 198.

[15] *Istoria Românieî*... vol. III, p. 25.

[16] A. D. Xenopol, *Războaiele între ruşi şi turci şi înrîurirea lor asupra ţărilor române*, vol. I, Iaşi, 1880, p. 46—47 ; ...„ca poziţie strategică prin Carpaţi se obţinea o linie de apărare contra Austriei, prin Dunăre o linie de atac împotriva turcilor, în fine pe Nistru o linie de comunicaţie cu Rusia"... consemna E. Regnault în lucrarea sa, *Histoire politique et sociale des Principautés danubiennes*, Paris, 1855, p. 56.

[17] Într-un amplu studiu intitulat *Phanariotische Studien* în „Leipziger Vierteljahrsschrift für Südosteuropa," V, (1941), nr. 1—2, p. 1—52, J. Gottwald, încearcă să lămurească problema originii şi evoluţiei domnilor fanarioţi, elementele pozitive ale acestor guvernări, influenţa lor asupra ţărilor române etc.

[18] Ibidem, p. 18.

www.dacoromanica.ro

Aşa cum arăta N. Iorga, domnii fanarioţi, oameni de o deosebită cultură, excelenţi administratori, au încercat ca mulţi principi occidentali ai vremii să introducă o serie de inovaţii în provinciile pe care le guvernau [19]. Ei au determinat şi răspîndirea culturii şi civilizaţiei greceşti şi prin tangenţă a acelei apusene cu toate ideile înnoitoare, chiar dacă reversul fenomenului îl reprezintă rolul negativ jucat de preoţii greci veniţi odată cu noii domni.

Deşi aparent, epoca fanariotă a însemnat o decădere treptată a ţărilor române, aceasta nu s-a datorat exclusiv domnilor fanarioţi şi deşi politica externă a acestora pare total amorfă, totuşi, o mai atentă cercetare a documentelor vremii, credem, va putea determina evidenţierea unor concluzii schimbate în această direcţie.

Aşa după cum am mai menţionat, se pot stabili şi pentru secolul al XVIII-lea, o serie de raporturi româno-habsburgice dar de altă formă şi natură. În primul rînd ele trebuiesc încadrate în raport cu cele trei războaie, care au avut loc în acest veac, şi în acelaşi timp trebuie privite separat din punct de vedere habsburgic şi românesc.

Războiul austro-turc (1716—1718). Începutul acestui război reprezintă de fapt infirmarea păcii încheiate de Poartă cu Austria la Karlowitz în 1699. Austria a putut să-şi îndrepte din nou atenţia spre problemele ei orientale după încheierea războiului de succesiune spaniol (1701—1714), şi profitînd de conflictul turco-veneţian şi de cucerirea Moreii de către primii a declarat Porţii război. În două campanii fulgerătoare, Eugeniu de Savoia a reuşit mai întîi să înfrîngă armata marelui vizir la Peterwaradin unde a intrat la 9 iulie 1716 după ocuparea Mitrovitzei, apoi a asediat şi cucerit Belgradul în anul 1717 [20]. Ca urmare a acestor victorii austriece şi a altora, în 1718 turcii au semnat pacea de la Passarowitz [21].

Războiul austro-turc din aceşti ani s-a desfăşurat în imediata apropiere şi în parte pe teritoriul ţărilor române; cum la tratativele de pace care au urmat, a fost pusă în discuţie însăşi situaţia lor, s-a creat un puternic curent de eliberare dar şi de lupte între grupările boiereşti antagoniste [22].

În urma tratativelor, Austria a obţinut Oltenia, deşi a mai cerut şi munţii Moldovei „... cele două principate, Valahia şi Moldova, dependente de regatul Ungariei, principatul Transilvaniei şi Banatului Timişoarei legate de stăpînirea Belgradului, ai căror guvernatori au fost comandanţii

---

[19] N. Iorga, *Le despotisme éclairé dans les pays roumains au XVIII siècle*, Bucureşti, f.a., p. 106, 112.

[20] N. Iorga, *Geschichte des osmanischeh Reiches*, Gotha, 1903, vol. IV, p. 341.

[21] Prin firmanul din 14—20 iulie 1718 sultanul Ahmed al III-lea cerea lui Ioan Mavrocordat şi boierilor din Ţara Românească sprijin pentru misiunea vizirului Ahmed paşa în legătură cu stabilirea graniţelor cu Austria; v. M. Guboglu, *Catalogul documentelor turceşti*, vol. I (*1568—1913*), Bucureşti, 1960, p. 50; de amintit că Ioan (Ienache) Mavrocordat a fost trimis în Ţara Românească în locul fratelui său Nicolae trădat de boieri, fiind în acelaşi timp şi unul dintre plenipotenţiarii Porţii la congresul de la Passarowitz; v. N. Iorga, *Ştiri despre veacul al XVIII-lea în ţările române după corespondenţa diplomatică străină 1700—1750*. în „Analele Academiei Române", secţia istorie, s. 2, t. XXXII (1909—1910), p. 20.

[22] N. Iorga, *Geschichte des osmanischeh Reiches* p. 343; *Istoria Românei*, vol. III, p. 462.

www.dacoromanica.ro

acestor provincii în afară de faptul că Majestatea sa Imperială se află în posesia celor cinci teritorii din Valahia (Oltenia) „... [23] ceea ce plenipotenţiarii turci nu au acceptat..." ei declarînd că nu pot ceda nimic din Valahia sau Moldova „....linia de graniţă a fost fixată pe porţiunile ocupate de trupe, adică Oltenia, nordul Serbiei, Belgradul şi Banatul Timişoarei" [24].

Pacea de la Passarowitz a însemnat un pas important pe drumul politicii de expansiune austriacă, militar-teritorială şi mai ales economică, căci deţinînd Ţările de jos spaniole şi Lombardia, regiuni foarte dezvoltate din punct de vedere industrial, Austria avea nevoie de un nou debuşeu în care să-şi poată valorifica produsele finite. Această intenţie se oglindeşte şi în tratatul comercial pus la punct o săptămînă după încheierea păcii de la Passarowitz şi care a însemnat traducerea „victoriei militare a lui Eugeniu de Savoia în limbaj comercial". Negustorilor austrieci li se dădea dreptul de liberă navigaţie pe toate rîurile şi fluviile turceşti, deci şi în ţările române, chiar dacă nu aveau dreptul de pătrundere din Dunăre în Marea Neagră [25]. Această pace a conferit Austriei realmente calitatea de mare putere europeană avînd graniţele întinse pînă la Oceanul Atlantic, cu Lombardia, Neapole, Sicilia, dar mai ales o poziţie întărită în Ungaria. Dar, cele mai bogate din aceste teritorii, aveau o poziţie excentrică faţă de capitală fiind necesar acum, pentru valorificara acestei situaţii foarte favorabile o modernizare a economiei şi mai ales a comerţului austriac. O stare de fapt abandonată de mai multe secole a renăscut şi pentru a obţine tot profitul posibil ar fi trebuit să nu lipsească decît o înţelegere mai serioasă a intereselor lor din partea imperialilor [26].

În ceea ce priveşte Ţara Românească, cei doi ani cît a durat războiul, au însemnat şi unul dintre momente luptei antiotomane comune între habsburgi şi reprezentanţii boierimii româneşti.

Odată cu pătrunderea trupelor contelui de Tige, staţionate în Transilvania, în Ţara Românească (începînd cu 1716) partida prohabsburgică condusă de Mihai şi Constantin Cantacuzino, cei care determinaseră căderea domnului Constantin Brîncoveanu şi mai apoi intraseră în legătură cu ruşii, se adresează acum lui Eugeniu de Savoia pentru a fi scăpaţi de dominaţia otomană [27]. Aceşti boieri, alături de cei deja refugiaţi în Transilvania au cerut împăratului Carol al VI-lea prin comandantul său, Eugeniu de Savoia, nu numai îndepărtarea lui Nicolae Mavrocordat ci ca Valachia să fie luată sub ascultarea imperială ...„ditionem speravimus, eique unanimiter et fideliter dedicavimus animos nostros et ut haec nos liberaret a Turcarum dyrâ servitute" [28].

---

[23] Hurmuzaki, *Documente*. —?

[24] Că Austria era foarte interesată în obţinerea principatelor, se poate deduce din scrisoarea pe care Steinville o adresase plenipotenţiarilor însărcinaţi cu încheierea păcii, expunîndu-le situaţia geografică şi econoimcă foarte bună a acestora; v. *Hurmuzaki*, vol. VI, p. 212 216 (scrisoarea este din 14 mai 1718).

[25] N. Iorga, *Geschichte des osmanischeh Reiches*... p. 354—358.

[26] N. Iorga, *Points de vue sur l'histoire du commerce de l'Orient a l'époque moderne*, Paris, 1925, p. 93.

[27] Succesul tratativelor austriecilor la Poartă împotriva turcilor şi a influenţei Rusiei s-a datorat şi marelui dragoman Ghica, care spera astfel obţinerea unor mari avantaje materiale de la austrieci; v. E. de Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, Bucureşti, 1885, vol. IV., p. 321; *Istoria Românieî*, vol. III, p. 462—463.

[28] *Hurmuzaki*, vol. VI, p. 198 (documentul este din 13 septembrie 1717); deasemenea documentele de la p. 192—193—197.

www.dacoromanica.ro

Din corespondenţa lui Pastor către Torcy purtată după victoria de la Peterwaradin rezultă că trupe imperiale au trecut Dunărea şi că după cucerirea Timişoarei „... imperialii urmau să se aşeze în taberele de iarnă în părţile Valahiei vecine cu Transilvania" [29].

„... Intrarea trupelor austriece în Muntenia este legată şi de unele cereri de bani adresate direct de prinţul Eugeniu de Savoia domnului Mavrocordat: ...„Son Altesse a aussi envoyé des troupes en Valachie annoncer au Prince....qu'il mette ordre pour le payment des contribution avec menace de les lever de force" ...Interesant de amintit că deşi în Ţara Românească staţionau încă trupele turceşti care îl însoţiseră pe noul domn, totuşi o parte a populaţiei „i-a primit bine pe imperiali... şi le-a dat să înţeleagă (imperialilor n.n.) că toată populaţia se va supune cu plăcere împăratului dacă se vor vedea susţinuţi" [30].

Domnul Ioan Mavrocordat care îl înlocuise pe fratele său Nicolae [31], a reuşit totuşi să se înţeleagă cu generalul Steinville şi să-l determine să-şi retragă trupele pînă la Olt, cu promisiunea de a-l menţine în domnie desigur contra diverselor informaţii pe care le-ar fi dat austriecilor. Convenţia încheiată cu domnul ţării la 24 februarie 1717 a fost invocată de austrieci pentru păstrarea Olteniei în timpul tratativelor de pace de la Passarowitz [32]. Pe de altă parte, partida austrofilă a insistat la curtea din Viena şi personal pe lîngă Carol al VI-lea care a acceptat în principiu numirea unui nou domn al Ţării Româneşti în persoana tînărului Gh. Cantacuzino şi recunoaşterea tuturor drepturilor pentru boieri, dar după ocuparea totală a Ţării Româneşti [33].

După cum lesne se poate constata, boierii sperau ca în noile circumstanţe să-şi păstreze vechile privilegii la care să se adauge altele noi. Dar inflexibiliatea diplomaţilor turci care nu au acceptat nici măcar posi-

---

[29] *Hurmuzaki*, vol. XVI, p. 394, documentul este din 8 septembrie 1716.

[30] *Hurmuzaki*, vol. XVI, p. 395 (documentul este din 16 septembrie 1716), p. 388, raport din 28 octombrie acelaşi an.

[31] În legătură cu prinderea lui Nicolae Mavrocordat de către trupele imperiale habsburgice şi despre scurta domnie a lui Ioan Mavrocordat, v. Del Chiaro, *Istoria delle moderne rivoluzioni della Vallachia*, ed. N. Iorga, Bucureşti, 1914, p. 196.

[32] Este interesant de amintit că în luna mai 1716 trimisul Austriei la Constantinopol Fleischmann, scria consiliului de război din Viena că domnul Ţării Româneşti, Nicolae Mavrocordat este gata să acorde sprijinul său imperialilor; v. *Hurmuzaki*, vol. VI, p. 150, dintr-o corespondenţă a lui Eugeniu de Savoia şi Carol al VI-lea din 1 octombrie 1717 rezultă că... „deoarece propunerile făcute de domnul Valahiei (Ioan Mavrocordat n.n.) de colaborare adresate majestăţii voastre nu sînt sigure, generalul Steinville a fost însărcinat cu continuarea acestui dialog pînă se va putea constata din desfăşurarea ulterioară a evenimentelor seriozitatea acestor propuneri" ...Hurmuzaki, vol. VI, p. 204; de asemenea, dintr-o corespondeţă a lui Virmont către Carol al VI lea din 20 iunie 1718 rezultă că: ...„el, Ioan Mavrocordat, a mulţumit cu supunere şi a promis că dacă se încheie pacea sau continuă războiul, el vrea să-l slujească pe împăratul Austriei trimiţînd informaţii în taină şi orice s-ar întîmpla să-i rămînă credincios" ... Hurmuzaki, vol. VI, p. 228.

[33] Numele boierilor refugiaţi în Transilvania apar în adresa trimisă lui Eugeniu de Savoia, v. *Hurmuzaki*, vol. VI, p. 192—193 la data de 14 septembrie 1717 şi p. 198—199 la data de 23 septembrie acelaşi an; printre aceştia se numărau vornicul Şerban Bujoreanu, logofătul Grigore Băileanu, vistiernicul Ilie Ştirbei, boierii Drăghici Bălăceanu, C. Brăiloiu, Antonaky Florescu etc., care au plecat în Transilvania pentru a cere generalului Steinville să-i scape de turci şi să numească 4 boieri guvernatori ai ţării; v. I. Filitti, *Le rôle diplomatique des Phanariotes de 1700 à 1821*, Paris, 1901, p. 45, nota 1.

www.dacoromanica.ro

bilitatea ca boierii conform obiceiului stabilit în vreme lui Constantin Brîncoveanu şi Ştefan Cantacuzino să-şi păstreze pămînturi în teritorii habsburgice (în acest caz în Oltenia) i-au făcut pe austrieci să renunţe în principiu la încercarea de a obţine amîndouă ţările române mulţumindu-se cu ceea ce reuşiseră să smulgă Turciei. Aceşti boieri sperau în domnia tînărului Gh. Cantacuzino, iar graniţele ţării urmau să ajungă pînă la Milcov. Dar din toată acţiunea diplomatico-militară a rezultat faptul că după 1718, Gh. Cantacuzino a fost numit căpetenia singurei „Valachii" obţinute de austrieci peste Olt, avînd titlul de mare ban; dar neorînduiala şi neînţelegerile dintre membrii partidei boiereşti austrofile i-au determinat pe austrieci ca în 1723 să desfiinţeze această organizare administrativă [34].

În Moldova încercarea de ocupare austriacă a luat forma şi proporţiile unui conflict armat căci şi aici era o partidă boierească austrofilă destul de puternică; printre membrii ei numărîndu-se Vasile Ceaurul, căpitanul Conţescu, Nicolae Soldan, sărdarul Miron Cuza, Velişco şi alţii. Partida era grupată în jurul lui Vasile Ceaurul, nepotul fostului domn Gh. Ştefan avînd titlul de „grof" împărătesc. Aceşti boieri luptaseră alături de Ioan Sobieţki şi apoi în 1711 alături de ruşi pentru a scăpa de sub ascultarea otomană. N. Iorga a comparat această ridicare a boierilor din Moldova cu cea a lui Radu Popescu din Ţara Românească în fruntea facţiunii Cantacuzine şi în anumite privinţe cu lupta antiotomană şi antigrecească din 1821 [35]. Mişcarea din Moldova din timpul războiului austro-turc a început prin atacuri asupra negustorilor otomani aflaţi în ţară ca şi a unor reprezentanţi ai partidei politice turceşti constantinopolitane cum era Iordache Ruset.

Opoziţia foarte dîrză a aprigului domn Mihai Racoviţă care a adus în ajutor pe tătari nu a permis austriecilor obţinerea unui succes efectiv. Partida boierească austrofilă a încercat la fel ca şi în Ţara Românească să-l prindă pe domn şi să-l predea austriecilor pentru a scăpa de turci cu ajutorul acestora [36]. Generalul Steinville a trimis un mic corp de armată care a ocupat cetatea Neamţului şi mînăstirile întărite Caşin, Mira, Sucevita pînă la Cîmpulung. Ţara Moldovei pînă la Siret a fost cuprinsă de austrieci, toţi boierii declarîndu-se de partea lor [37]. Din Cetatea Neamţului care devenise un punct întărit, cete amestecate de nemţi şi moldoveni au început să facă expediţii de pradă pînă la Fălciu şi Bîrlad încît domnul nu mai era stăpîn decît pe regiunea Iaşilor. Împotriva sa, austriecii au

[34] Într-o serie de petiţii adresate direct lui Carol al VI-lea boierii munteni au cerut domn pămîntean, tributul „să fie determinat ca cel din vechime"... neamestecul turcilor, iertarea boierilor care se făcuseră vinovaţi faţă de Nicolae Mavrocordat", etc.; v. *Hurmuzaki*, vol. VI. p. 230—231,233, 242—243.

[35] N. Iorga, *Geschichte des osmanischeh Reiches* vol. IV, p. 345; în legătură cu acţiunea boierilor din Moldova cronicarul lui Mihai Racoviţă, I. Chiparissa relata : ..." dintre moldoveni, cîţi aveau năravu rău, fugeau la ei (austriecii, n.n.) de asemenea şi unii dintre boieri... şi alţii asemenea oameni răi şi netrebnici, considerînd sfărîmarea patriei lor, sperînd a scăpa de datoririle lor, arătau vrăjmaşilor modul de a invada ţara"... v. D. Russo, *Cronica Moldovei de Nicolae Chiparissa (1716—1717)* în „Revista Istorică Română", III (1933), p. 133—151.

[36] N. Iorga, *Lupta lui Mihai Racoviţă cu boierii rebeli* în „Revista istorică", an VII (1921) p. 62—67.

[37] *Uricarlul cuprinzător de hrisoave, tratate şi alte acte atingătoare de Moldo-Valahia*, red. Th. Codrescu, Iaşi, vol. IV, 1860, p. 310—315; evenimente le din iarna-primăvara anului 1717 au fost prezentate cu lux de amănunte de trei cronicari ai timpului : Ion Neculce, Pseudo-Amiras şi Muste.

www.dacoromanica.ro

trimis din cetatea Neamţului un corp de armată condus de francezul François Ernaut; dar în acelaşi timp au pătruns în ţară tătarii chemaţi de domnul Racoviţă refugiat în mînăstirea Cetăţuia. Aceste ajutoare au reuşit nu numai să-l scape pe domn, dar să-i măcelărească pe soldaţii austrieci, fiind decapitaţi şi cîţiva boieri moldoveni [38]. Totuşi imediat după evenimente, domnul a fost nevoit să acorde o amnistie, numărul celor implicaţi în acţiune fiind mult prea mare. De altfel cronicarul Nicolae Chiparissa, adept al domnului, deşi îl numeşte principal vinovat pe Nicolae Soldan recunoaşte totuşi... „că n-au fost numai el greşit ci cu alţi mulţi" [39]...

Partea gravă a fost însă că neavînd bani sau nevoind să-i plătească, Mihai Racoviţă le-a dat libertate tătarilor să prade în judeţele dintre Siret şi Carpaţi probabil şi ca măsură de represiune pentru această regiune ostilă lui. Prădăciunile au fost aşa de mari încît încă în anul 1729 într-o plîngere adresată de boierii moldoveni sultanului, rezultă că... „deşi noi sîntem raiaua împărăţiei şi plătim haraci totu şi tătarii nogai au venit atunci cînd intraseră cătanele în ţară noastră şi ne-au robit copiii şi nevestele şi pre mulţi i-au vîndut în alte părţi ale lumii..." [40].

Ca urmare a înfrîngerii austriecilor în 1718, turcii i-au conferit domnului titlul de erou poruncindu-i în acelaşi timp să execute cu ajutorul trupelor tătare şi turceşti de la Hotin şi în înţelegere cu Francisc Rakoczi al II-lea o diversiune antihabsburgică în Transilvania. Dar în timpul tratativelor de la Passarowitz diplomaţii austrieci au reuşit să obţină înlocuirea energicului domn al Moldovei [41]; deşi acesta adusese mari servicii Porţii, din necesităţi diplomatice a fost înlocuit cu Grigore Ghica, care pentru avantaje materiale importante a devenit pînă la urmă adeptul imperialilor. Cum fratele său Alexandru a moştenit şi condus un timp funcţia de capuchehaie, curtea din Viena avea două ajutoare foarte influente pentru impunerea politicii sale orientale. Ceea ce l-a determinat şi pe domnul Ţării Româneşti, Nicolae Mavrocordat să nu se opună prea mult presiunilor austriece [42]. Şi cel puţin pînă la noul conflict austro-turc din anii 1735—1737 prezenţa Austriei se face destul de simţită în Principate fără ca acestea să fie sub directa ei ascultare.

Urmărind evenimentele petrecute în anii 1717—1718, se poate constata că ele au avut un rol preponderent mai ales din iniţiativa partidelor boiereşti; dacă în secolul al XVI-lea lupta antiotomană era direct condusă de domnitori, în jurul cărora se adunau boierii, curtenii şi oastea de ţară, odată cu agravarea stăpînirii otomane şi schimbările sociale-economice şi politice din ţările române, cei care încep să devină interesaţi în lupta

---

[38] În legătură cu diversele incursiuni ale tătarilor în Moldova şi Transilvania în aceşti ani, v. V. Şotropa, *Tătarii în valea Rodnei* în „Anuarul Institutului de Istorie din Cluj", 3 (1924—1925), p. 7.

[39] D. Russo, *op. cit.*, p. 133.

[40] Distrugerile făcute tătari au fost foarte mari şi s-au păstrat în amintirea localnicilor, căci ele sînt amintite într-o plîngere a boierilor moldoveni către sultan din 6 septembrie 1729, contra trupelor lui Mengli Ghirai, v. *Cronica Ghiculeştilor*... p. 301; chiar domnul Mihai Racoviţă aminteşte de aceste prădăciuni sultanului într-o scrisoare din iarna anului 1717, tot *Cronica Ghiculeştilor*... p. 21.

[41] În timpul negocierilor pentru tratatul economic austro-turc, Mihai Racoviţă s-a opus cu dîrzenie practicării comerţului austriac în Moldova aducînd ca argumente sărăcirea ţării; v. E de Hurmuzaki, *op. cit.*, p. 219.

[42] N. Iorga, *Geschichte des osmanischeh Reiches*, p. 391.

www.dacoromanica.ro

antiotomană sînt în primul rînd boierii. Desigur, în cazul lor, trebuie să se țină seama că pe lîngă dorința efectivă de a se elibera de sub suzeranitatea turcească (care însemna desigur și o eliberare economică), pentru mulți dintre ei un factor important l-a reprezentat păstrarea vechilor lor privilegii ca și obținerea altora noi [43]. Realitatea stăpînirii austriece a demonstrat boierilor însă asprimea unei conduceri greu accesibile sistemului practicat pînă atunci în principate. Numeroase documente păstrînd plîngerile boierilor (celor din Oltenia), atestă faptul că pentru boieri și implicit pentru întreaga populație, stăpînirea austriacă nu era comodă cu toate îmbunătățirile pe care ea le-a adus [44].

Încercările Austriei pentru dezvoltarea unui comerț oriental. Sub raport economic, evoluția mercantilistă punea noi probleme Curții de la Viena. Faptul că Dunărea reprezenta granița naturală a țărilor române avînd o serie de rîuri interioare ce putea fi navigabile au mărit interesul teoreticienilor mercantiliști austrieci pentru această regiune.

Încă de la începutul războiului, la 8 noiembrie 1716 generalul Steinville adresase Țării Românești un memoriu din care reieșea că una din cauzele conflictului abia izbucnit era și opoziția domnului Nicolae Mavrocordat pentru liberul schimb de mărfuri dintre Țara Românească și Transilvania, implicit pentru imperiali, conform tratatului de la Karlowitz, domnul țării susținînd colaborarea economică cu negustorii sași. În schimb imperialii, care nu reușiseră să ajungă la o colaborare de fapt cu corporațiile săsești preferau să-și desfășoare comerțul oriental prin cele două companii comerciale, ale grecilor și bulgarilor catolici, mult susținuți de Curtea din Viena, sau direct cu negustorii români [45].

Pacea de la Passarowitz a însemnat un moment culminant în istoria politică și militară a Austriei, dar mai puțin din punct de vedere economic. Încă după semnarea păcii de la Karlowitz mai exact în anul 1703 a început o campanie austriacă pentru mai buna cunoaștere a acestor regiuni neexplorate. În acest an a pornit spre Constantinopol, cu instrucțiuni precise de cercetare și mărfuri diferite misiunea negustorului olandez Sierdt, care făcea această călătorie în numele curții din Viena. Rezultatele au fost transmise încă la sfîrșitul aceluiași an la Viena într-un document care includea toate realizările cercetării : 1. exista deplina posibilitate a transportului pe apă și pe uscat a produselor spre Turcia și cu un preț scăzut puteau fi aduse altele spre Austria ; s-a contatat de asemenea care produse din teritoriile ereditare erau necesare în Turcia fiind stabilite și cele care puteau fi duse din Turcia spre Austria spre a fi finisate.

---

[43] Chiar imediat după revenirea țărilor române la turci, Matei Cantacuzino scria lui Virmont să stăruie pe lîngă curtea din Viena pentru numirea sa ca domn al Țării Românești, v. *Hurmuzaki*, vol. VI, p. 266—267 ; precedînd cu puțin timp, semnarea tratatului de la Passarowitz, boierii munteni trimit o adresă lui Eugeniu de Savoia încredințîndu-l de supunerea lor ; *Hurmuzaki*, vol. VI, p. 236.

[44] Documentele (o serie de adrese și plîngeri din anul 1731 adresate de boierii olteni comitelui Wallis), arată că de fapt stăpînirea austriacă dorită de boieri nu era pe placul lor, ei plîngîndu-se de unele abuzuri făcute în administrația financiară, cerînd scutiri de sarcini și mai ales recunoașterea privilegiilor mult restrînse de austrieci ; v. *Hurmuzaki*, vol. VI p. 425—427, 428—429, 504—507, 509—513, etc.

[45] N. Iorga, *Istoria comerțului românesc, Epoca mai nouă*, București, 1925, p. 16 și urm ; N. Iorga, *Istoricul comerțului cu Orientul*, București, 1939, p. 13, G. Netta, *Încercări de navigație pe Olt*, București, 1918, p. 23.

www.dacoromanica.ro

2. posibilitatea atragerii Ungariei şi Transilvaniei ca şi a altor ţări (respectiv ţările române) în comerţul austriac ; posibilitatca asigurării liberei circulaţii a negustorilor levantini spre teritoriile, ereditare stabilirea condiţiilor asemănătoare şi pentru negustorii austrieci în Levant [46], etc. Acest document scoate însă în evidenţă slaba informare a austriecilor chiar la patru ani după încheierea păcii de la Karlowitz pentru că multe din punctele incluse nu erau nici pe departe reale ; documentul arată însă speranţa imperialilor că prin acest comerţ levantin vor putea refface viaţa economică a Ungariei şi Transilvaniei ca şi a ţărilor limitrofe ; de asemenea ar fi făcut posibilă readucerea acelei părţi din populaţie care din cauza pustiirilor şi a foametei sau a prestaţiilor şi impozitelor excesive fugiseră de aici. Dunărea urma să devină axa pentru repopularea şi dezvoltarea acestor regiuni [47].

Pacea din 1718 aduse habsburgilor nu numai Oltenia, Banatul o fişie din Slavonia, etc. cît mai ales şi ambele maluri ale Dunării de la vărsarea Tisei pînă la gurile Timocului şi malul stîng de la Timoc pînă la revărsarea Oltului. După ocuparea Olteniei, căpitanul Schwanz a fost însărcinat cu ridicarea unei hărţi amănunţite a ambelor maluri ale Dunării pînă la vărsarea Oltului. Dar fiind o hartă mică nu era foarte precisă, singurul element interesant fiind punctarea corectă ca şi însemnarea aşezărilor de pe ambele maluri. Tot în perioada ocupării Olteniei de către austrieci a fost ridicată o altă hartă cu titlul : *Plan des Donau Stroms zwischen Orsova und Nicopel*"... lucrată în anii 1720—1740 harta are 5 planşe foarte îngrijit lucrate dar totuşi complet greşite ca aşezare ! Pe tipicul acestora două mai există o a treia hartă, dar nesemnată şi nedatată [48]. Tratatul de *comerţ şi navigaţie* semnat după pacea din 1718, cu 20 puncte în favoarea Austriei [49], permiţînd transportarea pe Dunăre a mărfurilor pe vase cu pavilion habsburgic a adus pe prim plan şi posibilitatea navigabilităţii Oltului şi a Jiului, în 1719 fiind înfiinţată societatea de navigaţie comercială pe Olt [50].

Teoretic, pacea de la Passarowitz a deschis Austriei perspectiva necesară, cel puţin pentru noile teritorii, cu avantaje care garantau persoana şi marfa negustorului austriac venit în Levant. Libertatea comercială a austriecilor pe Dunăre a permis totodată şi reglementarea statutului negustorilor persani ceea ce a dus ca timp de aproape 150 ani pînă la deschiderea canalului de Suez să se poată vorbi de axa comercială Dunăre (austrieci) — Marea Neagră (otomani) — Persia.

Deşi activitatea comercială mai ales a companiilor orientale austriece nu era cea mai eficientă totuşi, curtea in Viena a persistat în această

---

[46] Pentru problemele comerciale ale Austriei în legătură cu ţările române în veacul al XVIII-lea v. mai ales I. Moga, *Les antécédents du traité de commerce de Passarowitz*, în *Scrieri istorice 1926—1946*, Cluj, 1973, p. 130—134.

[47] A. Hoffmann, *Die Donau als Schicksalsstrom des Osmannerreiches*, în „Südosteuropa Jahrbuch" 5. Bd. München, 1961, p. 38.

[48] N. Docan, *Explorațiuni austriece pe Dunăre la sfîrșitul veacului al XVIII-lea*, în „Analele Academiei Române", mem. secţiei istorice, vol. XXXVI, p. 542—545.

[49] În legătură cu antecedentele navigaţiei austriece pe Dunăre (înainte de pacea de Kuciuk Kainargi), vezi articolul foarte substanţial al lui H. Halm, *Österreich und Neurussland*, în „Jahrbücher für Geschichte Osteuropas", Jahrgang 6 (1941), p. 275—493.

[50] Pentru problemele navigaţiei pe pe Olt, Jiu, comerţul cu Oltenia, etc., v. articolul lui G. Netta, *Încercări de navigație*... p. 25—39.

www.dacoromanica.ro

direcţie din două motive : pe de o parte înflorirea ei industrială îi permitea să lupte pentru obţinerea unui debuşeu pe piaţa levantină iar pe de alta, că tocmai pe această piaţă puternicii lor concurenţi negustorii englezi, olandezi etc. erau în declin.

Se poate constata o legătură strînsă între politica externă generală a monarhiei austriece şi politica ei de expansiune economică. Pierderea Olteniei nu a oprit niciodată Austria ca în orice moment să reclame această provincie înapoi, la fel ca şi Ţara Românească şi Moldova, avînd conştiinţa avantajelor pe care stăpînirea lor sau cel puţin o influenţare puternică o avea pentru expansiunea economică la Dunărea de jos, Balcani, Marea Neagră; reobţinerea Olteniei a fost unul dintre motivele pentru care Austria a luptat mereu, reuşind să cîştige în compensaţie un alt teritoriu românesc, deziderat realizat în 1775 cînd, odată cu prima împărţire a Poloniei i-a revenit Bucovina.

Comerţul ca atare nu s-a dezvoltat însă prea mult pentru austrieci pe piaţa orientală; aceasta se poate pune şi pe seama numărului mic de negustori naţionali care să valorifice ceea ce cîştigase prin tratative; de asemenea mărfurile orientale fie şi de altă origine decît cea turcă erau mult mai cerute în apus decît cele austriece pe piaţa levantină. Clauza de reciprocitate era în realitate în avantajul turcilor care puteau mult mai uşor pătrunde în Austria decît austriecii pe piaţa turcească [51].

Războiul austro-ruso-turc (1735—1739). Pacea de la Prut încheiată în 1711 şi care restituise Azovul tătarilor, a îndepărtat Rusia de posibilitatea cuceririi Mării Negre. În anul 1735 însă, asigurată de alianţa Austriei şi de neutralitatea Angliei, armatele ruseşti conduse de generalul Munich au cucerit fără dificultăţi Azovul şi au eliberat în 1736 toată Crimeea; ...„În acest an începe un nou război între turci şi ruşi pe care-i ajutară crezînd ceasul prăzii ieftine, austriecii" [52]. Succesele ruseşti au determinat cabinetul din Viena, în înţelegerea cu Prusia să-şi ofere serviciile ca mediatoare în conflictul ruso-turc. După anumite discuţii tratativele de pace au început la Nemirov în Polonia, deşi domnul Grigore Ghica propusese ca loc de întîlnire Moldova care nu avea nici cu Rusia şi nici cu Austria graniţă comună.

Acest congres nu a fost de fapt decît o încercare ce masca şi intervenţia militară a austriecilor : ...„atunci s-au adeverit vorbele lui Grigore Vodă, care spusese de mult Porţii otomane despre viclenia şi scopurile împăratului Austriei care s-a arătat în loc de mijlocitor al păcii, duşman, chipurile ca să vicleneasc Poarta să primească pacea după vederile ruşilor... alte oşti împărăteşti au pornit împotriva Vidinului, altele în Ţara Românească şi altele aici în Moldova" [53].

---

[51] În legătură cu expansiunea economică a Austriei problemele comerciale româno-habsburgice în secolul XVIII, etc., v. G. Netta, *Expansiunea economică a Austriei şi explorările ei orientale*, Bucureşti, 1931, p. 14—63, de asemenea O. Frass, *Flussregulierung und Wasserbauten unter Maria Theresia (1772—1774)*, în „Archiv für österreichische Geschichte *Quellen*", 9. Bd.s. 523, p. 336, şi Hoffmann, *op. cit.*, p. 38—40.

[52] N. Iorga, *Documentele familiei Callimachi*, Bucureşti, 1902—1903, vol. I—II, p. L; tot N. Iorga, *Acte şi fragmente*, vol. I, p. 344 (document din 25 mai 1737) şi 347 (document din 5 octombrie 1737) în legătură cu intrarea trupelor austriece în ţările române.

[53] *Cronica Ghiculeştilor, Istoria Moldovei între anii 1695—1754*, ed. îngrijită de N. Camariano şi Ariadna Camariano-Cioran, Bucureşti, 1965, p. 359. În anul 7245 pe la *sf.* lunii iunie Grigorie vodă (Ghica în a doua domnie) a primit vestea cum că nemţii se pregătesc de bună seamă

www.dacoromanica.ro

Austria a profitat de fapt de începutul campaniei ruseşti spre Marea Neagră pentru a-şi continua ascensiunea spre gurile Dunării. Cucerirea Ţării Româneşti şi a Moldovei cu ocazia acestei campanii, continua de fapt atacul început aproape două decenii în urmă asupra acestor provincii; pătrunzînd aici, Curtea din Viena spera ca prin tratativele de pace să le obţină aşa cum în 1718 reuşise să anexeze Oltenia [54].

Războiul din anii 1735—1739 a pus pentru prima oară diferitele pături sociale din Ţara Românească şi Moldova în contact mai îndelungat cu armatele austriece şi ruse şi le-a dat prilejul să-şi manifeste sentimentele şi faţă de aceştia şi faţă de turci. La începutul campaniei, prezenţa imperialilor a fost mult aşteptată şi dorită, iar venirea lor nu a creat panică, majoritatea populaţiei rămînînd pe loc. Domnul ţării, Constantin Mavrocordat, refugiat din timp pe malul drept al Dunării a revenit cu întăriri cu ajutorul cărora a înfrînt pe austrieci la Piteşti şi Perşinari, ceea ce a dat un nou impuls conferinţei de pace de la Nemirov [55]. Totuşi armatele austro-ruse au continuat şi în anii 1738—1739 (în primele luni) să obţină succese contra trupelor turceşti. Bazîndu-se pe alianţa Austriei şi pe mişcarea de independenţă a popoarelor din Balcani, Rusia a încercat să dea o nouă lovitură hotărîtoare Imperiului otoman. Trecînd Nistrul la Hotin trupele ruseşti au reuşit în august 1739 să obţină victoria de la Stăniceni împotriva trupelor turco-tătare; datorită acestei victorii garnizoana otomană de la Hotin s-a predat după o simplă somaţie, iar la Ştefăneşti armatele imperiale ruse au fost întîmpinate de o delegaţie a boierilor moldoveni care printr-o scrisoare adresată ţarinei cereau ca Moldova să fie declarată „independentă" sub ascultarea Rusiei [56]; ţara trebuia să întreţină o armată de 20 000 oameni şi să înfiinţeze un corp de salahori pentru a lucra la fortificaţii şi să plătească o contribuţie de război.

Dar popoarele din Balcani nu au început mişcarea de eliberare sperată de Rusia, iar trupele austriece lipsite de comanda unui general ca Eugeniu de Savoia au fost înfrînte pe toate fronturile. În aceste condiţii şi Rusia a acceptat semnarea păcii cu Turcia la Belgrad în septembrie 1739. Pentru Austria această pace a însemnat de fapt o regresiune politică şi teritorială, ea pierzînd toate teritoriile de la sud de Dunăre, Sava şi retrocedînd Oltenia Ţării Româneşti. La rîndul ei Rusia a restituit Azovul şi a părăsit Moldova. Este drept că în prima fază a tratativelor de

să intre în Moldova. Această ştire precum şi scrisoarea generalului Walls, comandantul Transilvaniei care îi scria sau să se închine împăratului austriac sau să plece din Moldova, Grigorie-vodă le-a făcut îndată cunoscute Porţii, trimiţînd în acest timp pe doamna sa cu copiii la Constantinopol. Iar el ...a ieşit şi şi-a aşezat tabăra în corturi pe cîmpul de la Frumoasa.... Nemţii trec prin Cîmpulung, Suceava, Oituz; turcii sînt anunţaţi de acest lucru; generalul Varadyi a intrat cu 5000 de oameni din porunca lui Wallis care nădăjduia ca în felul acesta va sili pe Grigore vodă să-i trimită vreo sumă de bani. La fel a făcut şi faţă de Constantin vodă, căci el a trimis şi în Ţara Românească nemţi şi calane; iar Constantin vodă aflînd acest lucru şi fiind tînăr şi nepriceput pe lîngă aceasta *neavînd încredere în boieri* şi temîndu-se să nu păţească şi el ceea ce păţise tatăl său, care fiind trădat de boieri fusese prins, el a plecat din Bucureşti şi chiar a trecut Dunărea la Turtucaia" ....

[54] ... „Casa de Austria a trimis deja trupe în Moldova şi Ţara Românească, pentru a pune mîna pe teritoriile pe care Poarta le-ar fi cedat din proprie iniţiativă curţii de la Viena" ...transmitea Georgel către Vergennes despre zvonurile (devenite realitate) a intrării austriecilor în ţările române; v. *Hurmuzaki*, vol. XVI, p. 567.

[55] J. A. Vaillant, *La Roumanie ou histoire, langue, littérature, orographie, statistiques*... Paris, vol. 2, 1844, p. 185.

[56] *Istoria României*, vol. III, p. 172 473.

www.dacoromanica.ro

la Belgrad ea a încercat să păstreze întîietatea în Principate cerînd ca acestea să fie declarate independente sub suzeranitatea ei, propuneri însă categoric refuzate de Poartă. Rezultatele tratativelor de la Belgrad au fost puternic influenţate şi de opoziţia dîrză a curţii din Viena faţă de soluţia oferită de Rusia în problemele ţărilor române [57].

Ceea ce nu trebuie uitat în acest conglomerat de relaţii politice şi diplomatice este şi faptul că prin intermediul lui Munich care trimise o delegaţie condusă de Repnin la Constantinopol, se ajunsese la un fel de înţelegere secretă pentru deschiderea Moldovei către ruşi şi a Ţării Româneşti către austrieci : în această acţiune a fost atras şi Constantin Ghica, vărul domnului moldovean, trimis şi el pentru negocieri la Istanbul. Dar cum această luptă de culise a fost imediat cunoscută de sultan, Constantin Ghica a fost decapitat [58].

Rezultatul păcii din 1739 a creat o oarecare nemulţumire în rîndul unei părţi a marii boierimi oltene şi muntene refugiată mai ales în Transilvania şi care ar fi dorit ca Oltenia să rămînă definitiv Austriei, căci cu toate dificultăţile de adaptare la sistemul administrativ şi juridico-social al habsburgilor, ei considerau această soluţie mai bună. Este de necontestat faptul că rezultatul acestui război de 4 ani şi-a pus amprenta pe relaţiile româno-habsburgice. Mai ales după 1740 cînd Austria şi-a concentrat toate forţele pentru rezolvarea conflictului cu Prusia care, pătrunsese în Silezia, una dintre cele mai bogate provincii ale imperiului austriac. Pierderea acestei provincii a determinat Curtea de la Viena să-şi concentreze din nou atenţia asupra posibilităţilor economice cu ţările române. O serie de documente din păcate încă foarte puţine la număr vorbesc tocmai de posibilităţile de export şi de produsele româneşti ce ajungeau pînă în diversele provincii ale Austriei. Este încă odată necesar să subliniem că deşi războiul din 1735 — 1739 s-a desfăşurat în mare parte pe teritoriul românesc, Principatele dispuneau de o bună situaţie economică ce le dădea posibilitatea exportului de produse şi în afara limitelor Imperiului otoman. Această situaţie este oglindită chiar în însemnările unui funţionar turcesc în 1742 care fusese în Ţara Românească : ...„Valahia este o ţară foarte roditoare şi bine cultivată, toate oraşele şi localităţile ca şi mînăstirile mai însemnate sînt întărite cu ziduri ca nişte cetăţi, pieţe curate, înfiinţate în chip orăşenesc le înfrumuseţează... Mari bogăţii ; export intens de vite şi oi în Prusia, Polonia, Ungaria, la Danzig, Boemia, Silezia, Austria ba chiar şi pînă la Roma"... [59].

[57] În legătură cu intrarea trupelor austriece în Ţările române vezi : I. Angelescu, *Din corespondenţa bavareză şi saxonă (1691—1737)*, Tîrgovişte, 1904, p. 47 ; de asemenea N. Iorga, *Acte şi fragmente*.... vol. I, p. 346 : ...„Curtea a primit ştirea îmbucurătoare că trupele imperiale austriece au început în sfîrşit capampania şi un detaşament a ocupat oraşul neîntărit, Bucureşti" ; în ceea ce priveşte cererile Rusiei pentru ocuparea teritoriilor cucerite, rezultă din o serie de rapoarte olandeze că :„ ...Ruşii cer Crimeea, Azovul, Oceakovul, Benderul şi o parte a Moldovei cu despăgubiri de război ; imperialii cer restul Moldovei, Valahia, Bosnia şi alte provincii"... vezi, N. Iorga, *Acte şi fragmente*... vol. I, p. 47, *Hurmuzaki*, vol. IX/1, p. 665.

[58] J. A. Vaillant, *op. cit.*, p. 188 ; V. Mihordea, *Contribuţii la istoria păcii de la Belgrad*, Craiova, 1935, p. 3—51.

[59] M. Karadja, *Principatele Române văzute de un funcţionar turc din veacul al XVIII-lea*, în „Arhivele Olteniei", XIII (1933), nr. 67—68, p. 265 : ...„Oraşul Giurgiu este principala ieşire a Ţării Româneşti ; pe aici sînt încărcate toate mărfurile care sînt transportate în Marea Neagră prin Dunăre, sau urcă fluviul spre Germania... Vitele sînt un articol foarte important din comerţul Moldovei ; trec un număr considerabil în Polonia, în Prusia, Austria, spre Veneţia şi în Turcia" ...vezi şi Ch. de Peyssonel, *Traité de commerce de la Mer Noire*, Paris, LXXXVII, vol. II. p. 178, 198.

www.dacoromanica.ro

În altă ordine de idei, pentru anii următori războiului din 1735—1739, dintre acţiunile de ordin politic şi militar, legate de raporturile româno-habsburgice este de amintit cererea adresată de Radu Cantacuzino în 1740, împăratul austriac, prin care solicita numirea lui în funcţia de comandant al regimentului de husari ilirieni format din români din cele două principate, dalmaţieni şi cîţiva unguri [60]. Primind conducerea regimentului, Radu Cantacuzino a fost folosit de Curtea din Viena pentru a organiza o revoltă antiotomană în Balcani. Dar neprimind avatajele materiale şi sociale pe care le sperase, el a renunţat a-l mai servi pe împărat şi odată cu deschiderea războiului de moştenire care a scindat Austria, a trecut în tabăra lui Carol al VII-lea, concurentul Mariei Theresa. Trebuie remarcat faptul, că în această acţiune Radu Cantacuzino a reuşit să ridice la luptă trupe de valahi, moldoveni, greci, dalmaţi, albanezi etc. care au pus în mare dificultate trupele Mariei Theresa [61].

Austria şi-a păstrat în permanenţă atenţia trează faţă de ţările române chiar dacă în aceste decenii, ocupată fiind cu alte acţiuni pe plan diplomatic şi politic mai ales în apusul Europei nu a putut acţiona intens în Orient [62]. Astfel din unele documente rezultă legăturile Curţii din Viena cu unii boieri din ţările române, dovadă firmanul Porţii dat la cererea internunţiului imperial Schwacheim către voievodul Scarlat Ghica poruncind să se permită fiicelor boierului muntean Bălăceanu să revină în ţară şi să primească moşiile confiscate [63]. Din puţinele documente existente pentru aceşti ani premergători noului conflict ruso-turc (1769—1774) rezultă că imperialii austrieci au încercat să menţină raporturile economice chiar cu domnii ţărilor române, situaţie consemnată de Schwacheim într-un raport către Kaunitz (2 septembrie 1761) [64].

Pacea de la Belgrad (1739) a fost urmată de una „perpetuă" (1747) care a lăsat totuşi Porţii un răgaz de aproape 30 de ani ce i-au permis să-şi refacă într-o oarecare măsură forţele militare şi mai ales să recapete încrederea în capacitatea ei politică. Iar statele europene au fost implicate într-un angrenaj de conflicte care a menţinut şi *chestiunea orientală* pe prim plan.

Înainte de a încheia aceste rînduri trebuie să adăugăm faptul că atitudinea boierilor din Moldova şi Ţara Românească în raport cu cele două puteri creştine Austria şi Rusia aliate împotriva Porţii, dar în realitate duşmane pentru obţinerea avantajelor în ţările române, a fost în general oportunistă, pentru că ei au aşteptat în primul rînd desfăşurarea evenimentelor înainte de a-şi orienta şi preciza politica pe care aveau s-o urmeze.

---

[60] Radu Cantacuzino a fost numit „Obrist zu Pferd" — colonel călare, primind „regimentul de husari ilirieni", destinat a lupta în Italia; vezi, N. Iorga *Documente privitoare la familia Cantacuzino*, Bucureşti, 1902, p. 304.

[61] Pentru aceste probleme vezi articolul lui V. Mihordea, *Les frères Cantacuzènes et le projet de révolte des chrétiens en Balkans*. Bucureşti, 1943. p. 129—144.

[62] *Hurmuzaki*, vol. VII, p. 18, ...„Am intrat în legătură cu noul domn al Ţării Româneşti, Const. Mavrocordat şi cu agenţii lui din Moldova şi am discutat asupra comerţului şi a posibilităţilor de desfăşurare ale acestuia, amîndoi domnii ţărilor române, fiind foarte interesaţi în rezolvarea acestei probleme"...

[63] Hurmuzaki, vol. VII, p. 24, documentul este din 20 iunie 1761.

[64] *Hurmuzaki*, vol. VII, p. 27, Schwacheim raporta lui Kaunitz la 1 martie 1757 că domnul Const. Racoviţă a fost mutat în Moldova, Const. Mavrocordat în Ţara Românească, iar Matei Ghica a fost exilat.

www.dacoromanica.ro

Astfel, în Ţara Românească odată cu intrarea austriecilor, de altfel foarte bine primiţi de populaţia capitalei, Constantin Mavrocordat s-a retras la sudul Dunării, iar o parte a boerimii mari a fugit în Transilvania. Boierimea mică şi mijlocie a rămas în ţară şi s-a menţinut pe o poziţie de rezervă, decisă să aştepte „pînă la primăvară"; totuşi chiar austriecii au remarcat o uşoară preferinţă spre ruşi explicabilă cel puţin pentru boierii din Ţara Românească care cunoscuseră regimul austriac impus în Oltenia. Această tendinţă nu a infirmat cu nimic direcţia amintită, a boierilor fugiţi în Transilvania, şi care, dorind păstrarea regimului austriac în Oltenia, sperau şi în extinderea lui asupra Ţării Româneşti.

Pentru Moldova partida prorusă a fost mult mai puternică, ea avînd şi tradiţia unor acţiuni concrete începute încă cu domnia lui Dimitrie Cantemir. Pentru perioada de care ne ocupăm, cea mai cunoscută acţiune de colaborare oferită de boierimea moldoveană ruşilor, este cea a serdarului Anastase Lupu; în 1742 Poarta a trimis un reprezentant al ei pentru arestarea acestuia, sub invinuirea că în 1739 înainte de încheierea păcii de la Belgrad, în vremea domnului Matei Grigore Ghica, a avut legături cu ruşii [65]. Totuşi sînt cunoscuţi şi o serie de boieri ca Ştefan Roset, stolnicul Răducanu Racoviţă sau slugerul Ştefan Catargiu care au trecut de partea austriecilor. În general, boierii au evitat să se compromită faţă de turci, ceea ce nu i-a împiedicat totuşi ca în urma morţii lui Grigore Ghica „să îndrăznească" a numi ei direct pe fiul acestuia, Scarlat Ghica ca domn al Moldovei: „îndurerați de propria mizerie şi stare jalnică a poporului" [66], acţiune care deşi nu este direct legată de evenimentele acestei perioade scoate la lumină totuşi participarea boierimii într-o oarecare măsură la o politică mai puţin rigidă în raport cu puterea suzerană.

Războiul ruso-turc (1769—1774). În timpul viguroasei sale domnii, Petru I a reuşit să cucerească supremaţia în Marea Baltică dar nu a putut să împingă graniţele Rusiei pînă la Marea Neagră. La urcarea pe tron în 1762, Ecaterina a II-a găsise *chestiunea orientală* în punctul în care o lăsase Petru I. Printr-o intuiţie deosebită, ea şi-a dat seama că singura posibilitate pentru a obţine sprijinul clerului, nobilimii şi a marii negustorimi atît de necesari consolidării tronului ei, era să ofere Rusiei succese strălucite militare, deci o campanie împotriva Turciei. Şi primul pas în această direcţie a fost înlocuirea alianţei tradiţionale cu Austria, prin cea a Prusiei, putere în plină ascensiune. Tratatul semnat în 1764 a exercitat o puternică influenţă asupra întregii politici europene, determinînd amestecul Rusiei în problemele interne ale Poloniei ceea ce a provocat reacţia imediată a Porţii. Polonia se afla de multă vreme în relaţii, „de prietenie" cu Poarta şi nu încercase aproape niciodată acţiuni antiotomane ceea ce îi permisese o relativă linişte din partea Porţii.

La instigarea ambasadorilor Austriei şi Franţei însă, diplomaţia otomană a declarat război Rusiei la data de 6 octombrie 1768; declaraţia s-a dovedit prematură, fiind făcută cu cel puţin şase luni mai devreme decît ar fi putut Poarta să-şi rezolve problemele militare. Războiul care a

[65] Pentru această problemă este de amintit articolul foarte amănunţit al lui D.P. Bogdan, *Legăturile serdarului Lupu Anastasie cu ruşii (1721—1751)*, în S.M.I.M., vol. II, 1957, p. 347—58.

[66] Joh. Ch. v. Engel, *Geschichte der Moldau und Wallachey*, Halle, 1804, p. 20.

www.dacoromanica.ro

durat cinci ani nu ne interesează ca fapt în sine, ci numai în raport cu atitudinea Austriei faţă de ţările române, neomiţînd însă de amintit că în aceste conflicte succesele ruşilor s-au datorat în bună parte şi sprijinului foarte puternic al partidelor ruso-file din Moldova şi Ţara Românească ca şi cetelor de ţărani constituiţi în trupe de voluntari; aceştia, mai ales, se arătau foarte receptivi faţă de eventualii noi eliberatori de sub suzeranitatea otomană.

Insuccesele armatei otomane au relevat Europei noua forţă în ascensiune, Rusia, care spre nemulţumirea Austriei găsise în Prusia un partener ideal intereselor ei. Dar propunerile Rusiei care cuprindeau printre altele cedarea Azovului, independenţa tătarilor din Crimeea, ocuparea ţărilor române etc. au determinat Austria să încheie un tratat secret cu Poarta; cum intervenţia Austriei în favoarea Turciei ar fi determinat Prusia să intre în luptă alături de Rusia, ceea ce ar fi dat naştere unei conflagraţii generale [67], Prusia a propus formula compensaţiilor echivalente în afara Turciei. Şi victima acestei înţelegeri a fost Polonia. Negocierile legate de împărţirea Poloniei au slăbit însă în acelaşi timp acţiunile militare şi au grăbit reluarea tratativelor ruso-turce; prin cucerirea fulgerătoare a Crimeii încă din 1771, Rusia şi-a atins de fapt scopul legat de ieşirea ei la Marea Neagră. În consecinţă, guvernul rus devenise mai puţin intransigent renunţînd în primul rînd la menţinerea ocupaţiei asupra ţărilor române. Tratativele de pace au avut loc la Focşani şi Bucureşti, dar eşecul convorbirilor din capitala Ţării Româneşti au reaprins conflagraţia pe toate fronturile, începînd în primul rînd prin pătrunderea trupelor austriece în Principate [68]. Maria Theresa a explicat această măsură prin necesitatea împiedicării staţionării îndelungate a ruşilor în ţările române [69].

Aşa după cum pacea de la Passarowitz a fost pentru Austria cea mai favorabilă încheiată în raport cu Poarta, acelaşi lucru se poate spune acum pentru Rusia în raport cu Imperiul otoman. Rusia a obţinut cea mai mare parte dintre teritoriile pe care şi le-a dorit, în primul rînd prin

---

[67] Raportul lui G. A. Giustiniani către dogele Veneţiei, trimis la 16 iunie 1770 cuprinde precizarea negocierilor oferite de Austria Porţii şi îngrijorarea primei faţă de ocuparea ţărilor române de către Rusia; v. Hurmuzaki, vol. IX/2, p. 79, de asemenea *Istoria Românilor*, vol. III, p. 479.

[68] Diverse rapoarte din lunile noiembrie-decembrie 1774 vorbesc despre ocuparea austriacă a ţărilor române: ...„Domnul de Saint-Priest îmi vorbeşte în ultimile scrisori despre intrarea trupelor austriece în Moldova şi se aşteaptă acelaşi lucru şi în Ţara Românească" ... (*Hurmuzaki*, vol. XVI, p. 569); ...„În ceea ce priveşte Ţara Românească, s-a convenit că prin intervenţia ambasadorului austriac să se obţină unele districte aparţinînd Transilvaniei şi Ungariei, printr-o convenţie formală cu turcii şi de aceea au fost trimise trupe în Valahia (Hurmuzaki, vol. XVI, p. 568) „...în ceea ce priveşte Moldova, noi avem de revendicat teritorii uzurpate de turci, pentru a delimita odată pentru totdeauna adevăratele graniţe spre Transilvania şi Pocuţia „... (*Hurmuzaki*, vol. XVI, p. 570). Rapoartele au fost trimise de Georgel lui Vergennes.

[69] Maria Theresa îşi exprima neliniştea faţă de evoluţia războiului şi necesitatea încheierii păcii: ...„S-ar putea să mă înşel şi că aceste evenimente ne sînt mult mai favorabile decît mi se par mie, dar chiar dacă ne-ar procura Valahia şi Belgradul însuşi, tot le-aş privi ca prea scump plătite de monarhie" ... scria împărăteasa fiului ei Iosif al II-lea la 26 ianuarie 1772; v. Fr. Walter, *Maria Theresia. Briefe und Aktenstücke in Auswahl*, 1968, Darmstadt, p. 306; desigur că astfel formulată, grija Mariei Theresa a apărut contemporanilor ipocrită, căci deşi putea reprezenta părerea personală a împărătesei, totuşi aceasta a acceptat în final Bucovina, în compensaţie pentru pierderea ţărilor române şi dezmembrarea Poloniei.

www.dacoromanica.ro

ocuparea întregii Crimei şi ieşirea liberă la Marea Neagră. Ocupînd Principatele, Austria a profitat de succesul Rusiei şi de slăbiciunea Imperiului otoman cerînd o compensaţie teritorială în virtutea principiului echilibrului european. Dar cum Turcia nu a cedat în nici un chip Oltenia, Austria prin prima împărţire a Poloniei a cerut şi o parte din Moldova pe care de fapt a ocupat-o înainte de a avea asentimentul Porţii. Această porţiune poartă numele de Bucovina după pădurile de fag care o acoperă în mare parte, şi ea s-a aflat în stăpînirea habsburgică pînă în 1918 [70].

În discutarea problemei relaţiilor dintre Imperiul habsburgic şi ţările române în secolul al XVIII-lea trebuie să se ţină seama că ele au constituit o continuare a unor raporturi începute cu multă vreme în urmă, dar baza documentară pentru cercetarea acestor raporturi este mult mai îngustă decît pentru raporturile similare din secolul al XVI-lea. Unul dintre motivele acestei inversări s-a aflat în situaţia ţărilor române, care şi-au pierdut mult din autonomie de care se bucuraseră cu două secole în urmă : Imperiul otoman, deşi slăbit din toate punctele de vedere a încercat în acest secol să-şi păstreze ascendentul la nord de Dunăre printr-o măsură administrativă dovedită mult timp tot atît de eficace ca şi o campanie militară şi anume trimiterea domnilor fanarioţi.

Raporturile româno-habsburgice au cunoscut în veacul al XVIII-lea mai multe perioade, determinate şi de războaiele purtate acum. Astfel anii 1716—1738 au fost cei mai buni pentru habsburgi atît prin întinderea teritorială obţinută cît şi pentru unele avantaje economice şi o oarecare influenţare în politica principatelor. Pierderile teritoriale din războiul 1735—1739 ca şi cedarea Sileziei au însemnat un regres de aproape 30 de ani pentru austrieci. După 1768 şi pînă la sfîrşitul secolului, Austria s-a zbătut pentru refacerea terenului pierdut, pentru a opri înaintarea Rusiei în Peninsula Balcanică şi mai ales de a îndepărta pericolul anexării principatelor. Aceste decenii au cunoscut o aproximativă creştere a raporturilor economice concretizate din partea Austriei cu încercări de dezvoltare comercială pe Dunăre pînă la Marea Neagră. Tratatul comercial semnat la scurt timp după cel de la Passarowitz a fost un mare succes mai ales pentru diplomaţia austriacă şi mai puţin pentru viaţa ei economică. Deşi obligată să se retragă din Oltenia şi celelalte regiuni după 1739, Austria a căutat să păstreze în continuare unele raporturi strict economice, ceea ce se poate desprinde şi din puţinele documente referitoare la această problemă. După anul 1768, preocuparea politică începe să apară din nou ca notă dominantă în politica habsburgică în raport direct cu ţările române.

Relaţiile româno-habsburgice în secolul al XVIII-lea trebuie privite şi prin prisma ţărilor române. Dacă în secolul al XVI-lea încercările de luptă antiotomană erau conduse de domni, acum iniţiativele vin din partea marii boierimi, a clerului înalt şi a orăşenimii. În ţările române partidele boiereşti prohabsburgice şi rusofile au oscilat de fapt în politica ce trebuia dusă tocmai datorită schimbărilor de politică externă şi diplo-

[70] Convenţia de cedare a Bucovinei a fost semnată de turci la 7 mai 1775, fiind numiţi comisari pentru stabilirea noilor frontiere. Cum o parte a boierimii moldovene ducea o politică proaustriacă şi agentul lui Grigore Ghica la Poartă, la fel ca şi miniştrii turci s-au lăsat corupţi teritoriul anexat de casa de Austria a fost mult mai mare decît cel prevăzut iniţial ; v. *Istoria României*, vol. III,, p. 484.

www.dacoromanica.ro

maţie a celor două puteri rivale, ceea ce se poate constata dintr-o serie de acte adresate de boierii ţărilor române celor două curţi imperiale. Aceşti boieri au continuat să joace un rol important şi în secolul al XVIII-lea. Dacă unii încercau prin această colaborare cu marile puteri să obţină pe lîngă vechile privilegii altele noi, o parte dintre ei au continuat conlucrarea cu domnii fanarioţi. Aceasta şi explică într-o anumită privinţă penuria ştirilor referitoare la raporturile dintre marea boierime şi habsburgi. O parte a boierimii dorea această colaborare din motive economice şi politice, dar în acelaşi timp nu ne sînt cunoscute relaţiile pe care eventual habsburgii le-au stabilit cu boierimea mică şi mijlocie, în afara acelor ridicări din 1718 şi 1737 cînd austriecii au intrat în Bucureşti şi au ocupat o parte a Moldovei.

Celălalt aspect al problemei este acela dacă domnii fanarioţi ca trimişi ai Porţii şi supuşi ai sultanului au putut duce o politică externă care să iasă din tiparele impuse de diplomaţia otomană. Mulţi dintre ei îndepliniseră anterior funcţii în ierarhia otomană şi în cadrul tratativelor de pace şi au participat ca mijlocitori ai Porţii. Chiar în aceste condiţii unii dintre domnii fanarioţi nu s-au dat înlături ca în schimbul unor avantaje materiale să accepte o anume colaborare cu imperialii. Dar datorită poziţiei lor la Poartă domnii nu putea îndrăzni o acţiune prea făţişă faţă de Austria sau Rusia, ceea ce se oglindeşte şi în lipsa izvoarelor documetare pentru această problemă.

Sărăcia generală a materialului documentar legat de întreaga epocă nu se permite formularea unor concluzii definitive, ci mai degrabă creionarea unor jaloane pe baza cărora o cercetare ulterioară mai aprofundată a altor arhive să aducă noi completări. Important de stabilit în primul rînd este faptul că epoca fanariotă s-a încadrat firesc în dezvoltarea istoriei noastre. Cu toate vicisitudinile determinate de o exploatare mai intensă, de dese schimbări de domnie şi de războaie care s-au desfăşurat pe teritoriul nostru, ţările române şi-au păstrat o anume bogăţie economică.

Relaţiile româno-habsburgice au avut în acest veac mai mult aspect economic şi mai puţin unul diplomatic sau militar, atingînd însă pături sociale mai largi. Ansamblul acestor relaţii arată existenţa unei continuităţi a politicii orientale a Casei de Habsburg faţă de ţările române, Moldova şi Ţara Românească fiind considerate întotdeauna parteneri importanţi şi considerabili în politica orientală a Curţii din Viena, fiind mereu în atenţia diplomaţiei habsburgice.

LA MOLDAVIE ET LA VALACHIE DANS LA POLITIQUE DES HABSBOURG DURANT LA PÉRIODE 1716—1774

RÉSUMÉ

S'appuyant sur le matériel documentaire et la bibliographie de spécialité, l'auteur de l'article cherche à argumenter que dans la conjoncture propre à l'époque phanariote, l'Empire des Habsbourg a essayé d'étendre son influence sur la Moldavie et la Valachie. Si au XVIe siècle, l'on peut saisir d'évidentes actions communes, particulièrement à caractère militaire-diplomatique, au XVIIIe siècle cette influence revêt

www.dacoromanica.ro

surtout un aspect économique et moins politique ; la lutte antiottomane et d'établissement d'une collaboration avec les Habsbourg ont été soutenues notamment par les partis austrophiles de Valachie et de Moldavie.

Vu que pendant le XVIII-e siècle entre l'Autriche, la Prusse et la Turquie ont eu lieu des guerres qui ont affecté également les pays roumains, le matériel concernant les rapports entre l'Empire des Habsbourg et les pays roumains a été systématisé en fonction de ces rapports.

L'auteur précise qu'en raison des conditions spécifiques dans lesquelles se trouvaient les pays roumains au XVIII-e siècle vis-à-vis de la Porte Ottomane, le matériel documentaire se rattachant au problème des rapports roumano-habsbourgiques est encore assez réduit, mais que de plus amples recherches aux archives du pays et de l'étranger pourraient fournir de nouvelles données concernant le thème soumis à l'étude.

www.dacoromanica.ro

IMPLICAȚIILE PE PLAN EUROPEAN ALE REVOLUȚIEI TURCE DIN 1908

DE

NICOLAE CIACHIR

Unii istorici consideră că insuccesul oștilor otomane sub zidurile Vienei (1683) ar fi fost semnalul declinului puterii otomane. În realitate semnele decăderii Imperiului Otoman preced insuccesele militare, lucru sesizat la vremea sa de Dimitrie Cantemir, în cunoscuta sa lucrare *Istoria creșterii și descreșterii Imperiului Otoman*[1]. Ideea a fost formulată clar de Marx, acesta arătînd că „... nu există nici un temei pentru a afirma că decăderea Turciei a început din momentul în care Sobieski a venit să dea ajutor capitalei Austriei. Cercetările întreprinse de Hammer * dovedesc, fără putință de tăgadă, că organizarea Imperiului turcesc intrase încă de pe atunci în stare de descompunere și că de cîtva timp se observa că epoca de forță și măreție a otomanilor se apropie de sfîrșitul ei"[2].

În timp ce la mijlocul secolului al XVII-lea, revoluția instaura în Anglia orînduirea burgheză, în timp ce în Țările de Jos triumfase mai demult, iar capitalismul începea să se dezvolte tot mai puternic în cea mai mare parte a Europei, Imperiul Otoman rămînea, în ciuda marii sale întinderi și a puterii sale politice, același stat medieval bazat pe un sistem feudalo-militar închistat, cu o economie naturală, cu o slabă producție de mărfuri și cu un comerț dependent de marii feudali [3].

Încă din secolul al XVII-lea, eminentul jurist musulman de origine albaneză, reprezentantul curentului reformator de pe timpul administrației marilor viziri Küprüli, Koci bey, a sesizat racilele care subminau Imperiul, cerînd revenirea la vechile tradiții și virtuți străbune, dar forțele conservatoare și centrifuge din interior, conjugate cu eforturile marilor puteri din afară, măcinau tot mai mult acest falnic edificiu de odinioară.

Spectrul decăderii complete a Imperiului otoman a făcut ca în unele cercuri ale clasei conducătoare și chiar unii sultani să inițieze reforme, cu scopul de a înlătura fărămițarea feudală și de a renaște puterea Turciei. În acest scop, sultanii Selim al III-lea (1789—1807), Mahmud al II-lea

---

[1] Traducere românească de I. Hodoșiu, 2 vol., București 1876.

* Hammer-Purgstall, Ioseph (1774—1856), istoric orientalist austriac, autorul unor cunoscute lucrări despre istoria Imperiului Otoman. Din 1796 pînă în 1835 a fost în serviciul diplomatic în legătură cu Orientul Apropiat.

[2] Marx-Engels, *Opere*, vol. 10, București, 1961, p. 282.

[3] N. Ciachir, *Soliman Magnificul. Sultanul și epoca sa*, București, 1972, p. 169.

„REVISTA DE ISTORIE", tom 31, nr. 9, p. 1625 – 1647, 1978

www.dacoromanica.ro

(1808—1839) și în special Abdul Medjid I (1839—1861) inițiaseră o serie de reforme cu caracter european (tanzimat), în vederea adaptării instituțiilor Imperiului la noile condiții moderne. Desființarea corpului de ieniceri (1826) și îndepărtarea relativă a influenței marilor aiani, urmate de reorganizări administrative, au creat premise pentru o nouă creștere a autorității sultanului spre o monarhie centralizată. Totuși, reformele preconizate de tanzimat, deși au reprezentat un moment de cotitură în istoria poporului turc, practic — mai ales în domeniile economic și politic — n-au avut efect, datorită rezistenței elementelor conservatoare. Aplicarea lor a fost amînată decenii în șir, dovedind supușilor creștini incapacitatea administrației otomane [4].

Nu trebuie uitat nici faptul că Turcia ieșise victorioasă din războiul Crimeii (1853—1856), în urma sprijinului acordat de Anglia și Franța, iar în anii imediat următori își reorganizase și modernizase armata cu ajutorul instructorilor străini. Din această cauză ea începuse să ignoreze doleanțele statelor vasale : România, Serbia, Muntenegru și Egipt, să sfideze cererile supușilor balcanici ca și a celor asiatici și, profitînd de divergențele dintre marile puteri europene, să se eschiveze de la efectuarea unor reforme în ciuda insistențelor cabinetului de la Petersburg sau chiar ale întregii diplomații europene [5].

Tocmai împotriva unei asemenea mentalități luptau membrii societății noilor otomani (Yeni Osmanlilar), societate constituită în 1865 și avînd în rîndurile ei o serie de personalități literare și politice, ca Ibrahim Șinasi, Namîk Kemal, Ziya pașa etc. Ei luptau împotriva absolutismului, cereau reforme cu caracter liberal, constituție și chiar republică. Ideologia lor avea un caracter iluminist, preconizînd instrucțiunea ca factor de bază în aplicarea acestor reforme. Erau patrioți și doreau reînvierea vechii glorii de odinioară, prin regenerarea Imperiului după modul burghez și pe baze democratice. Cel care va încerca în mod practic să aplice treptat asemenea principii va fi Midhat pașa. Cariera lui politică începe încă din 1849 (ca secretar principal la consiliul de miniștri), își lărgește orizontul studiind în perioada 1858—1861 în Franța, Belgia, Austria, în special organizarea și eficiența administrației de stat, practică pe care încearcă s-o aplice la conducerea vilaetelor de Niș, al Dunării (Tuna) și de Bagdad [6].

În activitatea sa a fost condus de două principii : 1) modernizarea și regenerarea Imperiului ; 2) unitatea Imperiului prin înăbușirea oricărei, mișcări naționale [7]. Ca mare vizir a condus mișcarea pentru introducerea și aplicarea constituției din 1876 [8]. La cîteva luni Midhat pașa este înlăturat,

[4] Mustafa Ali Mehmed, *Istoria turcilor*, București, 1976, p. 310—311.

[5] Nicolae Ciachir, *Războiul pentru independența României în contextul european*, București, 1977, p. 11

[6] Ali Haydar Midhat bey, *Midhat pacha. Sa vie, son œuvre*, Paris, 1908, p. 97.

[7] Pt. amănunte vezi : Ali Hayder Midhat bey, *Midhat pacha. Sa vie, son œuvre*, Paris, 1908, ; Benoit-Brunswik, *La vérité sur Midhat pacha*, Paris, 1877 ; Buyuk Hurriyet sehidi, *Midhat pacha*, Istanbul, 1960.

[8] În ianuarie 1877, Midhat pașa, dîndu-și seama de rolul lui Bismarck, care căuta să instige Rusia la război, se adresează direct cancelarului german. Scoate în evidență rolul Germaniei de mare putere și își arată admirația față de Berlin, că n-a jignit amorul-propriu al învinșilor, adică al Austriei în 1866. Solicită răgaz, deoarece Imperiul otoman are nevoie de reforme energice, care să aducă un suflu nou în administrație, în viața civilă și chiar în obiceiuri. Poate, oare Turcia — se întreba Midhat pașa — să conteze pe asemenea puteri nehotărîte, ca Franța, care este paralizată și neputincioasă de a duce o politică rațională ; ca Anglia, care alear-

www.dacoromanica.ro

deoarece forțele conservatoare avînd în frunte pe sultanul Abdul Hamid II (1876—1909) refuză să facă concesii, preferînd un război cu Rusia și cu restul statelor balcanice. Proclamarea independenței României, Serbiei, Muntenegrului și crearea Principatului autonom Bulgar au zdruncinat și mai mult pozițiile Imperiului otoman în sud-estul Europei.

În plus, Angliei îi era cedată insula Cipru, puternic punct strategic în Mediterana răsăriteană, iar Austro-Ungariei, Bosnia și Herțegovina, Habsburgii introducîndu-și trupe și în sangeacul Novi Bazar. Cedările continuau în lanț, astfel Grecia în 1881 prelua o parte din Tesalia și din Epir, Anglia, Egiptul (1882), Franța, Tunisia, iar în 1885 guvernatorul turc și funcționarii săi sînt izgoniți din Rumelia Orientală, provincia unindu-se cu Principatul Bulgar. Ciocnirile pe frontieră erau frecvente între Turcia și Muntenegru, iar Grecia, Serbia și Bulgaria în permanență introduceau arme și oameni în Macedonia. În Creta și Samos, efervescența este continuă, iar în 1897 Grecia începe operațiunile militare împotriva Imperiului Otoman [9]. De asemenea, și albanezii se agită, iar după cum se arată într-un raport „...Poarta nu poate întreprinde o mare acțiune asupra albanezilor, care sînt înarmați și se bucură de oarece independență" [10].

Spre sfîrșitul secolului al XIX-lea crește din nou influența Rusiei asupra Imperiului Otoman, iar în 1898, Marele Duce Nicolae vine să asiste, în numele țarului, la inaugurarea monumentului rus de la San Stefano. „Negreșit că razele lucitoare ale acestei turle vor supăra zilnic vederea patrioților turci, raporta confidențial ministrul român Trandafir Djuvara, la 7/19 decembrie 1898. Este o umilire pentru turci, prin înălțarea unui monument destinat a perpetua amintirea păcii rușinoase de la San Stefano, care tindea la desființarea Imperiului Otoman [11]. În plus, Turcia trebuia să dea Rusiei circa 8 milioane franci despăgubiri de război, căci, după expresia Ambasadorului Angliei, această problemă „atîrnă ca o sabie a lui Damocles pe capul sultanului"[12].

În același timp, Statele Unite ale Americii reclamau vehement suma de 21 000 lire, ca indemnizație pentru pagubele suferite de misionarii americani în urma măcelurilor armenești din Asia, și ceea ce era și mai grav, cu toată opunerea Turciei, voiau să deschidă o linie de vapoare care să lege New York cu Smirna și Constantinopolul [13], amenințînd cu trimiterea cîtorva bastimente de război în apele teritoriale turcești [14].

---

gă numai după profituri abjecte, mercantile, iar din punct de vedere moral, este ca o corabie care se scufundă și al cărei cîrmaci nu știu cum să acționeze; oare ca Rusia, care este măcinată de forțe interne nihiliste și care prin victorii în afară încearcă să abată atenția opiniei publice. Austria, care a fost mult timp un vecin corect, prin încorporarea de noi teritorii, mai ales slave, ar duce aceasta la o eventuală federație, ce la rîndul ei ar duce la dispariția statului austriac, poate chiar înaintea celui Otoman. De aceea, cere lui Bismarck ca Germania să aibă o poziție corectă, să nu sprijine pe nimeni împotriva lor, pentru a avea răgaz de a efectua reforme (Documentul, depistat din arhivele germane de istoricul bulgar C. Kosev, a fost publicat în volumul omagial dedicat lui Dimităr Kosev, Sofia, 1974).

[9] Nicolae Ciachir, *Contribuții la istoricul relațiilor român-turce (1878—1914)*, Buletin de studii și referate, ADIRI, nr. 5, (1970), p. 5.

[10] Arhiva MAE, fond 21, vol. 36 (1898), f. 116.

[11] Ibidem, f. 235.

[12] Ibidem, vol. 38, f. 34.

[13] Ibidem.

[14] Ibidem, f. 34—35.

www.dacoromanica.ro

Răscoala puternică izbucnită în Macedonia şi proclamarea republicii la Kruşevo şi Strangea [15], cît şi reprimarea brutală a răscoalei de către autorităţile otomane a încordat şi mai mult relaţiile cu statele vecine, Bulgaria, Serbia şi Grecia. Odată cu sosirea, în august 1904, a trei bastimente ale flotei S.U.A. în rada portului Smirna, diferendul turco-american a căpătat o turnură şi mai gravă [16], iar numirea generalului de Georgis în fruntea jandarmeriei macedonene arăta interesul tot mai mare pe care îl acorda Italia, Peninsulei Balcanice şi posesiunilor turceşti de aici [17].

Ciocnirile armate cu Iranul, numărul tot mai mare de briganzi în 1907 în vilaetul Aidîn din Asia Mică, care operau pînă sub împrejurimile Smirnei şi puneau în pericol comerţul general [18], răscoala din Samos din 1908, cele peste 100 de şcoli ruseşti ce funcţionau în Palestina şi Siria, la Damasc şi Antiohia, sub auspiciile consulilor ruşi, numai pentru copiii arabi creştini [19], ca şi rezistenţa tot mai accentuată a arabilor otomani, provocau o stare de nesiguranţă a Imperiului şi făceau ca patrioţii să ia măsuri extreme în vederea salvării acestuia [20].

Arătam la început că în Imperiul Otoman erau mulţi oameni lucizi, persoane care au făcut excelente studii în Occident, membrii comitetelor „Uniune şi progres" şi mulţi alţii, care îşi dădeau seama că numai prin reforme radicale putea fi salvat Imperiul, dar se izbeau de întregul aparat de represiune al sultanului Abdul Hamid II, de caracterul semifeudal al statului, de corupţia aparatului administrativ şi de intrigile marilor puteri.

Burghezia turcă fiind slabă, păturile progresiste, ca intelectualii, mai ales aceia care au făcut studii în apus, tineri ofiţeri, în general elementele liberale, au creat în 1891 un centru la Geneva, în frunte cu intelectualul progresist Ahmed Riza. Programul de bază era, în linii mari, păstrarea integrităţii Imperiului, dar cu reforme radicale, pe baza unui principiu constituţional. Junii turci * aspirau astfel la regenerarea Imperiului

---

[15] *Istorija na Makedonskiot narod*, II, Skoplie, 1969, p. 227—241.

[16] Arh. MAE, fond 21, vol. 43, f. 11.

[17] Salvatorelli Luigi, *Sommario della storia d'Italia*, Torino, 1963, p. 573—575; vezi şi G. Salvemini, *La politica estera dell'Italia (1871—1914)*, Firenze, 1944, p. 89.

[18] Arh. MAE, fond 21, vol. 55, f. 32.

[19] Ibidem, vol. 62, f. 34—37.

[20] N. Ciachir, *Contribuţii la istoricul relaţiilor româno-turce*, p. 6—7.

* De fapt, prima organizaţie politică secretă a turcilor a luat fiinţă în 1859, sub denumirea de „Fedailer Cemiyeti" (Asociaţia eroilor). Denumirea de junii turci au dat-o europenii, membrilor societăţii „Uniune şi progres", după exemplul junilor italieni ai lui Mazzini.

Istoricii sînt unanimi în a recunoaşte luna *mai 1889* ca data fondării organizaţiei „Junii turci", cu asemenea denumire, iar ca prim fondator al acestei mişcări pe doctorul Ibrahim Ethem (Temo), albanez musulman din Ohrida, refugiat în 1895 la Constanţa, cu ajutorul studenţilor aromâni care studiau medicina la Istanbul şi cu concursul marinarilor români de pe vasul „Meteor". Doctorul Temo a devenit preşedintele comitetului din România al asociaţiei „Uniune şi progres".

Comitetul din România era o organizaţie puternică, şi-a adus aportul la succesul şi consolidarea noului regim instaurat în 1908 şi se bucura de influenţă printre cei 41 667 de musulmani care existau în Dobrogea românească, la sfîrşitul secolului al XIX-lea. (Fehmi Youssouf, *La révolution ottomane (1908—1910)*, Paris, 1911; V. Bérard, *La révolution turque*, Paris, 1909; R. Pinon, *L'Europe et la Jeune Turquie*, Paris, 1911; Şerif Mardin, *The genesis of Young Ottoman thought*, Princeton 1962; Paul Imbert, *La révolution de l'Empire Ottoman*, Paris 1909; Masar Kodra, *Mladoturska revolucija i albansko osloboditeljno dvizenje*, în „Glasnik", XII, nr. 1 (1968), Skopje; A. Sarrou, *La Jeune Turquie et la révolution*, Paris, 1912; Z. Iu. Hasanova, *Ideologhia*

www.dacoromanica.ro

otoman, pe baze democratice. În special la Paris și Geneva ei au venit în contact cu tineri armeni, arabi, albanezi, macedoneni, aromâni, care nu aveau încă o patrie proprie, atrăgîndu-i la această mișcare de regenerare și promițîndu-le autonomie pentru națiunile respective în cadrul Imperiului.

În plus, liderul „Federației musulmane" (organizație formată din elemente ale micii burghezii și ale maselor plebee de la orașe), Sabah-el-Din admite pentru Macedonia, statut de regiune autonomă [21].

Programul „Junilor turci" a fost publicat inițial în numărul 41, din 15 august 1897, al periodicului „Mechveret" (Dezbateri), ce apărea la Paris din 1895 și apoi preluat în alte periodice ce apăreau la Cairo sau în alte centre [22]. El cuprindea, în esență: repunerea Constituției din 1876, cît și a tuturor legiuirilor din perioada Tanzimatului; păstrarea integrității teritoriale a Imperiului, ca și păstrarea dinastiei otomane pe tron; promovarea de libertăți burghezo-liberale și în general reforme care să ducă la modernizarea, în sens european, a statului otoman [23].

Activitatea în emigrație a junilor a fost concentrată în patru centre: București, Paris, Geneva și Cairo. Ulterior, au apărut secții și în Italia, Germania, Anglia, Rusia și S.U.A.[24].

Din 1906, junii turci își transferă activitatea de bază din exterior în Turcia otomană și sînt create o serie de comitete, în special în Macedonia și Albania (Skopje, Ohrida, Bitolia, Skadar, Kosovo etc.)[25]. Transferul mișcării din exterior în Turcia a schimbat în mod inevitabil baza socială a mișcării, în sensul că a mărit-o simțitor, prin noi aderenți, dar atrăgîndu-și și simpatizanți printre populația neturcă. Au fost atrași numeroși aderenți, mai ales din cadrele active ale armatei, căci armata era pilonul care controla și asigura securitatea întregului edificiu al Imperiului. Însă, prin atragerea ofițerilor în mișcare, șansele de a obține victoria creșteau considerabil, dar și riscul, în același timp, ca programul democratic burghez să degenereze într-un program de dictatură militară [26].

De ce revoluția turcă a fost declanșată în 1908 pe teritoriul Macedoniei? Acolo izbucnise o puternică răscoală în 1903, ale cărei tradiții erau foarte puternice. În plus, în Macedonia exista o jandarmerie a marilor puteri [27], care avea ca scop să oprească forțele de represiune otomane de a se răzbuna pe răsculați. În acest context, junii turci puteau fi filați mult mai greu de poliția sultanului, care practic nu putea acționa. Centrul întregii mișcări revoluționare fusese fixat, nu întîmplător, la Salonic, port cu trafic mare, circulație intensă, unde existau numeroase consulate

---

burjuaznogo nacionalizma v Turcii v period mladoturkov (1908—1914), Bacu, 1966; Tahsin Gemil, *Asociația din România a „Junilor turci"*, în „Anuarul Institutului de istorie și arheologie" A. D. Xenopol", Iași, tom. VII (1970).

[21] *Istorija na Makedonskiot narod*, II, Skopje, 1969, p. 298.

[22] Tahsin Gemil, *Asociația din România a „Junilor turci"*, p. 176—77.

[23] *Ibidem*, p. 177.

[24] *Ibidem*, p. 177.

[25] Masar Kodra, *op. cit.*, p. 61.

[26] D. Djordjević, *Révolutions nationals des peuples Balkaniques, 1804—1914*, Beograd, 1965, p. 209.

[27] Lamouche L. (Colonel), *Quinze ans d'histoire balkanique (1904—1918)*, Paris, 1928 p. 66—71.

www.dacoromanica.ro

străine, era sediul jandarmeriei marilor puteri pentru Macedonia și era un oraș cu tradiții revoluționare [28].

Istoricii de la Skopje, care au studiat problema pe numeroase izvoare [29], susțin — idee îmbrățișată și de o serie de istorici bulgari [30] — că înțelegerea anglo-rusă din 1908, de la Reval, a precipitat lucrurile grăbind declanșarea revoluției turce.

Sîntem nevoiți să venim cu unele explicații. În 1903, în timp ce autoritățile otomane înăbușeau mișcarea macedoneană, la care au participat, după cum se știe, numeroși aromâni (proclamîndu-se republica de la Krușevo, localitate cu majoritate aromână), marile puteri s-au alertat. Rusia și Austro-Ungaria, cele mai interesate dintre marile puteri în problemele balcanice, au încheiat un acord la Muerzsteg (1903), în vederea supravegherii efectuării de reforme moderate. Practic — după cum arată istoriografia sovietică — ambele puteri, din motive diferite, erau interesate măcar un timp să fie înăbușită orice mișcare în Macedonia, în sensul de a fi liniște în această parte a Europei [31].

Între timp, evenimentele au evoluat : în 1904 s-a încheiat Antanta Cordială între Anglia și Franța, iar în 1907, în ciuda divergențelor ruso-engleze, s-au pus bazele unei alianțe ruso-engleze, și astfel a luat ființă Tripla Înțelegere sau Antanta (Franța, Anglia, Rusia), deci cel de-al doilea bloc militar care să contracareze blocul Puterilor Centrale. În această nouă conjunctură de aliați, diplomația engleză propune Petersburgului ca rușii să sprijine programul de reforme al Marii Britanii, în Macedonia. Înțelegerea s-a perfectat în timpul întrevederii din iunie 1908, de la Reval, între Eduard VII și Nicolae II [32].

Practic, ce urmăreau englezii? Deoarece Puterile Centrale și în special Germania și Austro-Ungaria controlau economic și politic Imperiul Otoman, iar pozițiile Angliei se șubrezeră, prin efectuarea de reforme și prin autonomia Macedoniei, scoteau această provincie, atît de importantă prin așezarea sa geografică, de sub jurisdicția sultanului și implicit și a Germaniei și Austro-Ungariei [33].

Junii turci, sesizînd aceste manevre, s-au grăbit să accelereze declanșarea mișcării, avînd și un motiv în plus, poliția secretă dînd de ramificațiile rețelei revoluționare și au fost trimiși oameni de la Centru să facă ancheta [34].

De aceea, la 3 iulie 1908, comandantul garnizoanei turcești din Resen, Niazi bey, a trecut în ilegalitate cu unitatea sa și a început acțiunile împotriva autorităților. Un rol important l-au jucat militarii răsculați de origine albaneză, care, foarte curînd, controlau cea mai mare parte din vestul Macedoniei (Prespa, Ohrida, Debar etc.). Lozinca răsculaților era :

---

[28] *Istorija na Makedonskiot narod*, II, p. 299; vezi și Șt. Dimitrov, K. Mancev, *Istoriana Balkanschite narodi (1879—1918)*, tom. II, p. 321.

[29] *Istorija na Makedonskiot narod*, II, Skopje, 1969, p. 299—300 (face parte din cele 3 volume de sinteză, scoase sub redacție acad. Mihajlo Apostolski).

[30] Șt. Dimitrov, K. Mancev, *op. cit.*, p. 321, 326.

[31] *Istoria Diplomației*, sub. red. lui V.P. Potemchin, vol. III, București, 1948 p. 219—220.

[32] G. Hanotaux, *La politique de l'équilibre (1907—1914)*, Paris, 1912, p. 61—63.

[33] *Istorija na Makedonski narod*, II, Skoplie, 1969, p. 300,

[34] *Ibidem*, p. 301 și urm.

www.dacoromanica.ro

„Iașasan huriet, adalet, muzavet" (Trăiască libertatea, fraternitatea, egalitatea) și cereau reinstaurarea constituției din 1876. Toată armata a 3-a otomană, dizlocată în Macedonia, aderînd la noul program, sultanul a fost nevoit să trimită trupe de represiune din Asia Mică. Acestea, refuzînd să acționeze împotriva camarazilor lor, sultanul a fost nevoit să accepte constituția și să împartă puterea cu junii turci [35].

În noua organizare, parlamentul era bicameral (Senat și Adunare), iar sultanul, pe baza constituției din 1876 (era practic depășită, trecuseră 32 de ani), avea o putere efectivă mai mare decît a guvernului și Parlamentului, nu dădea socoteală în fața legilor, în plus, își păstra titlul de „padișah" și „calif" adică de șef politic și religios suprem al tuturor musulmanilor. Chiar într-o asemenea conjunctură, revoluția turcă, indiferent de limitele ei, a fost, după expresia lui V. I. Lenin, o puternică „trezire a Asiei" la o viață nouă, la luptă pentru a desprinde drepturile cele mai elementare ale omului, pentru democrație ; a fost o revoluție cu caracter burghez [36].

Revoluția turcă a suscitat imediat interesele vecinilor balcanici, adică a Bulgariei, Greciei, Serbiei, Muntenegrului, a populației albaneze, macedonene și aromâne, care nu aveau o entitate statală, a marilor puteri europene, ca și a populației armene și arabe. România, deși nu se învecina geografic cu Imperiul Otoman, a urmărit cu multă atenție evenimentele ce s-au derulat în anii 1908—1909, interesată în primul rînd în menținerea echilibrului balcanic [37].

În prima instanță, Bulgaria s-a gîndit să-și proclame independența de stat, Grecia să anexeze Creta, în plus să obțină fiecare o parte cît mai mare din Macedonia, sau din alte regiuni europene aflate sub jurisdicția Porții, lucru la care aspira Serbia și Muntenegru. Dintre marile puteri, Austro-Ungaria s-a gîndit, în primul rînd, să anexeze la imperiul său, Bosnia și Herțegovina, provincii luate sub administrare pe baza hotărîrilor Congresului de la Berlin (1878), ceea ce a dus la grave disensiuni pe plan european, deoarece nu trebuia să se uite avînd în vedere că revoluția turcă a izbucnit la un an după ce cele două mari tabere se constituiseră, tabere care vor declanșa primul război mondial [38].

Marile puteri s-au comportat, față de revoluția turcă, așa cum le dictau interesele lor imperialiste. Germania și Austro-Ungaria n-au fost mulțumite de izbucnirea revoluției turce, deoarece aveau poziții economice și politice foarte solide în Imperiul Otoman și se temeau să nu le piardă. De aceea, diplomația germană, mai puțin cea habsburgică,

---

[35] Vezi pt. amănunte : N. Iorga, *Geschichte des Osmanischen Reiches*, Gotha, tom. V, 1913 ; V. Bérard, *La révolution Ottomane (1908—1910)*, Paris, 1911 ; A. Sarrou, *La jeune Turquie et la révolution*, Paris, 1912 ; D. Vlahov, *Makedonija i Mladoturska*, în Istorijski glasnik nr. 3 (1949) ; Șt. Dimitrov, K. Mancev, *Istoria na Balkanschite narodi (1879—1918)*, II, Sofia, 1975 ; E. Ahmad, *The Young Turks, The Comittee of Union and Progress in Turskish Politics*, Oxford, 1969 ; A. E. Miller, *Kratkaia istoria Turții*, Moscova, 1948 ; Istorija *na Makedonskiot narod*, II, Skoplie, 1969.

[36] V. I. Lenin, *Opere complete*, vol. 33, Edit. politică, București, 1964, p. 38—39.

[37] Șerban Rădulescu-Zoner, *România și tripla alianță la începutul secolului al XX-lea, 1900 1914*, București, 1977, p. 46 și urm.

[38] Radoslav Popov, *Serbia, velichie derjavi i vopros o kompensațiah v period Bosniiskogo krizsia 1908—1909*, în *Velike sile i Srbija pred prvi svetski rat*, Beograd, 1976, p. 151.

www.dacoromanica.ro

au fost atente să nu supere noul regim, iar presa să vorbească cuviincios sau să laude noul regim, care a reintrodus constituţia [39].

Chiar împăratul Wilhelm al II-lea n-a întîrziat să-l felicite pe sultan, cu ocazia reintroducerii constituţiei [40], iar vestea încorporării de către Austro-Ungaria a Bosniei şi Herţegovinei a produs iritare la Berlin, deoarece punea diplomaţia de la Wilhelmstraße într-o situaţie delicată faţă de Turcia [41].

Celelalte mari puteri erau de asemenea îngrijorate, ca nu cumva noul regim turc, consolidîndu-se, să reuşească să înlăture amestecul fără limite în treburile Porţii, iar Rusia şi Anglia erau în plus îngrijorate, ca nu cumva noul regim constituţional să fie un exemplu molipsitor pentru musulmanii care se aflau sub jurisdicţia lor (tătarii, popoarele musulmane din Asia Centrală, regiunile Volgăi, Caucaz şi Transcaucazia, egipteni, indienii musulmani)[42]. Ministrul de externe al Marii Britanii, Eduard Grey, într-o scrisoare către ambasadorul său acreditat la Constantinopol, îşi arăta îngrijorarea faţă de introducerea constituţiei, a căror efecte le presupunea enorme pentru Egipt şi cu implicaţii serioase în India [43].

Austro-Ungaria, urmărind în mod sistematic infiltrarea sa în sud-estul Europei, încă la începutul anului 1908, deci cu mult înaintea declanşării revoluţiei turce, prin ministrul său de externe Alois von Aehrenthal, a prezentat un proiect de cale ferată pornind de la frontiera austriacă, prin sangeacul Novipazar *, să ajungă la Salonic, deci deschiderea unui drum rapid la Marea Egee, proiect care produsese în special enervarea Rusiei şi a Serbiei [44].

Deşi sangeacul Novipazar rămînea sub administraţie otomană, diplomaţia vieneză a insistat în 1878 — şi articolul 25 al tratatului de la Berlin a consemnat — ca în vederea „...asigurării menţinerii noii stări politice, precum şi libertatea şi siguranţa căilor de comunicaţie, Austro-Ungaria îşi rezerva dreptul de a ţine garnizoane şi a avea drumuri militare şi comerciale în toată întinderea acelei părţi a vechiului vilaet al Bosniei" [45].

Pe lîngă interese economice, sangeacul Novipazar avea o importanţă strategică, cu puternice implicaţii politice, deoarece prezenţa trupelor habsburgice era impedimentul principal pentru Serbia şi Muntenegru de-a anexa această fîşie de teritoriu, pentru a avea graniţă comună.

Este necesar să arătăm că, la începutul anului 1908, relaţiile între Serbia şi Muntenegru erau deosebit de încordate, chiar şi cele diplomatice

[39] Tuşe Vlahov, *Opităt na Austro-Ghermanschia bloc da privlece Turţia sled mladoturskata revolutia*, în vol. „*V cest na akademik Dimităr Kosev*", Sofia, 1974, p. 265.

[40] *Die große Politik der europäische Kabinete*, Bd. 25, t. I, nr. 8887.

[41] Şt. Dimitrov, K. Mancev, *op. cit.*, p. 330—331.

[42] *Die große Politik*... vol. 26, partea 1, nr. 9984; vezi şi Şerban Rădulescu-Zoner, *România şi Tripla Alianţă*... p. 51.

[43] A. F. Miller, *Kratkaia istoria Turţii*, Moscova, 1948, p. 127.

* Sangeacul Novipazar a atras atenţia marilor puteri în 1878, cînd, pe baza hotărîrilor congresului de la Berlin, marile puteri au permis Austro-Ungariei să-şi introducă trupe, sangeacul rămînînd mai departe sub jurisdicţia Porţii.

Prin reforma administrativă din 1868, sangeacul Novipazar a intrat în componenţa vilaetului Bosnia, iar din 1877, în componenţa vilaietului Kosovo. Era compus din 11 cazas (districte), printre care cele mai importante : Novi Pazar, Mitrovice, Sjenice, Gusinje etc. (Niko Martinović, *Novopazarski Sangeac u aneksionoj krizi*, în „Velike sile i Srbija pred svetski rat", Beograd, 1976, p. 541).

[44] *Istoria Diplomaţiei*, sub red. Potemchin, III, p. 220 221.

[45] *Documente privind istoria României (Răzb. îndep.)*, Bucureşti, 1955, vol. IX, p. 378.

www.dacoromanica.ro

întrerupte. Datorită intrigilor Vienei, la Belgrad se credea că Muntenegrul face jocul diplomației habsburgice, că împiedică propaganda de unire a slavilor sudici și că ar fi existat chiar un tratat secret între Cetinje și Viena [46]. Dar, creșterea pericolului habsburgic, de a introduce o cale ferată prin sangeacul Novipazar și de a-și consolida pozițiile, a început să apropie cele două state slave, Serbia și Muntenegru, iar izbucnirea revoluției turce și apoi anexarea Bosniei și Herțegovinei, le-au făcut să acționeze în comun cu multă energie.

Ca răspuns la proiectul ministrului de externe austro-ungar, Aehrenthal, omologul său rus, Alexandru Petrovici Izvolschi, a alcătuit o nouă variantă, un proiect de cale ferată, care să pornească dintr-un port albanez de la Marea Adriatică, spre Dunăre și care să deschidă Serbiei cale liberă la mare și implicit să o scoată de sub tutela economică a Austro-Ungariei [47].

Ivindu-se noi perspective și profitînd de revoluția turcă, curtea vieneză s-a gîndit să anexeze Bosnia și Herțegovina, mai ales că prin convocarea unui parlament otoman, Bosnia și Herțegovina urmau să și trimită reprezentanți în acest for legislativ. Aehrenthal gîndi să facă acest lucru cu asentimentul marilor puteri, vizînd în special Rusia. În acest scop se ajunge la un acord ruso-austriac, în septembrie 1908 la castelul *Buchlau*, unde Rusia urma să fie de acord cu anexarea celor două provincii, în schimb Austro-Ungaria urma să o ajute de-a modifica regimul strîmtorilor Mării Negre, adică posibilitatea trecerii fără rezerve a navelor de război ruse [48].

Curtea vieneză, afară de anexarea celor două provincii, miza să realizeze următoarele obiective :

— să compromită politica țaristă în ochii statelor balcanice și în special a Serbiei și Muntenegrului, acestea fiind de acord cu punctul de vedere Habsburgic ;

— să înrăutățească relațiile cu Imperiul Otoman, care se conturau pe o linie ascendentă ;

— să compromită alianța ruso-engleză din 1907, deoarece prin venirea la putere a noului regim turc, Marea Britanie și-a îmbunătățit acțiunile în Imperiul Otoman prin numirea unui mare vizir anglofil, încît devenea mai puțin conciliantă în chestiunea strîmtorilor [49].

De la Buchlau, ministrul de externe rus, Izvolschi, colindă marile capitale europene, ca acestea să consimtă — ceea ce interesa Rusia în primul rînd — modificarea regimului Strîmtorilor. Ieșită slăbită și compromisă din războiul cu Japonia, nobilimea rusă și în speță marii proprietari de pămînt, ca și cercurile burgheziei, doreau o întoarcere la problemele europene și mai ales la cele balcanice, socotind că încercarea de consolidare a Rusiei în Extremul Orient a compromis-o ca mare putere. Încît, practic, începînd din 1906, acestea erau obiectivele principale ale politicii duse de

---

[46] Niko Martinović, op. cit., p. 543.

[47] *Istoria Diplomației*, sub red. Potemchin, III, p. 222 ; vezi și N. Ciachir, *Istoria modernă a Serbiei*, București, 1974, p.

[48] *Die Große Politik*, vol. XXVI, part. 1, nr. 9055, p. 191—192.

[49] *Die Große Politik*, vol. XXVI, part. 1, nr. 9055, p. 192.

www.dacoromanica.ro

Izvolschi [50]. Ministrul de externe țarist urmărea cu orice preț să obțină concesii pentru imperiul rus în Bosfor și Dardanele, fără ca să mai sprijine interesele slavilor sudici, așa cum o doreau, în mod sincer, panslaviștii [51].

În Germania, la Berchtesgaden, a dus tratative cu secretarul de stat al ministerului de externe, Schöen, căruia i-a prezentat punctul de vedere rusesc în privința Strîmtorilor, precizîndu-i că dacă proclamarea independenței Bulgariei ar putea duce la un război turco-bulgar, guvernul țarist nu este dispus să fie atras într-o asemenea acțiune [52]. De asemenea, Rusia nu poate accepta ca bulgarii ori grecii să se instaleze la Constantinopol [53].

Germania a dat un răspuns evaziv, declarînd că în cazul modificării statutului Strîmtorilor, va cere compensații. În Lombardia, la Desio, omologul lui Izvolschi, Tittoni, s-a înfuriat grozav auzind de proiectul austriac de anexare a Bosniei și Herțegovinei; era de acord ca Rusia să modifice statutul Strîmtorilor, dar ca să accepte, cerea ca Italia să încorporeze Tripolitania [54].

Cele mai mari greutăți le-au avut de întîmpinat Izvolschi de la aliații săi, Franța și Anglia, care nu suportau o întărire a pozițiilor Rusiei în zona strîmtorilor. Franța condiționa de poziția Angliei, iar Eduard Grey argumenta că nu sosise încă momentul modificării statutului Strîmtorilor [55].

În timp ce Izvolschi căuta asiduu aderenți dintre marile puteri, care erau dispuse să modifice regimul Strîmtorilor în favoarea Rusiei, diplomația de la Ballplatz, dînd dovadă o dată în plus de fățărnicie față de Petersburg, proclamă unirea Bosniei și Herțegovinei la Imperiul său. Este drept, cu cîteva zile înainte de luarea acestei hotărîri, Franz Iosif informa, la 29 septembrie 1908, pe regele Eduard al VII-lea, că cele două provincii „...au ajuns, datorită preocupărilor asidue ale guvernului meu, la un înalt nivel de cultură materială și intelectuală; ele aspiră deci în mod legitim la binefacerile unui regim autonom și constituțional, regim pe care guvernul meu nu-l crede să-l poată refuza mult timp, în prezența evenimentelor neprevăzute care se desfășoară în Turcia. Or, nu pare posibil a proceda la acordarea unei constituții pentru Bosnia și Herțegovina înainte de a reglementa definitiv situația politică a acestor provincii. Acestea nu sînt, deci, considerațiuni de utilitate politică, ci exigențele imperioase ale situației care mă vor obliga să procedez la anexarea Bosniei și Herțegovinei [56]. În schimb, Austro-Ungaria era dispusă să renunțe la exercitarea drepturilor militare și administrative pe care i le-a conferit tratatul de la Berlin, asupra sangeacului Novipazar [57].

[50] Edward C. Thaden, *Public opinion and Russian Foreign Policy toward Serbia 1908—1914*, în *Velike sile i Srbija pred prvi svetski rat*, Beograd, 1976, p. 217 228; vezi și I. Bestujev, *Borba v Rossii po voprosam vnešnei politiki, 1906—1910*, Moscova, 1961; vezi și Alfred Fischel, *Der Panslawismus bis zum Weltkrieg*, Stuttgart, 1919; Hans Kohn, *Pan-Slavism*: Its *History and Ideology*, New York; W. M. Carlgren, *Izwolsky und Aehrenthal vor der bosnischen Annexionskrise*, Uppsala, 1955.

[51] Edward C. Thaden, *op. cit.*, p. 219.

[52] *Istoria Diplomației*, sub red. Potemkin, III, p. 223—224.

[53] *Die große Politik...* vol. XXVI, p. 1, nr. 8935, p. 40—41.

[54] Luigi Salvatorelli, *op. cit.*, p. 574; vezi și L. Bissolati, *La politica estera dell'Italia: 1897—1920*, Milano, 1923; vezi și F. Tommasini, *L'Italia alla vigilia della guerra. La politica estera do T. Tittoni*, 5. vol., Bologna, 1934—1941.

[55] I. V. Bestujev, *op. cit.*, p. 11.

[56] *Österreich-Ungarns Außenpolitik. Von der Bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsausbruch 1914*, I, doc. 93, p. 104—105; vezi și „Anale de istorie", nr. 5 (1977), p. 125.

[57] *Ibidem*, p. 105.

www.dacoromanica.ro

În aceeași zi, 29 septembrie 1908, Franz Iosif trimitea o scrisoare cu conținut similar țarului Nicolae al II-lea, făcînd aluzie la tratativele ce au avut loc la Buchlau „...în vederea consolidării bazelor alianței noastre în chestiunile Orientului și pentru a stabili temeinic, pentru viitor, ideile generale ale politicii ce trebuie urmată de comun acord în Peninsula Balcanică [58].

Fără să aștepte răspunsul Angliei și fără ca problema Strîmtorilor să fie reglementată în spiritul discuțiilor de la Buchlau, Împăratul Franz Iosif emite, la 5 octombrie 1908, rescriptul privind anexarea Bosniei și Herțegovinei, iar a doua zi a fost decretată mobilizarea [59]. Diplomația vieneză, în scopul agravării situației din Europa, impulsionează pe bulgari, încît în aceeași zi, Ferdinand sosește la Tîrnovo, unde proclamă în mod solemn, independența regatului bulgar, el luîndu-și titlul de „țar al bulgarilor" [60].

Istoricii bulgari, Ștrașimir Dimitrov și K. Mancev, arată că proclamarea independenței Bulgariei era, desigur, un act progresist așteptat de opinia publică, dar proclamat în conjunctura amintită era făcut jocul diplomației austriece [61].

Țvetana Teodorava arată că la sfîrșitul lunii august 1908, Rusia a avertizat pe bulgari să nu se grăbească cu proclamarea independenței, căci Viena va specula acest lucru, în sensul că plecînd de la precedentul bulgar al proclamării independenței și socotind-o ca o încălcare a tratatului de la Berlin (1878), ar profita de situație și ar anexa Bosnia și Herțegovina. Ferdinand, care se găsea atunci la Viena, n-a ascultat sfatul rusesc, iar evenimentele s-au derulat prin anunțarea celor două acte, la Viena și Tîrnovo, în aceeași zi [62].

Anunțînd mobilizarea, curtea vieneză, bineînțeles cu sprijinul total al Germaniei, dorea să intimideze Rusia dintre marile puteri, iar în Balcani, Serbia, căci era puțin probabil ca Turcia să declare război, datorită celor două provincii. Istoricul polonez, Marian Zgorniak, într-un studiu publicat în 1976, face o analiză aprofundată a situației militare a Austro-Ungariei, din care am reținut cîteva idei deosebit de interesante [63].

Mulți ani de pace n-au trezit niște șocuri pentru forțele armate, iar criza economică, ca și lupta surdă a numeroaselor naționalități *, ce voiau să se elibereze, măcinau acest stat, încît pregătirea de luptă ca și dotarea efectivelor lăsa mult de dorit și nu era deloc de invidiat [64]. În plus,

---

[58] *Österreich-Ungarns A.P.*, vol. I, doc. 97, p. 107; vezi și „Anale de istorie" nr. 5 (1977), p. 125.

[59] Șt. Dimitrov, K. Mancev, *op. cit.*, p. 337.

[60] Ibidem, p. 337; vezi și M. Nintchitch, *La crise bosnique et les puissances européennes*, vol. I, Paris, 1937, p. 267 și urm.

[61] Șt. Dimitrov, K. Macev, *op. cit.*, p. 337; vezi și Vl. Ciorović, *Borba za nezavisimost Balkana*, Beograd, 1937, p. 136.

[62] Țv. Teodorova, *Obtavlane na nezavisimostta na Bălgaria i politikata na imperialisticeskite sili*, Sofia, 1960, p. 97.

[63] Marian Zgorniak, *Le fondement militaire de l'ultimatum de l'Autriche-Hongrie à la Serbie*, în Velike sila i Srbija, Beograd, 1976.

* Iată compoziția națională a monarhiei la o populație de 52 milioane de locuitori: germani 23,5%; unguri 19,5%; cehi 12,5%; polonezi 9,9% ucrainieni 8%; români 6,5%; croați 6,4%; sîrbi 5%; slovaci 3,9%; sloveni 2,5% italieni 1,5% (*H. Batowski*, Rozpad Austro-Wengier, 1914—1918, Wroclaw-Kraków, 1965, p. 16).

[64] Marian Zgòrniak, *op. cit.*, p. 490.

www.dacoromanica.ro

Tripla Alianţă prin atitudinea tot mai ezitantă a Italiei şi României, slăbea considerabil acest bloc, iar întoarcerea Rusiei din 1905, la problemele balcanice, făcea ca în calculele statului major vienez să fie înscris pe locul întîi, ca eventual inamic, ţarismul, deci frontul răsăritean. De asemenea, comandamentul austriac miza şi pe un front balcanic, unde adversar ar fi fost cu siguranţă Serbia. După cum se ştie, după lovitura de stat din Serbia din 1903, aceasta se orientează tot mai mult spre blocul ruso-francez şi devine un fel de Piemont pentru slavii sudici. În plus, propaganda sîrbă irita la culme Viena, iar tendinţa de expansiune a acesteia spre sud viza însăşi existenţa ca stat a Serbiei. De asemenea, experţii militari austro-ungari trebuiau să fie vigilenţi la graniţele cu Italia şi România, pentru a preîntîmpina vreo eventuală surpriză, ţinînd cont de numărul italienilor şi românilor aflaţi sub dominaţie habsburgică. Încît, trage concluzia — Marian Zgórniak — dacă excludem graniţa cu aliata sa Germania şi cu Elveţia neutră, se găsea într-un cerc aproape complet al duşmanilor săi potenţiali [65].

Trebuia ţinut cont şi de faptul că Austro-Ungaria nu-şi putea permite financiar să rivalizeze cu celelalte state mari în privinţa armamentului şi a sporirii de efective, state care, cu excepţia Marii Britanii, o depăşiseră cu mult în ultimii treizeci de ani. În plus, reforma militară din anii 1867—1870, care se baza pe introducerea serviciului obligatoriu, se efectua lent, iar piesele de artilerie (avea 2 610 tunuri de cîmp), nu erau dintre cele mai bune [66]. Adversarul principal, cu care urma să se ciocnească, Rusia, înfrîntă în războiul cu Japonia, a început reorganizarea armatei într-un tempo rapid, avea bani suficienţi pe baza împrumutului francez, putea să aducă sub drapel un efectiv de 5 milioane de militari şi poseda deja un parc cu 6 720 tunuri [67].

Totuşi, Austro-Ungaria mizînd acum pe ajutorul total din partea Germaniei, pe faptul că nu exista o sudură perfectă în cadrul Antantei, pe factorul psihologic (de-abia cu 3 ani în urmă fusese atît de ruşinos înfrîntă Rusia de către Japonia şi nu era suficient restabilită), îşi zornăia armele, să ţină în expectativă * Rusia, şi să sperie Serbia, ba chiar s-o distrugă militar, desfiinţînd-o ca stat.

Încă la Paris, în ziua declarării anexării Bosniei şi Herţegovinei, Izvolski, deşi iritat la culme, declara corespondenţilor de presă, că această anexiune nu va duce la un cassus belli. Iar peste cîteva zile, la Petersburg, adjunctul ministrului de externe, N.V. Cearîcov, declara ministrului Serbiei, D. Popović, că Rusia în nici un caz nu va declara război şi că va ajuta Serbiei numai pe cale diplomatică [68]. Totuşi, chiar şi în această conjunctură, unii socoteau la Belgrad, că dacă Serbia ar ataca Austro-Ungaria, s-ar complica enorm lucrurile pe plan internaţional, se va ajunge

---

[65] *Ibidem*, p. 490—492.

[66] *Ibidem*, p. 491.

[67] Marian Zgórniak, *op. cit.*, p. 491.

* Viena a crezut şi în 1914, cînd a dat acel ultimatum Serbiei, că evenimentele se vor repeta, Rusia neîndrăznind să intervină. Conrad von Hötzendorf afirmă în memoriile sale că el pînă în ultima clipă n-a crezut într-o intervenţie rusească (Feldmarschall F. Conrad (v. Hötzendorf), *Aus meiner Dienstzeit, 1906—1914*, vol. II, Wien, 1921, p. 148.)

[68] D. Popović, *Izvolschi i Erenthal. Diplomatske uspomene iz aneksione krize*, Beograd, 1937, p. 26.

www.dacoromanica.ro

la un conflict european, din care Belgradul nu va avea de pierdut prea mult. Partizanul acestei poziții disperate, era Nikola Pašić, care îl critica vehement pe ministrul de externe, Milanović, că s-a opus ca Serbia să-și introducă trupe în sangeacul Novipazar [69]. Serbia voia în plus să demonstreze Europei și în special Antantei, că poate juca un rol important în bararea penetrației Austro-Ungariei în sud-estul Europei [70].

Anexiunea Bosnici și Herțegovinei a întrerupt procesul natural de emancipare națională a acestor provincii și a provocat o rezistență, pe care am numi-o desperată din partea Serbiei, căci spre dînsa se orientau tot mai mult slavii sudici, din 1903. Rezistența sîrbă a înviorat mișcarea slavilor aflați în monarhia Austro-Ungară (sîrbi, croați, sloveni), care au pornit la acțiuni fățișe de sabotare, organizîndu-se un proces la Zagreb, în care au fost implicați și acuzați de înaltă trădare, 53 de sîrbi, și altul care a avut loc la Viena [71].

Paralel cu trimiterea de misiuni diplomatice la Petersburg, Paris, Londra și Roma, care să susțină interesele Serbiei, au fost trimise misiuni la Constantinopol, Sofia, Atena și Cetinje. Serbia, văzînd poziția intransigentă a Vienei, l-a trimis pe Stoian Novaković, încercînd să ajungă în special cu turcii la o înțelegere, deoarece amîndouă aveau de apărat interese identice [72]. De asemenea, se urmărea încheierea unei alianțe a statelor balcanice, care să se poată apăra, care să bareze pătrunderea brutală a marilor puteri în sud-estul Europei. Inițial în această alianță trebuia să intre Serbia, Muntenegru și Turcia, iar în faza a doua, să adere Bulgaria, Grecia și România. Stoian Novaković cerea turcilor, ca aceștia să insiste ca Austro-Ungaria să-și retragă imediat garnizoanele din sangeacul Novipazar, să se facă o rectificare de frontieră, ca Serbia și Muntenegru să aibă graniță comună, deoarece în caz de pericol să-și coordoneze acțiunile, de asemenea granița Serbiei să se extindă pînă la Macedonia, iar cea a Muntenegrului pînă la frontiera sangiacului albanez, aceasta în caz că Bosnia și Herțegovina erau pierdute, în sensul de a fi anexate și acest lucru recunoscut [73]. Ulterior, prințul Muntenegrului făcuse propunerea ca Serbia și Muntenegru să cumpere sangeacul Novipazar, prin intermediul Angliei [74].

De-abia acuma arată istoriografia iugoslavă, diplomația engleză și-a schimbat atitudinea față de revendicările slavilor sudici. Anexiunea Bosniei și Herțegovinei a arătat Londrei penetrația brutală a Germaniei și

---

[69] Radoslaw Popov, *Serbia, velîche derjavi i vopros o kompensaţiah v period Bosniiskogo kriziisa 1908—1909*, în *„Veltke sile i Srbija..."*, Beograd, 1976, p. 152; vezi și Bălgarski ist. arhiv, masse, Biblioteca națională „Metodiu și Ciril", Sofia, doc. 3997, f. 85.

[70] D. Georgević, *Milovan Milovanović*, Beograd, 1962, p. 101.

[71] D. Djordjević, *op. cit.*, p. 214—216; vezi și V. Pisarev, *Osvoboditelnoe dvijenie jugoslavsckih narodov Avstro-Vengrii, 1905—1914*, Moscova, 1962, p. 206.

[72] Niko Martinović, *Nonopazarski Sangeak u aneksionoj krizi...* p. 516.

[73] Șt. Dimitrov, K. Mancev, *op. cit.*, p. 338; vezi și R. Popov, *Politikata na Serbie kăm Bălgaria prez perioda na Balkanskata criza 1908—1909. Les Relations économiques de la Serbie avec pays balkaniques et les pays alliés avant et après la guerre*, Paris, 1919; J. Cviić, *Anekcsije Bosne i Hercegovine i srpski problem*, Beograd, 1908; F. Sisić, *Okupacija i aneksija Bosne i Hercegovine*, Zagreb, 1938.

[74] Radovan Jovanivić, *Crna Gora i Srbija za vrijeme aneksione kirze (1098—1909)*, în *Velike sile i Srbije*, Beograd, 1976, p. 573; vezi și R. Riedl, *Sandśakbahn und Transversallinie*, Wien, 1908, 63.; vezi și A. J. May, *The Novibazar railway project*, în „Journal of modern history", nr. 4 (1938), p. 496 și urm.

www.dacoromanica.ro

Austro-Ungariei, iar acel „Drang nach Osten" periclita poziţiile ei în Mediterană şi în Orientul Apropiat [75].

În orice caz, turcii urmărind interesele lor cereau Serbiei ca în această Antantă Balcanică să nu fie inclusă Bulgaria, şi chiar baza alianţei turco-sîrbeşti să aibă un caracter pronunţat antibulgar, deoarece aceştia au îndrăznit, fără asentimentul puterii suzerane, să-şi proclame independenţa. Rusia, anunţînd Belgradul că nu este de acord ca o asemenea alianţă să aibă un caracter antibulgar, tratativele s-au întrerupt fără succes, în decembrie 1908 [76].

Proclamarea independenţei Bulgariei, anunţarea oficială a anexiunii Bosniei şi Herţegovinei, agitaţia Serbiei au impulsionat Grecia ca să alipească, în primul rînd, insula Creta.

Grecia în trecut, adică în 1897, începuse un război cu Turcia pentru această insulă, dar operaţiunile militare desfăşurîndu-se nefavorabil, a fost nevoită să renunţe la acest proiect. Totuşi, după 1897, Creta a primit o largă autonomie, aflată sub suzeranitatea Sultanului şi sub protectoratul a patru mari puteri. În urma evenimentelor din vara anului 1908, ca urmare a revoluţiei turce, parlamentul cretan proclamă unirea cu Grecia, la 6 octombrie 1908 [77]. Prezenţa contingentelor străine şi a consulilor marilor puteri au moderat elanul partizanilor lui Venizelos *, ca şi protestul vehement al Imperiului Otoman, care nu înţelegea să piardă această mare şi bogată insulă, cu o aşezare strategică, care nu permite comentarii. În plus, kaiserul Wilhelm al II-lea a declarat părţii greceşti că în caz de conflict, Germania va sprijini interesele turceşti, deoarece aceste interese coincid cu interesele majore ale imperiului său [78].

Marea Britanie în schimb devine tot mai înţelegătoare faţă de doleanţele Greciei şi ale celorlalte popoare balcanice, nu mai este interesată în menţinerea integrităţii Imperiului Otoman, în caz că acesta se orientează spre Germania, deoarece după expresia unui diplomat englez, este un Imperiu „...care se dărîmă prin propriile sale vicii"[79].

De fapt, imediat după declanşarea revoluţiei turce, diplomaţia greacă a încercat să intre în tratative cu junii turci — şi acest lucru îl consemnează şi materialele de arhivă româneşti la care ne vom referi — şi cu restul statelor balcanice, inclusiv România, încercînd diferite combinaţii, care să-i aducă Creta şi alte teritorii ce erau în componenţa Turciei europene. Pînă la urmă, guvernul grec a hotărît să apeleze la marile puteri, care să o sprijine în problema cretană [80].

În 1909, lucrările se complică din nou, relaţiile diplomatice între Grecia şi Turcia sînt rupte, otomanii se pregătesc să debarce în insulă, avînd ca pretext arborarea steagurilor naţionale elene; detaşamentele

---

[75] Ivan Bozić, Sima Cirković, Milorod Ekmećic, Vladimit Dedijer, *Istorija Jugoslavie*, Beograd, 1973, p. 341.

[76] Şt. Dimitrov, K. Mancev, *op. cit.*, p. 338.

[77] E. Driault, M. Lhéritier, *Histoire Diplomatique de la Grèce*, V, Paris, p. 13—14; vezi şi Louis Dollot, *Histoire Diplomatique*, Paris, 1961, p. 52; vezi şi Şt. Dimitrov, K. Mancev, *op. cit.*, p. 339.

* Istoricul N. Svoronos, considera apariţia lui Elefterios Venizelos pe scena politică „...ca deschizătoare a unei perioade noi în istoria Greciei" (N. Svoronos, *op. ci.*, p. 84).

[78] *Die große Politik der eurpäischen Kabinette*... t. I, p. 267, doc. 9643.

[79] Arh. M.A.E., fond. 21, vol. 20, f. 55.

[80] E. Driault, M. Lhéritier, *Histoire diplomatique*, V, p. 14.

www.dacoromanica.ro

marilor puteri, evacuate între timp, se întorc, ofițerii din Liga militară se răscoală în august 1909 și cer abolirea monarhiei și numai tactul lui Venizelos salvează regimul de la Atena, fără să poată rezolva pe loc problema alipirii Cretei [81].

Arătam în prima parte a studiului nostru, că deși România nu se învecina geografic cu Imperiul Otoman, urmărea cu multă atenție evenimentele. Astfel, legația noastră de la Constantinopol, printr-un raport înaintat ministerului de externe, din Terapia, la 29 august/11 septembrie 1908 [82], transmitea informațiile pe care i le furnizase Nicolae Batzaria, inspectorul școlilor române din districtul Salonic. Raportul fusese întocmit la 25 august 1908 de către Batzaria și se înainta de asemenea ministrului de externe român [83].

Se arăta că un emisar al guvernului grec, deputatul Petropulakis, luase legătura cu comitetul central al Ligii otomane „Unire și progres", propunînd o alianță între Grecia și Turcia, o alianță care să consolideze noul regim, dar care să aducă Greciei o serie de teritorii locuite de albanezi, bulgari și aromâni „...populații ce s-ar deștepta la viață și mai mult prin adoptarea Constituției"[84].

Nicolae Batzaria informa că propunerea greacă a fost luată în discuție de către comitetul central al cărui membru este și s-a hotărît să stea de vorbă cu emisarul guvernului grec. Deoarece grecul nu cunoștea limba turcă, iar Gemal bey, persoană deosebit de influentă a Ligii „Unire și progres" nu cunoștea limba greacă, s-a hotărît ca Batzaria să participe la întîlnire și să facă pe interpretul, avîndu-se în el o încredere totală, fiind membru al Comitetului central al Ligii amintite. Ca măsură de precauțiune, Batzaria s-a recomandat numai membru al comitetului central, fără să-și decline naționalitatea și ocupația [85]. Comitetul central hotărîse ca Gemal bey să nu se angajeze cu nimica, totul să se reducă la vagi promisiuni, socotind că în acea perioadă Poarta nu avea nevoie de o alianță interesată cu Grecia [86].

La 24 septembrie 1908, ziarul grec „Akropolis" lua un interviu lui Ferid pașa, fost mare vizir, om cu maniere alese și care vorbește, după aprecierea ziarului, elegant greaca, franceza și albaneza [87].

Ferid pașa declara că îi pare rău de divergențele existente între bulgari și greci, iar în Imperiul Otoman „avem nevoie de liniște și de pace pentru ca să organizăm statul pe noi baze"[88].

---

[81] C. M. Woodhouse, *The story of Modern Greece*, London, 1968, p. 188 192. vezi și J. Campbel, Ph. Sherard, *Modern Greece*, London, 1968, p. 110.

[82] Arhiva MAE, fond 21 (Rapoarte politice de la Constantinopol), vol 55. f. 78.

[83] Ibidem, f. 79 80.

[84] Arhiva MAE, Fond 21 (Rapoarte politice de la C-pol), vol. 55, f. 79—80.

[85] Ibidem, f. 80.

[86] Ibidem, f. 78. (În raport se mai menționa că la Salonic, prin subscripție publică, se strîng fonduri pentru cumpărarea a două crucișătoare care să poarte numele celor doi eroi ai revoluției: maiorul adjutant Niazi, de origine albaneză și locotenent-colonelul Enver bey. De asemenea, Batzaria face afirmația că în comitetul central general nu este nici un grec și nici un bulgar.

[87] Arh. MAE, fond 21, vol. 55, f. 123 (la raportul ambasadei române de la Constantinopol din 3/16 oct. 1908 este anexat ziarul cu art. respectiv.

[88] Arh. MAE, fond. 21, vol. 55, f. 123.

www.dacoromanica.ro

Că Turcia are legături bune cu România, interese comune cu aceasta, care n-are nevoie şi nici nu vrea să cucerească Macedonia şi Epirul, ci doar să îmbunătăţească situaţia cuţovlahilor, mai ales pe plan cultural [89]. România, faţă de Grecia, are avantajul că „ este o puternică forţă militară * utilă"[90], ceea ce îi lipseşte acesteia; acum 15 ani avea o flotă puternică, pe care astăzi nu o mai are „...deci puneţi-vă la treabă, ca cineva să poată conta pe voi"[91]. Ziarul trăgea concluzia că Ferid paşa este un excelent om politic şi nu este duşmanul grecilor, aşa cum se discuta în anumite cercuri [92].

Avînd în vedere rolul jucat de oraşul Salonic în declanşarea revoluţiei, care a dus la instaurarea noului regim, S.U.A. a hotărît — şi acest lucru reiese din raportul ambasadei noastre de la Constantinopol din 31 oct./ 13 noiembrie 1908 — să creeze un consulat de carieră în acest oraş atît de important al Mării Egee [93]. Astfel, viceconsulul onorific american existent în acest port, a fost transformat în consulat de carieră, iar titularul postului, căpitanul Evan Joung şi-a luat postul în primire [94].

Profitînd de noile evenimente din Imperiul Otoman, S.U.A. doreşte în primul rînd următoarele:

— relaţii mai strînse economic şi să creeze în special un debuşeu pentru făinurile americane;

— să studieze mai în amănunţit starea economică, comunicaţiile şi în general Peninsula Balcanică;

— doreşte să aibă un port de observaţie pentru flota lor, care îşi propune să-şi arate pavilionul mai des şi în această parte a lumii [95].

În acest timp, se contura apropierea între Rusia şi Turcia, pe care o serie de oameni politici şi observatori din Constantinopol o considerau probabil la îndemnul Angliei (nu trebuie uitat faptul că în 1907, s-a creat Antanta dintre Anglia, Franţa şi Rusia). Ideea unei apropieri a fost iniţiată de ziarul rusesc „Novoie Vremea", la care a răspuns curtenitor, ziarul turc „Ikdam". În urma agravării conflictului austro-turc, junii turci vedeau o contrapondere a apropierii cu Rusia, „Ikdam" motivînd, ca şi alte periodice turceşti, că este cunoscut în istorie antagonismul ruso-englez şi totuşi s-a ajuns la o alianţă în 1907, iar turcii au în perspectivă o politică de pace, părăsind orice idee de cucerire, dar luptînd „pentru păstrarea integrităţii teritoriale"[96].

---

[89] Ibidem, f. 124.

* „Le Moniteur Oriental" din 13 oct. 1908 publică un studiu elogios despre România şi armata sa. În contextul complicării evenimentelor, prin proclamarea independenţei Bulgariei şi a anexiunii Bosniei şi Herţegovinei de către Austro- Ungaria, România ar putea juca un rol important, aceasta este aprecierea cercurilor politice turceşti (Arh. MAE, fond. 21, vol. 55, rapoartele din 14, 15 şi 16 oct. 1908).

[90] Ibidem, f. 124.

[91] Ibidem, f. 125.

[92] Ibidem, f. 125.

[93] Ibidem, f. 178.

[94] Arh. MAE, fond. 21, vol. 55. f. 178.

[95] Ibidem, f. 178.

[96] Arh. MAE, fond. 21, vol. 55, f. 191 (raportul din 28 noiembrie/11 dec. 1908). Ziarul „Şurai Iummet", organ oficial al Comitetului „Unire şi Progres" arăta că în trecut Anglia şi Franţa în alianţă cu Turcia, au purtat războaie cu Rusia, iar astăzi — arată primul redactor al ziarului, Sezei — Anglia şi Franţa sînt aliatele Rusiei. Un filozof german, trage concluzia autorul articolului, ne învăţa că pentru a progresa trebuie să uiţi trecutul (Arh. MAE, fond. 21. vol. 55, f. 195).

www.dacoromanica.ro

La 4/17 decembrie 1908, Parlamentul otoman era deschis cu mare pompă, de către sultan, pe baza decretului din 11/24 iulie 1908, iar în discursul tronului se vorbește de proclamarea independenței Bulgariei, ca și de anexarea Bosniei și Herțegovinei de către Austro-Ungaria [97].

Spre sfîrșitul anului 1908, ambasada română informa confidențial de la Constantinopol, că președintele Adunării, Ahmed Riza bey, este preocupat de întocmirea unei confederații balcanice, care să cuprindă Turcia, Bulgaria, Serbia, Muntenegru, Grecia și România „pe care o crede posibilă și necesară apărării tuturor acestor state, mai ales în stăvilirea penetrației marilor puteri [98].

Într-un studiu de-al nostru, publicat în 1970 [99], arătam că consulul român din Bitolia, C. Brăileanu, într-un raport confidențial înaintat palatului, arăta că revoluția junilor turci a fost îmbrățișată de majoritatea popoarelor din cadrul Imperiului Otoman [100]. Dar că regenerarea Turciei a afectat mai ales Austro-Ungaria, care urmărea să-și croiască drum spre Salonic și Albania de nord și Imperiul rus, care dorea să modifice regimul Strîmtorilor, în favoarea sa [101]. Totodată arătam că statul român, presa, opinia publică, și-au arătat simpatia față de mișcarea de regenerare a Imperiului Otoman [102].

Istoricul Șerban Rădulescu-Zoner, în studiul său „La Serbie et les grandes puissances au long de la crise bosniaque, dans la vision de la diplomatie et de l'opinion publique roumaine"[103], a explicat amănunțit poziția diplomației românești în perioada anilor 1908—1909 față de evenimentele de care ne ocupăm și că au fost făcute mai multe propuneri din partea Atenei în vederea încheierii unei alianțe cu Turcia, atît de necesară acesteia în caz că izbucnea un război turco-bulgar. Pe materiale de arhivă și colecții de documente, Rădulescu-Zoner arată că, deși România era legată prin tratatul cu Austro-Ungaria de Tripla Alianță, se arăta neconformistă la punctul de vedere al diplomației de la Ballplatz, pronunțîndu-se pentru statu quo teritorial [104]. Este drept că Ion I.C. Brătianu, în decembrie 1908, în cadrul discuțiilor din parlament este nevoit să facă o declarație de politică externă foarte ambiguă, pentru a nu face o impresie proastă la Viena [105], în timp ce opinia publică se pronunța hotărît de partea Serbiei. Astfel, istoricul Nicolae Iorga atacă vehement monarhia habsburgică, declarînd: „Austria reprezintă un trecut isprăvit; nu reprezintă un popor, nu reprezintă nici o misiune culturală sau vreo activitate economică în dezvoltare; ea trăiește numai din amintiri și tradiții"[106]. Dealtfel, ceva mai înainte, la un miting organizat la București, opinia publică a fost

---

[97] Arh. MAE, fond. 21, vol. 55, f. 202.

[98] Ibidem, f. 216 (raport confidențial din 22 dec. 1908/4 ian. 1909).

[99] Nicolae Ciachir, *Contribuții la istoricul relațiilor româno-turce (1878—1914)*, în Buletin ADIRI (broșura separată), nr. 23 (1970), p. 20.

[100] Arh. Ist. Centr., fond Casa regală, dos. 15, (1908), f. 2

[101] Ibidem, f. 3—4.

[102] Nicolae Ciachir, *Contribuții la istoricul relațiilor...* p. 20—21.

[103] Publicat în volumul *Velike sile i Srbija pred prvi svetski rat*, Beograd, 1976, p. 133—148.

[104] S. Rădulescu-Zoner, *La Serbie et es grandes puissances...* p. 137—39.

[105] Ibidem, p. 145; vezi și Dezbaterile Adunării Deputaților (supliment la Monitorul Oficial, nr. 15, din 1908, p. 142).

[106] N. Iorga, *Discursuri Parlamentare*, vol. I, p. 1, București, 1939, p. 217.

www.dacoromanica.ro

net de partea Serbiei, încît au fost necesare forţe armate care să protejeze legaţia Austro-Ungariei [107].

Istoricul bulgar Tuşe Vlahov [108], arată că noului regim turc fiindu-i frică să nu fie atacat, în special de Bulgaria, a făcut mai multe propuneri de alianţă României, dar a fost refuzat, atît în 1908, cît şi în cursul anului 1909 [109]. Dealtfel, la 20 august 1909, ambasadorul Germaniei acreditat la Constantinopol, raporta la Berlin că Turcia s-a adresat din nou României, în vederea încheierii unei alianţe, diplomaţia turcă cerînd sprijinul Berlinului în acest sens [110]. Iar Hilmi paşa declara : „Pentru noi ar fi de cea mai mare importanţă să ştim cum se va comporta România în cazul unui atac bulgar îndreptat împotriva noastră. Socotesc că în ultima instanţă acest lucru depinde în primul rînd de poziţia Vienei şi a Berlinului. Este cunoscut faptul că Bucureştiul este în strînse legături cu cele două puteri centrale"[111].

În orice caz, în timp ce diplomaţia ţaristă insista în vederea întrunirii unei conferinţe a marilor puteri, care să reglementeze o serie de probleme, ce-au derivat în urma declanşării revoluţiei turce, iar Germania şi Austro-Ungaria refuzau, motivînd că o asemenea conferinţă „. . . nu va putea să se întrunească în mod util decît dacă va fi elaborat un acord prealabil între Puterile semnatare ale Tratatului de la Berlin"[112], diplomaţia vieneză făcea presiuni asupra Turciei de a se înţelege direct. După presupunerile curţii vieneze, dacă turcii recunoşteau anexarea Bosniei şi Herţegovinei, în schimbul unei despăgubiri, lucrurile se simplificau enorm. La rîndul lor, turcii, afară de bani, ar fi primit sprijinul Puterilor Centrale şi ar fi putut riposta mai ferm, în special la pretenţiile Bulgariei şi Greciei.

Noul regim otoman, intimidat în permanenţă de marile puteri, hărţuit de vecinii balcanici şi sabotat de sultan şi elementele conservatoare, care pregăteau contrarevoluţia, acceptă în ianuarie 1909 propunerile austriece, acordul final realizîndu-se la 26 februarie 1909, cînd s-a hotărît să se plătească Imperiului Otoman 2,5 milioane lire turceşti [113]. Acest acord făcea inutilă convocarea unei conferinţe europene, blocul austriaco-german jubila, iar pretenţiile Serbiei deveneau nu numai inutile şi perimate, dar prin insistenţele acesteia, pacea Europei era ameninţată, în cazul că Rusia era hotărîtă s-o ajute [114].

Categoric, Rusia se vedea înşelată de către curtea vieneză, care-şi rezolvase problemele, fără să sprijine doleanţele diplomaţiei ţariste, iar Serbia se considera păcălită şi jefuită. În acelaşi timp, Austro-Ungaria,

[107] „Conservatorul" din 21 octombrie/2 noiembrie 1908.

[108] *Opităt na Avstro-Ghermanskia bloc da privlece Turţia sled mladoturskata revoluţia*, în *V cest na academik Dimităr Kosev*, Sofia, 1974, p. 265—275.

[109] *Opitat na Avstro-Ghermanskia bloc da privlece Turţia sled mladoturskata revoluţia*, în *V cest na academik Dimităr Kosev*, Sofia, 1974, p. 269—271.

[110] *Österreich-Ungarns Außenpolitik*, Bd. II, nr. 1689.

[111] *Ibidem*, nr. 1937.

[112] Reprodus după „Anale de Istorie", nr. 5 (1977), p. 126; vezi şi Pierre Renouvin, *La crise européene et la prèmiere guerre mondiale (1904—1918)*, Paris, 1969, p. 158—160; vezi şi *Correspondance secrète de Bülow et de Guillaume II*, Paris, 1931, p. 242—244.

[113] *British Documents on the Origine of the war 1898—1914*, vol. V *The Near East. The Macedonian Problem and the Annexation of Bosnia. 1903—1909* (BD), London, 1928, nr. 622; vezi şi K. B. Vinogradov, *Bosnitschit krizis (1908—1909) — prolog pervoi mirovoi voini*, Leningrad, 1964, p. 132.

[114] Fr. Fischer, *Assalto al potere mondiale. La Germania nella guerra 1914—1918*, Torino, 1965, p. 23; vezi şi Radoslav Popov, *op. cit.*, p. 163.

www.dacoromanica.ro

încercînd să-și apropie tot mai mult Bulgaria făcîndu-i avansuri, izola Serbia și slăbea pozițiile rusești în Balcani. Desigur acest joc de penetrație austriacă, tot mai adînc spre Macedonia și Marea Egee, nu-i convenea Rusiei, care încearcă acum în noua conjunctură să reglementeze problema independenței Bulgariei și să facă o apropiere între Bulgaria, Turcia și Serbia [115].

În cadrul tratativelor turco-bulgare, otomanii pretind de la bulgari suma de 125 milioane franci, ca plată pentru recunoașterea independenței, oferindu-li-se numai 82 milioane franci. Deoarece turcii insistă asupra sumei, Rusia se oferă să scadă suma de 125 milioane franci din datoria pe care otomanii o datorau țarismului, ca urmare a războiului din 1877—1878, urmînd ca în decurs de 50 de ani guvernul bulgar să returneze Rusiei suma de 82 milioane, restul fiind suportat de curtea de la Petersburg. La 3 martie 1909 a fost iscălit, în acest sens, protocolul ruso-turc, iar la 6 aprilie 1909, protocolul bulgaro-turc, unde guvernul turc recunoaște „...noua situație politică din Bulgaria" [116].

Pentru a cumința Serbia și a calma Rusia, intervine în mod brutal Germania, cunoscînd faptul că blocul Antantei nu era pregătit în suficientă măsură de-a face un război european în 1909. În acest scop, este trimisă la Petersburg o nouă ultimativă, dacă Rusia este gata să admită fără rezerve abrogarea paragrafului 25 al tratatului de la Berlin și să recunoască anexarea Bosniei și Herțegovinei. La 21 martie 1909, cancelarul imperial von Bülow îi ordonă ambasadorului său acreditat la Petersburg, contele de Pourtalès, să ceară ultimativ un răspuns, precis, fără nici un echivoc: da sau nu. Puțin mai înainte, Pourtalès îi declara lui Izvolschi că atitudinea antirusă a Germaniei este urmarea alăturării Petersburgului la Antantă. Pe raportul lui Pourtalès, kaiserul a scris: „În fine, a auzit și Izvolschi adevărul" [117].

Concomitent, Austro-Ungaria proclamă starea de alarmă pentru corpurile de armată 7 și 13. În fața acestei situații, colosul nordic nefiind suficient pregătit și neexistînd o sudură suficientă în cadrul Antantei, este nevoit să capituleze. Cîțiva ani mai tîrziu, în 1912, Wilhelm II se referea la „frumosul moment" al anexării Bosniei și Herțegovinei, ceea ce practic a fost „...o punere în scenă măreață, care a demonstrat în lumea întreagă forța vitală ce caracterizează Tripla Alianță și a arătat cum — potrivit unui cuvînt al lui Bismarck — popoarele Monarhiei austro-ungare sînt solidare cînd împăratul Francisc Iosif încalecă calul" [118]. Pe bună dreptate, periodicul rusesc „Novoie vreme" a denumit, a calificat această înfrîngere ca „o Tzusimă diplomatică [119], făcînd aluzie la bătălia navală pierdută în 1905 în războiul cu japonezii. Guvernul țarist capitulează astfel în fața șantajului german, iar la 31 martie 1909 și Serbia. Astfel, diplomațiile germană și austro-ungară au triumfat pe moment [120]. Însă, arată istoricul iugoslav D. Djordjevici, criza anexiunii a aprofundat și mai

[115] Șt. Dimitrov, K. Mancev, *op. cit.*, p. 339—340.

[116] K. Kraciunov, *Vănșnata politica na Bălgarta. Kabinet Malinov, 1908—1911*, Sofia, 1911, p. 77—79; vezi și Sl. Ștefanova, *Mejdunarodni aktove i dogovori*. 1648—1908, Sofia, 1958, p. 315—316.

[117] *Die große Politik*... vol. XXVI, part. 1, doc. nr. 9085, p. 239.

[118] *Österreich-Ungarns A.P.*, vol. IV, doc. nr. 3394, p. 61.

[119] Citat după Edward C. Thaden, *Public opinion and Russian*... p. 227.

[120] *Istoria Diplomației*, III, p. 233; vezi și K.B. Vinogradov, *op. cit.*, p. 143—147.

www.dacoromanica.ro

mult disensiunile între cele două blocuri, punînd în lumină politica dură a puterilor centrale de „Drang nach Osten" şi a iritat la culme Rusia în urma eşecului său. De asemenea, pentru Balcani a avut o importanţă specială, căci presiunea exercitată de blocul german a produs o apropiere între puterile balcanice, punîndu-se germenii alianţei din 1912 [121].

În timp ce noul regim turc trebuia să facă faţă unor probleme atît de complexe, mai ales pe plan extern, a izbucnit contrarevoluţia, încît la 13 aprilie 1909, guvernul şi parlamentul au fugit din Constantinopol. În favoarea junilor turci, intervin trupele din vilaetul Rumeliei, conduse de energicul Mahmud Şevket paşa, avînd ca şef de stat major pe Mustafa Kemal, viitorul conducător al Turciei, Ataturk. Alături de junii turci, la zdrobirea complotului contrarevoluţionar au participat numeroşi patrioţi albanezi, macedoneni şi aromâni [122].

La 27 aprilie, sultanul este înlăturat şi înlocuit cu fratele său, Mehmed V. Junii turci devin acum singurii stăpînitori în guvern şi parlament *, dar încep să meargă pe o linie tot mai naţionalistă, drept care popoarele neturce rămîn în vechea situaţie pe care o aveau pînă la revoluţie [123].

Pe plan extern, guvernul junilor turci după evenimentele din aprilie 1909, cînd a fost nevoit să facă faţă contrarevoluţiei, şi după ce rezolvase litigiul cu Austro-Ungaria şi Bulgaria, primind despăgubiri, duce o politică de tatonare, de bunăvoinţă cu toate marile puteri, în vederea evitării unei tutele atît de ordin economic cît şi politic. Astfel, marele vizir Husein paşa sintetizînd, la 21 iulie/3 august 1909, liniile directoare ale politicii externe declara: „Turcia susţine politica de neutralitate şi de amiciţie faţă cu toate puterile, politica „Mîinilor libere" cu ajutorul căreia speră să facă din Turcia din nou o mare Putere militară la adăpostul căreia, ţara să-şi dezvolte toate resursele materiale şi să ridice nivelul intelectual al populaţiunii"[124].

Rusia, în urma eşecului suferit, cu ocazia crizei bosniace, a încercat să îmbunătăţească relaţiile cu Imperiul Otoman. N. Ciaricov, adjunct al ministerului de externe rus, partizanul unei politici de apropiere cu otomanii, este trimis ca ambasador la Constantinopol. Rapoartele diplomaţilor români sînt elocvente în acest sens.

Astfel, ambasadorul român informa la 7/20 aug. 1909 confidenţial ministerul de externe, că a avut o discuţie cu noul ambasador al Rusiei acreditat la Imperiul Otoman, N. Ciaricov, la acesta acasă, şi că îl cunoaşte pe diplomatul rus încă din 1896, cînd amîndoi lucrau la Sofia [125].

---

[121] D. Djordjevici, *Révolutions nationales...* p. 213.

[122] Nicolae Ciachir, *Nekoljku informaţii od romanskite arhivi za Iane Sandanski vo periodot, 1908—1909 godina*, Skopje, 1976, p. 171; vezi şi *Istorija na Makenskiot narod* II, Skopje, 1969, p. 302—03.

* Sultanul a numit 39 de senatori dintre care 8 sînt nemusulmani. Dintre aceştia 3 sînt aromâni: Gabriel efendi Noradounghian, ministrul comerţului şi al lucrărilor publice, pe Nicolae Batzaria şi pe Azarian efendi. Restul erau 3 greci, 1 evreu şi 1 bulgar (Arh. MAE, fond. 21, vol. 59, p. 268).

[123] F. Ahmed, The Young Turks... p. 50—51; vezi şi Istorija na Makedonskiot, narod, II, Skopje, 1969, p. 305.

[124] Arh. MAE, fond. 21, vol. 60, f. 112.

[125] Arh. MAE, fond. 21, vol. 60, f. 127.

www.dacoromanica.ro

Ambasadorul rus a subliniat că Rusia trăiește în ultimii 15 ani în relații bune cu România și socoate că și diplomația română împărtășește punctul de vedere al Rusiei „ca Turcia să se dezvolte pe cale constituțională, căci Rusia a luptat 200 de ani cu Turcia pentru acele principii în favoarea popoarelor creștine. Rusia nu are nici o ambiție teritorială" [126].

N. Ciaricov i-a mai spus că țarul urmînd în septembrie 1909, să meargă în Italia, pentru a înapoia regelui vizita *, va trece cu yahtul imperial prin strîmtori și cu două vase cuirasate de război, urmînd ambasadorul Rusiei să obțină consimțămîntul sultanului [127]. În raport, se arată că diplomatul rus a obținut aprobarea turcă, sultanul în acest sens a dat o iradea, unde se vorbește numai de 2 yachte : „Standart" și „Steaua polară", sultanul urmînd să aștepte familia imperială, la intrarea Mării Negre, la punctul Kavak [128].

Peste cîteva zile, la 17/30 aug. 1909, N. Ciaricov adresa o circulară consulilor ruși acreditați în Imperiul Otoman, prin care le cerea, în spiritul noii politicii rusești, să trateze toate afacerile „pe temeiul amiciției sincere, a încrederii mutuale și a bunei vecinătăți" [129].

Legația română de la Constantinopol raporta la 2/15 oct. 1909, despre înapoierea misiunii otomane de la Livadia, formată din Rifaat pașa și generalul Nazîn pașa [130]. Deoarece presa occidentală a interpretat în fel și chip această vizită (expresia este folosită de ziarul turc „Tanin"), guvernul otoman a publicat textul scrisorii sultanului către țar și s-a dat un comunicat în care se preciza că la Livadia nu s-a discutat nimic concret despre o eventuală alianță ruso-turcă și nici problema Strîmtorilor, ci a fost o vizită de bunăvoință [131].

Poarta otomană, după declarația pe care o făcuse Austro-Ungaria de a anexa Bosnia și Herțegovina, pentru a împiedica pierderea și altor provincii, la insistențele junilor turci, a început să facă înlesniri elementului musulman, de a se așeza în Macedonia, Epir și Tracia, chiar printre creștini, unde urmează să primească pămînturi roditoare din fondurile statului, în vederea întăririi elementului musulman și în scopul de a contracara elementele creștine [132].

În orice caz, revenind la problemele de politică externă, guvernul țarist încearcă să ajungă la un acord cu Italia, în problema zonelor de influență din Balcani, și astfel să facă o breșă în cadrul Triplei Alianțe, încercînd în felul acesta de a-și lua revanșa. În urma întrevederii de la Racconigi, între țarul Nicolae II și Victor Emanuel al III-lea, aceștia, secundați de către Izvolschi și respectiv, Tittoni, s-a ajuns la un acord

---

[126] Ibidem, d. 127.

* Papiniu raporta, la 20 oct./8 nov. 1909, discuția avută cu ambasadorul Rusiei, despre rezultatele întrevederii între țar și regele Italiei, la Racconigi și că ambele puteri s-au învoit pentru respectarea statului quo în Peninsula Balcanică (Ibidem, vol. 61, f. 124—126).

[127] Ibidem, f. 130.

[128] Ibidem, f. 131.

[129] Fond 21, vol. 61, f. 13.

[130] Arh. MAE, fond. 21, vol. 61, f. 90—91.

[131] Ibidem, f. 91—93.

[132] Ibidem, f. 152.

www.dacoromanica.ro

secret, la 24 octombrie 1909, în care era schiţat următorul program comun, care să se opună expansiunii în Balcani[133].

1. Menţinerea statului quo în Balcani.

2. Să vegheze la aplicarea principiului naţional, contribuind la dezvoltarea statelor balcanice, în scopul înlăturării oricărei supremaţii străine.

3. Ambele părţi se obligă să se opună, de comun acord, tuturor tendinţelor contrarii, adică Italia se obligă să aibă o atitudine binevoitoare faţă de interesele Rusiei în problema Strîmtorilor, iar Rusia, faţă de interesele acesteia în Cirenaica şi Tripolitania [134].

Deşi acordul de la Racconigi a fost o revanşă destul de slabă a Rusiei la adresa Austro-Ungariei, în urma eşecului în problema crizei bosnice şi a reglementării Strîmtorilor, totuşi, acest acord a marcat, incontestabil, un nou pas de desprindere a Italiei din sistemul Triplei Alianţe [135]. Astfel, foarte curînd, Austro-Ungaria a fost nevoită să se angajeze faţă de Italia că nu va recurge la noi anexiuni în zona Peninsulei Balcanice, fără să fi semnat cu partenerul său mediteranean „...un acord prealabil bazat pe principiul unei compensaţii"[136].

Astfel, revoluţia turcă declanşată în 1908, după cum s-a văzut din materialul prezentat, a avut implicaţii deosebit de importante atît pe plan balcanic cît şi pe cel european. Dacă totuşi noul regim al junilor turci, a reuşit să facă faţă situaţiei externe, bineînţeles cedînd pretenţiilor Austro-Ungariei şi Bulgariei şi profitînd de divergenţele existente între marile puteri, pe plan intern a fost o deziluzie, atît pentru majoritatea populaţiei turce, dar mai ales a celei neturce. Pe de o parte, noul regim a fost inconsecvent în aplicarea reformelor în vederea întăririi burgheziei naţionale, pe de altă parte, încălcînd şi revizuind constituţia, a mers pe o linie naţionalistă, făcîndu-i duşmani pe albanezi, macedoneni, aromâni, armeni şi arabi, adică acele populaţii neutre care au sprijinit la început pe junii turci şi cu sprijinul cărora au ajuns la putere. Persecuţia populaţiilor neturce, exterminarea unor lideri ai acestor populaţii, încercarea de a aduce colonişti musulmani din Bosnia şi Herţegovina în Macedonia şi Tracia, au dus la puternice mişcări, mai ales a populaţiei albaneze din anii 1909—11, la războiul cu Italia şi mai ales la războaiele falimentare balcanice, care au redus la minim teritoriile Imperiului Otoman din Balcani, din Africa de nord şi din bazinul răsăritean al Mării Mediterane [137].

---

[133] Luigi Salvatorelli, *op. cit.*, p. 574—575; vezi şi L. Bissolati, *La politica estera dell'Italia (1897—1920)*, Milano, 1923, p. 111.

[134] G. Petricone, *op. cit.*, anexa XXVI; vezi şi *Istoria Diplomaţiei*, III, p. 233—234.

[135] Şerban Rădulescu-Zoner, *România şi Tripla Alianţă la începutul secolului al XX-lea, 1900—1914*, Bucureşti, 1977, p. 78.

[136] A. F. Pribram, *Les traités politiques secrets de l'Autriche-Hongrie*, Paris, 1932, p. 136.

[137] Şt. Dimitrov, Kr. Mancev, op. cit., p. 351—367; I. G. Senchevici, *Osvoditelnoe dvijenie albaskogo naroda*, 1905—1912 gg. Moscova, 1958, p. 139—141; E. Iu. Hasanova, *Ideologhia burjuaznogo naţionalisma v Turţii v period mlatoturok (1909—1914)*, Bacu, 1966, p. 32—34; G. L. Arş, I. G. Senchevici, N. D. Smirnova, *Kratkaia istoria Albanii*, Moscova, 1965, p. 151—154; Z. P. Iahimovici, *Italo-turetkaia voina 1911—1912*, Moscova, 1967, p. 54; V. B. Luţchii, *Novaia istoria arabschih stran*, Moscova, 1965, p. 273 şi urm.

www.dacoromanica.ro

LES IMPLICATIONS SUR LE PLAN EUROPÉEN DE LA RÉVOLUTION TURQUE DE 1908

RÉSUMÉ

S'appuyant sur une riche documentation d'archives et une vaste bibliographie de spécialité, l'auteur a essayé de saisir toute la gamme d'implications, dans le contexte européen, de la révolution turque de 1908.

Après avoir exposé l'activité des jeunes turcs, concentrée à Bucarest, Paris, Genève, le Caire etc., l'auteur présente la cause du déplacement de cette activité dans l'Empire Ottoman (surtout en Macédonie et en Albanie), le début du déclenchement du mouvement et la victoire de celui-ci.

La révolution turque, qui a eu un prononcé caractère bourgeois, a suscité les intérêts des voisins des Balkans, des grandes puissances européennes ainsi que de la population arménienne et arabe. La Roumanie, intéressée notamment au maintien de l'équilibre balkanique, a suivi avec un vif intérêt les événements qui se sont déroulés pendant les année 1909.

Les grandes puissances se sont comportées envers la révolution turque suivant leurs intérêts impérialistes. Elles étaient notamment inquiètes du fait que le nouveau régime turc, en se consolidant, réussirait à écarter l'immixtion illimitée dans les affaires de la Porte Ottomane; quant à la Russie et à l'Angleterre, elles craignaient en plus que le nouveau régime constitutionnel ne soit un exemple contagieux pour les musulmans se trouvant sous leur juridiction.

Le nouveau régime des jeunes turcs a réussi à faire face à la situation extérieure, cédant aux prétentions de l'Autriche-Hongrie dans la question de l'annexion de la Bosnie et de l'Herzégovine, en reconnaissant l'indépendance de la Bulgarie. Mais sur le plan intérieur, il fut une désilusion tant pour la majorité de la population turque, que surtout pour celle non-turque, situation qui s'est aggravée au cours des années suivantes.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

ÎN ÎNTÎMPINAREA CELUI DE AL XV-LEA CONGRES INTERNAȚIONAL DE ȘTIINȚE ISTORICE

AUGUSTUS — SEMNIFICAȚIA „REPUBLICANĂ" A UNUI TITLU IMPERIAL

DE

PETRE CEAUȘESCU

Încercarea de a aduce un punct de vedere nou într-o problemă esențială a istoriei principatului augustan, anume cu privire la semnificația celui mai însemnat titlu imperial, AUGUSTUS, poate părea hazardată, mai ales dacă luăm în considerare numărul și numele celor care și-au exprimat opinia asupra acestei chestiuni. Și totuși, după opinia noastră, un aspect important a fost trecut cu vederea. Cu unele excepții, nu tocmai hotărîtoare, nu vom aduce în discuție izvoare omise pînă acum. Dimpotrivă, cercetarea noastră se va sprijini pe texte binecunoscute și, mai mult, ea se va desfășura în limitele unui complex de idei tradițional. Dar aspectul pe care vrem să-l punem în lumină ni se pare susceptibil să completeze și chiar să corecteze semnificația atribuită în genere titlul imperial conferit lui Octavian, titlu menit să evidențieze pe de o parte preeminența persoanei imperiale în cadrul constituțional fixat de noul regim, iar pe de altă parte caracterul „misiunii" istorice încredințate principelui de către senatul și poporul roman, depozitarii legali ai puterii politice, și de către zeii protectori ai Romei. Astfel cercetarea de față se va integra în cadrul mai larg al problematicii relative la esența principatului.

Trebuie precizat dintru început că sînt fundamental greșite opiniile conform cărora titlul de *Augustus* îi conferea purtătorului un anume grad de divinitate, cu alte cuvinte că acest titlu îl deosebea pe principele de esența „divină" de concetățenii săi, simpli „muritori"[1]. Următoarea declarație

[1] Termenul de *augustus*, propriu vocabularului religios, avînd sensul de „consacrat de auguri", în cazul obiectelor marcate de divinitate și „întreprins sub auguri favorabili", în cazul unei acțiuni favorabile de zei (v. ERNOUT-MEILLET, *Dict. étym.*[4] s.v. *augeo*), a căpătat o semnificație politică odată cu conferirea titlului de *Augustus* primului principe. MOMMSEN îl interpretează drept „sacru", „demn de a fi adorat" („heilig", „anbetungswürdig", *Staatsrecht*[3], vol. II, Berlin 1887, p. 771—774). În general interpretările moderne au tins să stabilească gradul de apropiere față de divinitate conferit de titlu. A. ALFÖLDI îl traduce prin „sublimul", „cel egal zeilor" („der hehre", „der göttergleiche", *Die monarchische Repräsentation im römischen Kaiserreiche*, Darmstadt 1970, p. 209 = MDAI (Röm. Abt.), 50 (1935), p. 91). G. HERZOG-HAUSER socotește că titlul îl apropia mult pe purtător de divinizarea oficială (*Kaiserkult*, RE Suppl. IV, col. 828). C. KOCH consideră că titlul de *Augustus* îl desemna pe acela care ocupă o poziție intermediară între divinitate și om (poziție adoptată și de H. Erkell), comparabil prin aceasta numai cu Romulus, întemeietorul mitic al Romei (*Gottheit und Mensch im Wandel der römischen Staatsform* în *Das Staatsdenken der Römer*, Darmstadt 1973, p. 60—64). Pornind

„REVISTA DE ISTORIE", tom. 31, nr. 9, p. 1649—1669, 1978.

www.dacoromanica.ro

atribuită de Tacitus lui Tiberius are valoare generală și i se poate aplica și lui Augustus : *Ego me, patres conscripti, mortalem esse et hominum officia fungi satisque habere, si locum principem impleam, et vos testor et meminisse posteros volo* [2]. Abstracție făcînd de esența politică reală a principatului și menținîndu-ne, pentru moment, în limitele stricte ale cadrului constituțional, ni se pare greu de crezut că Octavian, atît de prudent și plin de tact în domeniul delicat al titulaturii, ar fi încercat să dobîndească „divinitatea" în timpul vieții, mai ales pe calea atît de directă și de provocatoare a titulaturii, menită, în principiu, mai degrabă să ascundă o anumită realitate mai greu acceptabilă într-un anume moment. Însuși Octavian a respins cu ostentație, în repetate rînduri, prerogativele divine, devenind astfel, și în această privință, un model obligatoriu pentru succesorii săi [3]. Este prin urmare greu de acceptat faptul că principele-cetățean, fie el p r i m u l între concetățenii săi, ar fi reușit să se impună ca zeu încă din timpul vieții și că ar fi reușit în tentativa sa, fără să fi întîmpinat rezistența acelor cercuri politicie care fuseseră în măsură să-l suprime pe Cezar și pe unii urmași spirituali ai acestuia, mînați de ambiția de a dobîndi „nemurirea" în timpul vieții și eliminați tocmai din acest motiv, așa cum au fost Caligula și Domitianus. Totodată nu trebuie pierdut din vedere faptul că însuși senatul, cea mai conservatoare instituție a Romei, i-a conferit lui Octavian titlul de *Augustus*.

Asemenea observații nu sînt, firește, dovezi, ci numai indicii relative la direcția pe care trebuie s-o urmeze analiza de față. Iată de ce ne-am propus să discernem semnificația „republicană" a supremului titlu imperial. Totodată trebuie să ținem seama de faptul că principatul întruchipa „republica restaurată". În consecință, „restaurarea" trebuie să se reflecte în chip necesar în litera constituției.

„Restaurarea republicii" apare în *res gestae* drept actul suprem al carierei politice a primului principe, drept care acesta a fost răsplătit de către senat cu titlul de *Augustus*, cu coroana civică și cu scutul de aur : *In consulatu sexto et septimo, postquam bella civilia extinxeram per consensum universorum potitus rerum omnium, rem publicam ex mea postestate in senatus populique Romani arbitrium transtuli.* **Quo pro merito meo senatus**

---

de la premisa că Titus Livius a vrut să explice semnificația titlului de *Augustus* prin utilizarea relativ frecventă a adjectivului *augustus* în prima decadă (de nouă ori), unii cercetători au subliniat opoziția *augustior-humanus* din textul livian, de unde au conchis că titlul îl ridica pe purtător deasupra oamenilor, apropiindu-l de zei (L. R. TAYLOR, *Livy and the Name Augustus*, Calss. Rev. 32 (1918), p. 157—159. Cf. IDEM, *The Divinity of the Roman Emperor*, Middletown 1931, G. HIRST, *The Significance of Augustior as Applied to Hercules and to Romulus*, AJPh 47 (1926), p. 347. H. ERKELL, *Augustus, Felicitas, Fortuna*, Göteborg 1952, p. 1 32. Cf. nota 89). Totuși, în ciuda faptului că Livius opune limpede pe *augustior* lui *humanus*, ni se pare hazardată concluzia extinsă asupra titlului. Să nu trecem cu vederea faptul că locurile respective din Livius sînt răspîndite, pînă la proba contrară, la întîmplare, nu după un anumit criteriu care să-l permită cititorului să raporteze adjectivul la titlu și să-și facă o anumită imagine despre „supraomenescul" Augustus. După opinia noastră, inițiativa lui Titus Livius nu avea de fel un caracter oficial, ci avea scopul să-i creeze într-o manieră foarte subtilă o aureolă divină lui Augustus. Faptul nu ne permite însă să conchidem asupra caracterului oficial „supraomenesc" al titlului. În privința uzului cuvîntului *augustus* v. F. MULLER JZN, *Augustus*, Amsterdam 1927 (cf. Recenzia lui A. von PREMERSTEIN în Philol. Wochenschr. 49 (1929), 846 849). Bibliografia chestiunii se află în studiul lui H. ERKELL, *Augustus* (v. supra).

[2] TAC. *Ann.* 4, 38, 1. Cf. PLIN. *Paneg.* 2, 3. 2, 7. 11, 4. 33, 4. 49, 1.

[3] V. notele 74—76.

www.dacoromanica.ro

consulto Augustus appellatus sum *et laureis postes aedium mearum vestiti publice coronaque civica super ianuam meam fixa est et clupeus aureus in curia positus, quem mihi senatum populumque Romanum dare virtutis clementiaeque et iustitiae et pietatis causa testatum est per eius clupei inscriptionem* [4]. Însăși succesiunea faptelor din relatarea lui Augustus este relevantă. Titlul de *Augustus* i-a fost conferit lui Octavian pentru „meritul" de a fi „restaurat" legalitatea „republicană", redînd puterea depozitarilor ei legali, care îi încredințaseră destinele statului cu ani în urmă *(quo pro merito meo)* [5]. Este oare de conceput ca principele-cetățean să fi primit, prin decizie senatorială, un titlu „divin", alături de coroana cetățenească și de scutul de aur, întruchipare a virtuților „republicane" ale principelui? Ar fi ciudat ca „restaurarea republicii să fi inspirat o asemenea inițiativă, iar, în acest caz, suita evenimentelor din relatarea de mai sus ar fi o pură enormitate. Dar să nu mai zăbovim asupra unor aspecte atît de clare, pentru a nu da impresia că forțăm ușile deschise. Prin urmare să conchidem că titlul de *Augustus* nu putea fi, prin definiție, în nici un chip dătător de devinitate și că era destinat să se integreze în cadrul constituțional „republican" trasat de primul principe.

ROMULUS, CONDITOR ALTER URBIS

Este cunoscut faptul că Octavian, care domina incontestabil situația politică a Imperiului după lupta de la Actium *(potitus rerum omnium)* a intenționat, înainte de a se fixa la titlul de *Augustus*, să adopte ca titlu menit să-i încoroneze activitatea politică, numele de *Romulus*. Octavian nu era inovator în această privință [6]. Secolul I î.e.n., care marca trecerea de la regimul magistraturilor republicane la acela al „imperiilor" extraordinare ale conducătorilor *(duces)*, a fost dominat de ideea că întemeierea și guvernarea cetăților este suprema activitate umană. Mai mulți fruntași politici romani și-au atribuit meritul unei „noi întemeieri" a Romei, drept care au adoptat titlul de *Romulus*. Așa au fost, printre alții, Marius, în calitate de salvator al patriei prin victoria sa asupra cimbrilor, Sulla, pentru meritul de a fi favorizat întoarcerea aristocraților din exilul la care îi constrînsese Marius, și Cezar, care dorea să-și atingă țelurile de dominație monarhică, invocînd tradiția regalității romane [7]. Astfel Octavian își înscria numele în șirul destul de lung al „noilor întemeietori"

[4] MON. ANC. 34 (6, 14—21). Despre restaurarea republicii v. OV. *Fasti* 1, 589—590: *reddita omnis est populo provincia nostro | et tuus Augusto nomine dictus avus.* VELL. 2, 89, 3: ... *prisca illa et antiqua rei publicae forma revocata est.* LAUD. THUR. 2, 25 = CIL VI 1527 1. 25: ... *restitua re p.* CIL VI 873 (v. nota 109). CASS. D. 53, 2, 7 sqq. LIV. *Per.* 134. CASSIOD. ad a. 727.

[5] *Cf.* A. ALFÖLDI, *Die Geburt der kaiserlichen Bildsymbolik*, MH 9 (1952), p. 232: „... das *quo pro merito meo* bezieht sich nicht auf *postquam bella civilia extinxeram*, sondern auf das Verzicht auf den Besitz der Macht und die Erneuerung der alten *res publica*".

[6] SUET. *Aug.* 7, 2: ... *quibusdam censentibus Romulum appellari oportere quasi et ipsum conditorem urbis...* FLOR. 4, 12, 66: *tractatum etiam in senatu, an quia condidisset imperium, Romulus vocaretur.* CASS. D. 53, 16, 7: ὁ Καῖσαρ ἐπεθύμει ἰσχυρῶς Ρωμῦλος ὀνομασθῆναι... LYD. *Mens.* 4, 111: οἱ μὲν αὐτὸν ὀνόμαζον αὐτὸν Κυρῖνον οἱονεὶ Ρωμῦλον...

[7] A. ALFÖLDI, *Die Geburt*, MH 8 (1951) p. 190 sqq. Despre calitatea de „nou întemeietor" al Romei v. *ibidem* 11 (1954), p. 190 sqq.

www.dacoromanica.ro

ai Orașului (pe lîngă cele trei nume de mai sus mai pot fi adăugate și altele). În ce calitate își putea atribui Octavian meritul de a fi întemeiat „din nou" Roma? Este surprinzător faptul că cercetarea modernă nu a căutat un răspuns substanțial la această întrebare, limitîndu-se la constatarea unor fapte evidente și la stabilirea unor asociații, nesemnificative pe planul politicii reale, în lipsa unei explicații de fond. În mare, potrivit celei mai răspîndite opinii, se consideră că titlul de *Augustus* se leagă de numele lui *Romulus* prin formula consacrată a lui Ennius *augusto augurio* și de funcția de augur a lui Octavian, funcție căreia acesta i-a acordat o mare importanță chiar de la începuturile carierei sale, marcată de repetarea auspiciului lui Romulus, anume apariția celor doisprezece vulturi [8]. Logica acestor asociații este limpede, în ciuda obiecțiilor formulate de unii specialiști. Dar ce realitate politică acoperă aceste constatări?

Chiar dacă admitem teza celor două etape ale carierei lui Octavian, dintre care una ar fi fost „romuleană", adică etapa puterii absolute a viitorului principe, asemănătoare puterii regale, ceea ce s-ar fi reflectat pe plan ideologic în *imitatio Romuli*[9], faptul nu explică de fel adoptarea numelui lui *Romulus* ca titlu destinat să pecetluiască „restaurarea republicii". Dimpotrivă, adoptarea acestui titlu ca simbol al puterii absolute ar fi însemnat mai degrabă instituirea monarhiei. Și în cazul acestui titlu trebuie căutată o motivație „republicană".

De bună seamă, gîndul se îndreaptă în primul rînd spre victoria de la Actium, care putea fi considerată, ca punct de cotitură în istoria Romei, drept o „nouă întemeiere" a Orașului. În acest context trebuie evocate cuvintele atribuite de Propertius lui Apollo Actiacul, protectorul oficial al lui Octavian. Zeul declara că înfrîngerea acestuia ar infirma auspiciile luate de augurul Romulus la întemeierea Romei: *quam* (sc. *Romam) nisi defendes, murorum Romulus augur | ire Palatinas non bene vidit aves* [10]. În lumina acestei declarații, în care se evidențiază raportul dintre primul rege și primul principe al Romei, victoria de la Actium apare într-adevăr drept o „nouă întemeiere" a Orașului. În această ordine de idei apare la fel de semnificativ și zvonul, lansat și exploatat din plin de propaganda lui Octavian, potrivit căruia Cleopatra, secondată de „sclavul" ei Antonius, plănuia să reducă Roma la ruine și să proclame o nouă capitală imperială la Alexandria [11]. Victoria lui Octavian a zădărnicit acest proiect, a cărui realizare ar fi fost fatală Orașului. Menținîndu-i statutul de capitală imperială, Octavian a salvat Roma și a întemeiat-o astfel pentru a „doua oară". În această calitate revendica el titlul de Romulus.

---

[8] V. bibliografia chestiunii la H. ERKELL, *Augustus*, p. 26—27.

[9] E. KORNEMANN, *Octavians Romulusgrab*, Klio 31 (1938), p. 81 sqq. Mai trebuie semnalat și faptul că această teză se sprijină, cît privește strict *imitatio Romuli*, pe un singur fapt, anume inaugurarea reședinței lui Octavian pe locul presupusei reședințe a lui Romulus (CASS. D. 49, 15, 5. VELL. 2, 81, 3. MON. ANC. 19 (4, 46). Cf. A. v. PREMERSTEIN, *Vom Werden und Wesen des Prinzipats*, München 1937, p. 10).

[10] PROP. 4, 6, 43—44.

[11] P. CEAUȘESCU, *Altera Roma — histoire d'une folie politique*, Historia 25 (1976), p. 80 sqq.

www.dacoromanica.ro

CAMILLUS — ROMULUS AC PARENS PATRIAE CONDITORQUE ALTER URBIS

Acest fapt reiese clar și din episodul Camillus din viziunea lui Titus Livius, „ideolog" de frunte al politicii lui Octavian [12]. Personajul semilegendar M. Furius Camillus era unul dintre eroii preferați ai lui Octavian, așa cum o arată, între altele, prezența statuii și a elogiului acestuia în forul lui Augustus, printre statuile și elogiile altor personaje prețuite de principe și destinate a fi exemple obligatorii pentru toți urmașii săi [13]. Caracterul neistoric al figurii liviene a lui Camillus, precum și faptul că sub trăsăturile acestuia se ascunde în realitate imaginea lui Octavianus Augustus sînt de domeniul adevărurilor acceptate. Fapte de arme, triumfuri, gesturi și acțiuni politice, terminologie politică augustană, aplicată anacronic secolului al IV-lea î.e.n., atribuite de Titus Livius lui Camillus își au corespondentul în epoca lui Augustus și sînt indicii clare ale paralelismului dintre cele două personaje. Imaginea eroului ideal acoperea în bună măsură imaginea ideală a lui Augustus [14].

Dar similitudinea dintre Octavianus Augustus și Camillus se impune și, dacă nu cumva mai ales, în lumina triplului titlu cu care ar fi fost aclamat, după Titus Livius, acesta din urmă, anume *Romulus ac parens patriae conditorque alter urbis* [15]. Camillus ar fi datorat, conform aceluiași izvor, acest titlu nu numai victoriei sale asupra galilor, salutară pentru însăși existența Orașului (pe planul realităților politice din epoca lui Augustus ea ar corespunde victoriei de la Actium), ci și activității sale în domeniul politicii interne, în timp de pace *(servatam deinde bello patriam iterum in pace haud dubie servavit . . .)* [16], cînd și-a disuadat concetățenii de la părăsirea Romei și de la „migrarea" spre Veii, sprijinit fiind în acțiunea sa de „optimați". În cuvîntarea atribuită lui de Titus Livius, Camillus, urmărind să-i disuadeze pe romani să renunțe la intenția lor de a abandona Orașul, utilizează în cea mai mare parte argumente religioase, ceea ce îl evoca din nou pe Augustus, cel numit în aceeași operă *templorum conditor et restaurator* (4, 20, 7). În mare Camillus afirmă că părăsirea Romei ar fi semnul supremei impietăți, dat fiind că Orașul fusese întemeiat după luarea

---

[12] Referințele privitoare la Camillus utilizate de noi se află, cu două excepții, în F. MÜNZER, *M. Furius (44) Camillus*, RE VII, col. 337—339.

[13] SUET. *Aug.* 31, 5 : . . . *et statuas omnium triumphali effigie in utraque fori sui porticu dedicavit, professus e<s>t edicto; commentum id se, ut ad illorum (. . .) velut ad exemplar et ipse, dum viveret et insequentium actatium principes exigerentur a civibus.*

[14] F. MÜNZER, *Camillus*, col. 337. E. BURCK, *Die Gestalt des Camillus* în *Wege zu Livius*, Darmstadt 1967, p. 317 sqq. J. HELLGOUARC'H, *Le principat de Camille*, REL 48 (1970), p. 112 sqq. J. H. susține că de fapt Titus Livius a vrut să marcheze prin figura lui Camillus trăsăturile principelui ideal, nu pe cele ale lui Augustus. Dat fiincă că, principele ideal este însuși Augustus, căci astfel voia el să apară în fața concetățenilor săi, nu vedem nici o dificultate în a-l considera pe livianul Camillus drept întruchipare a primului principe, mai ales că Livius era unul scriitorii direct angajați în în acțiunea politică a acestuia.

[15] LIV. 5, 49, 4 : *interque iocos militares, quos inconditos iaciunt*, Romulus ac parens patriae conditorque alter urbis *haud vanis laudibus appellatur. Servatam deinde bello patriam iterum in pace haud dubie servavit, cum prohibuit migrari Veios, et tribunis rem intentius agentibus post incensam urbem, et per se inclinata magis plebe ad id consilium.* Cf. A. ALFÖLDI, *Die Geburt*, MH 11 (1954), p. 134.

[16] V. nota precedentă.

www.dacoromanica.ro

auspiciilor și a augurilor *(urbem auspicato inauguratoque conditam ...)*[17], și fusese desemnat astfel drept capitală a viitorului imperiu (... *eo loco caput rerum summamque imperii fore.* (5, 54, 7)). Așezarea excepțională a Romei era de asemenea o dovadă grăitoare în acest sens *(non sine causa dii hominesque hunc urbi condendae locum elegerunt ...)*[18]. Monumentele cultului religios al romanilor, legate direct de teritoriul Romei, erau chezășia eternității Orașului (... *aeternis Vestae ignibus, quod imperii pignus custodia eius templi tenetur ...* (5, 52, 7)). Prin urmare romanii nu trebuiau să-și părăsească Orașul, întrucît acesta era simbolul tenacității lor și garanția viitorului lor ca stăpîni ai imperiului universal. Lui Camillus i s-a mai atribuit meritul de a-i fi împiedicat pe romani să părăsească Roma, anume după cucerirea orașului Veii, cînd s-au lăsat tentați de măreția acestuia. Și acest proiect întîmpinase rezistența hotărîtă a „optimaților", care refuzau să-l părăsească pe „zeul Romulus, fiu de zeu și întemeietor al orașului Roma"[19]. Iată de ce dictatorul și „principele" Camillus era socotit drept „nou Romulus": el a salvat Roma de invazia dușmanului dinafară (așa cum Octavian salvase Orașul de proiectata invazie a Cleopatrei) și totodată statutul ei de viitoare capitală imperială, căci, potrivit prezicerilor divine ale lui Romulus din viziunea lui Titus Livius, Roma avea să devină capitala celui mai durabil imperiu din istorie [20]. Și în discursul atribuit lui de către acest istoric în acest context argumentele de ordin religios sînt predominante. Dar Camillus a meritat titlul de „al doilea întemeietor al Orașului" *(conditor alter urbis)* nu numai pentru o singură faptă, anume izgonirea galilor, ci prin întreaga sa activitate politică desfășurată de el în interesul Romei, de-a lungul a mulți ani: *par deinde per quinque et viginti annos (tot enim postea vixit) titulo tantae gloriae fuit dignusque habitus, quem secundum conditorem urbis Romanae ferrent* [21]. În elogiul lui Camillus de pe inscripția din forul lui Augustus se puteau citi cuvintele, întîmplător păstrate pe un fragment: *Veios post urbem captam commigrari passus non est* [22], semn că motivul părăsirii Romei și respectiv acela al credinței față de Oraș erau elemente esențiale ale ideologiei augustane. Se poate deci conchide că, în virtutea paralelismului dintre cele două personaje, marcat, între altele, și de triplul titlu de mai sus (Octavian l-a adoptat pe acela de *pater patriae* și a dorit să le adopte pe celelalte două), justificarea ambiției lui Octavian de a deveni

[17] LIV. 5, 52, 2. Cf. 1, 118, 6. 1, 18, 36.

[18] LIV. 5, 54, 4: ... *saluberrimos colles, flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges devehantur, quo maritimi commeatus accipiantur, mare vicinum ad commoditates nec expositum nimia propinquitate ad pericula classium externarum, regionem Italiae mediam, ad incrementum urbis natum unice locum.* Motivul poziției excepționale a Romei se găsește și în opera lui Cicero *(Rep.* 2, 3, 5—6): *Urbi autem locum, quod est ei qui* **diuturnam rem publicam** *serere conatur diligentissime providendum, incredibili opportunitate delegit. Neque enim ad mare admovit ... sed hoc vir excellenti sensit ac vidit, non esse opportunissimos situs maritimos urbibus eis quae* **ad spem diuturnitatis** *conderetur atque imperii, primum quod essent urbes maritimae non solum multis periculis oppositae sed etiam caecis.* Cf. 2, 5, 10. Deci pasajul de mai sus din Titus Livius provine dintr-o tradiție republicană, ceea ce este relevant din punctul nostru de vedere.

[19] LIV. 5, 24, 5 ... *relicto deo Romulo, dei filio, parente et auctore urbis Romae,* Cf. 5, 29, 8 sqq. PLUT. *Cam.* 7, 2. 11, 1.

[20] V. nota 52.

[21] LIV. 7, 1, 5.

[22] CIL I² p. 191 nr. VII = ILS 52. Cf. Ps. AUR. VICT. 23, 10: *populum Romanum migrare Veios volentem retinuit; sic et oppidum civibus et cives oppido rediddit.* Despre raportul dintre textul acestui autor și elogiile din forul lui Augustus v. A. v. PREMERSTEIN, *Elogium*, RE V, col. 2447—2448.

www.dacoromanica.ro

un „nou Romulus" se găsește în textul „oficios" al lui Titus Livius: atît Camillus, cît și Octavian salvaseră statutul Romei de capitală imperială.

Pentru a se impune ca „nou Romulus", Octavian a făcut apel și la alte mijloace propagandistice. Astfel în imaginile monetare ale lui Octavian apare frecvent bastionul augural al lui Romulus, celebrul *lituus* [23]. De semnalat că, după Plutarh, la începerea lucrărilor de reconstrucție a Romei după invazia galică, a fost găsit intact *lituus*-ul lui Romulus, indestructibil în credința romanilor. Întîmplarea le-a întărit acestora convingerea că Orașul era predestinat eternității [24]. De asemenea Octavian a pus în circulație, evident *post factum*, zvonul că primul său consulat a fost inaugurat de apariția a doisprezece vulturi, repetiție a semnului divin care a precedat întemeierea Orașului [25]. El dorea probabil să-și încredințeze concetățenii că a fost consecvent, încă de la începuturile carierei sale politice în credința sa față de Roma și să dovedească totodată că zeii l-au desemnat pe el drept „nou întemeietor" al Orașului.

Astfel Octavian, noul Romulus", „noul întemeietor" al Orașului, urmaș al lui Cezar, cel acuzat de intenția de a părăsi Roma pentru a întemeia o nouă capitală imperială la Ilion sau la Alexandria, dorea să apară în ochii concetățenilor săi drept salvator și apărător consecvent al Romei, sediul Imperiului. Titlul de *Romulus* era deci destinat să fie simbolul acestei misiuni a principelui, care devenea astfel „noul întemeietor" al Orașului.

ROMULUS, QUIRINUS, AUGUSTUS

Octavian a fost nevoit să renunțe la proiectul său de a adopta numele lui Romulus. Fie că a făcut-o din proprie inițiativă, ceea ce este improbabil în lumina propagandei dezvoltate de el chiar în jurul acestui nume, fie că a fost „sfătuit" s-o facă, așa cum rezultă din unele surse literare, cert este că

---

[23] A. ALFÖLDI, *Monarch. Repr.* p. 142—143 = MDAI (Röm. Abt.) 49 (1934), p. 24—25.

[24] PLUT. *Cam.* 32. *Rom.* 7. 22. J. CARCOPINO afirmă (*Sylla ou la monarchie manquée*, Paris 1942, p. 92—93) că Octavian, în calitate de augur, ar fi beneficiat de exemplul lui Sulla, al treilea întemeietor al Romei, după Camillus, de asemenea augur și purtător de *lituus*, cînd s-a fixat asupra titlului de *Augustus*. Această ipoteză captivantă nu se sprijină pe nici un text. H. ERKELL consideră că (*Augustus*, p. 35—36) *lituus*-ul, simbol propriu ținuturilor orientale ale Imperiului, nu se lega în conștiința romanilor de titlul de *Augustus*, cu atît mai mult cu cît, după anul 27 î.e.n., apariția sa pe monete este mai rară. Această opinie ni se pare hazardată și în lumina celebrității lituus-ului în sursele literare (CIC. *Div.* 1, 17, 30. 2, 38, 80. DION. HAL. *Ant.* 14, 5. VAL. MAX. 1, 8, 11). La acestea se adaugă firește „descoperirea" *lituus*-ului după invazia galică.

[25] SUET. *Aug.* 95. OBSEQU. 69. APP. *Civ.* 5, 94, 338. CASS. D. 16, 46, 2. Aceste texte îl evocă pe Romulus tocmai în scopul de a marca similitudinea cu sensul divin care a precedat fundarea Orașului. Probabil Obsequens, fidel textului lui Titus Livius, reprezintă cea mai „autentică" mărturie al acestui motiv propagandistic. Suetonius se limitează la relatarea faptului, iar Cassius Dio, influențat de realitățile epocii sale, vede în acest semn intenția lui Octavian de a-și aroga prerogativele regale. Nu împărtășim opinia lui H. ERKELL (*Augustus*, p. 31) potrivit căreia motivul acesta n-a avut un rol important în propaganda lui Octavian. El se înscrie limpede în *imitatio Romuli*, iar cele patru texte indică cel puțin două surse de informație. În această ordine de idei poate fi menționat episodul Romulus din DION. HAL. *Ant.* 2, 18., alegorie la figura lui Augustus (A. v. PREMERSTEIN, *Vom Werden*, p. 8—9) și nu la aceea a lui Cezar (M. POHLENZ, *Eine politische Tendenzschrift*, Hermes 59 (1924), p. 157 sqq.).

www.dacoromanica.ro

Octavian a socotit că este necesar să-și aleagă alt titlu, în ciuda dorinței sale fierbinți, după Cassius Dio, de a fi un „nou Romulus"[26]. Avertizat asupra echivocului implicat în numele primului rege al Romei, legat în conștiința romanilor de instituția monarhică, și cum purtătorul titlului de *Romulus* putea fi suspectat de ambiții de dominație monarhică, Octavian n-a vrut, după unele surse, să-și asume nici un risc în această privință[27]. Există numeroase exemple ale hipersensibilității romanilor pe această temă, iar Octavian avea desigur în minte exemplul viu al tatălui său adoptiv, pentru a fi extrem de prudent. Cealaltă explicație, emanată probabil din cercurile imperiale, anume că Octavian dorea un titlu mai măreț, era menită mai degrabă să estompeze concesia principelui, silit să se încline în fața unor forțe capabile de a-l contracara [28]. Este binecunoscută hotărîrea ostentativă cu care a respins Octavian orice titlu care putea trezi bănuiala că ar dori să instituie monarhia, atitudine în care își făcea un titlu de mare glorie [29]. Cezar încercase să asume, împreună cu titlul de *Romulus*, prerogativele regale. Pe de altă parte numele lui Romulus nu-l evoca numai pe regele „cel bun", patern, divinizat după moarte, așa cum îl descrie Cicero [30]. Simbolul corespundea în cazul lui Cezar, și nu numai în al său [31], unei realități pe care Roma refuza s-o accepte și reușise s-o contracareze pînă atunci cu succes. În tradiția literară antică și-a făcut loc și figura „tiranului" Romulus, suprimat de senatori, tocmai fiindcă devenise monarh absolut [32]. Astfel Octavian a fost silit să adopte alt titlu, chiar dacă, potrivit interpretării de mai sus, titlul de *Romulus* trebuia să-l desemneze, în intenția principelui, pe „salvatorul" și pe „apărătorul" capitalei imperiale, iar Octavian încerca să ascundă un eșec sub numele dorinței de a purta un titlu mai măreț [33].

★

Legătura nemijlocită dintre titlul de *Romulus*, menit să-l desemneze pe „noul întemeietor" al Romei și abandonat de Octavian, și titlul adoptat, *Augustus*, avînd, după cum se va vedea, aceeași semnificație, se reflectă în a treia odă civică a lui Horatius. Această poezie prezintă, ca și textul de mai sus al lui Titus Livius, avantajul de a fi un text „oficios", date fiind raporturile autorului cu principele. Pornind de la premisa justificată că oda, compusă în anul 27 î.e.n., scurtă vreme după ce Octavian a fost proclamat Augustus, era destinată să inaugureze pe plan literar principatul

[26] V. nota 6.

[27] CASS. D. 53, 16, 7: ... αἰσθόμενος δὲ ὅτι ὑποπτεῦσθαι ἐκ τούτου τῆ ςβασιλείας ἐπιθύμειν.

[28] FLOR. 4, 12, 66: *sed sanctius et reverentius visum est nomen Augusti.* SUET. **Aug.** 7, 2: ... *non tantum novo, sed etiam ampliore cognomine.* V. nota 89.

[29] TAC. *Ann*, 1, 9, 5: *Non regno tamen, neque dictatura, sed principis nomine constituiam rem publicam.* CASS. D. 56. 43, 4. 57, 13, 2. 50, 40, 2. Cf. L. WICKERT, *Princeps*, RE XXII. col. 2110 sqq.

[30] CIC. *Rep.* 2, 4—20. 1, 25. *De orat.* 1, 37. *Nat. deor.* 3, 5, *Balb.* 31.

[31] Cf. SALL. *Hist.* (ed. Maurenbrecher) 1, 55, 5: *saevus iste Romulus (sc. Sulla).*

[32] DION. HAL. *Ant.* 2, 56. VAL. MAX. 5, 3, 1. APP. *Civ.* 2, 114. PLUT. *Rom.* 27. FLOR. 1, 1, 17. OV. *Fasti* 2, 497. LIV. 1, 16.

[33] Contra H. ERKELL, (*Augustus*, p. 37), care susține că Octavian nu dorea de fapt să adopte titlul de *Romulus*, oarecum uzat, și că a renunțat de bună voie la el. Deși nu putem cunoaște gîndurile lui Octavian prin intermediul unor izvoare, opinia aceasta are dezavantajul de a nu concorda cu propaganda dezvoltată de principe în jurul persoanei lui Romulus atît înainte cît și după adoptarea titlului de *Augustus* (cf. supra p. 14—15).

www.dacoromanica.ro

augustan și să pună în lumină liniile politice generale ale noului regim [34], putem considera că Horatius anunța publicului roman principiile de guvernare pe care avea să le respecte purtătorul titlului de *Augustus*. Concluziile noastre se întemeiază pe interpretările clasice ale lui Mommsen, Heinze și Klingner [35]. Departe de pretenția de a descoperi sensuri noi în textul horațian, vom încerca doar să utilizăm rezultatele acestor interpretări în scopul de a discerne semnificația titlului de *Augustus*.

Cel de curînd numit Augustus, drept și neclintit în fața oricărei primejdii exterioare, va gusta alături de Pollux și Hercules din nectarul hărăzit numai zeilor. Printr-o asemenea conduită dobîndiseră Bacchus și Quirinus divinitatea. Mai mult, acesta din urmă o silise astfel pe Junona să se resemneze la prezența sa, urmaș al lui Aeneas, în lumea zeilor (1—18). Dar resemnarea zeiței era condiționată de respectarea strictă a unui contract ce nu îngăduia nici o abatere, după cum o declara însăși Junona în cadrul discursului atribuit ei de Horatius și care constituie partea centrală a odei: romanilor le era îngăduit să-și întindă stăpînirea în apus și în răsărit fără limită, cu condiția fermă de a nu ceda tentației reconstruirii cetății lor de baștină, Ilion-ul. Victimă a verdictului „impur" al lui Paris, cetatea nu trebuia ridicată din ruine, iar urmașii troienilor trebuiau să lase pe veci îngropate bogățiile înaintașilor lor. Aceasta era chezășia puterii romane: *sed bellicosis fata Quiritibus | hac lege dico, ne nimium pii | rebusque fidenzes avitae | tecta velint reparare Troiae.* (57—60). Concluzia implicită este: reînvierea Troiei va duce Roma la prăbușire, Quirinus va înceta să mai fie zeu, iar lui Augustus îi va fi refuzată această condiție, întrucît nu-și va fi îndeplinit misiunea cu care îl va fi însărcinat divinitatea.

Oda este o alegorie la situația politică a Imperiului, alcătuit din două părți distinctive, Orientul și Occidentul. Contemporanii vedeau în Ilion simbolul Orientului, care încercase să-i răpească Romei poziția de capitală a Imperiului prin intermediul lui Cezar și apoi al lui Antonius, amîndoi doritori, în lumina surselor literare, să strămute capitala imperiului în Orient, la *Ilion* sau la Alexandria [36]. Cele două personaje care încercaseră să distrugă imperiul roman, Antonius și Cleopatra, amîndoi loviți de *damnatio memoriae* în literatura augustană, sînt prezenți în odă, firește nenumiți cu numele lor: *famosus hospes* și *peregrina mulier* [37]. Astfel în Oda lui Horatius numele lui Augustus și acela al lui Quirinus [37a], asociați prin comportarea care le asigurase și respectiv avea să le asigure divinitatea, erau legați deopotrivă de destinul Romei, în lupta Orașului de a

[34] R. HEINZE, *Der Zyklus der Römeroden* în *Vom Geist des Römertums*, Leipzig—Berlin 1938, p. 230 = NJbb 5 (1929), p. 685: „Ich meine, dem eigentlichen Sinn und Wert des Liedes wird man nur gerecht, wenn man es auffasst als unmittelbar nach jenem, einer neuen Reichsgründung gleichkommenden Akte des Januars 27 geschrieben, gleichsam ein Weihelied für den Prinzipat, das dem Imperium seine Bahnen vorzeichnet und zugleich prophezeit".

[35] T. MOMMSEN, *Die ersten sechs Gedichte des dritten Buches der Lieder des Horaz* în *Reden und Aufsätze*, Berlin 1912, p. 137 sqq. F. KLINGNER, *Die Römeroden* în *Studien zur griechischen und römischen Literatur*, Zürich—Stuttgart 1964, p. 438 sqq.

[36] P. CEAUȘESCU, *Altera Roma*.

[37] V. ed. Kiessling-Heinze [6], p. 280.

[37a] Conform unor surse literare Octavian ar fi fost atras și de numele de *Quirinus* ca titlu imperial (SERV. *Ad Aen.* 1, 292: *populus Romanus Octaviano tria obtulit nomina, utrum vellet Quirinus an Caesar an Augustus vocari*. LYD. *Mens.* 4, 111 (v. nota 6). Cf. VERG. *Georg.* 3, 26—27: *In foribus pugnam ex auro solidoque elephanto | Gangaridum faciam victoribus arma Quirinus*).

www.dacoromanica.ro

rămîne sediu imperial. Este de remarcat că avertismentul din textul lui Horatius a fost reluat și de Vergilius, și el partizan fervent al primului principe : Roma și Italia vor dăinui ca forțe politice cît timp cetatea Troiei va rămîne doar o amintire : *Sit Romana potens Itala virtute propago: / occidit occideritque sinas cum numine Troia* [38].

Conform cu semnificația odei lui Horatius, cel de curînd numit Augustus va avea datoria să apere capitala Imperiului și prin aceasta să asigure trăinicia dominației romane asupra lumii, precum și divinitatea lui Quirinus și propria sa viitoare divinitate.

În lumina considerațiilor de mai sus se justifică pe deplin paralela Camillus-Romulus pe de o parte și Octavian-Romulus-Quirinus-Augustus pe de alta. Se poate constata deci că titlurile de *Romulus* și de *Augustus* aveau aceeași semnificație, așa cum se va dovedi și în continuare, ca simboluri ale efortului Romei de a face față presiunii exercitate asupra ei de provincii în general și de Orient în particular și de a rămâne astfel capitala imperiului roman.

AUGUSTUS

Să revenim acum la titlul *Augustus*, definitiv adoptat de Octavian și transmis pe cale ereditară tuturor succesorilor săi. Vom face două observații preliminare, în spiritul premiselor noastre. Forțele care au avut posibilitatea de a-l împiedica și l-au împiedicat pe Octavian să adopte titlul de *Romulus* din pricina rezonanței sale regale nu puteau avea dorința, nici naivitatea de a-i conferi principelui un titlu mai primejdios din punctul lor de vedere. Pe de altă parte, presupunînd totuși că elementele conservatoare, copleșite de personalitatea excepțională a lui Octavian, s-ar fi resemnat să-i confere acestuia un asemenea titlu, cum de s-au resemnat să-l acorde și tuturor succesorilor săi, dintre care unii au fost suprimați chiar de aceste elemente.

În analiza de față trebuie avută în vedere opinia judicioasă a lui Anton von Premerstein, potrivit căreia semnificația titlului de *Augustus* nu rezultă nicidecum din subtilele analize etimologice ale cercetătorilor moderni, ci din interpretările și asociațiile contemporanilor [39].

În lumina premisei fundamentale a cercetării de față, anume că titlul de *Augustus* nu putea avea, p r i n d e f i n i ț i e, decît o semnificație „republicană", trebuie precizat că acest titlu avea precedente în tradiția politică a republicii : existau *cognomina* gentilice, ca *Maximus* sau *Pictor*, și personale, ca *Allobrogicus* sau *Cunctator*. Titluri ca *Magnus*, adoptat de Pompeius, și *Felix*, adoptat de Sulla, proprii perioadei de declin a regimului republican, se legau de tradiția romană ca formă, dar de cea elenistică în fond (v.titlurile ὁ Μέγας și Εὐσεβής). Aceasta era și situația

---

[38] VERG. *Aen.* 12, 827—828 : *Sit Romana potens Itala virtute propago : / Occidit occideratque sinas cum numine Troia.* Cf. PROP. 4, 1, 85 : *Troia, cades, et Troia Roma resurges.* 101 : *Iunoni votum facite impetrabile dixit : / illa parit.*

[39] A. v. PREMERSTEIN, PhW 49 (1929), p. 848 : „Wollen wir Klarheit darüber gewinnen, warum die Zeit des frühen Prinzipats Augustus als Ehrennamen verwendete und in welcher Bedeutung, müssen wir alle ursprachliche Etymologien und Kombinationen ausser Spiel lassen und lediglich die Zeitgenossen hörren".

www.dacoromanica.ro

titlului de *Augustus*, provenit din vocabularul religios roman, dacă luăm în considerare faptul că titulatură politică de coloratură sacrală aparținea tradiției elenistice [40].

Sursele relative la titlul de *Augustus* prezintă o dificultate majoră, deoarece în ele se amestecă, în funcție de epoca redactării lor, elemente proprii ideologiei augustane și realități mai tîrzii.

Din punctul nostru de vedere, textul fundamental îi aparține lui Suetonius [41]. Acesta explică semnificația titlului de *Augustus* prin intermediul unui vers al lui Ennius : *augusto augurio postquam inclita condita Roma est.* În lumina semnificației atribuite de noi titlului de *Romulus*, anume că trebuia să-l desemneze pe apărătorul și pe salvatorul capitalei imperiale, de unde și calitatea de „nou întemeietor" al Orașului, versul de mai sus este o punte de legătură între titlul abandonat și acela adoptat. Rămîne de stabilit dacă versul a fost citat din inițiativa lui Suetonius, iar în acest caz ar scădea considerabil valoarea sa ca argument în favoarea raportului *Romulus — Augustus*, sau dacă se afla în izvorul, istoricului. Suetonius, atît de legat de izvoarele sale, nu pare să fi avut multe inițiative de felul acesta. În întreaga sa operă nu se găsește decît un singur citat din Ennius [42], deși este vorba de un autor de referință în literatura latină, ca și Homer, care era citat de greci în cele mai deosebite împrejurări. Varro a citat și el același vers al lui Ennius, anume pentru a dovedi vechimea Romei, de unde se poate deduce că era un vers oarecum consacrat pentru a evoca originile augurale ale Orașului. [43] Nu vrem să sugerăm că acest poet i-a inspirat pe oamenii politici ai timpului în alegerea titlului de *Augustus*, dar faptul de a explica titlul prin intermediul acelui vers este oricum relevant. Observațiile de mai sus ne determină să credem că versul figura în izvorul lui Suetonius. Prin urmare titlul de *Augustus* era destinat să evoce originile augurale ale Romei, de unde se poate

---

[40] M. HAMMOND, *Hellenistic Influences on the Structure of the Augustan Principate*, MAAR 17 (1940), p. 11—12.

[41] SUET. *Aug.* 7, 2 : ... *praevaluisset, ut Augustus potius vocaretur, non tantum novo sed etiam ampliore cognomine, quod loca quoque religiosa et in quibus auguralo quid consecratur augusta dicantur, ab auctu vel avium gestu gustuve, sicut etiam Ennius docet scribens : „Augusto augurio postquam inclita condita Roma est".* Cf. PAULUS FESTI 1 : *Augustus locus sanctus ab avium gestu, id est ab avibus significatus est, sic dictus, sive ab avium gustatu, quia aves pastae id ratum fecerunt.* În acest context sînt citate de obicei versurile lui OVIDIUS, *Fasti* 1, 607—616 :

Sed tamen humanis celebrantur honoribus omnes
Hic socium summo cum Iove nomen habet.
Sancta vocant augusta patres : augusta vocantur
Templa sacerdotum rite dicata manu.
Huius et augurium dependent origine verbi,
Et quodcumque sua Iupiter auget ope.
Augeat imperium nostri ducis, augeat annos,
Protegat et vestras querna corona fores :
Auspicibusque deis tanti cognominis heres
Omine suspiciat, quo pater orbis onus.

[42] În opera lui Suetonius mai figurează un vers al lui Ennius (*Tib.* 21, 5), dar el se află într-o scrisoare a lui Augustus citată în original, prin urmare citatul face parte din izvor.

[43] VARRO *Agr.* 3, 1, 1 : *quam* (sc. *Romam*) *Romulus rex* (sc. *aedificarit*) : *nam in hoc nunc denique est ut dici possit, non cum Ennius scripsit „septingenti sunt paulo plus aut minus anni, / augusto augurio postquam inclita condita Roma est".*

www.dacoromanica.ro

deduce, în ciuda obiecțiilor formulate în această privință[44], că titlul de *Augustus* îl conținea pe acela de *Romulus*, evitînd totodată rezonanța monarhică a acestuia din urmă. În lumina semnificației titlului de *Romulus*, anume consacrarea salvatorului și apărătorului capitalei imperiale, rezultă limpede că oda a treia civică a lui Horatius completează în chip fericit textul lui Suetonius, care pare a proveni și el dintr-o sursă oficioasă augustană. Considerăm că nu este nicidecum întîmplător faptul că scriitorii vremii au continuat să-l asocieze pe Augustus cu Romulus, chiar după ce principele a abandonat acest din urmă nume în favoarea celuilalt, dovadă că Augustus continua să se considere „nou Romulus", chiar dacă nu purta numele primului rege roman, prin însuși titlul imperial *Augustus*. Faptul reiese din oda de mai sus a lui Horatius și din citatul din Propertius (v. p. 5 cf. ibidem 4, 6, 2). În cartea a șasea a Eneidei Vergilius îi alătură, împotriva ordinii cronologice a suitei de personaje istorice evocate, pe cei doi, care apar uniți prin faptul că amîndoi întemeiaseră Roma[45]. Ovidius face o paralelă semnificativă între primul rege și primul principe, relevantă din punctul nostru de vedere, chiar dacă scopul poetului este acela de a sublinia superioritatea acestuia din urmă[46]. Semnificativ este de asemenea faptul că, potrivit tradiției, divinizarea lui Augustus s-a produs în aceleași împrejurări în care a avut loc divinizarea lui Romulus, similitudine expres subliniată în sursele literare[47]. În viziunea lui Manilius, pe cerul dominat de steaua divinului Augustus sălășuia, în mijlocul stelelor stăpînite de membrii familiei Iulia, Romulus[48]. Aceste texte, aparținînd unor autori legați de oficina propagandistică a lui Augustus și a lui Tiberius, exprimau de bună seamă un punct de vedere oficial. Numele lui Augustus se lega de acela al lui Romulus și îl conținea.

Adoptînd titlul de *Augustus*, provenit dintr-un termen propriu vocabularului religios roman, principele se angaja de fapt sub legămînt religios să apere și să conserve statutul Romei de capitală imperială, ceea ce constituia în sine cheia de boltă a unui vast program politic. Prin urmare titlul de *Augustus* conținea unul din idealurile politice majore ale colectivității de cetățeni romani, solidari prin interese, drepturi, privilegii și aspirații, interesați în menținerea și împlinirea lor, legați, din aceste motive, de Oraș-ul pe care îl proclamaseră „etern", chezășie a solidarității cetățenești. Să evocăm în acest context semnul divin produs, după Cassius Dio, în noaptea de după sedința senatului în care Octavian a fost investit cu titlul de *Augustus* : Tibrul s-a revărsat, iar profetul consultat a proorocit că Roma avea să se ridice, sub conducerea lui Augustus, pe cele mai

---

[44] Bibliografia *pro* și *contra* ap. H. ERKELL, *Augustus*, p. 27. Contra și F. TAEGER, *Charisma*, vol. 2, Stuttgart 1960, p. 218.

[45] VERG. *Aen.* 6, 777—800. Cf. R.G. GETTY, *Romulus, Roma and Augustus in the Sixth Book of the Aeneid*, Cl. Ph. 45 (1950), p. 1 sqq.

[46] OV. *Fasti* 2, 137—144.

[47] CASS. D. 56, 46, 2: ἐκείνη (sc. *Livia*) δὲ δὴ Νομερίῳ Ἀττικῷ βουλευθῇ ἐστρατηγήγοτι πέντε καὶ εἰκόσι μυριάδας ἐχαρίσατο, ὅτι τὸν Αὔγουστον ἐς τὸν οὐρανὸν κατὰ τὰ περί τε τοῦ Πρόκλου καὶ περὶ τοῦ Ῥωμύλου λεγόμενα ἀνιόντα εὑρακέναι ὤμοσε. Cf. SUET. *Aug.* 100.

[48] MANIL. 1, 798—803.

www.dacoromanica.ro

înalte culmi [49]. În aceeași ordine de idei trebuie citate și următoarele versuri ale lui Manilus :

Sit pater invictus patriae; sit Roma sub illo,
Cumque deum coelo dederit, non quaerat in orbe [50].

Iată deci că titlul de *Augustus*, ca și acela de *Romulus*, avea menirea să întruchipeze un ideal politic „republican", anume primatul Romei, și implicit pe acela al Italiei, în cadrul Imperiului.

ROMA ET AUGUSTUS

Propaganda imperială s-a străduit să evidențieze prin toate mijloacele atașamentul principelui față de Oraș-ul „etern". Roma își regăsea întemeietorul în persoana principelui. Octavian, devenit Augustus, credincios auspiciilor care binecuvîntaseră întemeierea Orașului, reda Romei vocația ei originară, anume aceea de a fi capitala unui imperiu durabil, etern chiar, așa cum o definea Cicero, referindu-se la geniul providențial al lui Romulus : *urbi autem locum quod est ei diuturnam rem republicam serere conatur diligentissime providendum incredibili opportunitate delegit...* [51], după cum Titus îi atribuia lui Camillus o idee asemănătoare : *non sine causa dii hominesque hunc urbi condendae locum elegerunt ... regionum Italiae medium, ad incrementum urbis natum unice locum* [51a]. Titus Livius evoca de bună seamă idealurile epocii lui Augustus cînd îi atribuia lui Romulus cuvintele proorocitoare că Roma avea să devină capitala universului, ceea ce s-a întîmplat sub principatul lui Augustus : *abi, nuntia Romanis caelestes ita velle, ut mea Roma caput orbis terrarum sit* [52]. Epoca lui Augustus a reluat și a dezvoltat motivul, evocat cu timiditate de republica crepusculară, a eternității Romei (*Roma aeterna*), în convingerea că nimic nu avea să mai primejduiască orașul care subjugase Orientul [53] și era destinat să guverneze lumea : *Roma, tuum nomen fatale regendum* [54]. Roma, inițial o modestă așezare a Latium-ului, devenise Roma de aur (*Roma aurea*) [55], Roma cea mîndră (*Roma ferox*) [56], primul oraș al lumii (*Romae principis urbium*) [57], temută în lume (*Roma formidata*) [58], care atinsese prin măreția ei lăcașurile zeilor (... *tetigit summos vertice Roma deos* ...) [59]. Augustus, „chezășie

[49] CASS. D. 53, 20, 1.
[50] MANIL. 900—901.
[51] CIC. *Rep.* 2, 3, 5—6. Cf. 2, 4, 7—9. 2, 5, 10. 2, 9, 16. *Leg.* 2, 13, 33. *Div.* 1, 2, 3. 1, 48, 107—108. *Rab.* 12. 33. *Vat.* 8, 20. *Att.* 9, 10, 3. OV. *Fasti* 4, 827—832. TIB. 2, 5, 23. DION. HAL. *Ant.* 1, 68, 4. VAL. MAX. 5, 3, 1. PLUT. *Rom.* 22.
[51a] LIV. 5, 54, 3.
[52] LIV. 1, 67, 7. Cf. 5, 54, 7. 1, 55, 6. 28, 28, 11. OVID. *Am.* 1, 15, 26. PLIN. *Nat.* 3, 6, 1. TAC. *Ann.* 1, 47, 1. PLUT. *Rom.* 28, 3. FLOR. 1, 1, 18. 1, 7, 9.
[53] V. nota 51. PLUT. *Mor.* 208 A. LIV. 5, 7, 10. Cf. 2, 44, 8. 4, 4, 8. 5, 7, 2. 28, 28, 11. TIB 2, 5, 23. OV. *Pont.* 2, 2, 47. *Fasti* 3, 72; 419.
[54] TIB. 2, 5, 57.
[55] OV. *Fasti* 3, 179—180.
[56] OV. *Ars. am.* 3, 113—114. Cf. *Amor.* 2, 9, 17—18. MART. 9, 59, 2.
[57] HOR. *Carm.* 4, 3, 13.
[58] HOR. *Epist.* 2, 1, 256.
[59] OV. *Fasti* 1, 210.

www.dacoromanica.ro

vie a Italiei și a stăpînei Roma" [60], lăsa cu limbă de moarte moștenire posterității un oraș care își cîștigase întîietatea netăgăduită în lume (*verum haec tantum alias inter caput extulit urbes/quantum solent inter viburna cupressi*) [61], în întregime reconstruit, în marmoră, demn de majestatea Imperiului [62]. Semnificativă din acest punct de vedere este dedicația adresată de arhitectul Vitruvius principelui, punînd în evidență grija acestuia pentru Oraș-ul care cucerise lumea: *cum vero attenderem te non solum vita communi omnium curam publicaeque rei constitutionem habere sed etiam de opportunitate publicorum aedificiorum ut civitas per te non solum esset provinciis aucta verum etiam ut maiestas imperii publicorum aedificiorum haberet auctoritates* [63]. Și astfel Roma a devenit cel mai frumos giuvaier al lumii: *rerum facta est pulcherrima Roma* [64]. Se cuvine a fi menționat în acest context locul rezervat Romei de către Maecenas în cadrul discursului pe care i-l atribuie Cassius Dio. Maecenas își sfătuia principele să împodobească Orașul în chipul cel mai somptuos cu putință, pentru a inspira respect aliaților și teamă dușmanilor. Roma trebuia să întreacă în măreție toate celelalte orașe. Edificiile acestora nu trebuiau să depășească nici ca număr, nici ca măreție strictul necesar, pentru ca Roma să poată străluci în toată splendoarea ei. Orașul apare în acest discurs, fictiv firește, dar verosimil, ca expresie supremă a forței Imperiului [65]. Augustus însuși considera trăinicia clădirilor drept chezășie a eternității Romei [66]. De altfel el acordă în *Res gestae* un spațiu însemnat activității sale edilitare [66a]. De aceea posteritatea a văzut în strălucirea Romei cea mai însemnată operă a lui Augustus, așa cum reiese din celebra controversă relativă la memoria lui Augustus, imaginată de Tacitus: *urbem ipsam magnifico ornatu* [67].

Dar, mai mult, dincolo de măsurile destinate a-i conferi Romei primatul moral, Augustus a luat numeroase măsuri politice efective, în strădania sa de a menține „puritatea" Orașului. El a interzis, de pildă, celebrarea cultelor egiptene în interiorul *pomerium*-ului, a extins efectele acestei măsuri asupra cartierelor mărginașe ale Romei pînă la o milă în jurul acestui perimetru, adică asupra teritoriului pe care își exercita puterea tribuniciană [68]. Politica de restaurare a vechilor culte italice, precum și aceea de reafirmare a valorilor morale romane erau complementare acestei măsuri. În același context se înscrie și parcimonia principelui în acordarea cetățeniei romane și în eliberarea sclavilor [69]. Roma trebuia să aparțină romanilor și nu străinilor și liberților, ca Trimalchio, care dorea

---

[60] HOR. *Carm.* 4, 14, 43—44: *... o tutela praesens / Italiae dominaeque Romae.*
[61] VERG. *Ecl.* 1, 25.
[62] SUET. *Aug.* 28, 3. CASS. D. 56, 30, 3. Ps. AUR. VICT. 1, 18—19.
[63] VITRUV. *Praef.* 2.
[64] VERG. *Georg.* 2, 534. *Aen.* 7, 601—602. HOR. *Carm.* 4, 3, 13. *Carm. saec.* 11—12. PROP. 4, 1, 1. OV. *Pont.* 1, 2, 83—84. CIC. *Nat. deor.* 3, 8, 21.
[65] CASS. D. 52, 30.
[66] PLUT. *Mor.* 208 A.
[66a] MOND. ANC. 11. 12. 19—21.
[67] TAC. *Ann.* 1, 9, 5. Cf. VELL. 2, 89, 4: *Principes viri, triumphisque et amplissimis honoribus functi, hortatu principis, ad ornandam urbem illecti sunt.* SEN. *Apoc.* 11, 2.
[68] CASS. D. 53, 2, 4.
[69] SUET. *Aug.* 40, 3—4.

www.dacoromanica.ro

să-și facă apariția triumfală la Roma [70]. Roma trebuia să rămînă chezășia dominației romane.

Prin faptul că romanii acceptaseră, după o rezistență îndelungată, să acorde tuturor locuitorilor Italiei cetățenia romană, asimilînd astfel peninsula statutului Romei, Italia a devenit, alături de Roma, obiectul unei propagande intense, menită să evidențieze calitățile sale excepționale în raport cu provinciile Imperiului și cu celelalte ținuturi din lume. Dar și în cadrul acestui raport Roma era expresia supremă a superiorității Italiei, ea îi conferea strălucire acesteia, ca simbol al dominației universale, și pecetluia astfel raporturile de forță din cadrul Imperiului. Succesiunea „Orașul, Italia, Imperiul", obișnuită în textele epocii, constituie o dovadă grăitoare în acest sens [71], ca și formulele „Orașul și Imperiul" (*urbs et imperium*) [72] și „Orașul și lumea" (*urbs et orbis*) [73].

Nu ni se pare lipsit de semnificație faptul că Tiberius, potrivit versiunii lui Cassius Dio, stabilea următoarele trei sectoare ele politicii imperiale: Roma și Italia, provinciile care reclamau prezența armatei și provinciile pacificate (ἦν δὲ ταῦτα ἓν μὲν ἥ τε Ῥώμη καὶ ἡ ἄλλη Ἰταλία, ἕτερα δὲ τὰ στρατοπέδα καὶ ἕτερον οἱ λοιποὶ ὑπήκοοι) [73a]. Roma și Italia apar așadar drept unul din sectoarele cele mai importante ale politicii imperiale.

Roma era prin urmare obiectul celor mai înalte preocupări ale lui Augustus. Principele era inferior și subordonat Romei. Faptul se reflectă din plin în propaganda epocii.

Augustus și-a impus o atitudine foarte riguroasă în privința onorurilor divine. El n-a acceptat să i se închine temple în provincii decît cu condiția ca acestea să fie dedicate în primul rînd Romei și apoi persoanei imperiale [74], fapt confirmat de sursele epigrafice [75]. Totodată el a interzis orice manifestare culturală adresată persoanei sale pe teritoriul Romei, după cum cetățenilor romani din provincii le era interzisă participarea la cultul imperial, fiindu-le impus însă cultul Romei și al divului Iulius [76]. Atributele divine, acordate Romei, *dea Roma*, îi erau refuzate principelui, simplu muritor.

---

[70] PETRON. 29, 3.

[71] CIC. *Leg.* 2, 17, 42. (Cf. *Rep.* 6, 12, 12). FLOR. 4, 2, 43. AP. *Civ.* 1, 98. CASS. D. 57, 2, 4—5.

[72] e.g. CIC. *Cat.* 3, 19, 20. *Sest.* 24, 53. LIV. 22, 51, 4.

[73] OV. *Fasti* 2, 684.

[73a] CASS. D. 57, 2, 4. Cf. TAC. *Ann.* 1, 12. A. v. PREMERSTEIN, *Vom Werden*, p. 131—135. E. KORNEMANN consideră că acest pasaj este exclusiv rezultatul imaginației istoricului (*Doppelprinzipat und Reichsteilung im Imperium Romanum*, Leipzig 1930, p. 49). Devizele de mai sus par a indica precedente în gîndirea politică romană.

[74] SUET. *Aug.* 52: *Templa, quamvis sciret etiam proconsulibus dicerni solere, in nulla tamen provincia nisi communi suo Rommaeque nomine recepit. Nam in urbe quidem pertinacissime abstinuit hoc honore.* CASS. D. 51, 20, 6—8: Ἐν γὰρ τῷ ἄστει αὐτῷ τῇ τε ἄλλῃ Ἰταλίᾳ οὐκ ἔστιν ὅστις τῶν ἐφ' ὁποσουοῦν λόγου τινὸς ἀξίων ἐτόλμησε τοῦτο ποιῆσαι Cf. 52, 35, 4: μὴ μέντοι μηδὲ ναόν ποτε περιίδῃς σαυτῷ γενόμενον PHILO *Leg.* 23, 4: Τὸ μὴ δεσπότην μήτε θεὸν ἑαυτὸν ἐθελῆσαι προσειπεῖν, ἀλλὰ καὶ ἂν λέγοιτο τις δυσχεραίνειν. TAC. *Ann.* 4, 37, 3 (v. nota 88). Despre cultul zeiței *Roma* v. G. WISSOWA, *Religion und Kultus der Römer*, München 1912, p. 338—342. L. PRELLER, *Römische Mythologie*, Berlin 1865, p. 705 — 709. U. KNOCHE, *Über die Dea Roma* în *Prinzipat und Freiheit*, Darmstadt 1969, p. 488 sqq. IDEM, *Die augusteische Ausprägung der Dea Roma*, Gymn. 59 (1952), 324 sqq.

[75] G. WISSOWA, *RKR*, p. 341—342.

[76] CASS. D. 51, 20, 6 7. V. și nota 83.

www.dacoromanica.ro

În aceeași ordine de idei se înscrie și refuzul categoric al lui Augustus de a accepta apelativul *dominus* [77]. Prin aceasta împăratul vroia să marcheze dorința sa de a guverna ca „principe" și nu ca „tiran". În schimb Orașul avea privilegiul exclusiv al unui apelativ interzis principelui: *domina Roma* [78]. De remarcat că împărații „răi" au încercat să se ridice mai presus de Oraș, încercînd să-și aroge prerogativele divine și pe acelea ale „tiranului", în timp ce împărații „buni" au adoptat atitudinea, devenită model, a lui Augustus [79].

Aceeași semnificație o avea și atitudinea principelui față de calificativul *aeternus*, propriu Romei și interzis împăratului: *Roma aeterna* [80]. *Principes mortales, rem publicam aeternam esse*, declara solemn, după Tacitus, Tiberius [81], care se considera *natus ad aeternitatem Romae* [82], după cum tot el se socotea muritor și nu zeu [83]. Și din acest punct de vedere împăratul era subordonat Orașului [84].

Să mai amintim în aceeași ordine de idei, faptul că împăratului nu-i era permis să poarte la Roma decît costumul tradițional al cetățeanului și al magistratului [84a]. Orașul nu îngăduia o altă ținută. Numai cînd Roma a încetat de a mai fi capitala Imperiului costumul cetățenesc a căzut în desuetudine [84b].

Prin refuzul său de a fi considerat *deus*, *dominus* și *aeternus*, refuz, determinat nu de o inițiativă personală, ci de un imperativ politic major, Augustus adopta o atitudine plină de semnificație: Roma era idealul suprem, iar principele era instrumentul prin care se realiza acest ideal. Astfel și-a făcut apariția în terminologia politică romană dyada ROMA ET AUGUSTUS, în care Roma ocupa, nu întîmplător, primul loc. Cu alte cuvinte, Roma se resemnase cu prezența unei singure persoane în vîrful piramidei statale, dat fiind că acest personaj era consecința ineluctabilă a cuceririi imperiului, dar totodată nu s-a resemnat să-i cedeze acestuia

---

[77] SUET. *Aug.* 53, 1—2. CASS.D. 55, 12, 2. PHILO *Leg.* 23, 4. TERT. *Apol.* 34, 1. OROS. 6, 22, 4. LYD. *Mag.* 1, 6. L. WICKERT, *Princeps*, col. 2129.

[78] H. HOMMEL, *Domina Roma*, Die Antike 18 (1942), p. 127—158.

[79] Tiberius, „imitator" fidel al lui Augustus, și-a urmat predecesorul și în această privință (SUET. *Tib.* 27, 2. TAC. *Ann.* 2, 87, 2. CASS. D. 57, 8, 2). Caligula, căruia i s-a atribuit proiectul de a transfera sediul Imperiului, a încercat să-și aroge acest apelativ (PHILO *Leg.* 17. AUR. VICT. 3, 13, 39, 4. PS. AUR. VICT. 3, 3, 3, 8). Cf. L. WICKERT, *Princeps*, col. 2127 sqq.

[80] C. KOCH, *Roma aeterna* în *Prinzipat und Freiheit*, Darmstadt 1969, p. 23—67.

[81] TAC. *Ann.* 3, 6, 3.

[82] CIL XI 4170.

[83] V. nota 2. Cf. inscripțiile de la Gytheion și bogata bibliografie pe această temă, din care menționăm M. ROSTOVTZEFF, *L'empereur Tibère et le culte impérial*, 54 (1929), p. 26 sqq. și M.P. CHARLESWORTH, *The Refusal of Divine Honours. An Augustan Formula*, PBSR 15 (1939), p. 1—10.

[84] Împărații imperiului tîrziu și-au arogat apelativul de *aeternus*. Cf. H.U. INSTINSKY *Kaiser und Ewigkeit*, Hermes 77 (1942), p. 313—355.

[84a] SHA *Alex. Sev.* 40, 7—8: *usus est ipse chlamide saepe coccinea. In urbe tamen semper togatus fuit et in Italiae urbibus. Gall.* 16, 4: *cum clamyde purpurea purpurea gemmatisque fibulis et aureis Romae visus est, ubi semper togati principes videbantur. Hadr.* 22, 2—3: *senatores et equites Romanos semper in publico togatos esse iussit ... ipse, cum in Italia esset, semper togatus processit. Marc. Ant.* 27, 3: *per Brundisium veniens in Italia togam et ipse sumpsit et milites togatos esse iussit, nec unquam sagati fuerunt sub eo milites.*

[84b] T. MOMMSEN, *Staatsrecht*, vol. 1, p. 430 sq. A. ALFÖLDI, *Monarch. Repr.*, p. 124. Din aceste lucrări au fost extrase citatele de mai sus.

www.dacoromanica.ro

puterea fără condiții. Ea își utiliza principele pentru a-și consolida dominația pe teritoriile cucerite de ea, acolo unde împăratul Romei lua locul monarhului tiranic și divin, dar în același timp îi impunea o anumită atitudine față de ea. Și iconografia este edificatoare din acest punct de vedere : în reprezentările monetare, Roma, și numai ea, era așezată pe tron în fața împăratului aflat în picioare, iar această imagine poate fi urmărită de-a lungul întregii epoci imperiale [85]. Roma îi înmîna principelui globul, simbol al puterii universale [86], ea restabilea concordia între principe și senat, împreunîndu-le mîinile pentru a-i uni în efortul de a purta globul, prea greu pentru a fi purtat numai de unul din ei [87]. Tiberius, urmașul credincios al lui Augustus, a impus, în dedicațiile templelor, numele senatului înaintea numelui său : SENATUS ET AUGUSTUS [88]. În realitate, modificarea față de dyada de mai sus nu era decît formală, întrucît senatul apărea în calitate de garant tradițional al primatului Romei. Devizele ROMA ET AUGUSTUS și SENATUS ET AUGUSTUS exprimau același ideal politic. Cucerirea fusese opera Romei, orașul senatului și al poporului roman, în timp ce principele era consecința neprevăzută și nedorită, chiar dacă inevitabilă, a cuceririi. Neputîndu-l evita, Roma s-a străduit să-l țină pe principe sub controlul ei și să-l asimileze intereselor ei. De aceea Roma l-a marcat pe principe cu sigiliul ei, impunîndu-i numele de AUGUSTUS.

*

Este locul să ne referim și la alte interpretări date în antichitate titlului de AUGUSTUS. Astfel, după Cassius Dio, el era menit să desemneze natura „mai mult decît umană" a principelui [89]. Această interpretare prezentă într-unul din cele mai importante izvoare ale istoriei imperiale, ar putea produce anumite confuzii. Dar ea rezultă, pe de o parte din reputația excepțională a primului principe, a cărui aureolă era tot mai strălucitoare cu trecerea timpului, fapt care îl punea mai presus de oricare alt împărat ; pe de altă parte, Cassius Dio a suferit influența epocii Severilor, cînd semnele dominatului erau tot mai vizibile. Modificarea de optică a posterității l-a determinat în chip firesc pe acest istoric că Octavian, devenit după moarte *divus Augustus*, a purtat încă din timpul vieții un titlu divin, fără a fi trezit nici un fel de animozitate din partea contemporanilor, presupuși a fi fericiți sub guvernarea unui asemenea principe,

---

[85] A. ALFÖLDI, *Die monarch. Repr.*, p. 43.

[86] *Ibidem*, p. 235—238.

[87] *Ibidem*, p. 134—135.

[88] TAC. *Ann.* 4, 37, 3 : *Cum divus Augustus sibi atque urbi Romae templum apud Pergamum sisti non prohibuisset, qui omnia facta dictaque eius vice legis observem, placitum iam exemplum promptius secutus sum, quia cultui meo veneratio senatus adiungebatur.* Cf. *ibidem* 4, 15, 3. Identitatea Roma-Senat reiese chiar din cuvintele lui Tiberius, care afirmă că a urmat întocmai exemplul lui Augustus. V. și T. MOMMSEN, *Staatsrecht*, vol. 3, p. 1260—1261. G. WISSOWA, *RKR*, p. 342.

[89] CAS. D. 53, 16, 8 : ... ἀλλὰ Αὔγουστος ὡς καὶ πλεῖόν τι ἢ κατὰ ἀνθρώπους ὢν ἐπεκλήθη. H. I. METTE consideră că aceest pasaj își are izvorul în textul lui Titus Livius, care dorea de asemenea să evidențieze caracterul „supraomenesc" al purtătorului acestui titlu (v. nota 1) (*Livius und Augustus*, Gymnasium 68 (1961), p. 288). F. ALTHEIM aderă și el la acest punct de vedere, afirmînd că titlul îl apropia pe purtător de divinitate, chiar dacă în sine nu conținea ideea de divin, prezentă totuși în uzul termenului *augustus* (*Römische Religionsgeschichte*, vol. 3, Berlin—Leipzig, 1933, p. 60—61).

www.dacoromanica.ro

fie el și divin. Din acest punct de vedere este semnificativ un text al lui Aurelius Victor, care afirmă că Augustus a fost considerat zeu în timpul vieții și după moarte, că i s-au instituit colegii sacerdotale și dedicat temple la Roma și în provincii deopotrivă [90]. Afirmația nu corespunde decît parțial realității, căci Augustus nu a beneficiat de aceste onoruri, pe teritoriul Orașului, decît după moarte. Dar secolul IV nu mai era receptiv la nuanțele atît de sensibil resimțite în secolul I î.e.n. Realitățile dominatului deformau realitatea istorică, de unde și afirmația inexactă a lui Aurelius Victor. Cu atît mai puțin poate fi luată în considerare, ca izvor autentic, opinia lui Vegetius, conform căreia numele de *Augustus* îi conferea împăratului calitatea de întruchipare materială a divinității [91]. În asemenea condiții nu mai surprinde nici faptul că Lydus considera titlul de *Augustus* drept marcă a asentimentului divinității pentru regimul „regal" instaurat de Octavian [92]. Iată deci cum dominatul vedea în supremul titlu imperial ceea ce dorea de fapt Augustus să evite : caracterul „teocratic" și „regal" al principatului. Evident că titlul de *Augustus* avea o coloratură sacrală prin însăși semnificația religioasă a termenului, dar el nu-i conferea purtătorului o natură „supraumană", nicidecum „divinitatea", după cum nici tribunii plebei, nici pontifii nu erau de fel divini, în ciuda caracterului sacrosanct al persoanei lor. Augustus era prin titlul său interpretul și instrumentul voinței divine, candidat la divinitate, iar prin acestea un om superior semenilor săi, dar o m, c e t ă ț e a n și p r i n c i p e.

Cum nuanțele s-au șters cu trecerea timpului, istoricii n-au mai raportat cu strictețe titlul imperial la „noua întemeiere" a Romei, ci la realitatea mai largă a regimului imperial. Astfel pentru Florus Augustus își datora titlul actului de „întemeiere a Imperiului" [93], după cum Cassiodorus îl raporta la legislația lui Octavian și la organizarea dată de el provinciilor [94]. ca și epitomatorul lui Titus Livius [95], în timp ce epitomatorul lui Aurelius Victor îl socotea ca răsplată a victoriei de la Actium [96]. Evident că acordarea titlului de *Augustus* corespundea instaurării unui nou regim politic, dar el se referea, în sine,cu strictețe la „noua întemeiere" a Oraș-ului, ceea ce constituia, cum s-a văzut mai sus, cheia de boltă a unui vast program politic. Fiecare din ultimele patru explicații conține o parte din adevăr, întru cît aveau în vedere realitatea dominantă care estompase realitatea particulară.

---

[90] AUR. VICT. 1, 6 : *Hincque uti deo Romae provinciisque omnibus per urbes celeberrimas vivo morluoque templa, sacerdotes et collegia sacravere.*

[91] VEGET. *Mil.* 2, 5 : *Nam Imperatori, cum Augusti nomen accepit, tanquam praesenti et corporali Deo fidelis est praestanda devotio, et impendendus pervigil famulatus.*

[92] LYD. *Mens.* 4, 111 : Αὔγουστον δὲ οἱ Ῥωμαῖοι κατὰ τὴν πατρίον σημασίαν καλοῦσιν τὸν κατ' οἰωνῶν καὶ θεῶν μαρτυρίαν προαγόμενον.

[93] FLOR. 4, 12, 66 : ... *quia imperium condidisset ...*

[94] CASSIOD. ap. *Chron, min.* ed. T. Mommsen, vol. 2, p. 135, nr. 563 : *Caesar leges protulit, iudices ordinavit, provincias disposuit et ideo Augustus cognominatus est.*

[95] LIV. *Per.* 134 : *Caesar rebus compositis et omnibus provinciis in certam formam redactis Augustus quippe cognominatus est.*

[96] PS. AUR. VICT. 1, 2 : *deinde ob victoriam Augustus cognominatus est.* Cf. AUR. VICT, 1, 1 : *mox procerum consulto ob victoriam partium placide exercitam Augusti cognomento dictus ...*

www.dacoromanica.ro

ΣΕΒΑΣΤΟΣ

Cîteva cuvinte cu privire la replica grecească a acestui titlu eminamente roman. Trebuie precizat dintru început că titlul de Σεβαστός nu corespundea de fel originalului latin. În timp ce acesta îl desemna pe principele marcat de divinitate (v. infra p. 25), termenul grecesc indica veneraţia, adoraţia oamenilor faţă de împărat, presupus a fi divin, dat fiind că verbul σεβάζομαι se referea la sentimentul oamenilor faţă de zei [97]. Este limpede că vocabularul grecesc nu putea oferi un termen susceptibil de a cuprinde întregul complex de idei conţinut în titlul roman. Traducerea strictă a titlului în greceşte a avut drept rezultat un simplu calc semantic artificial, fără viaţă, lipsit, aşa cum era de aşteptat, de întreaga încărcătură politică a originalului : ὁ καλοιώνιστος [98]. Evident, „traducătorul" nu avea pretenţia de a fi oferit un echivalent. Titlul roman reflecta o realitate pur romană, care nu avea corespondent în realitatea grecească. Pentru ţelurile politice ale Romei era firește nevoie de un termen cu rezonanţă în urechile vorbitorilor de limbă greacă. Cum însă, din punct de vedere roman, important nu era ca aceştia să fie informaţi cu privire la raportul de forţe intern de la Roma, ci ca dominaţia romană să se impună, a fost ales un termen, de asemenea din vocabularul religios, Σεβαστός, care prezenta şi marele avantaj de a evoca binecunoscutul titlu elenistic Εὐσεβής [99]. Titlul grecesc era destinat să desemneze, în conformitate cu interesele dominaţiei romane, măreţia persoanei imperiale, dat fiind că principele se substituia, în teritoriile orientale ale Imperiului, tradiţionalului monarh absolut de extracţie divină. Se cuvine să citǎm din acest punct de vedere celebrul enkomion al lui Philo din Alexandria adresat lui Augustus, în care afirmă, între altele, că acesta a depăşit „natura umană", drept care a fost primul purtător al titlului imperial Σεβαστός [100].

În măsura în care erau informaţi cu privire la cultul imperial dedicat principelui de către provinciali, titlul Σεβαστός nu îi şoca pe romani, interesaţi în consolidarea dominaţiei lor şi conştienţi de necesitatea „divinităţii" împăratului, cu atît mai mult cu cît el era destinat vorbitorilor de limbă greacă. Din acest punct de vedere este semnificativă atitudinea lui Tiberius, care, în dorinţa de a-şi afişa modestia şi respectul faţă de memoria predecesorului său, nu „îndrăznea" să adopte un titlu consacrat de acesta, dar îl utiliza în relaţiile sale cu regii Orientului [101].

*

[97] CASS. D. 53, 16, 8.

[98] LYD. *Mag.* 1, 23.

[99] Despre purtătorii acestui titlu v. H. WILLRICH, Eusebes, RE VI, col. 1364—1365.

[100] PHILO *Leg.* 21, 143 : ὁ τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν ὑπερβαλὼν ἐν ἁπάσαις ταῖς ἀρεταῖς, ὁ διὰ μέγεθος ἡγεμονίας αὐτοκρατους ὁμοῦ καὶ καλοκαγαθίας πρῶτος ὀνομασθεὶς Σεβαστός. Cf. 39,309 : ὁ τῶν πώποτε γενομένων αὐτοκρατόρων ἄριστος ὁ πρῶτος (sc. *Augustus*), ἀρετῆς ἕνεκα καὶ τυχῆς Σεβαστὸς ὀνομασθεὶς, ὁ τὴν εἰρήνην διαχέας παντῃ διὰ γῆς καὶ θαλάττης ἄχρι τῶν τοῦ κόσμου περάτων. Despre întregul „imn" închinat de Philo lui Augustus cf. E. STAUFFER *Jerusalem und Rom*, Bern—München 1957, p. 33. V. De asemenea W. WEBER *Der Prophet und sein Gott*, Leipzig 1925, p. 155. IDEM, *Princeps*, Stuttgart 1936, 97 sq. 104. 260 sqq. S. REITER, *Augustus :* Σεβαστός, PhW 50 (1930), p. 1119—1120, care subliniază opoziţia σεβαστός—ἀνθρώπινος (augustus-humanus). Av. PREMERSTEIN, *Vom Werden* p. 191. Cf. CASS. D. 53, 16, 8 (v. nota 89).

[101] SUET. *Tib.* 26 : *Ne Augusti quidem nomen quamquam hereditarium, nullis nisi ad reges ac dynastas epistulis adiddit.* CASS. D. 57, 8, 1 : τὸ (πρόσρημα) οὐκ ἐπέθετο μὲν(οὐδὲ γὰρ ψηφισθῆναί ποτε εἰασε), λεγόμενον δ' ἀκούων καὶ γραφόμενον ἀναγινώσκων ἔφερε· καὶ οσάκις γε βασιλεῦσί τισιν ἐπέστελλε, καὶ ἐκεῖνο προσενεγραφε. Cf. 57, 2, 1.

www.dacoromanica.ro

În măsura în care titlul imperial *Augustus* se lega în conștiința romanilor mai mult de o persoană decît de realitatea politică din care s-a născut [102], se explică și evoluția termenului *augustus* spre noțiunea de divin, chiar dacă inițial desemna o realitate „cetățenească" și „republicană". Augustus dobîndise încă din timpul vieții sale o aureolă „divină", dar numai din punct de vedere moral și întru nimic oficial. Primul principe și-a făurit și alimentat singur legenda cu ajutorul scriitorilor și poeților credincioși cauzei sale. Aceștia nu o dată făceau aluzie la „divinitatea" patronului lor, neezitînd, de pildă, să-l alăture pe acesta lui Jupiter sau altor divinități importante, dar realitatea neoficială nu trebuie confundată cu aceea oficială [103]. În aceste condiții cea mai potrivită traducere a titlului de *Augustus* ni se pare a fi aceea a lui A. von Premerstein, anume „cel desemnat de zei să conducă destinele Romei" [104]. Instrument al divinității protectoare a Romei și depozitar al voinței divine, Augustus nu putea depăși în timpul vieții condiția de om, chiar dacă divinitatea îi era asigurată după moarte, după proorocirile contemporanilor. Analiza de față a încercat să pună în evidență sensul misiunii încredințate principelui odată cu conferirea titlului de *Augustus* : purtătorul acestui nume trebuia să întemeieze „din nou" Orașul, în condițiile noi ale realității imperiale, fixîndu-i și consolidîndu-i statutul de capitală imperială. Cum această misiune nu avea un caracter temporar și nu-i revenea unui singur principe, ci tuturor principiilor Romei, titlul de *Augustus* era ereditar prin însăși voința primului principe, ca întruchipare a menirii divine a împăratului Romei, dar conferit, fapt semnificativ, de senat [105].

În lumina considerațiilor de mai sus se explică și structura compozițională a părții finale din *Res gestae* : „restaurarea republicii" nu presupunea doar repunerea puterii în mîinile depozitarilor ei legali, ci totodată afirmarea statutului de capitală imperială al Romei, statut în permanență periclitat de noile condiții ale Imperiului [106]. După cum Camillus a fost un „nou Romulus" prin întreaga sa activitate desfășurată în interesul Romei, tot astfel primul principe a fost în virtutea titlului de *Augustus* timp de patruzecișipatru de ani apărătorul consecvent al intereselor Orașului. După restabilirea legalității „republicane", principele a primit de la cetățenii săi, împreună cu titlul de *Augustus*, „coroana cetățenească" *(corona civica)* și „scutul de aur" (*clupeus aureus*), în semn de recunoștință pentru faptul de a fi salvat colectivitatea de cetățeni romani : *ob cives servatos* [107]. În persoanele cetățenilor romani Augustus salvase Roma, căci noțiunea de stat, *res publica*, avea o componentă abstractă, *res*, și alta personală, *publica*, echivalentă cu *populus Romanus*, compus din *cives Romani* [108]. De aici și dedicația oficială : *corona querna super ianuam*

[102] PLIN. *Paneg.* 88, 10 : *Etenim ut nomine Augusti admonemur eius cui primum dictum est* ... SHA *Alex. Sev.* 10, 4 : *Augustus primus primus est huius imperii auctor, et in eius nomen omnes velut quadam adoptione aut iure hereditario succedimus.*

[103] Cf. E. NORBERG, *La divinité d'Auguste chez Horace*, Eranos 50 (1946).

[104] *Vom Werden*, p. 119 : „der durch Wahrzeichen der Götter vorbestimmte Leiter der Geschicke Roms" (cf. p. 64. 169).

[105] V. nota 101, 102.

[106] P. CEAUȘESCU, *Altera Roma.*

[107] Despre legendele monetare *ob cives servatos* și *civibus servateis* v. A. ALFÖLDI, *Die Geburt*, MH 9 (1952), p. 233.

[108] W. SUERBAUM, *Vom antiken zum frühmittelalterlichen Staatsbegriff*, Münster 1961, p. 3.

www.dacoromanica.ro

domus imperatoris Caesaris Augusti poneretur senatus decrevit quod rem publicam restituit[109].

★

Este bine ştiut că legile politice al Imperiului nu erau înscrise într-o constituţie. Ele trăiau prin aplicarea lor efectivă, prin acordul tacit al cetăţenilor romani şi îşi dovedeau tăria atunci cînd, în cazul încălcării lor, produceau reacţii necruţătoare împotriva celor care nu le respectau, chiar dacă în cauză era persoana imperială. În constituţia nescrisă a Romei figurau două clauze care nu îngăduiau nici o derogare : una se referea la calitatea Romei de capitală a Imperiului şi de reşedinţă a Principelui, cealaltă la obligaţia principelui de a respecta programul pe care i-l impunea titlul de Augustus, semn al legăturii indisolubile dintre Oraş şi Împărat. Aceste două clauze complementare se regăsesc în deviza ROMA ET AUGUSTUS, deviză care sintetizează raportul de forţe din cadrul Imperiului. În aceste limite avea titlul de *Augustus* o semnificaţie „cetăţenească" şi „republicană".

AUGUSTUS — LA SIGNIFICATION „RÉPUBLICAINE" D'UN TITRE IMPÉRIAL

RÉSUMÉ

Vu qu'Octavien déclara avoir rétabli la république et qu'il avait strictement respecté le cadre institutionnel et la titulature de l'ancien régime, le titre impérial suprême, *Auguste*, devait nécessairement revêtir une signification républicaine.

Octavien envisagea d'abord le titre de *Romulus*, destiné à désigner, selon l'épisode livien de Camille, celui qui fonda Rome „pour la seconde fois" en la défendant contre l'invasion de l'ennemi extérieur et en conservant son statut de capitale impériale. Ayant dû renoncer à ce titre, parce qu'il évoquait la royauté, Octavien se fixa au titre d'Auguste. Suivant la III-ème ode civique d'Horace, ce titre obligeait le porteur à de s'engager à défendre Rome contre toute tentative vouée à déposseder de sa primauté dans l'Empire. Selon l'interprétation de Suètone, qui puise vraisemblablement à une source augustéenne, le titre d'Auguste évoquait les origines augurales de Rome, ce qui complète heureusement l'interprétation ci-dessus proposée. Vu que la primauté de Rome et de l'Italie constituait la clé de voûte du système politique augustéen remontant à un principe politique républicain, il s'ensuit que le titre d'Auguste se rattachait par sa signification à un idéal de la République.

La littérature de l'époque s'efforça de mettre en évidence la fidélité d'Auguste à la Ville, laquelle était parvenue à dominer le monde. C'est ainsi qu'apparut la devise ROMA ET AUGUSTUS, qui marquait la dépendence du prince de la Ville et son infériorité par rapport à celle-ci.

La réplique grecque de ce titre éminemment latin, Σεβαστὸς, désignait, à la différence de celui-ci, le prince adoré en tant que dieu par ses sujets.

Le titre d'*Auguste* fut donc imposé aux prince romains par les forces conservatrices de l'Empire dans le but de sauver un principe politique fondamental de la République.

[109] CIL I² p. 213. Cf. VAL. MAX. 2, 8, 7. CASS. D. 53, 16, 4. OV. *Fasti*, 3, 137 sqq. 4,953. *Met*, 1, 562. *Trist.* 3, 1, 47. PLIN. *Nat.* 15, 128 sqq. 16, 8.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

SUD-ESTUL EUROPEI SUB DOMINAȚIA OTOMANĂ ÎNTR-O RECENTĂ LUCRARE A LUI PETER J. SUGAR

Sinteza cunoscutului cercetător american de origine maghiară Peter J. Sugar, profesor de istorie la Universitatea Washington din Seattle, dedicată Balcanilor sub dominația otomană începînd de la mijlocul secolului al XV-lea și pînă la începutul mișcării de eliberare a sîrbilor de sub conducerea lui Karagheorghe, face parte — ca volumul V — dintr-o mare colecție tratînd *Istoria Europei centrale și de răsărit* (A History of East Central Europe) din cele mai vechi timpuri și pînă astăzi, editată în 11 tomuri de către Universitatea Washington. Profesorul Sugar este un bun cunoscător al istoriei sud-estului European iar în lucrarea sa, analizînd situații delicate și complexe din trecutul popoarelor balcanice, românilor și ungurilor, dă dovadă de suficientă obiectivitate și simț al responsabilității în afirmațiile pe care le face.

Monografia sa, care se adresează nu numai specialiștilor dar și studenților și unor mase largi de cititori cultivați, începe, mai întîi, prin a se ocupa de istoria timpurie a otomanilor și stabilirea lor în Europa, descriind structurile de bază ale statului islamic turc, care, întinzîndu-se din Asia Mică, a cucerit, teptat, Peninsula Balcanică, reducînd pînă la ultima expresie slăbitul Imperiu bizantin. Autorul dedică apoi largi capitole teritoriilor cucerite și administrate direct de turci la sud de Dunăre cum au fost cele locuite de greci, bulgari, sîrbi și albanezi, relevînd impactul exercitat de otomani pe plan politic, social și economic, dar identificînd totodată și elementele de civilizație receptate de ocupanți de la bizantini și de la celelalte popoare balcanice. Alte capitole tratează istoria statelor aflate sub dominația Porții dar dispunînd de o largă autonomie internă, cum au fost țările române și republica raguzană. Atît principatele nord-dunărene cît și republica de pe coasta Dalmației au beneficiat de conducere statală proprie, separată de aceea a otomanilor, au dispus de instituții și organizare socio-economică aparte, precum și de factori de suprastructură diferită (religie, limbă, cultură etc.).

Ultima parte a monografiei profesorului Sugar privește începuturile descompunerii Imperiului otoman, datorită osificării structurilor sale feudale, anchilozate de rutină și formalism, pierderilor succesive de teritorii acaparate de imperiile habsburgic și țarist, care, urmărind lichidarea și moștenirea conglomeratului statal al sultanilor, au dat naștere, în diplomația europeană, problemei orientale. Totodată autorul a insistat asupra rezistenței permanente opuse de popoarele subjugate din Balcani, tinzînd la redobîndirea libertății lor și care a căpătat pentru prima oară o formă cristalizată în ridicarea antiotomană a sîrbilor sub Karagheorghe în 1804, dată cu care se încheie lucrarea discutată. Monografia are în anexe o bogată bibliografie orînduită pe regiuni geografice — pentru țara noastră

www.dacoromanica.ro

folosindu-se intens cele mai reprezentative lucrări ale istoriografiei românești din ultimele decenii — precum și o cronologie a evenimentelor, liste de suverani, incluzînd și pe domnii Moldovei, Țării Românești și principii Transilvaniei, glosare pentru nume geografice, expesii și termeni străini și în sfîrșit un indice general toponomastic Cele trei hărți anexate cărții reprezintă numai Moldova, Țara Românească, Transilvania precum și republica Raguza (Dubrovnik), iar pe coperțile interioare este înfățișată și întinderea Imperiului otoman pînă la 1804.

Pentru cititorul român lucrarea profesorului Sugar poate fi privită cu mult interes, deoarece ea constituie prima monografie scrisă în S.U.A. după cel de-al doilea război mondial referitoare la istoria țării noastre în timpul orînduirii feudale, autorul ei făcînd apel la o gamă largă de izvoare și la bibliografia autorizată apărută înainte și mai ales după 1944 în România.

Profesorul Sugar recunoaște originea latină a românilor, ca și descendența lor din vechii daci. El reconstituie împrejurările înființării statelor feudale românești și lupta neînfricată dusă împotriva instaurării dominației otomane în timpul lui Mircea cel Bătrîn și al lui Vlad Țepeș dar mai ales în acela al lui Ștefan cel Mare, prezentat într-o lumină foarte frumoasă. Aceleași aprecieri pozitive se întîlnesc și în creionarea domniei lui Mihai Viteazul, autorul unor „strălucite campanii militare" *(brilliant military campaigns)* și care a reunit sub sceptrul său principatele Țara Românească, Transilvania și Moldova. Autorul insistă apoi asupra complexelor raporturi existente între țările române și Poarta otomană, studiază cuantumul birului și al altor dări prestate către turci, analizează relațiile politice și economice româno-turce în baza stipulațiilor „capitulațiilor" încheiate de Țara Românească și Moldova cu Istanbulul. Este înfățișată apoi în linii generale perioada frămîntărilor boierești și lupta „partidelor" din secolul al XVII-lea încheiată cu importantele domnii ale lui Brîncoveanu și Cantemir, pentru ca autorul să reconstituie apoi trăsăturile generale ale epocii fanariote pînă la războiul ruso-turc din 1806—1812.

Tot atît de interesant apare și capitolul rezervat Transilvaniei, deși nu e scutit de unele erori. Astfel profesorul Sugar consideră că „Transilvania a apărut mai întîi în istoria scrisă sub numele de Dacia pe care romanii au atacat-o spre sfîrșitul secolului I al e.n. și pe care au stăpînit-o între anii 105—258 [1]. Dacii au lăsat numeroase urme arheologice și sînt socotiți de români ca strămoșii lor. În timpul ocupației romane, ei au acceptat limba cuceritorilor din care s-a dezvoltat limba română modernă" [2].

După ce înfățișează pe scurt polemica din trecut dintre istoricii maghiari și români în problema continuității care „a făcut să curgă multă cerneală" *(much ink has been spilled)* și să dea naștere unor animozități regretabile, autorul conchide că „românii au dreptate susținînd continui-

[1] Corect anul 271 e.n.

[2] *Transylvania first appears in written history under the name of Dacia, which the Romans attacked toward the end of the first century A.D and which they ruled from 105 to 258. The Dacians left nomerous archeological remains and are considered by the Romanians as their forefathers. During the Roman rule they accepted the language of the conquerors from which the modern Romanian language developed* (p. 142).

www.dacoromanica.ro

tatea neîntreruptă în Transilvania" [3], dar după opinia sa, realimentată și prin colonizări din regiunea sud-dunăreană. Oricum, autorul apreciază că la instituirea Transilvaniei ca principat independent „românii alcătuiau cel puțin jumătate din populația ei" [4].

Apoi profesorul Sugar reconstituie diferitele faze istorice prin care a trecut voievodatul apoi principatul Transilvaniei, la început dependent de coroana feudală maghiară, apoi de Poarta otomană, pentru ca după 1699 să fie anexat Imperiului habsburgic. Autorul relevă totodată însemnătatea răscoalelor de la Bobîlna (1437—1438) și a celei conduse de Gheoghe Doja la 1514, care au zguduit temeliile regatului feudal maghiar, prăbușit în 1526 la Mohacs sub loviturile otomanilor.

Cu toate acestea monografia profesorului Sugar nu insistă întotdeauna asupra momentelor cruciale din istoria patriei, trecînd sub tăcere unele evenimente însemnate (cum ar fi, de pildă, răscoala condusă de Horea, Cloșca și Crișan la 1784—1785) sau nu subliniază cu îndeajunsă fermitate și fără unele rezerve problema latinității și continuității poporului român, de care se arată, totuși, în linii generale, convins. De asemenea, lucrarea nu este scutită de unele greșeli de informare ce, cu un plus de atenție, s-ar fi putut evita. Astfel, mutarea capitalei Moldovei de la Suceava la Iași a avut loc în 1565 nu 1466 (p. 113); căderea Moldovei sub deplina suzeranitate a Porții a avut loc în 1538, nu 1512 (p. 115); Matei Basarab a murit în 1654, nu 1658 (p. 120); se exagerează importanța funcției de mare dragoman al Porții, deținută de grecii fanarioți din sec. XVII — care n-a fost egală (p. 128) ci subordonată aceleia de reis-efendi (ministrul de externe) rezervată otomanilor; familiile Ghica și Duca n-au fost de origine fanariotă (p. 128) ci respectiv albaneză și rumeliotă; prima tipar-niță din Țara Românească a fost întemeiată în 1508 la Tîrgoviște de Macarie în timpul domniei lui Radu cel Mare, nu de Matei Basarab în 1634, iar prima carte tipărită în românește a fost Catehismul luteran de la Sibiu din 1544 și nu Pravila de la Govora din 1640 (p. 129); numele marelui cronicar moldovean Miron Costin este redat greșit, Constantin (!) (p. 129) ca și cel al lui Ioan Neculce, scris Noculce (idem); Alexandru Moruzi, domnul Moldovei (1802—1806) era ostil Rusiei și nu îndepărtarea sa din scaun ci aceea a lui Constantin Ipsilanti din Țara Românească aliatul țarului a constituit unul din motivele declanșării războiului ruso-turc din 1806 (p. 141). În pofida acestor mărunte dar supărătoare scăpări, lucrarea profesorului universitar Peter Sugar are meritul de a fi repus în circulație în lumea științifică anglo-saxonă, după sinteza lui Robert William Seton-Watson din 1934, liniile esențiale ale trecutului poporului român, etnogeneza și dezvoltarea sa în spațiul carpato-dunărean și mai ales semi-autonomia principatelor în raport cu Poarta otomană, reglementată pe baza capitulațiilor.

Paul Cernovodeanu

---

[3] *I believe that the Romanians are right in claiming continued residence in Transylvania* (p. 144).

[4] *„The Romanians made up at least half of her population"*. (Ibidem).

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

PROBLEME ALE ISTORIOGRAFIEI CONTEMPORANE (STUDII DOCUMENTARE)

LUCRĂRI NOI DE ISTORIE LOCALĂ

Într-un număr mai vechi al acestei reviste * am făcut o prezentare generală a lucrărilor de istorie locală apărute în ultimele două decenii. În această prezentare am arătat că numeroase lucrări de acest gen trec neobservate deoarece nu sînt recenzate în revistele de specialitate. Ținînd seama de faptul că prima datorie a istoricului este aceea de a fi cît mai bine informat, am să prezint în paginile ce urmează cîteva asemenea lucrări apărute în ultimii ani.

★

1) Vom începe cu o lucrare de o valoare științifică excepțională, prima de acest fel din țara noastră: *Repertoriul arheologic al județului Botoșani* [1].

După cum se arată în cuvîntul introductiv semnat de învățatul D. M. Pippidi, de peste un sfert de veac arheologii pregătesc un mare *Repertoriu arheologic al României*, „un instrument de lucru a cărui utilitate apărea indiscutabilă și a cărui lipsă era de toți resimțită". Ținînd seama că, din motive obiective, acest vast *Repertoriu* nu va putea fi publicat, s-a adoptat soluția editării pe județe, în fascicole de proporții variabile, operație în care urmează a fi antrenați nu numai specialiști din București, Iași și Cluj, ci și cercetători locali care cunosc bine realitățile arheologice din diverse regiuni ale țării. Începutul acestei vaste opere l-a făcut județul Botoșani, județ pe teritoriul căruia se găsesc urme arheologice de o mare valoare științifică, după cum se va vedea din cele ce urmează.

Pentru realizarea acestei importante și migăloase lucrări, autorii au preluat materialele aflate în posesia Institutului de arheologie din București, pe care le-au îmbogățit apoi prin cercetări minuțioase în muzee și colecții particulare, pe teren și în arhive. Pentru a obține date suplimentare, ei au trimis la școlile din județ un chestionar arheologic detaliat, după care au verificat pe teren mare parte din informațiile primite, în cadrul unor periegheze sistematice. Este vorba deci de o mare cantitate de muncă ce a solicitat autoriior un efort deosebit, încununat de roade frumoase.

Din considerațiile generale de ordin arheologico-istoric privind zona de nord-est a Moldovei (p. 27—36) aflăm că autorii au cuprins în *Repertoriu* un număr impresionant de puncte arheologice: circa 1 700, care atestă „o continuitate aproape neîntreruptă de locuire din cele mai vechi timpuri". Descoperirile se împart pe perioade astfel:

— paleoliticul și epipaleoliticul	— 147 puncte
— neo-eneoliticul și perioada de tranziție	— 363 „
— epoca bronzului	— 115 „
— epoca fierului	— 181 „
— continuitatea populației autohtone în mileniul I	— 280 „
— epoca feudală (sec. XI — XVIII)	— 363 „

Din prezentarea făcută de autori rezultă că unele perioade sînt mai puternic ilustrate în descoperirile arheologice, pe cînd altele mai puțin. Printre cele din prima categorie am remarca epoca sec. VI—III i.e.n., ilustrată de marile cetăți de pămînt descoperite la Stîncești, Cotu-Copălău, Dersca și Stănceni.

---

* Nr. 3, 1978, p. 505—513.

[1] București, 1976, 2 vol., 395 p. Autori: Alexandru Păunescu, Paul Sadurschi, Vasile Chirica. Lucrare realizată sub egida Institutului de arheologie București, Institutului de istorie și arheologie Iași și a Muzeului județean Botoșani.

www.dacoromanica.ro

Bine reprezentată este și epoca sec. VII—X e.n., căreia îi sînt atribuite cetățile de pămînt cu șanț și val (Horodiști) descoperite la : Fundul Herții, Dersca, Oroftiana—Suharău, Șendriceni—Cobîla, Tudora, Baranca—Hudești și probabil Horodiștea—Păltiniș.

Pentru perioada feudală vom remarca—în afară de numeroasele necropole, mormîinte, tezaure, obiecte de metal etc.,—cele cîteva întărituri sau cetățui de pămînt, cu șanț și val de apărare, descoperite la : Corlăteni, Bold — Manoleasa, Miorcani, Șendriceni și, probabil, la Ștefănești, Bobulești, Corni, Ionășeni—Vîrfu Cîmpului. Cele de la Bold și Miorcani, situate pe Prut, pot fi puse în legătură cu paza drumului Hotinului împotriva incursiunilor tătarilor (p. 34). Precum se vede, județul Botoșani păstrează pe teritoriul său importante obiective arheologice din epoca feudală.

Partea cea mai importantă la lucrării este alcătuită din cele două repertorii. Primul (numit, impropriu, *Repertoriul așezărilor)* cuprinde—pe comune, așezate alfabetic — toate descoperirile arheologice începînd cu așezările străvechi, descoperirile funerare, depozitele, tezaurele, precum și materialele existente în colecțiile școlare și particulare.

La fiecare descoperire se indică datele cunoscute autorilor despre : poziția pe teren, descrierea materialelor, definirea tipului căruia aparțin, încadrarea lor culturală și cronologică și — unde este cazul — bibliografie, uneori foarte bogată, ca la Ripiceni (p. 228).

În unele cazuri avem impresia că autorii puteau aduce mai multe precizări cu privire la descoperirile făcute. De pildă, nu ni se spune ce reprezintă zidurile vechi descoperite la Dorohoi, lîngă biserica lui Ștefan cel Mare (p. 116); la groapa arsă, cu colțurile rotunjite, descoperită la Cîndești (p. 182) se putea preciza că este, probabil, o groapă de bucate etc.

Cel de-al doilea repertoriu este intitulat *Repertoriul localităților* și cuprinde toate cele 574 sate atestate documentar, existente sau dispărute; la fiecare se indică vechile denumiri (se știe că în Moldova multe sate și-au schimbat numele), precum și primele mențiuni documentare. La unele din aceste sate se publică și cîteva date arheologice sumare despre vetrele vechilor sate (așa zisele silișți), precum și o sumară bibliografie (care putea fi completată cu trimiteri la bibliografia subsemnatului).

„În aceste condiții, se poate spune, paginile consacrate fiecărei comune și, înauntrul acestor prime unități administrative, fiecărui sat și fiecărui punct cunoscut prin vestigiile de cultură materială aflate în preajma lui, constituie adevărate micro-monografii, prețioase nu numai pentru arheolog, dar și pentru geograf ori istoric", declară pe drept cuvînt prof. univ D.M. Pippidi în cuvîntul înainte amintit mai sus.

Ar fi fost bine dacă autorii ar fi utilizat un sistem de trimiteri de la numele vechi ale satelor la cele actuale (Hătcăuți, vezi Zoițani, Helișcani, vezi Silișcani, Hudești, vezi Miorcani etc.); aceasta ar fi înlesnit găsirea localităților respective.

Ne-am îngădui să mai atragem atenția autorilor că — în numeroase cazuri — satele sînt mult mai vechi decît primele mențiuni documentare semnalate în lucrare* ; cel care citește documentele respective constată că adesea acestea fac referire la hrisoave mult mai vechi prin care s-a întărit stăpînirea asupra satelor respective moșilor sau strămoșilor celor semnalați în documentele indicate în *Repertoriu*. Cîteva exemple vor fi edificatoare : satele Broscăuți și Hudești — amintite la 1582 — au fost ale familiei Hudici din sec. XV și aveau hrisoave de la Ștefan voievod, Petru (Rareș) voievod etc.; la 1576 — cînd sînt amintite în documente — satele Prăjeni și Prisăcani dispuneau și ele de hrisoave de la Ștefan cel Mare, Bogdan și Ștefăniță Vodă; satul Cristești avea și el, la 1586, hrisoave de la Ștefan voievod cel Bătrîn, așa cum stăpînul satului Păltiniș a prezentat la <1585—1589> un hrisov de la Ștefan voievod cel Tînăr etc.

La viitoarea ediție — promisă de autori — ar fi bine deci să se amintească faptul că prima mențiune documentară face adesea referire la documente mai vechi ce nu ni s-au păstrat, dar care împing mult în trecut vechimea satelor.

Tot în legătură cu vechimea satelor, la unele din acestea, amintite în primele decenii ale sec. XV (Corjeuți, Hilișeu, Jumătățeni, Puțureni, Strahotin, Știubeni, Tudora etc.) se arată că „nu este exclus ca satul să fi existat și în sec. XIV" sau „Costăchescu este de părere că satul ... ar fi existat și în sec. XIV", pe cînd la altele, aflate în aceeași situație, nu se face această mențiune (Cișmănești, Cîndești, Comănești, Crăinicenî etc.). Ținînd seama de faptul că Moldova era intens populată în sec. XIV, cînd s-a întemeiat domnia, ni se pare greșit să admitem doar pentru un număr restrîns de sate o vechime databilă din acest secol. După cum a arătat H.H. Stahl, din cele 755 de sate moldovene menționate în documente pînă la anul 1449, 607 — adică 80,3% — au hotare străvechi, dinainte de întemeierea statului *(Contribuții la studiul satelor devălmașe românești*, I, Buc., 1958, p. 105).

---

* Vezi și observațiile lui I. Caproșu și I. D. Canciuc, în „Anuarul Inst. de ist. și arh.", Iași, 1977, p. 586—588

www.dacoromanica.ro

Lucrarea se încheie cu doi indici : unul *al așezărilor* (în care descoperirile arheologice sînt ordonate pe epoci, cu trimitere la paginile unde se află) și altul *al localităților* (satelor) ; ambii indici au menirea să ușureze utilizarea repertoriului.

De o mare bogăție de informații, realizată prin cercetări intense pe teren, în muzee, biblioteci și arhive, *Repertoriul arheologic al județului Bolosani* constituie un indispensabil instrument de lucru, precum și o inestimabilă sursă de informare istorică și arheologică pentru toți cei care se vor ocupa de trecutul acestui județ și al localităților sale. Colaboratorii viitori ai *Repertoriului* vor găsi în această lucrare un adevărat model (perfectibil, fără îndoială) pentru repertoriile arheologice județene ce vor urma.

Nu ne rămîne decît să subscriem din toată inima la aprecierea făcută de colegul Mircea Babeș : „calitățile și multiplă utilitate a lucrării prezentate pledează implicit pentru continuarea publicării diferitelor secțiuni județene ale *Repertoriului arheologic al României*, acțiune indispensabilă pentru cunoașterea trecutului arheologic al întregului pămînt românesc" („Cărți noi în științele istorice. Referate și recenzii", nr. 1, 1977, p. 55). Sperăm însă că viitoarele repertorii să fie tipărite pentru a putea ajunge la toți iubitorii de istorie (repertoriul prezentat mai sus a fost multiplicat la Oficiul de informare și documentare al Academiei, astfel încît nu a fost pus în librării).

★

2) „Puține teme au fost atît de privilegiate — în cîmpul istoriografiei românești — ca cele care privesc, mai mult sau mai puțin direct, aspecte din trecutul Cetății de scaun a Bucureștilor", constată pe bună dreptate Paul Simionescu și Paul Cernovodeanu în noua lor lucrare dedicată capitalei patriei noastre[2].

După cum declară cei doi autori, cartea lor se compune din „două mari și distincte capitole" : primul cuprinde mărturiile călătorilor străini despre orașul nostru în secolele XVI — XVIII, iar cel de-al doilea prezintă „acele legende și tradiții care au încercat să tălmăcească în limbajul lor propriu întîmplări din trecutul mai îndepărtat al acestei cetăți domnești", dînd precădere binecunoscutei legende a lui Bucur (p. 16).

Cele două mari capitole sînt precedate de un *Cuvînt de început*, în care este schițată foarte pe scurt istoria capitalei patriei noastre pînă în secolul al XVIII-lea. După ce înșiră opiniile mai vechi despre împrejurările în care a luat naștere orașul de pe malul Dîmboviței, autorii se raliază părerii după care Bucureștii au devenit „un centru orășenesc propriu-zis" spre jumătatea veacului al XV-lea (p. 11) ; cu două pagini mai înainte, însă, se afirmă că „orașul de pe malurile Dîmboviței nu s-a înfiripat, spre mijlocul veacului al XV-lea, în rîndul așezărilor urbane" și că, „alături de alte tîrguri și orașe, se dezvoltă ca atare încă din secolul al XIV-lea" (este vorba, foarte probabil, de procesul de urbanizare început în acest secol).

Mai observăm apoi că primele două documente, din 1469 și 1473 (nu 1475), în care este amintit „orașul București", nu sînt „reproduceri tardive" (cum se spune la p. 12), ci traduceri tîrzii [3], ceea ce este altceva, Matei Basarab nu s-a mutat la Tîrgoviște „pentru a fi mai ferit din calea oștilor Sublimei Porți" (p. 14), ci și pentru a da posibilitatea meșterilor săi să refacă vechea curte domnească din București, în care va reveni apoi (vezi N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al monumentelor feudale din București*, p. 29). Cît privește isprăvnicia de scaun, ea nu este o dregătorie nouă (p. 14) ; isprăvnicul de scaun (viitorul caimacam) era locțiitorul domnului în lipsa sa din capitală, funcția putînd fi ocupată de oricare dregător de încredere (vezi N. Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători*, p. 126—127).

Capitolul *Consemnări* (p. 17—75) cuprinde, după mărturia autorilor (p. 19) — „acele consemnări (ale călătorilor străini — N.S.) cu referire directă la Cetatea de scaun a Bucureștilor", începînd din a doua jumătate a sec. XVI pînă la sfîrșitul secolului al XVIII-lea. Un loc deosebit între aceste mărturii îl ocupă cele lăsate de : Pierre Lescalopier, Franco Sivori, Jacques Bongars, Paul Strassburg, Paul de Alep, Evlia Celebi, William Paget, A. M. del Chiaro, Jean Claude Flachat, Blasius Kleiner, H. C. von Reimers etc.

Autorii nu se mulțumesc doar cu simpla reproducere a pasajelor din lucrările acestor călători relative la București ci le însoțesc de comentarii foarte precise despre valoarea informațiilor lăsate de acești străini în trecere prin orașul nostru. Astfel, descrierea lui A. M. del Chiaro cuprinde „un tablou destul de complet al vieții bucureștene din anii acestui început de veac (al XVIII-lea — N.S.), un tablou compozit, bazat pe numeroase date statistice, etnografice, urbanistice, arhitectonice și istorice" (p. 51) ; descrierea făcută de Leonardo Panzini „este, în genere, sugestivă și exactă. Excepție fac, poate, unele indicații de ordin demografic" (p. 63) etc.

[2] *Cetatea de scaun a Bucureștilor. Consemnări, tradiții, legende*, Edit. Albatros, București, 1976, 118 p. + 16 pl. (nenumerotate) (Colecția Memoria pămîntului românesc).

[3] *DRII*, B, vol. I, p. 228—229 și 241—242.

www.dacoromanica.ro

Mărturiile acestor călători — atît de familiari lui Paul Cernovodeanu, unul din oamenii de bază ai colectivului care a editat și continuă să editeze prețioasa culegere *Călători străini despre țările române* — sînt completate cu numeroase citate din diverși cronicari străini ca: Hieronim Ostermayer, Balthazar Walter, Mehmed bin Mehmed, István Szamosközy etc., ca și cu unele știri din izvoarele interne (documente, cronici); în acest fel autorii reușesc să ne prezinte un tablou foarte pitoresc și interesant al dezvoltării orașului în diverse epoci, pigmentat cu numeroase citate foarte sugestive privind înfățișarea sa așa cum aceasta se releva vizitatorilor străini.

Acest tablou ar fi fost și mai complet dacă autorii nu ar fi lăsat deoparte în mod intenționat (după o selecție impusă „de însăși economia cărții", cum se spune la p. 74) mărturiile unor cărturari și vizitatori străini ca J. L. Carra, Domenico Sestini, Elisabeth Craven, Robert Ainslie etc. Oricum, ei realizează cea mai completă de pînă acum culegere de texte din călătorii străini despre București.

Foarte interesant ni s-a părut capitolul *Tradiții, legende* (p. 75—112), în care se supune unei atente analize legenda cu Bucur ciobanul ca întemeietor al urbei în care locuim. Plecînd de la textul lui N. Densușianu după care „fiecare sat, fiecare munte, fiecare vale, fiecare cetate își are legendele și tradițiile sale istorice" și că „ar fi, așadar, o neglijență din partea istoricului să lase neconsiderat și nestudiat ... acest tezaur vast de legende ce-l întîmpină la tot pasul pe pămîntul locuit de români" (p. 76), autorii arată, prin cîteva exemple (Dragoslavele, Pustiana, Săcărești, Dealul Taberei etc.) că, într-adevăr, multe sate și locuri își au legendele lor, originea lor legendară.

Trecînd la București, autorii admit că denumirea acestuia s-a format din antroponimicul Bucur (p. 85) și arată apoi răspîndirea celor două nume îndeosebi în Transilvania. La exemplele citate ar fi trebui adăugate satele București din Moldova, situate în fostele ținuturi Neamț, Tutova, Fălciu și Tecuci (N. Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, p. 130—131).

Foarte concludent pentru derivarea numelui localității București dintr-un „inoș" Bucur este documentul moldovean din 21 aprilie 1546 (nefolosit de autori), prin care Petru Rareș întărește mai multor locuitori, strănepoții lui Bucur Dan, „un sat anume București și cu mori la Bilavoiu și cu mănăstirea în Luncă" (*Doc. priv. ist. Rom.*, A, veac XVI, vol. I, p. 476).

Analizînd vechimea legendei în cazul orașului București, autorii arată că primul străin care a consemnat-o nu a fost William Wilkinson — cum s-a crezut pînă nu de mult — ci misionarul catolic Blasius Kleiner, care a afirmat, pe la 1761, că „acest oraș își trage numele de la un oarecare cioban, sau, după cum spun alții, haiduc vestit, care se chema Bucur. Acesta își păștea oile în acea cîmpie de pe marginea fluviului Dîmbovița" (p. 89).

Autorii urmăresc apoi formele pe care le-a luat legenda cu Bucur ciobanul, insistînd îndeosebi asupra lucrărilor lui Nicolae Horga (cel care a dezvoltat legenda și a plasat-o în secolul al XIV-lea) și Alexandru Pelimon, care a creat un adevărat roman al cărui erou principal este un Bucur înfrățit cu moldovenii, care anticipa astfel actul Unirii celor două țări surori.

În concluzie se admite că legenda întemeierii orașului București a circulat în secolul al XVIII-lea sub două variante: „varianta înregistrată de Blasius Kleiner, amintind de lăcașul ctitorit de ciobanul Bucur, și varianta cunoscută în Transilvania, înregistrată de Nicolae Horga, lipsită de fragmentul referitor la ctitorirea bisericii" (p. 99).

Nu sînt uitate de autori nici tradițiile „exotice" ale întemeierii orașului de pe Dîmbovița, fie de un turc (Gemel-ül-Himme — după Evlia Celebi — sau Ibrahim — după Stanislas Bellanger), fie chiar de un popor numit bukurlii sau chiar hilarii (cum susținea J. F. Neigebauer, ținînd seama de explicația dată de F. J. Sulzer după care numele orașului ar deriva de la bucurie, bucuros, a se bucura, p. 103); orașul nostru ar fi fost deci orașul bucuriei sau Hilariopolis!

În încheierea minuțioasei analize a legendei lui Bucur și a tradițiilor despre întemeierea orașului București — cea mai completă și cea mai bine informată analiză de acest fel de pînă acum — autorii își exprimă convingerea lor despre „tradiția pastorală a întemeierii unor așezări din șesul marii cîmpii (!! — N.S.) a țării", tradiție ilustrată de București (p. 112). Personal nu sînt atît de convins că Bucur ar fi fost cioban, astfel încît nu împărtășesc această „tradiție pastorală" a începuturilor orașului nostru.

Bine informată, scrisă într-un stil viu (ceea ce istoricii realizează mai greu), lucrarea se citește cu plăcere și folos. La bogata literatură despre București cei doi autori au adăugat astfel o carte plină de pitoresc și savoare, care se adresează deopotrivă tuturor cititorilor ce descoperă în ea numeroase aspecte mai puțin cunoscute din trecutul capitalei patriei noastre, aflată azi în plină dezvoltare.

★

www.dacoromanica.ro

3) Rămînînd tot în domeniul istoriei orașului București, vom aminti o lucrare apărută cu 5 ani în urmă, dar neprezentată încă în această revistă [4]. Autorul ei — regretatul doctor N. Vătămanu — a fost unul din cei mai buni cunoscători ai trecutului capitalei noastre, precum a fost și unul din cei mai pricepuți și mai bine informați istorici ai medicinei românești.

Lucrarea sa — pe care autorul o califică de „istorie măruntă", care „e adesea cea mai adevărată", după cum spunea N. Iorga — prezintă diverse momente, monumente, locuri și personaje pitorești din trecutul nu prea îndepărtat al capitalei.

Primul moment evocat este prezența lui Tudor Vladimirescu în București (p. 15—24), ceea ce oferă autorului prilejul de a identifica primul adăpost bucureștean al domnului Tudor în casa stolnicului Giani, devenită apoi Orășanu, existentă și astăzi în str. Enăchiță Văcărescu nr. 7, și de a urmări apoi cariera politică a lui N. T. Orășanu care a avut un rol de seamă în evenimentele din 24 ianuarie 1859.

În capitolul următor sînt localizate : Bucureștioara (afluent al Dîmboviței), Cișmeaua Roșie de pe Podul Mogoșoaiei, Tunul Meridian, care vestea printr-o bubuitură amiaza, sau locul osîndei, aflat lîngă pușcăria curții domnești celei vechi.

Foarte interesant este comentariul unei fotografii a centrului orașului București la 1870 (p. 47—61), care dă prilejul lui N. Vătămanu să ne înfățișeze cu multe detalii pitorești această regiune a capitalei așa cum arăta ea acum mai bine de un secol.

În cîteva alte mici capitole sînt prezentate unele monumente importante ale vechiului oraș ca : fîntîna de la Filaret (p. 62—74), curtea lui vodă Caragea de pe Podul Mogoșoaiei (p. 75—81), casa Melik din strada Spătarului (p. 157—160) sau turnul Colței și dărîmarea acestuia (p. 195—201).

Pentru istoria culturii deosebit de interesante sînt capitolele : *O petrecere cu teatru la curtea lui Brîncoveanu* (p. 174—179), în care se reproduce și comentează o informație dată de G. F. Kreybich despre un joc de război la curtea domnului, care făcea aluzie la luptele din Transilvania ; *Doi cărturari transilvăneni la București în 1836* (p. 82—96), unde se povestesc vizita și întîlnirile avute de T. Cipariu și G. Barițiu ; *Vestigii eminesciene* (p. 220—225), în care se identifică casa din Piața Amzei unde marele poet a fost găzduit de I. Slavici, sau *Casa lui juptn Dumitrache* (p. 133—140), unde se identifică o altă casă nu mai puțin celebră, și anume aceea în care s-a desfășurat acțiunea faimoasei comedii *O noapte furtunoasă*, casă situată pe calea Șerban vodă 26.

Neputînd prezenta fiecare din cele 21 capitole ale lucrării în parte, subliniem în încheiere bogăția de informații — multe din ele inedite — despre diverse momente și locuri vechi din București, evocate cu multă căldură și talent în lucrarea *Istorie bucureșteană*.

★

4) Muzeul județean Dîmbovița s-a dovedit în ultimii ani deosebit de activ în publicarea unor lucrări de istorie locală sau de istoria culturii, precum : monografiile comunelor Băleni, Morteni și Runcu, lucrările lui C. Dima-Drăgan, *Biblioteci umaniste românești* (1974), M. Carataşu *Documentele Văcărești lor* (1975), volumul *Tîrgoviște, cetate a culturii românești. Lucrările sesiunii științifice din 21—23 dec. 1972* (1974) etc. La acestea s-a adăugat de curînd un volum de inscripții și însemnări din Tîrgoviște [5]. Fosta capitală a Țării Românești — posesoare a numeroase monumente — devine astfel al doilea mare oraș al țării (după București) care-și vede tipărite vechile inscripții, ce se dovedesc un important izvor istoric.

După cum se arată în cuvînt înainte, volumul cuprinde aproape 800 de inscripții și însemnări din perioadele medievală, modernă și contemporană aflate pe monumentele și cărțile vechi de pe teritoriul orașului, inclusiv în satele și comunele subordonate acestuia (Aninoasa, Doicești, Răzvad, Săteni, Șotînga, Ulmi etc.) și la mănăstirile Dealu, Gorgota și Viforita. Unele din aceste inscripții au dispărut, fiind reproduse după diverse alte lucrări mai vechi (îndeosebi după N. Iorga).

De altfel, trebuie spus că majoritatea acestor inscripții (mai puțin însemnările) au mai fost publicate, unele chiar de mai multe ori, de diverși alți autori ca : N. Iorga, V. Drăghiceanu, Grigore Musceleanu, G. Missail, R. Gioglovan etc. ; altele au fost reproduse din diverse manuscrise aflate la Arh. St. Buc. (ms 730 și 739) sau Academia R. S. România (ms. A. 545). Prin strîngerea lor la un loc autorii au făcut un real serviciu celor ce se vor ocupa de istoria fostei capitale a Țării Românești și de monumentele sale.

---

[4] N. Vătămanu, *Istorie bucureșteană*, Edit. enciclopedică română, București, 1973, 237 p. (colecția „Orizonturi").

[5] Radu Gioglovan și Mihai Oprolu, *Inscripții și însemnări din județul Dîmbovița. Municipiul Tîrgoviște*, Muzeul județean Dîmbovița, 1975, 332 p.

www.dacoromanica.ro

Inscripțiile și însemnările sînt publicate în ordinea alfabetică a monumentelor, mai întîi cele din Tîrgoviște, apoi cele din comunele suburbane.

Monumentele din Tîrgoviște sînt înregistrate în ordinea : biserici, cruci (comemorative), fîntîni, monumente și plăci comemorative, spitalul județean (care păstrează și el plăci comemorative) și muzeul județean (unde se conservă multe materiale epigrafice de la fosta mitropolie, care ar fi fost mai bine trecute acolo). În schimb, la partea doua nu se mai face această împărțire pe categorii, toate fiind înregistrate la satul respectiv. Ar fi fost bine, de asemenea, ca autorii să fi publicat inscripțiile separat de însemnările de pe cărți, așa cum se procedează de obicei în astfel de lucrări. Apoi, deși titlul este inscripții și însemnări, volumul cuprinde și o catagrafie a mănăstirii Gorgota (p. 299—313), care a mai fost publicată de Șt. Berechet.

Nedispunînd de litere grecești și chirilice de tipar, autorii au transcris cu mîna textul a numeroase inscripții (p. 42, 47—49, 50, 51, 64, 67 etc.), metodă nu prea recomandabilă în asemenea cazuri; cel puțin pentru unele inscripții (așa cum s-a făcut la volumul de inscripții din București) ar fi fost bine să se dea reproducerea fotografică, lucru ce ar fi permis specialiștilor posibilitatea controlului textului transcris sau tradus.

Trecînd acum la conținutul lucrării, observăm că — pe lîngă inscripțiile și însemnările privind clădirea, zugrăvirea și diversele reparații făcute bisericilor și mănăstirilor de pe teritoriul municipiului, care ocupă o bună parte din volum — însemnările publicate cuprind numeroase știri de interes istoric, precum : evenimentele din 1595, cînd turcii au ,,spart'' unele biserici din Tîrgoviște (nr. 246), cele din iarna lui 1610 cînd G. Bathory ,,a prădat toată țara și a pîngărit bisericile'' (nr. 640) sau din 1821, cînd aceiași turci au prefăcut lăcașurile de cult în grajduri si geamii (nr. 222, 241, 281); apoi ciuma ,,grea'' din 1792 (nr. 45); uciderea lui C. Hangerli, 1799 (nr. 97 și 712); băjenia din 1828 de teama turcilor (nr. 47), mazilirea lui Mihai Șuțu la 1786 (nr. 266), a lui Constantin Ipsilanti la 1806 (nr. 101) sau a lui Alexandru Ghica la 1842 pentru ,,mîncătoriile'' săvîrșite în țară împreună cu fratele său, marele vornic Mihalache Ghica (nr. 111), diverse vizite domnești în orașul părăsit de domnie (nr. 92, 110), evenimente ce impresionau puternic pe contemporani.

O adevărată pagină de cronică cuprinde inscripția de pe mormîntul lui Vlăduț voievod, care, ,,într-al 16-lea an al vîrstei, șezu pe scaunul domnesc și domni un an și nouă luni și jumătate. Și a venit (apoi) domn Io Basarab voievod și, fiind luptă, au tăiat capul lui Io Vlad voievod în cetatea București'' (nr. 618).

Deosebit de interesantă este apoi însemnarea despre Nicolae vodă Mavrogheni care a făcut ,,multe minuni și țapili puindu pe la toate răspîntiile în toată Țara Românească'' (nr. 266). Această însemnare confirmă porunca aceluiași domn, care — ținînd seama de faptul că hoții nu se mai temeau de pedeapsă — a hotărît ,,să se pedepsească și hoții și găzduitorii cu țeapa și să (se) ridice țepi la toate răspîntiile, de cherestea groasă și țeapănă'' (I. Tanoviceanu, în ,,Analele Acad. Rom., Memoriile Secției istorice'', 1901, p. 227). Interesante date despre unii dintre domnii Țării Românești aflăm din pomelnicile mitropoliei și mănăstirii Dealu (p. 89—91 și 261—264). Însemnarea cu nr. 435 cuprinde știri deosebit de interesante despre soarta Tîrgoviștei sub ocupația germană din 1916 etc.

Pe lîngă evenimente istorice, diverși știutori de carte au mai consemnat fenomene naturale mai puțin obișnuite : o ninsoare în luna septembrie 1823, cînd erau ,,viile necoapte'' (nr. 159), o alta în luna mai 1876 (nr. 325) sau diverse cutremure (nr. 223, 302, 320, 321, 492, 712 etc.).

Pentru istoria culturii deosebit de interesante sînt numeroasele zgrafite din sec. XVIII de pe pereții bisericii mari domnești (nr. 50—95) care arată ce număr mare de știutori de carte existau la Tîrgoviște (dascăli, grămătici etc.), ca și însemnarea din 1800, făcută de un anume Dimitrie, care, ,,rămînînd copil sărac și fără-de tată'', a învățat la un dascăl ,,puținele cărți'' vreme de 7 ani, pînă cînd și-a dat seama că nu-i mai poate folosi învățătura dascălului și s-a apucat să învețe ,,cînturi și glasuri'' (nr. 389). Schimburile culturale dintre țările române sînt ilustrate de *Prologul* dăruit de Atanasie Crimca, mitropolitul Moldovei, mitropoliei din Tîrgoviște (nr. 144).

Tot în legătură cu conținutul, remarcăm faptul că volumul prezintă numeroase lipsuri, greu de înțeles într-o lucrare alcătuită de doi buni cunoscători ai monumentelor orașului Tîrgoviște. Lipsesc astfel însemnările de pe cărțile vechi aflate la bisericile Albă, Crețulescu, Oborul Vechi, Sf. Gheorghe și Sf. Nifon, dintre care — după cîte sîntem informați — unele cuprind știri valoroase despre unele evenimente de seamă ca revoluția din 1848 sau răscoala din 1907. La paragrafele Monumente și plăci comemorative (p. 220—225) lipsesc, de asemenea, numeroase monumente ca cel al Matildei Grecescu, logodnica lui Al. Vlahuță, de la biserica Sf. Vineri, monumentul funerar de la biserica Lemnu, opera lui Karl Storck, monumentul ridicat în amintirea lui Virgil Drăghiceanu în cimitirul Central, monumentul ridicat în memoria victimelor nazismului aflat în cimitirul eroilor etc., precum și numeroase plăci comemorative ca

www.dacoromanica.ro

cele de la liceele Grigore Alexandrescu și Enăchiță Văcărescu, cea de pe clopotnița mitropoliei amintind de fosta tipografie din sec. XVI—XVIII etc. (pentru toate acestea a se vedea N. Stoicescu — Cristian Moisescu, *Tîrgoviștea și monumentele sale*, p. 302, 304, 305, 308, 318).

Trecînd la transcrierea și traducerea inscripțiilor și însemnărilor, vom observa că acestea sînt făcute cu multă grijă și pricepere; au mai rămas totuși unele lecturi nesigure sau greșite, de genul: biv vel Nicolae (nr. 251), preapa doamna Paraschiva (nr. 359), snă Neageșo (nr. 610), Nechita iriță (nr. 753) etc. O serie de erori (care trebuiau oricum semnalate)[6] cuprind și pomelnicele deja amintite de la mitropolie și mănăstirea Dealu: Radul Mitropoliei (p. 91), Oreabița, Kraletki (p. 94), Livrea vel vistiar (p. 263) etc. Unele din personajele istorice amintite în aceste pomelnice ar fi trebuit identificate cel puțin într-un indice (care lipsește).

Fiecare inscripție și însemnare este însoțită de o bibliografie, cu indicarea lucrărilor unde au mai fost publicate sau a manuscriselor în care se păstrează. Remarcăm că bibliografia este departe de a fi completă, din ea lipsind unele lucrări publicate chiar în revista locală „Valachica" (revistă ce-și schimbă în mod inexplicabil titlul în fiecare an, devenind „Acta Valachica", „Studia Valachica", „Scripta Valachica", „Documenta Valachica" !). Astfel, la nr. 9 și 11 lipsesc lucrările lui Pavel Chihaia, *Monumente gotice din Tîrgoviște* („Valachica", 1969, p. 32 și 40) și *Din cetățile de scaun ale Țării Românești*, Buc., 1974, p. 352 și urm., unde se reproduc cele două pietre de mormînt de la biserica catolică (la prima se citește Starzawska, nu Borkiestarzawska !), precum și N. Iorga, *O inscripție pierdută și vechi meniuni despre monumentele noastre la Vaillant* (B.C.M.I., 1915, p. 122), care arată că cel îngropat se numea Fontanes, nu Fontana, cum apare în lucrare. La nr. 10 ar fi trebuit citat și N. Vătămanu, *De la începuturile medicinei românești*, Buc., 1966, p. 190—191; la nr. 31 (care trebuia contopit cu 32, fiind vorba de două fragmente ale sarcofagului lui Mateiaș postelnicul, după cum a dovedit Pavel Chihaia, *Din cetățile de scaun*, p. 339—344), ar fi fost bine să se citeze lucrarea amintită cu întreaga bibliografie de acolo; la nr. 22 (pisania bisericii mari domnești) lipsește articolul *Pisania bisericii curtea domnească din Tîrgoviște* („Școala și biserica", 1 nov. 1898, p. 7—8 și 1900, p. 159—160); pisania de la nr. 245 nu este inedită (cum s-ar putea înțelege după lipsa bibliografiei); ea a fost publicată de cîteva ori (vezi lucrările citate de N. Stoicescu — Cristian Moisescu, *op. cit.*, p. 222, nota 1). Am putea lungi această listă, dar exemplele citate ni se par edificatoare pentru lipsurile din bibliografie.

Datarea inscripțiilor și însemnărilor nedatate s-a făcut (uneori după N. Iorga), fără a se arăta pe ce bază s-a realizat această operație, ceea ce nu ni se pare prea corect.

În plus, unele însemnări și inscripții puteau fi mai precis datate. Astfel: însemnarea de la nr. 167 nu poate fi din <1786> deoarece „răsmirița cea de turci" — amintită în text — a început în anul următor; pisania lui Matei Basarab de la Mitropolie (nr. 137) nu poate fi din 1640, deoarece Marco Danovici — ispravnicul lucrărilor — a fost mare armaș numai între 1644—1651 (N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători*, p. 167); crucea de la nr. 552, din <1633—1654>, putea fi mai exact datată dacă se arăta că Radu vel agă, ispravnicul amintit în text, a ocupat această funcție în 1645—1653; crucea de la nr. 553, din 1653, ar fi trebuit pusă în legătură cu piatra de mormînt de la nr. 517, care ar fi fost astfel mai exact datată decît <1632—1654>; Vladislav al II-lea nu a murit în 1455 (nr. 615), ci în anul următor; crucea de la nr. 735 <1632—1654> putea fi și ea mai bine datată <1641—1644> după Socol mare clucer, amintit în text (vezi N. Stoicescu, *op. cit.*, p. 162), așa cum crucea de la nr. 753 nu poate fi din <1633—1654> deoarece mitropolitul Ștefan a păstorit în anii 1648—1653 etc.

Toate aceste observații dovedesc că o lucrare de mare migală ca volumul recenzat aci cere un efort suplimentar de informare, efort pe care autorii nu au reușit să-l realizeze în toate cazurile.

Impresionează neplăcut erorile de tipar care derutează uneori pe cititor; astfel, revista „Albina" devine Albania (p. 172), C. Bilciurescu este făcut autorul Calendarului antic în locul lui Gr. Musceleanu (p. 73) etc.

Cu toate aceste lipsuri, în general mărunte (din care unele puteau fi evitate printr-o mai atentă informare), putem considera volumul de inscripții și însemnări din Tîrgoviște ca o lucrare deosebit de utilă pentru studierea trecutului orașului și monumentelor sale. Noi, istoricii, am fi fericiți dacă în toate marile orașe (Craiova, Iași, Suceava etc.) s-ar întreprinde asemenea lucrări de stringere și editare a inscripțiilor și însemnărilor vechi aflate pe teritoriul lor, operație pe care colectivul restrîns al Institutului „N. Iorga" n-o va putea realiza niciodată singur.

★

[6] Așa cum se face în unele cazuri (p. 34, 68 etc.).

www.dacoromanica.ro

5) În prezentarea amintită la începutul acestor pagini am arătat că în ultimele două decenii au apărut numeroase monografii (sau file de monografie) ale unor sate și comune. Una din localitățile care și-a văzut realizat acest deziderat este și satul argeșan Jupînești [7].

Autorii declară de la început că, prin alcătuirea acestei monografii, și-au îndeplinit datoria față de generațiile viitoare „de a strînge la un loc tot ceea ce s-a mai păstrat, atît prin viu grai, cît și în scris, despre Jupînești", pentru ca urmașii lor să cunoască trecutul satului natal. Chiar dacă n-au reușit să stringă tot ce s-a păstrat (îndeosebi în scris), intenția lor este demnă de toată lauda.

După un scurt capitol despre așezarea și populația satului, urmează unul dedicat vechimii și numelui satului, în care sînt evocate cîteva descoperiri de obiecte antice care dovedesc continuitatea vieții și pe aceste plaiuri încă din vremea daco-romanilor.

Ținînd seama de faptul că, pînă la mijlocul sec. XVI, „titlul de jupan se atribuia de obicei numai boierilor și dregătorilor mari, nu tuturor membrilor sfatului domnesc" (N. Stoicescu, *Sfatul domnesc și marii dregători*, p. 27), ni se pare neîntemeiată părerea autorilor după care s-a dat satului numele de Jupînești datorită faptului că locuitorii săi erau proprietari sau „cnezi cu ocinele lor" (p. 26—27); dacă ar fi fost așa, toate satele de oameni liberi (și erau multe în sec. XV!) ar fi trebuit să se numească Jupînești! Este mult mai probabil că numele satului vine de la un boier mare, un jupan, proprietar vechi prin aceste părți.

Capitolul al III-lea (p. 29—60) cuprinde — într-o ordine nu prea strict cronologică — istoria satului de la prima atestare documentară pînă la epoca modernă (1512—1821). Se scoate în evidență lupta locuitorilor pentru apărarea libertății și pămîntului strămoșesc împotriva tendințelor de cotropire ale boierilor, care se aruncau (puțin cam exagerat!) „ca fiarele sălbatice asupra pradei" (p. 35).

Ceea ce am putea reproșa în primul rînd autorilor este faptul că nu cunosc toate bibliografia relativă la trecutul satului lor, bibliografie publicată acum cîțiva ani de semnatarul acestor rînduri. Din această bibliografie ar fi aflat că cele mai multe din documentele pe care le consideră inedite (1636, 1639, 1776 etc.) au fost publicate cu decenii în urmă de A. Sacerdoțeanu cu titlul *Cîteva acte din Jupinești-Muscel* („Revista arhivelor", 1942, p. 69—114); este vorba de un număr de 36 documente dintre 1636—1836 (cele mai multe nefolosite de autori), documente din care aflăm numeroase detalii despre destrămarea obștii și stratificarea populației satului la începutul sec. XIX, problemă netratată de autori.

În lumina acestor documente, popa Ion duhovnicul nu mai apare drept „un om de seamă al satului", cum se spune la p. 161, ci ca un lacom acaparator de ocine ale consătenilor săi, un om care nu-și cruță nici rudele, după cum rezultă dintr-o plîngere a nepoatei sale, Maria, care declara „cu lacrămi herbinți", la 1817, că unchii săi Manole diacon și Ioan duhovnic îi stăpîneau moșia părintească, alungînd-o „în silnicie" pe drumuri (A. Sacerdoțeanu, *op. cit.*, p. 94). Același preot împreună cu un altul, Dumitru, erau dojeniți la 1834 că „săreau cu zorbalîc, umblînd a-l bate" pe un anume Nicolae care-și „cerea dreptul lui cu judecată" (*ibidem*, p. 105). Existau deci și conflicte în sat, viața nu era așa de liniștită și idilică după cum o prezintă autorii.

Aceleași documente amintesc numeroase livezi de pomi fructiferi: „capu merilor postelnicului Barbu", „loc pomit cu meri", „petec de pruni", „livadă de 40 pruni" etc., (*ibidem*, p. 87, 89, 92, 97, 104 etc.), informații care ar fi trebuit folosite la paragraful privind ocupațiile locuitorilor, paragraf care cuprinde lucruri puțin cam prea generale, valabile pentru oricare sat din regiunea de deal a Argeșului.

În plus, în unele cazuri, autorii nu spun de unde au luat informațiile, așa cum se obișnuiește, din care pricină notele lor nu sînt prea complete, iar afirmațiile nu pot fi totdeauna controlate. De pildă, la documentele citate la p. 45 (din 1684 și 1740) trebuia spus că se găsesc la Arh. St. Buc., Suluri 8 și Mitr. Țării Rom., C/17; informația despre cei 4 „matrapazi" de la p. 117 este luată din colecția de documente economice a lui I. Cojocaru, care nu este nici ea citată etc.

Foarte interesant ni s-a părut capitolul despre viața culturală a satului (p. 121—186), unde ne este prezentat pe larg istoricul școlii, descrierea vechii biserici de lemn (monument istoric), obiceiurile locuitorilor și arhitectura locală, cu case înalte pe pivniță, specifice regiunii. Nu ar fi fost lipsit de interes ca autorii să utilizeze lucrarea lui Paul Petrescu — Florea Bobu Florescu, *Arta populară din zonele Argeș și Muscel*, Buc., 1967, care le-ar fi fost de mare folos la încadrarea arhitecturii locale în arhitectura regiunii din care face parte.

Cu toate aceste lipsuri de informare, considerăm monografia satului Jupînești drept o lucrare meritorie, realizată de doi intelectuali localnici plini de bune intenții, care și-au înde-

[7] I. Dumitrescu și C. Florea, *Jupînești — un vechi sat argeșean. File de istorie*, Edit. Litera București, 1976, 239 p. + 1 h.

www.dacoromanica.ro

plinit — cum spuneam — una din obligațiile lor față de consăteni și de urmași, și aceasta fără să se aștepte la o răsplată materială (lucrarea a fost tipărită din fondurile personale ale autorilor la editura „Litera").

★

6) Doctorul Gheorghe Mareș este un pasionat al istoriei, după cum o dovedesc articolele sale din „Valachica", pasiune moștenită și de fiul său, doctorul Dinu Mareș, autorul unei monografii a orașului Oltenița, în curs de tipărire. Această pasiune s-a născut din convingerea că istoria este izvorul din care își trage seva conștiința de sine a poporului, după cum declară autorii în introducerea la lucrarea lor comună, dedicată localității Vulcana Băi [8].

Ca și la precedenta monografie, se începe cu așezarea geografică a comunei, după care se discută originea numelui (de la slavonul ВЛЬК = lup).

Foarte bine informat este cap. II *Din trecutul satelor Vulcana (de Jos și de Sus,)* unde se face un istoric complet al proprietății, începînd cu Vlad Țepeș, considerat „primul stăpîn cunoscut al Vulcănii". La p. 34 se dă și o spiță genealogică a urmașilor Alexandrei, sora domnului, din care descind boierii din Săteni.

În capitolul următor se prezintă *Viața social-politică*, mai exact spus relațiile rumânilor din Vulcana cu proprietarii satului, boierii Grădișteni și Cantacuzini, și se dau cîteva date despre organizarea administrativă a satului în trecut.

Capitolul *Viața economică* înfățișează pe larg (folosind și documente vechi) ocupațiile locuitorilor, locuința, îmbrăcămintea și hrana lor, împroprietăririle din 1864 și 1921, precum și un scurt istoric al exploatării apelor minerale care au transformat localitatea în stațiune balneară. Următoarele capitole au ca obiect viața culturală, participarea locuitorilor la apărarea țării și dezvoltarea comunei după 23 august 1944.

Ultimul capitol, intitulat *Obiective turistice*, oferă autorilor prilejul de a prezenta pe larg istoria schitului Bunea, principalul obiectiv turistic al comunei Vulcana Băi.

Cartea se încheie cu anexele documentare, în care sînt prezentate un număr de 20 documente dintre 1604—1935, cele mai multe inedite.

Scrisă cu multă căldură, bine informată, monografia comunei Vulcana Băi poate fi considerată una din lucrările reușite din domeniul istoriei locale apărute în ultima vreme.

★

7) O altă lucrare pe care o vom prezenta pe scurt este o broșură dedicată culei din Racovița—Argeș [9]. Pornind de la frumoasa idee că „grija (față — N.S.) de monumente este o datorie cetățenească și patriotică", autorul — de profesie colonel-farmacist — face un scurt istoric al acestei cule, restaurată în anul 1973. Datele cunoscute autorului sînt destul de sumare; în plus, explicațiile sale despre originea și cauzele construirii culelor nu sînt prea exacte, iar forma de prezentare lasă de dorit: se spune, de pildă,: „armata ... a degenerat în jafuri și abuzuri" (p. 24) sau: „numărul culelor a fost destul de redus și pentru comparație (cu ce?) amintim pe cele cunoscute" (p. 22), etc.

Nicolae Stoicescu

[8] *Vulcana Băi și schitul Bunea* (pe prima pagină: *Monografia comunei Vulcana Băi*), Edit. Litera, București, 1974, 234 p.

[9] Gheorghe C. Săvulescu, *Cula din Racovița — Muscel*, <f. l.>, 1975, 30 p.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

A VI-A ÎNTÎLNIRE A COMISIEI MIXTE ROMÂNO-SOVIETICE DE ISTORIE

Potrivit Protocolului celei de a V-a reuniuni a Comisiei mixte româno-sovietice de istorie, semnat la Bucureşti, în decembrie 1977, întîlnirea a VI-a a Comisiei din anul în curs a avut loc în U.R.S.S., în zilele de 30 august — 6 septembrie, pe tema : *„Gîndirea progresistă din România şi Rusia în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi la începutul secolului XX — factor principal de progres, de cunoaştere şi apropiere între cele două popoare"*.

Delegaţia română a fost alcătuită din : prof. dr. Ştefan Ştefănescu, membru corespondent al Academiei R. S. România, directorul Institutului de istorie „N. Iorga", preşedintele părţii române în Comisia mixtă, conf. univ. dr. Gheorghe I. Ioniţă de la Universitatea din Bucureşti, secretarul părţii române în Comisia mixtă, dr. Dan Berindei, secretarul Comitetului Naţional al istoricilor din R. S. România, prof. dr. Damian Hurezeanu, de la Academia „Ştefan Gheorghiu", dr. George Munteanu, cercetător principal la Institutul de istorie şi teorie literară „G. Călinescu" şi L. Slifca, referent la Oficiul de relaţii externe al Academiei de Ştiinţe Sociale şi Politice. La lucrări a participat Leontin Pastor, secretar II al Ambasadei R.S. România în U.R.S.S.

Delegaţia sovietică la întîlnire a fost alcătuită din : Alexandr M. Samsonov, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., locţiitorul preşedintelui părţii sovietice în Comisia mixtă ; dr. Vladien N. Vinogradov, vicepreşedinte al părţii sovietice în Comisia mixtă, Lidia E. Semenova, candidat în ştiinţe istorice, secretara părţii sovietice în Comisia mixtă, dr. Vladimir I. Grosul, Evsei I. Spivakovski, candidat în ştiinţe istorice, dr. Alexandr I. Manusevici, Tatiana A. Pokivailova, candidat în ştiinţe istorice, Mihail V. Fridman, candidat în ştiinţe filologice, Alexandr K. Moşanu, candidat în ştiinţe istorice, Dina F. Poplico, candidat în ştiinţe istorice. La întîlnire au luat parte o serie de specialişti din Kirkizia, cadre didactice şi cercetători de profil.

Sosită la Moscova în cursul zilei de 30 august 1978, delegaţia română, împreună cu cea sovietică în comisia mixtă, s-au deplasat în ziua de 31 august în Kirkizia, la Frunze, capitala acestei republici. La primire, pe aeroportul din Frunze au fost prezente oficialităţile kirkize în frunte cu Usubaliev Turdacun Usubalievici, primul secretar al C.C. al Partidului Comunist din R. S. Kirkizia şi K. K. Karakeev, membru corespondent al Academiei de Ştiinţe a U.R.S.S., preşedintele Academiei de Ştiinţe din Kirkizia.

În dimineaţa zilei de 1 septembrie au început al Academia de Ştiinţe din Kirkizia lucrările Comisiei mixte a istoricilor din România şi U.R.S.S. La reuniune au participat cele două delegaţii, română şi sovietică, precum şi o delegaţie a Academiei de Ştiinţe din Kirkizia, condusă de K. K. Karakeev.

La început a salutat pe participanţi A. M. Samsonov în numele părţii sovietice în Comisie (acad. I. I. Minţ, preşedintele părţii sovietice în Comisie, fiind bolnav şi neputînd participa la lucrări).

A luat apoi cuvîntul K. K. Karakeev care, în numele Academiei de Ştiinţe din Kirkizia, a salutat pe participanţii la lucrările Comisiei mixte, făcînd totodată o prezentare a dezvoltării actuale economice, sociale şi cultural-ştiinţifice a Kirkiziei, înfăţişînd pe larg amploarea activităţii de cercetare ştiinţifică ce se desfăşoară în prezent în această republică.

În numele delegaţiei române a rostit apoi un cuvînt inaugural Ştefan Ştefănescu.

Intrîndu-se în ordinea de zi a reuniunii, dr. V. N. Vinogradov a prezentat raportul *Gîndirea social-politică din Rusia şi România la sfîrşitul secolului al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea. Problemele criteriilor, dezvoltării şi influenţării reciproce.*

În continuare, prof. dr. Damian Hurezeanu a prezentat raportul *Dezvoltarea gîndirii progresiste în România în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi la începutul secolului al XX-lea şi legăturile ei cu gîndirea progresistă rusă.*

„REVISTA DE ISTORIE", tom. 31, nr. 9, p. 1685 – 1694. 1978

www.dacoromanica.ro

În după-amiaza aceleiași zile, programul a început cu prezentarea de către S. G. Tabîșaliev, vicepreședinte al Academiei de științe din Kirkizia, președintele Sovietului Suprem al R. S. S. Kirkize, a comunicării privind „Dezvoltarea științei istorice în Kirkizia".

Partea română în Comisie a prezentat apoi un interesant referat intitulat „Receptarea culturii kirkize în cultura românească", elaborat de George Munteanu. Participanții la reuniune au primit cu vie satisfacție cele comunicate.

În continuare au început dezbaterile pe marginea celor două referate prezentate în cursul dimineții. Au luat cuvîntul, dezvoltînd principalele probleme ale respectivelor teme, V. I. Grosul, A. K. Moșanu, Dan Berindei și A. I. Manusevici.

În linii esențiale luările de cuvînt au avut în vedere dezvoltarea mișcării muncitorești, revoluționare și socialiste din România și Rusia, legăturile ce au existat între ele și mai larg vorbind cu mișcările similare din alte țări. Foarte pe larg a fost tratată semnificația creării în 1893 a partidului politic al clasei muncitorare din România și poziția sa față de problemele fundamentale ale epocii. Discuția a reflectat progresele ce s-au înregistrat în ultimul timp în cercetarea istorică din România și U.R.S.S., fiind aduse în atenție multe informații și concluzii noi, sugerîndu-se necesitatea continuării cercetării perioadei date mai ales pe direcția sesizării tuturor criteriilor de apreciere a dezvoltării mișcării muncitorești și revoluționare, de apreciere a influențelor reciproce ce au existat între mișcările muncitorești și revolutionare din România și Rusia la sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea.

În cursul serii, participanților le-a fost oferită o gală de filme documentar-științifice înfățișînd viața dusă din timpuri străvechi pe aceste pămînturi de poporul kirkiz și realizările sale remarcabile obținute în anii socialismului în general și în anii noștri în special.

Ziua de 2 septembrie a fost consacrată vizitării unor obiective economice, cultural-artistice și turistice din Kirkizia (Grădina botanică din Frunze, Zona montană Tian-Șan). Pitorescul celor vizitate s-a adăugat sumedeniei de informații date de gazde și care au contribuit la o mai bună cunoaștere de către noi a vieții și realizărilor kirkizilor.

În dimineața zilei de 3 septembrie participanții la reuniune au vizitat Muzeul V. M. Frunze, Muzeul de istorie al R. S. S. Kirkize, Muzeul de artă al R. S. S. Kirkize, Expoziția relizărilor economiei naționale a R. S. S. Kirkize, obiective extrem de interesante pentru înțelegerea istoriei mai vechi și noi a Kirkiziei, a dezvoltării actuale economice, social-politice, științifice și cultural-artistice a acestei țări.

Dezbaterile în Comisia mixtă au continuat în după-amiaza zilei de 3 septembrie participînd la discuții: Gh. I. Ioniță, T. A. Pokivailova, E. I. Spivakovski, Damian Hurezeanu, D. F. Poplico, Dan Berindei, A. M. Samsonov, V. N. Vinogradov, George Munteanu și A. K. Moșanu.

Și de această dată — ducîndu-se mai departe sub diferite unghiuri de vedere discuția începută în ziua de 1 septembrie —, cei care au luat cuvîntul au aprofundat problematica temelor prezentate în cadrul reuniunii. Desfășurată extrem de antrenant, discuția a necesitat — pe bază de întrebări și răspunsuri — mai multe reveniri la cuvînt din partea unor participanți.

În ziua de 4 septembrie, la reluarea lucrărilor, participanții au ascultat referatul „Însemnătatea progresistă a intrării benevole a Kirkiziei în componența Rusiei și influența gîndirii progresiste ruse asupra dezvoltării societății kirkize" prezentat de acad. B. Djamghercinov.

În continuare, George Munteanu a prezentat referatul: „Problemele dezvoltării culturii în România și legăturile ei cu cultura rusă la sfîrșitul secolului al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea".

M. V. Fridman a prezentat apoi referatul „Cultura artistică românească la sfîrșitul secolului al XIX-lea și legăturile culturale ruso-române".

Aceste ultime două referate prezentate în cadrul reuniunii științifice au oferit un cadru larg de înțelegere a stadiului dezvoltării culturii în România și Rusia în perioada tratată și au insistat cu amănunte extrem de interesante asupra legăturilor româno-ruse ce au existat pe acest plan.

Au urmat apoi noi intervenții pe marginea materialelor supuse dezbaterii, înscriindu-se la cuvînt E. I. Spivakovski, Gh. I. Ioniță și A. I. Manusevici.

În încheierea reuniunii, făcînd bilanțul asupra rezultatelor întîlnirii, au luat cuvîntul *Ștefan Ștefănescu*, președintele părții române în Comisia mixtă a istoricilor din R. S. România, și U.R.S.S., *A. M. Samsonov*, președintele părții sovietice în Comisie și acad. *K. K. Karakeev*, președintele Academiei de Științe din Kirkizia.

În cursul reuniunii științifice, membrii delegației române, în spiritul Programului partidului, al ideilor cuprinse în opera tovarășului Nicolae Ceaușescu, atît în referate cît și în cursul dezbaterilor, au abordat problematica tradițiilor progresiste ale gîndirii sociale și politice românești și a viguroasei sale dezvoltări în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și la începutul

www.dacoromanica.ro

secolului al XX-lea, însemnătatea sa pentru promovarea idealurilor democratice de dreptate socială și națională. În examinarea curentelor de idei din epocă, s-a subliniat superioritatea concepției socialiste asupra celorlalte tendințe și curente din gîndirea socială și politică. Totodată, s-au analizat elementele valoroase din gîndirea materialist-filozofică românească și s-a arătat circulația intensă de idei între gîndirea românească și cea europeană.

În rapoarte și în luările de cuvînt au fost înfățișate principalele linii de dezvoltare ale gîndirii social-politice și a fost subliniat caracterul original al ideologiei progresiste românești, rolul acesteia în viața spirituală a țării. Fenomenul dezvoltării sociale și politice românești a fost analizat în strînsă legătură cu procesele de creștere ce au avut loc în mișcarea revoluționară, socialistă și democratică din România, mai ales odată cu crearea în anul 1893 a partidului politic al clasei muncitoare.

În contextul dezvoltării generale a gîndirii social-politice a timpului, s-a subliniat, sub variate modalități, că o serie de contacte și legături între gînditorii români și ruși au contribuit la dezvoltarea colaborării mișcărilor revoluționare și democratice din cele două țări.

În mod deosebit a fost evidențiat faptul că, în epoca cercetată, cultura românească a cunoscut o amplă dezvoltare, impunîndu-se tot mai mult în cadrul celei europene. În același timp, s-a apreciat extinderea multilaterală a relațiilor ei cu celelalte culturi ale lumii, inclusiv cu cea rusă. Atît în referatul părții române cît și în dezbateri s-a reliefat circulația unor idei estetice, schimbul crescînd de valori literare și artistice, tratarea în forme specifice a unor motive comune sau paralele, schimbul de periodice literar-artistice, sporirea traducerilor și mai ales contribuția românească la îmbogățirea patrimoniului universal de valori culturale.

În spiritul convorbirilor și hotărîrilor adoptate la întîlnirile tovarășului Nicolae Ceaușescu cu tovarășul Leonid Brejnev, delegația română a subliniat valoarea pe care o prezintă relațiile reciproce pentru întărirea solidarității militante dintre partidele și popoarele noastre.

La sfîrșitul reuniunii — pornindu-se de la aprecierea că în cursul Conferinței științifice de la Frunze s-a făcut un fructuos schimb de păreri pe probleme fundamentale ale istoriei țărilor și popoarelor noastre — a avut loc semnarea protocolului care a consemnat rezultatele dezbaterilor de la Frunze și a stabilit ca cea de a VII-a întîlnire a Comisiei mixte româno-sovietice a istoricilor să se desfășoare în România, în septembrie 1979, pe tema : *„Legături între România și popoarele din Rusia în secolul al XVIII-lea și la începutul secolului al XIX-lea și reflectarea lor în izvoarele celor două țări"*.

În cuprinsul protocolului cele două părți au exprimat „cordiale mulțumiri Academiei de Științe a R. S. S. Kirkize, președintelui ei K. K. Karakeev, membru corespondent al Academiei de Științe a U. R. S.S., prof. S. G. Tabîșaliev, președintele Sovietului Suprem al R. S. S. Kirkize, membru corespondent și vicepreședinte al Academiei de Științe a R. S. S. Kirkize, pentru referatele și comunicările științifice prezentate din partea Academiei de Științe a R. S. S. Kirkize, pentru deosebita ospitalitate și reușita organizare a întîlnirii".

În după-amiaza zilei de 4 septembrie, participanții la Conferința științifică au fost oaspeții fermei zootehnice „Strelnikova", unitate economică profilată pe creșterea vitelor.

În dimineața zilei de 5 septembrie au fost vizitate Întreprinderea de mașini agricole din Frunze și Universitatea din Frunze.

Seara delegația istoricilor români, împreună cu partea sovietică în Comisia mixtă, s-a înapoiat la Moscova de unde, a doua zi, la 6 septembrie a plecat spre țară.

La încheierea celei de a VI-a reuniuni a Comisiei mixte a istoricilor din România și U.R.S.S., așa cum se arată în protocolul încheiat la Frunze „părțile au constatat caracterul fructuos al schimbului de opinii realizat în cadrul întîlnirii în problemele supuse dezbaterii și subliniază importanța întîlnirii desfășurate pentru lărgirea colaborării științifice româno-sovietice, pentru întărirea legăturilor de prietenie între cele două popoare".

Gheorghe I. Ioniță

COLOCVIU DE ISTORIE ROMÂNO-ENGLEZ

În cadrul schimburilor culturale dintre R.S. România și Marea Britanie, a avut loc la Londra între 1 — 6 martie 1978 * al doilea colocviu de istorie româno-britanic. Colocviul a fost organizat de Academia de Științe Sociale și Politice din R.S.România și de British Academy

* Primul colocviu a avut loc la Căciulați, în anul 1976.

www.dacoromanica.ro

împreună cu The Great Britain East Europe Centre. Tema Colocviului: *Un veac de relații româno-britanice* (1877—1878) a oferit prilejul unui larg și cordial schimb de opinii în jurul unor importante probleme istorice ale secolelor al XIX-lea și al XX-lea.

Delegația română, condusă de acad. prof. Ștefan Pascu a fost formată din: prof. univ. dr. Constantin Nuțu, dr. Alexandru Duțu, dr. Gheorghe Buzatu, dr. Paul Cernovodeanu, dr. Eliza Campus. Din partea istoricilor englezi, au participat profesorii Eric Tappe, Trevor Hope, dr. Maurice Pearton, dr. Hugh Seton-Watson, Elisabeth Barker, dr. Denis Deletant, dr. Richard Clogg și alții.

Colocviul s-a desfășurat atît la Great Britain East Europe Centre cît și la British Academy.

Într-o atmosferă deosebit de cordială, colocviul a fost deschis de Sir William Harpham, director al Great Britain / East European Centre, care a relevat importanța științifică a colocviului, destinat să ducă la o apropiere din ce în ce mai mare între istoricii britanici și cei români, la cunoașterea mai aprofundată a istoriei relațiilor dintre cele două state și la un schimb de opinii, menit să contribuie la progresul științei istorice.

Academicianul Ștefan Pascu a relevat la rîndul său importanța colocviului, evocînd de asemenea, momente de mare interes din istoria relațiilor anglo-române din secolele al XV-lea, al XVI-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea. El a ținut să subilinieze în mod deosebit faptul că atît de cunoscuta operă a lui Cimitrie Cantemir *Istoria Imperiului Otoman* a fost publicată la Londra. A urmat apoi comunicarea lui Trevor J. Hope *British Responses to Rumanian Nationalism 1848—1859*. Autorul, pe baza unor documente inedite, selectate în arhivele din Londra și București și utilizînd materiale istoriografice mai puțin cunoscute, a izbutit să redea tabloul veridic al manifestărilor opiniei publice britanice în scopul susținerii unirii Principatelor. A adus, de asemenea, în circuitul istoric fapte puțin cunoscute, privind atît activitatea românilor aflați în exil la Londra, în special Dumitru Brătianu — cît și a prietenilor lor englezi care au organizat o susținută campanie propagandistică pentru cauza unirii Moldovei și Munteniei. Trevor Hope consideră că aceste acțiuni au transformat Marea Britanie dintr-o putere cu rol pasiv, în ceea ce privește idealul unirii românilor, într-o putere „cu puternică influență în problema viitorului Principatelor". În concluziile sale, autorul consideră că prin cercetările sale el a dezvăluit pentru prima dată interesul opiniei publice engleze pentru idealul unirii, izbutind să îndepărteze astfel eronata teză că presa și publicul englez ar fi fost indiferente. A încheiat, relevînd faptul că ziua de 4 mai 1978, ziua deschiderii colocviului marchează și aniversarea a 120 de ani de cînd marele om de stat Gladstone a susținut în parlamentul britanic cauza unirii românilor la 4 mai 1858.

Dr. Maurice Pearton a expus comunicarea *British Involvement in Romanian Oil*, ocupîndu-se, îndeosebi, de problema petrolului în anii 1919—1924, cînd guvernul român a luat unele măsuri protecționiste care, după autor — au culminat cu legea minelor din anul 1924. El pornește de la teza că „România a fost primul stat care a definit relațiile dintre stat și capitalul particular în termeni, care azi sînt considerați definitiv consacrați". În acest context, el analizează situația companiilor petroliere britanice, ca și reacția lor. Consideră însă că măsurile luate de România erau acelea ale unui stat suveran, care își exercita în mod firesc autoritatea.

Maurice Pearton izbutește să dezvăluie episoade necunoscute sau mai puțin cunoscute în legătură cu problema petrolului românesc contribuind astfel la cunoașterea mai amplă a relațiilor economice dintre România și Marea Britanie.

Elisabeth Barker a susținut comunicarea *British Policy towards Romania 1939—1944*, abordînd sectorul relațiilor româno-britanice în timpul celui de-al doilea război mondial. Bizuindu-se pe documente britanice de prim rang, ea pune în circulație știri cu totul necunoscute despre modul cum au evoluat relațiile dintre cele două state într-o perioadă atît de dramatică ca aceea a celui de-al doilea război mondial, relevînd cu acest prilej și activitatea cercurilor anglofile din România.

Comunicările prezentate de cercetătorii români au contribuit la o viziune și mai largă a relațiilor dintre cele două state. Astfel, dr. Paul Cernovodeanu vorbind despre *Anglo-Romanian Trade Relations during the second half of the 19 th Century* a scos în evidență noi aspecte ale relațiilor economice dintre cele două state, subliniind amploarea luată de procesul de schimb după recunoașterea independenței României de către Marea Britanie și semnarea primelor tratate comerciale din 1880 și 1892.

În comunicarea *Intelectual relations in the Inter-War-Period*, dr. Alexandru Duțu s-a ocupat de relațiile culturale dintre cele două state, stăruind îndeosebi asupra cărților publicate în România despre Anglia sau în Anglia despre România. A analizat, în acest scop, lucrări prestigioase, semnate de Nicolae Iorga, Vasile Pârvan, Robert Seton-Watson, Eric Tape ș.a.

www.dacoromanica.ro

Comunicarea a relevat aspecte și opinii cu totul noi, destinate să lărgească și să aprofundeze acest sector al relațiilor dintre cele două state, prea puțin studiate pînă în prezent.

Dr. Eliza Campus a prezentat comunicarea *Anglo-Romanian Relations (1913—1939)* abordînd istoria relațiilor politice dintre cele două state atît în perioada primului război mondial, cît și în perioada interbelică. Autoarea a dezvăluit linia ascendentă a relațiilor anglo-române între anii 1914—1920, etapă cînd Marea Britanie a recunoscut dreptul legitim al României asupra teritoriilor sale naționale subjugate și cînd România a intrat în război de partea Antantei în scopul eliberării acestor teritorii. De asemenea, Eliza Campus a subliniat prietenia ce s-a stabilit între cele două state în perioada interbelică în ciuda atitudinii lor uneori diferite, față de marile probleme internaționale.

Discuțiile în jurul comunicărilor au fost ample, făcîndu-se completări prețioase de prof. Constantin Nuțu, dr. Gheorghe Buzatu, dr. Eric Tape, Hugh Seton-Watson, prof. Denis Deletant, prof. Richard Klogg ș.a. S-a scos în evidență de pildă și starea de spirit din România în etapa 1940—44 (Prof. Ștefan Pascu) relevîndu-se activitatea grupărilor politice opoziționiste, ca și rezistența aproape generală a populației S-a evidențiat, de asemenea importanța lucrărilor lui Robert Seton-Watson și ale altor intelectuali britanici și români, lucrări care vădesc interesul ambelor state pentru istoria și cultura lor (Hugh Seton Watson, Trevor Hope, Paul Cernovodeanu, Elisabeth Barker ș.a.). Au fost relevate, totodată, noi aspecte ale relațiilor economice atît în secolul al XIX-lea, cît și în secolul al XX-lea.

Colocviul și-a încheiat lucrările la 6 mai 1978, într-o atmosferă de amiciție și cordialitate scoase în evidență atît de Sir William Harpham cît și de acad. Ștefan Pascu.

S-a putut constata din nou, cît de necesare sînt contactele între oamenii de știință și cît de utilă este confruntarea de opinii pentru stabilirea adevărului istoric.

Eliza Campus

CONFERINȚA INTERNAȚIONALĂ DE LA MOSCOVA CONSACRATĂ CENTENARULUI INDEPENDENȚEI SUD-ESTULUI EUROPEAN DE SUB DOMINAȚIA OTOMANĂ

Secția de istorie a Academiei de Științe a U.R.S.S. a organizat în zilele de 15—17 mai 1978, o conferință internațională dedicată centenarului independenței sud-estului european de sub dominația otomană.

Comitetul de organizare, format din academicienii E. M. Jukov, I.I. Minț, A.L. Narocinițchii, D. F. Marcov, istoricii V.I. Vinogradov, P.A. Jilin, V.A. Kumanev și alte personalități de seamă ale științei istorice, a invitat delegați din România, Bulgaria, Polonia, Cehoslovacia, Ungaria și Republica Democrată Germană.

Din partea țării noastre a participat o delegație de istorici, formată din conf. dr. Nicolae Ciachir (Universitatea din București), de dr. Leonid Boicu (Institutul de istorie și arheologie A.D Xenopol — Iași) și colonel dr. Gheorghe Romanescu (Centrul de studii și cercetări de istorie și teorie militară).

După cuvîntul introductiv al academicianului P.N. Fedoseev, vicepreședinte al academiei de științe a U.R.S.S., comunicările au fost astfel programate :

15 mai 1978. *Războiul ruso-turc din 1877—1878 și importanța sa istorică*, (Acad. A.L. Narocinițchii și dr. L.G. Bescrovnii (U.R.S.S.) ; *Importanța revoluției naționale bulgare în dezvoltarea politicii ruseștii în Balcani în deceniul 7 al sec. XIX*, acad. Dimităr Kosev (Bulgaria) ; *România, factor activ în lupta pentru emanciparea națională a popoarelor din Balcani. 1856—1878*, conf. dr. Nicolae Ciachir (România) ; *Armata rusă și eliberarea popoarelor balcanice de sub dominația otomană*, Colonel dr. I.I. Rostunov (U.R.S.S.) ; *Congresul de la Berlin*, Dr. Siegrid Wegner (R.D. Germană) ; *Criza orientală din anii 1875—1878 și societatea rusă*, dr. V.I. Grosul (U.R.S.S.) ; 16 mai 1978. *Rusia, statele apusene și eliberarea Bulgariei*, Acad. Hristo Hristov (Bulgaria) ; *Relațiile politice româno-ruse în perioada 1875—1878*, dr. Leonid Boicu (România) ; *Încercările de penetrație în Balcani a Austro-Ungariei și congresul de la Berlin*, docent, candidat

www.dacoromanica.ro

în științe istorice Emil Palotaș (Ungaria); *Politica lui Bismarck în ultima fază a crizei orientale*, dr. Heintz Wolter (R.D. Germană); Problema bulgară și Europa în anii 1876—1878, prof. dr. Krumka Sarova (Bulgaria); *Societatea rusă și detașamentele de voluntari bulgari*, Colonel Marin Mihov (Bulgaria); *Opinia publică poloneză despre criza Orientală din anii 1875—1878*, dr. Jerzy Skowronek (Polonia); *Orientarea politicei externe a Germaniei, Austro-Ungariei și Angliei în timpul crizei orientale*, dr. K.B. Vinogradov (U.R.S.S.). 17 mai 1978. *Situația economică și politică a Imperiului otoman în deceniul 7 al sec. al XIX-lea*, dr. P.P. Moiseev, dr. I.A. Petrosian (U.R.S.S.); *O paralelă între diversele mișcări de eliberare națională din Balcani în sec. al XIX-lea*, dr. Emil Hiderhauser (Ungaria); *Războaiele ruso-turce și popoarele balcanice*, Nicolai Todorov, membru corespondent al Academiei bulgare de științe (Bulgaria); *Aportul armatei române la războiul din 1877—1878*, Colonel dr. Gheorghe Romanescu (România); *Războiul din 1877—1878 — etapă finală a luptei poporului român pentru independență*, dr. V.N. Vinogradov (U.R.S.S.); *Aportul militar al poporului bulgar la războiul din 1877—1878*, Colonel Ninko Kosașchi (Bulgaria); *Solidaritatea poporului ceh cu lupta de eliberare națională a popoarelor balcanice în a doua jumătate a sec. al XIX-lea — începutul sec. al XX-lea*, dr. Karel Gherman (Cehoslovacia); *Revoluțiile naționale ale popoarelor balcanice și criza orientală din anii 1875—1878*, dr. V. G. Karasev (U.R.S.S.).

Astfel, auditoriul format din numeroși istorici din majoritatea republicilor sovietice, cadre didactice, cercetători, studenți din Moscova ca și oaspeții străini au avut posibilitatea să cunoască diferitele aspecte care frămîntau Peninsula Balcanică în timpul crizei orientale, poziția marilor puteri, cît și aportul României politic, economic și militar la evenimentele care s-au desfășurat în perioada 1875—1878, soldîndu-se cu independența României, Serbiei, Muntenegrului și a creării Principatului autonom bulgar.

Presa centrală sovietică a consemnat acest eveniment, iar semnatarul acestor rînduri a acordat un scurt interviu Radio-Televiziunii sovietice unde a fost marcat aportul României la evenimentele din 1877—1878.

Referitor la contribuția țării noastre la evenimentele dintre anii 1875—1878 au luat cuvîntul acad. P.N. Fedoseev, istoricii sovietici V.N. Vinogradov, I.I. Rostunov, academicienii bulgari Hristo Hristov și Nicolai Todorov și istoricul cehoslovac Karel Gherman.

Membrii delegației române au ținut o masă rotundă în problema participării la războiul din 1877—1878 la Ambasada României de la Moscova.

Nicolae Ciachir

COLOCVIUL OMAGIAL „VOLTAIRE, ROUSSEAU ȘI SECOLUL AL XVIII-LEA"

În zilele de 26 și 27 mai 1978 a avut loc Colocviul consacrat bicentenarului morții lui Voltaire și J.J. Rousseau, enciclopediști, gînditori și luminiști francezi din secolul al XVIII-lea de nivel european, organizat de Catedra de limbă și literatură franceză de pe lîngă Facultatea de limbi străine, Universitatea din București. Lucrările acestei manifestări științifice s-au deschis în amfiteatrul B.P. Hașdeu de la Facultatea de limbi străine în prezența tovarășului Dumitru Necșoiu, prim secretar al Centrului universitar de partid București, prof. univ. dr. G. Ciucu, rectorul Universității din București, prof. dr. doc. Jean Livescu, președintele Comisiei naționale pentru U.N.E.S.C.O., Raymond Arnold, directorul Bibliotecii franceze din București, prof. dr. Paul Miclău, decanul Facultății de limbi străine, precum și a unui mare număr de cadre didactice din învățămîntul superior, cercetători științifici, studenți.

Cuvîntul de deschidere a fost rostit de prof. dr. Angela Ion, șeful catedrei de limba și literatura franceză care a evocat importanța acestui eveniment în viața științifică și culturală franceză și europeană totodată precum și contribuția celor doi mari gînditori și scriitori francezi la cultura mondială. În continuare a luat cuvîntul prof. dr. doc. Jean Livescu care a arătat ce semnificație are în momentul de față comemorarea bicentenarului morții lui Voltaire și Rousseau în lumea întreagă.

www.dacoromanica.ro

Au fost prezentate apoi în ședință plenară următoarele comunicări: prof. dr. Romul Munteanu, de la Facultatea de filologie: *Voltaire și Rousseau sau cele două fețe ale secolului Luminilor;* dr. Alex. Duțu, cercetător pr. la Institutul de studii sud-est europene; *Voltairianism și rousseauism în modernizarea culturală: exemplul român;* prof. dr. doc. I. Chițimia, de la Facultatea de filologie: *Semnificația receptării inițiale a lui Voltaire în România și în sud-estul Europei;* prof. dr. D. Almaș, de la Facultatea de Istorie-filozofie: *Voltaire și spiritul revoluționar așa cum reiese din opera sa istorică;* prof. dr. Alex. Boboc, de la Facultatea de istorie-filozofie: *Ideea crizei civilizației la Rousseau și semnificația ei în constituirea filozofiei moderne a culturii;* prof. dr. Angela Ion de la Facultatea de limbi străine: *Diderot despre el însuși și despre colaboratorii Enciclopediei;* prof. dr. Paul Miclău, decanul Facultății de limbi străine: *Teoria semnului la Rousseau,* dr. Virgil Cândea, cercetător pr. la Institutul de studii sud-est europene: *Ecouri românești în corespondența lui Voltaire.* În lucrările lor vorbitorii au efectuat un studiu comparativ asupra operei celor doi mari gînditori francezi din secolul al XVIII-lea, au întreprins o privire generală pe plan european și cu precădere în sud-estul continentului nostru asupra influenței operei acestora asupra gîndirii și literaturii din celelalte țări, au arătat în ce măsură conceptul lor filozofic a exercitat o influență asupra filozofiei raționaliste din epoca modernă, au pus în circulație noi documente de arhivă cu privire la contribuția acestora în domeniul literaturii, istoriei și filozofiei, în fine au ilustrat contribuția lor valoroasă în domeniul semioticii.

În după amiaza primei zile a colocviului lucrările s-au desfășurat în cadrul a trei secții și anume secția I, Gîndire-Etică-Estetică, sectia a II-a, Discursul literar, secția a III-a, Dialog intra și inter cultural, unde au fost expuse aproape 40 comunicări și referate de către cadre universitare și studenți de la Facultatea de limbi străine, care reflectă nu numai rodul aprofundat al cercetărilor acestora asupra operei lui Voltaire și Rousseau și a altor reprezentanți de seamă ai culturii și literaturii și culturii franceze din secolul al XVIII-lea, dar și interesul manifestat pentru influența pe care gîndirea lor a exercitat-o în cultura europeană a vremii. Din comunicările și referatele prezentate în secții, în majoritatea lor aparținînd cercetătorilor din domeniul filologiei românești și străine, citeva prezintă interes și pentru istorici și anume: asist. Margareta Sion; *Voltaire apărător al victimelor fanatismului religios;* asist. Paul Mariș: *Un aspect al relațiilor Chinei cu Occidentul: rolul misionarilor creștine franceze la Curtea imperială chineză în secolul al XVIII-lea;* asist. Livia Deac; *Voltaire în Anglia.*

În ziua de 27 mai a avut loc a doua ședință plenară. În cadrul acesteia au fost expuse următoarele comunicări: conf. dr. Ion Murăreț, asist. Maria Murăreț, de la Facultatea de limbi străine: *Observații cu privire la două scrisori de Voltaire în România;* lect. dr. Mihai Mitu, de la Facultatea de Filologie: *Voltairianism și rousseauism în opera poetică a lui Ion Budai Deleanu;* lect. Irina Bădescu, de la Facultatea de limbi străine: *Rousseau (auto)biografie și legendă;* asist. Radu Toma, de la facultatea de limbi străine: *Condillac ca puzzle-solver;* dr. Constantin Șerban, cercetător pr. la Institutul de istorie „N. Iorga": *Natura și critica izvoarelor din opera istorică a lui Voltaire,* prof. dr. Ludwig Grünberg, de la Facultatea de istorie filozofie: *Moștenirea lui Rousseau în contextul confruntărilor actuale privind „criza culturii".* În comunicările lor autorii au prezentat și comentat unele scrisori ale lui Voltaire aflate în original și copii în fondul Bibliotecii Academiei R. S. România, au arătat cum ideile lui Voltaire și Rousseau s-au reflectat în opera unor scriitori români de la începutul secolului al XIX-lea, au subliniat aspectele pe care le-a cunoscut receptarea operei literare și filozofice a celor doi mari luminiști francezi în cultura românească, au valorificat unele documente de arhivă dar și publicate pentru a demonstra cum de exemplu Voltaire poate fi socotit unul din cei mai de seamă fondatori ai istoriografiei moderne, au dezvăluit modul cum în zilele noastre opera lor filozofică permite înțelegerea unor aspecte ale crizei culturii din lumea occidentală.

Atît ședințele plenare cît și cele pe secții au fost urmate de discuții fructuoase în care vorbitorii au subliniat pe de o parte importanța lucrărilor prezentate iar pe de alta semnificația comemorării bicentenarului dispariției celor doi mari enciclopediști francezi pe plan mondial.

Cuvîntul de închidere a fost rostit de prof. dr. Paul Miclău, decanul Facultății de limbi străine care a făcut un bilanț al lucrărilor colocviului, punînd un accent deosebit pe acele lucrări care au adus materiale noi asupra unor aspecte mai puțin cunoscute din viața și activitatea lui Voltaire și Rousseau.

Constantin Șerban

www.dacoromanica.ro

CRONICA

În ziua de 13 iulie 1978, într-un cadru festiv la Academia Republicii Socialiste România a avut loc decernarea premiilor acestui prestigios for de cultură pe anul 1976. Din lunga listă a premiilor reproducem în continuare pe cele din domeniul istoriei :

Premiul „**Vasile Pârvan**" : a) Lucrarea *Cultura Coțofeni*. Autor : Petre Roman — b) Lucrarea *Repertoriul arheologic al României. Județul Botoșani*. Autori : Alexandru Păunescu, Paul Sadurschi, Vasile Chirică — c) Lucrarea *Inscripțiile din sec. IV—XIII, descoperite în România*. Autor : Emilian Popescu.

Premiul „**Nicolae Bălcescu**" — a) Lucrarea *Documente turcești privind istoria României, vol. I, 1455—1774*. Autor : Mehmet Mustafa — b) Lucrarea *Comerțul exterior prin Galați sub regimul de port franc (1837—1883)*. Autor : Constantin Bușe — c) Lucrarea *Răsunetul european al răscoalei lui Horea*. Autor : Nicolae Edroiu.

Premiul „**Nicolae Iorga**" — a) Lucrarea *Studia Thracologica*. Autor : Radu Vulpe — b) Lucrarea *George Barițiși contemporanii săi*, vol. III. Autori : Iosif Pervain, Ioana Chimbriș, Dumitru Suciu, Mircea Popa, Gelu Neamțu.

Premiul „**Ștefan Gheorghiu**" — a) Lucrarea *Viața politică în România 1918—1921*. Autori : Mircea Mușat și Ion Ardeleanu — b) Lucrarea *Mișcarea muncitorească și socialistă din Transilvania 1901—1921*. Autor : Ioan Cicală — c) Lucrarea *Garda civică din România, 1848—1884*. Autor : Maria Totu.

★

În ziua de 22 mai 1978 la Ploiești a avut loc sub egida Comitetului de Cultură și Educație Socialistă a județului Prahova, Cabinetului Județean pentru activitatea ideologică și politică-educativă și a Muzeului de istorie și arheologie simpozionul „De la statul dac centralizat și independent la statul național unitar român".

După cuvîntul de deschidere rostit de Dumitru Ionaș, secretar al Comitetului județean de Partid, vicepreședinte al Consiliului Popular al Județului Prahova, au fost prezentate comunicările : *Continuitate, independență și unitate — coordonate fundamentale ale istoriei poporului român*, prof. univ. dr. Dumitru Almaș, Universitatea București ; *Bucureasca și Cireșanii, — importante centre meșteșugărești geto-dacice, daco-romane și protoromânești*, prof. Victor Teodorescu, directorul Muzeului de istorie și arheologie al județului Prahova ; *Despre primele formațiuni politice românești*, prof. dr. Ștefan Olteanu, Institutul de Arheologie București ; *Strategia geto-dacilor în folosirea elementelor naturale în lupta pentru apărarea pămîntului strămoșesc*, prof. dr. Zoe Stoicescu, directorul Muzeului de științe ale naturii, prof. Dan Lichiardopol, Muzeul de istorie și arheologie ; *Permanențe geto-dacice în folclorul și toponimia județului Prahova*, prof. Constantin Manolache, directorul Școlii populare de artă din Ploiești ; *Prahova și anul revoluționar 1848*, prof. Mihai Rachieru, directorul filialei Arhivelor Statului Prahova ; *Muncitorimea prahoveană în revoluția română de la 1848*, conf. univ. dr. Ion Șt. Baicu, președintele Comitetului de cultură și educație socialistă al județului Prahova ; *Prahova pe coordonatele socialismului*, prof. Gheorghe Marinică, șeful Secției de propagandă a Comitetului județean Prahova al P.C.R.

★

În ziua de 6 iunie 1978 a avut loc la București o sesiune de referate dedicată împlinirii a 130 de ani de la revoluția burghezo-democratică din 1848 și a trei decenii de la naționalizarea principalelor mijloace de producție, organizată de profesorii de științe sociale din județul Ilfov.

Au fost prezentate următoarele referate : *Caracterul unitar al revoluției din 1848 în Țările Române*, prof. dr. Nichita Adăniloaie, Institutul „Nicolae Iorga" ; *Însemnătatea actului revoluționar al trecerii în stăpînirea poporului a principalelor mijloace de producție*, conf. dr. Ștefan Lache, Academia „Ștefan Gheorghiu" ; *Rolul maselor populare din județul Ilfov în revoluția de la 1848*, prof. Adrian Pascu, Urziceni ; *Actul naționalizării principalelor mijloace de producție în județul Ilfov*, prof. Ion Ancu, Tîncăbești ; *Aspecte privind dezvoltarea unor întreprinderi industriale din orașul Buftea*, prof. Afrodita Constanda, Școala generală nr. 4 — Buftea ; *Aspecte ale transformărilor culturale în anii revoluției socialiste în zona Budești — Vasilați*, prof. Adriana Grăsineanu, Școala generală Gălbinași ; *Unele aspecte privind dezvoltarea economico-socială a orașului Oltenița în perioada 1944—1980*, prof. Elena Voicu, Grupul școlar Oltenița ; *Aspecte privind*

www.dacoromanica.ro

istoria învățământului în orașul Buftea, prof. Nicolae Racoceanu, Liceul economic Buftea; *Dezvoltarea social-economică a comunei Ciocănești în perioada 1944—1980*, prof Ion Roșu, Școala generală Ciocănești; *Industrializarea socialistă în județul Ilfov*, prof. Gheorghe Anton, Școala generală Budeiu-Comana. Cuvîntul de închidere a fost rostit de conf. dr. Stelian Popescu, Academia „Ștefan Gheorghiu".

★

În ziua de 10 iunie au avut loc la Craiova lucrările Sesiunii științifice naționale cu tema: „130 de ani de la Revoluția română de la 1848".

Au prezentat comunicări: prof. univ. dr. Gheorghe Platon, Universitatea Al. I. Cuza din Iași, *Începuturile revoluției de la 1848 în țările române*; prof. dr. Nichita Adăniloaie, București, *Ideea de independență și unitate națională în cadrul revoluției române de la 1848*; prof. dr. Dan Berindei, București, *Programul revoluției române de la 1848*; prof. univ. dr. Ion Călin și lect. univ. dr. Ion Pătroiu de la Universitatea din Craiova, *Marile puteri și revoluția română de la 1848*; lect. univ. Ion Șendrulescu, București, *Rolul lui Eftimie Murgu în revoluția de la 1848*; prof. emerit Dan Popescu, Lugoj, *Adunarea de la Cîmpia libertății din Lugoj — 15 iunie 1848*; prof. Vasile Novac, Golești, *Preocupările Goleștilor pentru unitatea națională, în timpul revoluției de la 1848*; prof. dr. Nicolae Mocioiu, Brăila, *Activitatea Goleștilor la Brăila în timpul revoluției de la 1848*; dr. Ileana Petrescu, Craiova, *Legăturile dintre olteni și transilvăneni, după înăbușirea revoluției de la 1848 în Țara Românească*; prof. Silvestru Bogea, Teleorman, *Revoluția de la 1848 în județul Teleorman*; conf. univ. dr. C. Dumitrescu, Pitești, *Contribuția cadrelor didactice argeșene și muscelene la revoluția de la 1848*; prof. Victor Chiriță, prof. Paul Barbu, Craiova, *Țărănimea din Oltenia și revoluția de la 1848*; prof. dr. Paul Rezeanu, Craiova, *Pictorul revoluționar Costache Petrescu*; prof. Al. Dinu și prof. Ciucă V., Craiova, *Tendințele de unitate a țărilor române, între 1848—1859*.

★

În ziua de 26 iunie 1978, în fața Comisiei de doctorat a Facultății de istorie-filozofie a Universității din București a avut loc susținerea publică a tezei de doctorat *Înființarea și activitatea regimentului II românesc de graniță (1762—1851)* elaborată de *Ioan Pop*.

Lucrarea cuprinde următoarele capitole: Cap. I. „Situația populației din districtul Năsăudului în perioada anterioară militarizării (1700—1762)"; Cap. II. „Înființarea regimentului și activitatea lui în perioada 1762—1815"; Cap. III. „Situația și activitatea regimentului în perioada 1815—1847; Cap. IV. „Participarea regimentului la evenimentele din 1848—1849"; Cap. V. „Situația regimentului în perioada de după revoluție pînă la desființarea sa". În afara capitolelor menționate lucrarea mai cuprinde „Introducere", „Concluzii", „Bibliografie".

Comisia de doctorat a fost alcătuită din conf. univ. dr. Vlad Matei prodecan al facultății de istorie-filozofie, președinte; prof. univ. Vasile Maciu, conducător științific; prof. univ. Constantin Nuțu, prof. univ. dr. Constantin Corbu, conf. univ. dr. Pompiliu Teodor membri.

În unanimitate comisia a acordat lui *Ioan Pop* titlul științific de *doctor în istorie*.

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

GH. ȚUȚUI, GH. I. IONIȚĂ, *Anii tumultuoși ai luptei pentru Republică*, Edit. militară, București, 1978, 228 p.

Împlinirea, la sfîrșitul anului 1977, a trei decenii de la proclamarea Republicii Populare Române a prilejuit o serie de manifestări de ordin politic și științific, pe măsura importanței evenimentului aniversat. Printre realizările științifice demne de a fi subliniate, un loc de importanță majoră îl constituie, fără îndoială, apariția lucrării *Anii tumultuoși ai luptei pentru Republică*, elaborată de Gh. Tuțui și Gh. I. Ioniță, cunoscuți cercetători ai istoriei noastre naționale — cu precădere ai anilor revoluției democrat-populare și ai construcției socialiste — domeniu căruia i-au consacrat, fiecare în parte, numeroase studii valoroase ce constituie încă de pe acum lucrări de referință.

Așa cum se cunoaște, problematica luptei pentru republică a format obiectul și al altor lucrări și studii, apărute anterior. Și totuși, tema oferă încă aspecte noi și interesante, piste inedite de cercetare și modalități originale de interpretare.

Sub acest aspect, cartea care face obiectul considerațiilor de față se înscrie ca un exemplu de abordare interesantă, atrăgătoare și fructuoasă a unei probleme politice de cea mai mare importanță pentru înțelegerea procesului de transformare revoluționară a societății noastre, după eliberarea țării de sub dominația fascistă.

Sînt, în această carte, o serie de judecăți noi, adesea îndrăznețe, asupra unor evenimente și personalități politice care au marcat treptele evoluției noastre. Aplicînd în mod judicios și adecvat tezele materialismului istoric, reflectate în documentele partidului nostru — în principal în lucrările și indicațiile tovarășului Nicolae Ceaușescu —, autorii reliefează, spre exemplu, faptul că, deși în esență monarhia a constituit ,,instituția cea mai reprezentativă a regimuiui bazat pe asuprire și exploatare", deși ,,s-a situat în permanență pe poziții de apărare a forțelor reacționare, împotriva luptei maselor pentru libertăți democratice", totuși în anumite momente și în anumite probleme care vizau ,,interesele întregii națiuni", monarhia s-a plasat pe fluxul general al activității forțelor progresiste ale țării" (p. 10, nota de subsol). În acest sens se citează participarea domnitorului Carol în calitate de comandant suprem al armatei române la războiul pentru cucerirea independenței de stat, rolul jucat, într-o situație similară, de regele Ferdinand I în timpul primului război mondial, măsurile luate de regele Carol al II-lea împotriva Gărzii de fier precum și participarea regelui Mihai I la acțiunea de doborire a dictaturii antonesciene și la purtarea războiului drept antihitlerist. Fiind de acord cu acest punct de vedere al autorilor, care aruncă o lumină veridică asupra citorva momente nodale ale istoriei noastre, în legătură cu care s-au făcut în trecut destul de multe aprecieri străbătute de dogmatism, păstrăm, totuși, rezerve în legătură cu acțiunile întreprinse de regele Carol al II-lea împotriva Gărzii de fier, acțiuni în care vedem mai puțin situarea pe axul intereselor naționale, ci mai mult tendința de înlăturare a celui mai serios concurent în lupta pentru instaurarea propriei dictaturi (cel puțin în sens intenșional).

Invocarea de către autori a unor momente din trecut nu reprezintă cîtuși de puțin o depășire a cadrului temei și nici nu urmărește unele restituiri istorice cu orice preț — deși acestea sînt necesare oricînd —, ci are rolul de a evidenția unul din principiile strategice ale luptei revoluționare, utilizat cu măestrie de Partidul Comunist Român și de celelalte forțe democrate, anume că în unele împrejurări și în condițiile unui anumit raport de forțe, monarhia a fost ,,determinată să acționeze în direcția impusă de lupta maselor" (Idem).

O atare situație s-a creat în țara noastră în perioada de după insurecția națională armată antifascistă și antiimperialistă din august 1944, cînd forțele democrate, organizate și conduse de Partidul Comunist Român, au realizat profunde transformări în viața economică, social-politică și spirituală, în condițiile menținerii vechii forme de stat monarhice. În lucrare se acordă o pondere majoră analizei acestei probleme, privită atît sub aspectul conținutului puterii în evoluția sa, cît și ca chestiune de tactică. Autorii evidențiază, pe bună dreptate, faptul că menținerea

www.dacoromanica.ro

cadrului statal monarhic și colaborarea cu regele și cercurile palatului au avut la bază rațiuni de ordin național, ținînd de folosirea tuturor resurselor economice și politice în scopul rezolvării unor sarcini ce interesau întreaga națiune, ca : refacerea economică a țării, sprijinirea efortului militar în războiul antihitlerist, ridicarea nivelului de trai al maselor muncitoare, democratizarea vieții politice și obținerea unui statut internațional judicios prin încheierea tratatului de pace cu Națiunile Unite. Totodată, însă. conlucrarea cu monarhia a avut, în mod inevitabil, limite serioase, impuse de poziția de clasă a acesteia, de faptul că ea era privită și a fost utilizată de reacțiune ca nucleul în jurul căruia urmau să polarizeze toate forțele ostile transformărilor revoluționare și chiar democratice și prin mijlocirea căreia se putea obține o sperată intervenție din partea cercurilor imperialiste de peste hotare în favoarea forțelor conservatoare și retrograde. Această situație se poate reduce la relația : colaborare—confruntare, la începutul perioadei cuprinse între 23 august 1944 — 30 decembrie 1947 predominînd conlucrarea, pentru ca apoi, pe măsura adîncirii procesului revoluționar și a accentuării împotrivirii din partea monarhiei, să primeze confruntarea în forme din ce în ce mai ascuțite.

Autorii citează — pentru . elucidarea raporturilor dintre forțele democrate și monarhice — unele luări de poziție din partea reprezentanților Partidului Comunist Român. Astfel, Lucrețiu Pătrășcanu arătase, într-o discuție avută cu generalul Constantin Sănătescu încă în perioada de pregătire a insurecției, că: ,,Partidul Comunist Român este și rămîne un partid republican, dar pentru scoaterea României din Axă și încheierea războiului antisovietic înțelege să colaboreze cu monarhia" (p. 22). Într-un mod asemănător, Gheorghe Gheorghiu-Dej declara în cadrul unui interviu acordat ziarului ,,Semnalul" spre sfîrșitul lui octombrie 1944, că ,,Frontul Național Democrat are aceeași atitudine față de monarhie și de persoana M.S. Regelui, pe care au avut-o forțele democratice ale țării în ajunul și în ziua de 23 August a.c. (...). Frontul Național Democratic înțelege să conlucreze în modul cel mai loial cu Regele Mihai în opera de democratizare a țării și de realizare a tuturor obiectivelor naționale — participarea alături de aliați în războiul antihitlerist, îndeplinirea clauzelor armistițiului, cimentarea prieteniei cu Uniunea Sovietică, refacerea economică a țării" (p. 23).

Aceste declarații scot în evidență pe deoparte faptul că Partidul Comunist Român rămînea ferm pe poziții republicane și că numai necesități de ordin național îl determinau să meargă alături de monarhie, iar pe de altă parte ele dezvăluiau condiționarea acestei conlucrări de atitudinea loială a monarhului, care trebuia să acționeze în sensul obiectivelor stabilite de comun acord cu P.C.R. și cu celelalte forțe democrate. Or, tocmai abaterea regelui de la această înțelegere a dus la ascuțirea divergențelor dintre monarhie și organizațiile politice și de masă democratice, divergențe care au evoluat spre forme tot mai deschise, al căror deznodămînt a marcat, de fiecare dată, slăbirea pozițiilor reacțiunii în ansamblu și a Palatului în special.

În această ordine de idei, în lucrare se acordă o atenție deosebită analizei evenimentelor de la 6 martie 1945, în cursul cărora reacțiunea, reprezentată de partidele ,,istorice" și patronată de monarhie, a încercat să stăvilească, fie prin manevre de culise, fie prin forță, voința maselor de a instaura un guvern revoluționar-democrat. Dînd dovadă de suplețe tactică și de înțelegerea necesității ca să se întreprindă toate măsurile necesare pentru a se feri țara de violențe inutile sau de perspectiva unui ,,război civil" preconizat de cercurile cele mai reacționare, Partidul Comunist Român a mers pe linia de a determina pe rege să continue colaborarea cu forțele democratice și să accepte ca schimbarea de guvern — impusă de necesitățile progresului țării — să fie făcută pe cale constituțională, cu participarea monarhului. Totodată, însă, Partidul Comunist Român a luat în considerare și situația în care regele s-ar fi opus unei astfel de soluții, preconizînd în acest caz fermitate în raporturile cu monarhia, inclusiv reconsiderarea atitudinii față de rege. În lucrare sînt reliefate precizările făcute de Gheorghe Gheorghiu-Dej în ședința Consiliului Național al F.N.D. din 26 februarie 1945, în care se menționa că : ,,Ceea ce s-a întîmplat pînă acum sub emblema regală, provocările înfășurate sub mantia monarhiei — poate să submineze însăși poziția M.S. Regelui. Poporul încă nu și-a pus problema dacă vrea republică sau dacă vrea o monarhie constituțională ... Trebuie spus : ,,Gîndiți-vă, Majestate, în curînd se vor ivi factori noi care vor amenința însăși monarhia, dar poate că atunci va fi prea tîrziu. Să-i punem această perspectivă, să simtă și dînsul că-l trec fiorii, căci noi nu ne vom da înapoi, dacă vedem că monarhia e luată ca un instrument, să doborîm acest instrument în praf și noroi, așa cum merită, renunțînd să vorbim în limbajul de pînă acum".

Această poziție fermă adoptată de Partidul Comunist Român și de celelalte forțe democrate și-a făcut simțit efectul, regele văzîndu-se nevoit să demită pe generalul Rădescu și, după o serie de noi încercări de manevră, să accepte guvernul revoluționar-democrat

www.dacoromanica.ro

prezidat de dr. Petru Groza, impus de masele largi populare.

Avînd un pronunțat caracter muncitoresc-țărănesc, guvernul instaurat la 6 martie 1945 a marcat o schimbare a însuși regimului politic din țara noastră, ceea ce a accelerat procesul transformărilor revoluționare, economice și social-politice, cu caracter burghezo-democratic din România.

Analizînd evenimentele tumultuoase ale perioadei revoluției democrat-populare, autorii acordă, pe bună dreptate, o atenție deosebită armatei, care a constituit unul din factorii importanți ai luptei pentru putere. Problema este analizată sub diferite aspecte, atît de ordin obiectiv, cît și subiectiv. Astfel, se ia în considerare faptul că partidele politice și regele, mizînd pe sentimentele monarhiste prezente îndeosebi în rîndurile unor cercuri ale ofițerimii, ca și pe împrejurarea că regele era, după constituție, șeful puterii armate, iar generalul Rădescu era și ministru al afacerilor interne, au încercat să folosească unele unități militare în lupta împotriva forțelor revoluționare, în scopul de a le intimida.

În același timp însă, așa cum se subliniază în lucrare, existau puternici factori care acționau în mod pozitiv, în sensul sprijinirii de către armată a luptei maselor populare. În această direcție și-a spus cuvîntul faptul că în imensa sa majoritate armata era formată din țărani și muncitori, interesați în înfăptuirea unor profunde transformări economice și social-politice, ca reforma agrară și democratizarea țării, precum și împrejurarea că, fiind angajată în ansamblul său în războiul antihitlerist, era legată și pe această cale de idealurile înalte ale luptei împotriva fascismului și reacționarismului de orice fel, extern sau intern.

Sprijinindu-se pe starea de spirit antifascistă și favorabilă transformărilor democratice caracteristică imensei majorități a armatei, Partidul Comunist Român a desfășurat o susținută și rodnică activitate politico-educativă în rîndurile ofițerilor și soldaților, ceea ce a avut drept rezultat faptul că ostașii români nu au putut fi folosiți ca o forță de șoc împotriva revoluției, ci, din contră, au constituit un factor de cea mai mare importanță în lupta pentru transformarea revoluționară a societății noastre.

În condițiile create după instaurarea guvernului revoluționar democratic, lupta pentru putere a îmbrăcat forme noi, intrînd într-o fază decisivă. Încercarea întreprinsă de monarhie — la sfatul și cu sprijinul partidelor burgheze și al unor cercuri imperialiste de peste hotare — de a nu mai recunoaște legitimitatea guvernului, deși acesta era cu adevărat reprezentativ și fusese investit în mod legal de către însuși regele — s-a dovedit lipsită de perspectivă, așa numita „grevă regală" soldîndu-se cu un eșec răsunător.

Așa cum menționa un fruntaș al Partidului Național Țărănesc, „Întemeiată pe sfatul insistent dat de Iuliu Maniu și pe sprijinul oferit de diplomațiile americane și britanice, demiterea lui Groza ... se transformă într-un act de întărire a regimului. La 8 ianuarie 1946, Mihai I capitulă fără condiții" (p. 69). Un semn elocvent al acestei stări de lucruri l-a reprezentat atît faptul că regele s-a văzut nevoit, la începutul anului 1946, să restabilească raporturile normale de lucru cu guvernul democrat, cît și recunoașterea acestuia de către S.U.A. și Anglia.

Lucrarea ce face obiectul considerațiilor de față urmărește, în continuare, procesul transformărilor revoluționare petrecute în cursul anului 1946, în centrul cărora se situează confruntarea forțelor democrate cu reacțiunea în cadrul alegerilor parlamentare din 19 noiembrie 1946. Autorii relevă faptul că, deși erau cunoscute acțiunile obstrucționiste ale regelui, uneltirile de culise întreprinse de acesta și de cercurile reacționare din țară și de peste hotare împotriva regimului democrat, totuși, din dorința de a evita posibile convulsiuni politice interne precum și complicații de ordin extern, cu deosebire în acea perioadă cînd la Paris începuseră lucrările în vederea încheierii tratatelor de pace cu fostele state „satelite" ale Germaniei — inclusiv cu România — Partidul Comunist Român și celelalte partide și organizații democrate au menținut, în Platforma-program a B.P.D., prevederea asigurării „regimului democratic și a suveranității depline a statului român în cadrul monarhiei constituționale" (p. 76). Completînd și explicînd această prevedere, primul ministru, dr. Petru Groza specifica, în cadrul unei cuvîntări ținute la Iași în ziua de 6 iunie 1946 că poziția respectivă era condiționată de atitudinea ce o va adopta monarhul față de transformările democratice.

Alegerile din 19 noiembrie 1946 au marcat o victorie categorică a democrației împotriva reacțiunii, partidele burgheze și monarhia fiind de acum înainte în mod hotărîtor limitate în posibilitățile lor de a se opune prefacerilor cu caracter revoluționar — ceea ce nu a însemnat, însă, că nu au fost întreprinse noi încercări în această direcție.

Autorii consideră, pe bună dreptate, că perioada ce a urmat alegerilor parlamentare din noiembrie 1946 — în care și-a desfășurat activitatea și primul parlament democratic din istoria României — a fost caracterizată prin „schimbarea radicală a raportului de forțe în favoarea proletariatului și a aliaților săi (p. 88), ceea ce a făcut posibil ca lupta pentru putere să intre într-o fază decisivă a desfășurării sale.

În lucrare se acordă atenția necesară transformărilor economice și politice care au

www.dacoromanica.ro

marcat fizionomia anului 1947, printre care măsurile cu caracter anticapitalist de genul etatizării Băncii Naționale, înființării Oficiilor Industriale, stabilizării monetare etc. au jucat un rol hotărîtor în slăbirea suportului economic al burgheziei și consolidarea pozițiilor statului democrat-popular, pregătind condițiile trecerii la etapa socialistă a procesului revoluționar.

În același timp, pierderea treptată a influenței partidelor burgheze și eliminarea lor de pe scena vieții politice în vara și toamna anului 1947 au accentuat tot mai mult contradicția dintre conținutul puterii de stat — exprimat de dictatura revoluționar-democratică a proletariatului și țărănimii — și cadrul organizatoric în care aceasta își desfășura activitatea, respectiv forma de stat monarhică.

Rezolvarea acestei contradicții și punerea de acord a formei cu conținutul puterii s-a realizat la 30 decemmbrie 1947, prin proclamarea Republicii Populare Române — stat al oamenilor muncii de la orașe și sate, cadru organizatoric favorabil exercitării puterii lor.

Autorii lucrării remarcă faptul că instaurarea republicii s-a produs în țara noastră în ajunul anului care marca jubileul unui secol de la revoluția burghezo-democratică din 1848, în programul căreia figura la loc de frunte deziderатul unei „republici democratice" în care, potrivit concepției lui Nicolae Bălcescu, „puterea statului și dreptului trebuie să fie în mîna întregului popor".

Referindu-se la momentul solemn al instaurării Republicii și la anunțarea, prin posturile de radio, a acestei importante știri, autorii remarcă faptul că „Trecuseră numai trei ani și patru luni din acea zi fierbinte de august, cînd tot un comunicat difuzat la radio vestea marea cotitură începută în istoria poporului român, dar și această asemănare nu făcea decît să sublinieze încă odată legătura dintre cele două evenimente, faptul că Republica era o urmare a luptei revoluționare a maselor, a înfăptuirilor realizate pe drumul deschis în August 1944" (p. 111—112).

Autorii consacră două capitole consistente transformărilor petrecute în anii republicii — mai întîi ai Republicii Populare, apoi a Republicii Socialiste România —, transformări care, pe plan economic, social-politic și spiritual, au schimbat realmente fizionomia societății noastre. Aceste istorice cuceriri ale poporului sînt înfățișate în mod grăitor în *Proclamația Comitetului Central al Partidului Comunist Român, a Consiliului de Stat și Guvernului cu prilejul sărbătoririi împlinirii a trei decenii de la instaurarea Republicii în România*, proclamație reprodusă și în lucrarea de față și în care se face aprecierea că instaurarea Republicii reprezintă un „moment crucial în istoria patriei noastre, în mersul ei înainte pe calea progresului și civilizației, a libertății și independenței naționale" (pag. 183).

Autorii își încheie lucrarea cu publicarea a 6 anexe documentare, cuprinzînd piese fundamentale în analiza proceselor istorice legate de lupta pentru putere — în mod mai direct de raporturile dintre forțele democrate conduse de Partidul Comunist Român și monarhie. În aceste materiale își găsesc loc și o serie de informații puțin cunoscute și folosite în istoriografia noastră, ceea ce sporește gradul de utilitate al lucrării.

În ansamblu, studiul realizat de Gh. Tuțui și Gh. I. Ioniță reușește să înfățișeze cititorilor un tablou veridic al drumului parcurs de poporul nostru, de forțele sale revoluționare în frunte cu Partidul Comunist Român, în anii tumultuoși ai luptei pentru cucerirea puterii politice în stat, luptă deschisă de memorabilul act al insurecției din August 1944 și încununată victorios prin proclamarea Republicii, la 30 decembrie 1947.

Cartea se impune nu numai prin larga informație și acuratețea interpretării, ci și printr-un stil curgător, plăcut de urmărit. Deși apariția sa a avut un caracter aniversativ, conținutul bogat în informații și idei îi conferă o utilitate cu caracter general, ceea ce ne îndeamnă să o recomandăm cu căldură cercurilor largi de cititori.

Aron Petric

RADU CONSTANTINESCU, *Moldova și Transilvania în vremea lui Petru Rareș. Relații politice și militare (1527—1546)*, București, D.G.A.S., 1978, 272 p. + 2 h.

Împlinirea a 450 de ani de la prima urcare a lui Petru Rareș pe tronul Moldovei a prilejuit istoriografiei noastre reluarea și aprofundarea cercetărilor consacrate ilustrului fiu și urmaș la domnie al lui Ștefan cel Mare. Acest prilej a fost cu atît mai bine venit, cu cît este știut că — cu excepția contribuțiilor lui I. Ursu — cercetarea noastră istorică a mai rămas încă destul de mult datoare în privința clarificării anumitor aspecte și detalii privind politica și acțiunile lui Petru Rareș din răstimpul celor două domnii ale sale și mai ales în privința conturării unei imagini cît mai clare și realiste a personalității acestui domnitor și a definirii

www.dacoromanica.ro

juste a locului şi a rolului său în istoria Moldovei şi a poporului român.

Privită prin prisma obiectivelor urmărite şi a problematicii pe care o abordează, lucrarea de faţă prezintă un real interes ştiinţific, pentru că îşi propune să studieze una din laturile cele mai esenţiale ale întregei politici externe a domnitorului moldovean şi anume, relaţiile sale cu Transilvania, relaţii care s-au încadrat organic în sfera mai largă a legăturilor necontenite şi indestructibile care au existat întotdeauna între românii de pe ambele versante ale Carpaţilor.

Ca structură internă, cartea lui R. Constantinescu este divizată în 33 scurte capitole, urmate (separat) de numeroase note bibliografice care cuprind peste 800 de referinţe la izvoarele şi bibliografia utilizate şi se încheie cu o amplă anexă în care autorul publică excerpte (text latin şi traducere românească) din *Registrele de socoteli ale oraşului Bistriţa*, consemnate pentru anii 1530 1538 şi 1539—1546 de Christian Baumgartner (Pomarius), iar pentru anii 1570 1589 de Mathias Heinrich, Ambros Händel şi Daniel Kraecher, ale căror manuscrise originale şi inedite pînă acum (pentru anii respectivi) se află în prezent la Biblioteca Centrală de Stat din Bucureşti În cuprinsul acestor registre de socoteli există numeroase date concrete şi informaţii istorice referitoare la relaţiile moldo-transilvănene pe timpul lui Petru Rareş.

Dispunînd pentru elaborarea acestei lucrări de o documentaţie temeinică, pe care a extras-o atît din izvoare edite şi inedite, cît şi din diverse lucrări de interpretare româneşti şi străine, autorul a izbutit să ne ofere o imagine de ansamblu cuprinzătoare şi veridică asupra relaţiilor Moldovei cu Transilvania în vremea celor două domnii ale lui Petru Rareş.

Dincolo de acel cadru prielnic şi statornic pe care îl oferea unitatea de neam şi legăturile neîntrerupte dintre moldoveni şi transilvăneni, interesul lui Petru Rareş pentru menţinerea unor legături cît mai strînse cu ţara frăţească a Transilvaniei a mai fost determinat şi de anumite realităţi istorice care au apărut tocmai în decursul celui de al doilea pătrar al secolului al XVI-lea, adică în răstimpul cît a domnit el în Moldova. În întreaga această perioadă, ţara a fost ameninţată de cele mai grave pericole externe. Cu mai puţin de o jumătate de an înainte de prima venire a lui Petru Rareş pe tronul Moldovei, Imperiul otoman — aflat pe atunci în culmea puterii sale — dăduse la Mohács în august 1526 o lovitură de moarte puternicului regat al Ungariei şi ameninţa să transforme în pasalîcuri turceşti întregul bazin carpato-dunărean, deci şi ţările române. În contextul împrejurărilor care duseseră la înfrîngerea şi la scindarea regatului medieval al Ungariei, dar în acelaşi timp şi la sporirea autonomiei politice a Transilvaniei, păstrarea şi extinderea posesiunilor domnilor moldoveni în cuprinsul Transilvaniei avea în viziunea şi planurile politice ale lui Petru Rareş o importanţă aparte. Stăpînirea cîtorva puternice cetăţi, precum şi a mai multor zeci de sate în Transilvania, răspîndite din Valea Rodnei pînă pe Tîrnave, îi oferea lui Petru Rareş atît baza materială necesară, cît şi posibilitatea ca el să devină un arbitru efectiv al politicii externe a Transilvaniei şi, ipso facto, să realizeze o cît mai strînsă colaborare politică şi militară moldo-transilvăneană, care putea să servească nemijlocit nu numai cauzei apărării lor comune în faţa gravelor pericole externe, ci şi consolidării unităţii celor două ţări româneşti. Este însă posibil ca planurile politice ale domnului moldovean în legătură cu Transilvania să fi mers chiar şi mai departe. După relatarea lui Paolo Giovio, Petru Rareş visa chiar la „dobîndirea Transilvaniei, folosindu-se de anarhia în care fu aruncată Ungaria prin lupta dintre regii Ioan şi Ferdinand".

Faptele istorice expuse în cuprinsul acestei cărţi ne arată convingător că, în slujba realizării treptate a ţelurilor sale politice cu privire la Transilvania, Petru Rareş şi-a pus neostenit la contribuţie atît iscusinţa sa de om politic, cît şi vitejia sa de oştean. Pentru păstrarea şi consolidarea posesiunilor sale în Transilvania, domnul moldovean a încheiat tratate şi alianţe cînd cu regele Ioan Zápolya, cînd cu regele Ferdinand Habsburgul şi a trecut nu odată cu oştile sale peste Carpaţii răsăriteni, obţinînd victorii de prestigiu, în urma cărora şi-a asigurat ascultarea majorităţii scaunelor secuieşti, a saşilor din ţinutul Bistriţei, din Ţara Bîrsei, din Mediaş şi Sighişoara, precum şi stăpînirea asupra cetăţilor Ciceu, Unguraş şi Cetatea de Baltă, şi totodată şi asupra unui foarte mare număr de sate din Valea Rodnei, din Ţara Lăpuşului, din zona Cămăraşului şi de pe văile Tîrnavelor. La toate acestea s-au mai adăugat apoi veniturile realizate de vistieria domnului moldovean din exploatarea minelor de metale preţioase de la Rodna, din censurile, vămile şi dijmele achitate de numeroase aşezări din Transilvania etc.

Dacă Petru Rareş n-a reuşit să realizeze mai mult decît ceea ce a putut face pînă la un moment dat şi dacă a pierdut apoi aproape tot ceea ce dobîndise în Transilvania el şi înaintaşii săi, explicaţia acestor neîmpliniri trebuie deopotrivă căutată atît în unele greşeli ale domnului moldovean, îndeosebi în orientarea alianţelor sale politice şi în aventura sa din Pocuţia, cît şi în adversitatea unor factori externi, care au culminat cu expediţia sultanului Soliman în Moldova în 1538, soldată cu înfrîngerea şi cu detronarea lui Petru Rareş.

www.dacoromanica.ro

Scrisă cu competență și cu obiectivitate, cartea cîștigă și prin tonul său ponderat, fără accente apologetice, chiar dacă apariția ei a fost ocazionată de aniversarea mai sus menționată.

Alături de bunele aprecieri de ansamblu asupra acestei lucrări, este necesar să semnalăm și unele scăderi sau imperfecțiuni ale acesteia.

Mai întîi de toate, autorul ar fi trebuit să drămuiască mai bine structura internă a cărții. Textul de bază al acesteia, care însumează mai puțin de 130 de pagini (fără notele postpaginale) este excesiv de mult fărîmițat în 33 de capitole mărunte, dintre care unele nu depășesc ca întindere o pagină-două. (A se vedea, de pildă, cap. 5, 8, 11, 12, 13, 20 etc.). Cu o mai judicioasă sistematizare, problemele majore abordate în cuprinsul acestei cărți ar fi putut fi tratate în cel mult cinci-șase capitole. Pe de altă parte, avem surpriza să constatăm că în titlurile unor capitole sînt enunțate anumite probleme pe care nu le mai găsim însă deloc tratate în paginile acelor capitole. Astfel, de exemplu, cap. 3 are ca titlu: „Bistrița, Rodna și ținutul Becleanului (1490—1527)", dar în cuprinsul său sînt discutate numai relațiile Moldovei cu Bistrița, în timp ce despre relațiile cu Rodna și cu ținutul Becleanului nu se mai vorbește deloc. Asemenea neconcordanțe și omisiuni ale unor paragrafe enunțate în titluri mai pot fi întîlnite și în cazurile cap. 25, 27, 29 etc.

Pe alocuri, în unele detalii, afirmațiile autorului nu concordă cu conținutul documentelor pe care le citează. Astfel, la p. 13 (în ultimele 2 rînduri) se afirmă că regele Ioan Zapolya „trimite la Bogdan vodă cu cereri de ajutor pe magnatul Telegdi István". În actul la care se face trimiterea în nota 74 (publicat în colecția Hurmuzaki, XV/1, nr. 420, p. 231) este însă vorba de cu totul altceva, și anume, despre faptul că voevodul Bogdan le cere bistrițenilor să-l judece pe un slujitor al pîrcălabului Pavel, care fugise la Bistrița cu o anumită sumă de bani și despre cererea aceluiași voevod de a i se livra niște salpetru și niște puști. Tot astfel, afirmația autorului de la p. 18, că „privilegiile comerciale ale Bistriței rămîn neatinse" nu-și găsește confirmarea în documentul la care se face referire în nota 99 (Hurmuzaki, XV/1, nr. 530, p. 290—291). Fără a ne opri asupra tuturor nepotrivirilor dintre afirmațiile autorului și textele documentelor pe care le citează, vom mai da doar cîteva exemple în acest sens, culese din partea finală a lucrării. Astfel, privitor la „execuțiile" unor „răsculați", despre care se vorbește la pagina 121 (notele 757 și 760), Registrele de socoteli ale orașului Bistrița (fila 306 și 306 verso), la care s-a făcut trimiterea, n-au consemnat decît uciderea la 6 și la 9 iunie 1544 a cîte unui român, dintre care, vina unuia nu este specificată, iar referitor la celălalt se precizează că a fost pedepsit pentru tîlhărie *(latrocinium)*. Faptul că în 1544 judele Bistriței îi „ceru lui Rareș să poruncească celor ce se ridicaseră în numele său să depună armele" nu-l găsim deloc înscris în Registrele de socoteli ale Bistriței (dacă acestea au fost corect publicate de autor în anexă) nici la data de 8 iunie (cum ni se spune la p. 121, nota 758, fila 306 verso) și nici la vreo altă dată mai mult sau mai puțin apropiată. Autorul greșește și data scrisorii prin care Martinuzzi îi avertiza pe bistrițeni despre atacul iminent al moldovenilor asupra cetății Ciceului și despre „alarmarea" castelanului Pavel Bank din Gherla: data corectă a acestei scrisori este 14 iunie 1544 și este publicată în colecția Hurmuzaki, vol. XV/1 sub nr. 821, p. 438—439 (iar nu din 11 iunie 1544 și nu documentul nr. 820 din aceeași colecție, cum citim la p. 121, nota 759).

Cnezul Ioan, care a fost trimis de bistrițeni cu misiuni speciale în Moldova (în 1543 și 1544) nu era „din Iad" (p. 120, nota 755) și nici n-ar fi putut fi de acolo, pentru că acest sat era locuit de sași, ci din Bîrgău. Din Iad era greavul săsesc Matei, care a fost de asemenea trimis și el de bistrițeni cu misiuni în Moldova (Hurmuzaki, XV/1, nr. 826, p. 442).

Cîteva observații trebuiesc făcute și în legătură cu toponimia istorică din cuprinsul acestei cărți. Este greu de înțeles preferința autorului numai pentru denumirile străine ale unor regiuni sau localități din Transilvania (Nösnerland, Heidendorf, Erdövidéke, Csik, Györgény, Rákoczyvár etc.). De asemenea, sîntem surprinși pentru erudiția autorului să vedem că localizează orașele Visegrád, Nógrád și Hatvan „în răsăritul Ungariei" (p. 121)!

Este temerară și riscantă citarea și mai ales emiterea unor judecăți de valoare asupra unor lucrări istorice scrise în limbi străine necunoscute de autor, cum este de pildă cazul „Istoriei Transilvaniei" (Erdély történelme) a lui L. Kövari etc.

Înainte de difuzare, lucrarea trebuia corectată de unele greșeli supărătoare, cum este acel „1940" din titlul primului capitol.

Prin publicarea în anexa cărții, a unui izvor atît de prețios cum sînt Registrele de socoteli ale Bistriței, autorul aduce un real serviciu tuturor cercetătorilor care se ocupă atît cu istoria Transilvaniei, cît și cu relațiile dintre Transilvania și Moldova în sec. XVI. Dar și aici ar fi fost strict necesară o notă explicativă prin care să se fi informat cititorul despre modul cum au fost publicate (pentru că s-a procedat la o aranjare cronologică), precum și asupra *omisiunilor* făcute. Traducerea textului latin este foarte bună, cu excepția

www.dacoromanica.ro

unor termeni izolați (de exemplu *husones* nu înseamnă „păstrăvi", ci moruni; *mulsum* nu este „must", ci mied etc.).

Desigur, cele cîteva observații de mai sus asupra lucrării recenzate nu vizează nicidecum fondul acesteia. Dealtfel, cunoscînd erudiția reală a autorului, nu vedem o altă explicație pentru imperfecțiunile semnalate, decît eventuala grabă cu care va fi redactat lucrarea. Încheind, putem spune deci că prin această nouă carte istoriografia noastră referitoare la domnia lui Petru Rareș și la relațiile moldo-transilvănene din acel timp s-a îmbogățit cu un studiu valoros și substanțial pe această temă.

Emil Lazea

* * * *Diplomat in Paris 1936—1939. Memoirs of Juliusz Lukasiewicz ambassador of Poland.* Edited by Waclaw Jedrzejewicz, Columbia University Press, New York, 1970, 408 p.

Editorul documentelor și memoriilor lui Juliusz Lukasiewicz, americanul W. Jedrzejewicz, este cunoscut printr-o întreprindere similară — publicarea memoriilor lui Joseph Lipski, ambasador al Poloniei la Berlin între 1933—1939 — și printr-o lucrare masivă, în trei volume, intitulată *Polonia în parlamentul britanic, 1939—1945.*

Memoriile ambasadorului polonez la Paris între anii 1936—1939 prezintă un interes aparte avîndu-se în vedere anii cruciali ai politicii europene în care acesta și-a desfășurat activitatea diplomatică pe malurile Senei.

J. Lukasiewicz și-a început cariera în 1926 ca trimis diplomatic polonez la Riga fiind între 1931—1933 reprezentant diplomatic al Poloniei la Viena iar între 1933—1936 la Moscova. Selecția documentelor și memoriilor inserate în volum s-a aplicat fondurilor Lukasiewicz depuse la Institutul Pilsudski din New York și altor cîteva depozite arhivistice. În principal memoriile sale acoperă perioada martie-septembrie 1939, fiind, potrivit aserțiunii editorului, o contribuție la istoria relațiilor franco-poloneze în preajma celui de-al doilea război mondial și un material interesant pentru studiul originilor, atît de disputate, ale celui de-al doilea război mondial.

Volumul debutează prin articolul, publicat de Lukasiewicz în 1942 într-o revistă poloneză la Londra, intitulat „*Ocuparea regiunii renane de către Germania*" care este consacrat, în mare parte, împrejurărilor încheierii înțelegerii financiare franco-poloneze din 1936, cunoscute sub numele de „acordul de la Rambouillet" și destinate „acoperirii" bănești a eforturilor poloneze de reînarmare. Alte documente, semnate de Lukasiewicz, fie rapoarte sau articole, fie extrase din corespondența sa, iau în considerare împrejurări și opinii legate de guvernarea „Frontului popular" în Franța sau de „pactul oriental" ori de chestiunea Teschen-ului cehoslovac și dezvoltările diplomatice din iarna 1938—1939, după încheierea acordului de la München.

Capitolul cel mai pasionant, pentru cititorul român, îl constituie cel consacrat ultimelor luni de pace europeană — martie-august 1939 — văzute de ambasadorul polonez aflat într-o capitală direct implicată în evenimentele care au culminat cu declanșarea celui de-al doilea război mondial. Sînt pasionate însemnările lui Lukasiewicz pentru lectorul român dat fiind că oferă o imagine dintr-un unghi de vedere străin asupra rolului jucat de România atunci, contribuind la descifrarea poziției unor puteri europene față de situația țării noastre.

Adînca implicare a României în jocul de putere pe plan european pe care îl angajaseră, după 15 martie 1939 — ocuparea integrală de către Reich a statului cehoslovac —, puterile occidentale, Anglia și Franța, cu Germania, s-a produs, după cum se știe, din chiar acea zi. Îngrijorați de intențiile agresive imediate ale Germaniei față de România, București au informat Londra, la 17 martie 1939, despre existența unor cereri ultimative germane. Guvernul englez, convocat în ședință extraordinară în aceeași zi, a luat hotărîrea să adopte o atitudine fermă față de Germania, decizînd să dea publicității o declarație care în esență stipula că Marea Britanie nu va mai rămîne pasivă față de un nou act agresiv german. Se inițiia astfel așa-numita politică de „deterrent", de descurajare a Reichului, căruia i s-au însumat garanțiile acordate Poloniei, României și Greciei în martie-aprilie 1939 de către Anglia și Franța.

La 18 martie 1939 ambasadorul SUA la Paris, William C. Bullit, a avut o întrevedere cu premierul francez, Edouard Daladier, în cursul căreia acesta din urmă a afirmat — potrivit mărturiei lui Lukasiewicz care a avut imediat o conversație cu Bullit — că, în cazul unui conflict polono-german pe tema Danzigului, Varșovia poate să conteze pe asistența militară a Franței. „Totuși premierul — i-a declarat Bullit lui Lukasiewicz — ar insista ca,

www.dacoromanica.ro

în ceea ce o privește, Polonia să dea o garanție României dacă aceasta era atacată de Germania" (p. 174)*.

La 20 sau 21 martie Daladier l-a informat pe Lukasiewicz că ,,guvernul de la București ceruse ca Anglia și Franța să dea garanții României în cazul în care independența și integritatea ei ar fi fost amenințate de Germania" (p. 175). Într-o întrevedere avută la 23 martie 1939 cu ministrul de externe francez, Georges Bonnet, ambasadorul polonez este informat că ,,guvernele englez și francez erau cît se poate de favorabile cererii guvernului român" dar că ,,înainte de a decide ele /guvernele Franței și Angliei/ ar vrea să știe dacă în ceea ce îl privește guvernul polonez ar fi înclinat să dea garanții similare aliatului său român" (p. 176). Solicitat să contacteze imediat Varșovia pentru răspuns la această chestiune, Lukasiewicz a fost în măsură să-l încunoștiințeze pe Daladier, la 23 martie, de poziția guvernului polonez. Iată răspunsul Varșoviei în varianta memoriilor Lukasiewicz:

,,1. Nu împărtășim opinia că România se află în acest moment sub o amenințare directă din partea Germaniei. Pentru ca situația României să devină amenințătoare, armata germană ar avea de traversat teritoriul Ungariei; nu există nici un motiv pentru a presupune că o asemenea mișcare este iminentă.

2. Totuși este adevărat că relațiile României cu Ungaria erau un element neliniștitor. Cum aceste relații se înăspreau din cînd în cînd, ele puteau deveni o sursă de complicații în situația din Europa centrală; din această cauză guvernul polonez a depus toate eforturile pentru a obține un acord durabil între România și Ungaria. Guvernul polonez crede că asemenea eforturi ar putea avea un rezultat pozitiv și orice ar putea să împiedice relații mai bune între București și Budapesta trebuie evitat.

3. Din aceste cauze, guvernul polonez socoate că acordarea de garanții României, în acest moment, fără nici o nevoie imediată de fapt, ar putea fi un pas imprudent" (p. 176).

Este interesant de notat că inițial această declarație referitoare la poziția Poloniei fusese făcută de Lukasiewicz lui Alexis Léger, secretar general la Quai d'Orsay, care o interpretase ca o manevră destinată să ,,contracareze politica franceză față de România". Ambasadorul polonez a reiterat poziția guvernului său în fața lui Daladier care ar fi înțeles, afirmă memorialistul, că ,,scopul guvernului polonez era /.../ să îndepărteze unul din factorii tulburenți din situația Europei centrale", dar care și-a exprimat credința că ,,teatrul viitoarei mișcări expansioniste germane ar fi Europa centrală și ținta nemților ar fi să capete controlul bogatelor depozite petroliere române" (p. 177).

Conversațiile diplomatice avute de Lukasiewicz în perioada imediat următoare a lui 15 martie 1939, cu factori politici de răspundere ai Franței, l-au făcut să desprindă propria concluzie privind orientarea politică franceză: ,,Pe de o parte am putut detecta o înțelegere a gravității situației și a necesității rezistenței în fața unor noi pași agresivi, expansioniști ai lui Hitler; pe de altă parte, totuși, în special în cazul lui Daladier, am putut desprinde o excesivă bizuire pe ajutorul Rusiei Sovietice și supraestimarea rolului ei în organizarea unui front al păcii. El spera, de asemenea, că numai edificarea unui front diplomatic opoziționist ar fi putut opri tendințele agresive și expansioniste în politica lui Hitler" (p. 179).

Din nou, poziția României a devenit tema unei conversații Lukasiewicz — Daladier, la 12 aprilie 1939, imediat după un nou act de forță fascist pe arena europeană: ocuparea Albaniei de către Italia. Potrivit aprecierilor lui Daladier, era improbabil că o conflagrație europeană va fi declanșată de Italia mussoliniană. ,,Este sigur — i a declarat Daladier — că dacă acest conflict va izbucni el va fi cauzat de Germania, probabil în Europa centrală. Există motive serioase pentru a presupune că România, cu resursele ei naturale și agricole, va fi obiectivul viitoarei mișcări agresive și expansioniste a lui Hitler. Premierul consideră acest pericol atît de iminent că în răspunsul dat cererii recente a guvernului român el a hotărît ca Franța să dea garanții României /.../ Guvernul francez fusese în legătură cu Londra în această chestiune; el a întîmpinat o oarecare opoziție acolo care, probabil, va fi depășită, dar în nici un caz nu va influența decizia guvernului francez care este deja finală" (p. 191).

Lukasiewicz — consecvent, firesc, cu poziția guvernului de la Varșovia se arată neîncrezător față de aprecierile premierului francez privind situația politică a României și găsește alte rațiuni deciziei Franței de a da garanții României: ,,Cu privire la presupusul pericol imediat la adresa României, premierul n-a prezentat nici un motiv concret pentru neliniștea sa. Ea putea fi parțial explicată prin zvonurile că Ungaria dăduse Germaniei permisiunea să-și îndrepte trupele spre România. S-ar putea, de asemenea, crede că graba cu care d-l Daladier căutase să dea garanțiile Franței României era determinată de dorința de a accentua rolul și influența Franței în Europa centrală și Balcani în fața activităților crescînde de aici ale Angliei" (p. 191). Aceeași interpretare o dă Lukasiewicz garanțiilor acordate României și Greciei de către Franța și Anglia după consumarea acestui fapt (13 aprilie 1939): ,,Aceste garanții au fost înțelese nu atît ca o încercare de a amîna

* Toate trimiterile la lucrarea recenzată se vor face între paranteze în text.

www.dacoromanica.ro

conflictul cît de a reface prestigiul, serios știrbit, al Franței și Angliei în Europa centrală. În ciuda opiniei diferite a oficialităților franceze nici eu și nici colegii mei din corpul diplomatic nu credeam că România și Grecia erau amenințate direct în acel moment" (p. 196).

Unul din episoadele foarte interesante din activitatea diplomatică a acelor luni ale anului 1939, narate în memorii de Lukasiewicz, și avînd tangență cu istoria românească, este cel al tratativelor tripartite, anglo-franco-sovietice, de la Moscova din vara anului 1939. La 14 aprilie Bonnet l-a informat pe ambasadorul polonez că îl contactase cîteva zile mai înainte pe ambasadorul sovietic la Paris, I.Z. Suriț, întrebîndu-l „ce formă putea lua ajutorul sovietic pentru Polonia și România în cazul în care una sau ambele aceste țări ar fi atacate de Germania". Bonnet i-a mai declarat lui Suriț că „ajutorul posibil al Rusiei Sovietice pentru Polonia sau România era singura formă în care guvernul Moscovei își putea îndeplini obligațiile sale față de Franța în cazul unui război cu Germania" (p. 197). Suriț a cerut, la rîndul lui, ministrului de externe francez „să definească ce formă concretă de asistență așteaptă Franța să dea Poloniei și României" (p. 197). Într-o nouă convorbire, la 25 aprilie 1939, Bonnet declară lui Lukasiewicz că, dat fiind faptul că Moscova consideră pactul franco-sovietic din 1935 ca insuficient pentru o cooperare strînsă în noua situație internațională între Franța și U.R.S.S., el a propus guvernului sovietic „extinderea pactului existent, în sensul că ar fi obligat Rusia Sovietică să acorde asistență Franței în cazul unui război al acesteia cu Germania din cauza României și Poloniei și ar fi confirmat obligațiile Franței în cazul atacării Rusiei de către Germania" (p. 200). Bonnet a adăugat că Londra avea o poziție diferită, guvernul britanic sugerînd Moscovei să acorde garanții unilaterale, similare celor franco-engleze, României și Poloniei.

În repetate rînduri, Lukasiewicz notează în memoriile sale poziția negativă a Varșoviei față de exigențele părții sovietice în negocierile militare anglo-franco-sovietice de la Moscova din vara anului 1939. Astfel, la 16 august 1939, Bonnet l-a informat că, la prima întîlnire a delegațiilor militare la Moscova, partea sovietică ceruse dreptul pentru trupele sovietice de a trece pe teritoriile Poloniei și României în cazul unui război cu Germania, pentru a putea intra în contact direct cu aceasta din urmă. În ceea ce privește Polonia, Uniunea Sovietică ceruse acordul de a putea folosi pentru pasajul trupelor sale regiunile Wilno și Galiția orientală. Bonnet a accentuat că el nădăjduiește că Varșovia va privi favorabil cererea părții sovietice (p. 250). Răspunsul guvernului polonez — negativ sub forma: „/guvernul polonez/ nu poate lua o poziție relativ la substanța cererilor sovietice atît timp cît guvernul sovietic nu a luat contact direct cu noi" (p. 250) — a suferit o bruscă schimbare la 23 august 1939, cînd au parvenit primele știri despre un posibil pact de neagresiune germano-sovietic. Varșovia s-a arătat dispusă să accepte în posibilul acord militar anglo-franco-sovietic formula „Statelor majore francez și britanic sînt sigure că, în cazul unei acțiuni comune împotriva agresorilor, cooperarea între URSS și Polonia nu este exclusă în condiții ce urmează să fie stabilite. În concluzie, statele majore sus-zise consideră necesar să examineze toate posibilitățile cu statul major sovietic" (p. 257). Încheierea acordului sovieto-german din 23 august 1939 a făcut însă fără obiect convorbirile militare tripartite de la Moscova.

Pentru istoria relațiilor româno-poloneze în cursul anului 1939 sînt iarăși foarte interesante cîteva notații ale ambasadorului polonez la Paris. Astfel el constată o anume „situație neclară, agravată pînă la un punct de lucruri rămase nespuse" ce caracteriza relațiile între cele două țări în primăvara anului 1939. La începutul lunii aprilie 1939 o întrevedere între Grigore Gafencu și colonelul Josef Beck, șefii diplomațiilor celor două țări, a contribuit, potrivit mărturiei lui Lukasiewicz, la clarificarea situației încordate. „A fost hotărît între ei că alianța polono-română fusese astfel întocmită încît, oricînd s-ar ivi necesitatea, să fie extinsă și în cazul unei agresiuni germane, deși acest lucru nu a fost stipulat expres în convenție. Aceasta părea să fie cea mai bună soluție a situației, pentru că, avînd în vedere relațiile noastre cu Budapesta, nu puteam da garanții României care să îmbrace toate frontierele sale și pentru că România nu vroia să-și compromită relațiile cu Germania, crescînd obligațiile ei față de noi în cazul agresiunii germane. Era clar că în conflictul internațional amenințător România ar fi vrut să-și mențină neutralitatea" (p. 203—204).

La 28 aprilie 1939 Lukasiewicz are o întrevedere la Paris, la hotelul Meurice, cu Gafencu, aflat în vizită în capitala Franței. Ministrul de externe român avusese deja convorbiri cu importante personalități politice franceze și, potrivit opiniei lui, „reacția guvernului francez la acordul atins de el cu Beck nu lăsa nimic de dorit. Guvernul francez a recunoscut că această înțelegere, fiind în acord cu posibilitățile actuale ale celor două țări, îndeplinea, de asemenea, necesitățile situației internaționale în ansamblu" (p. 204).

Memorialistul depune mărturie și în ceea ce privește aprecierea exprimată de ministrul de externe Gafencu relativ la relațiile româno-

www.dacoromanica.ro

pariziene în momentul acțiunii decisive a grupului reacțiunii thermidoriene, în frunte cu Tallien Fouché, Barras.

De asemenea, subliniază cu justețe profesorul Bouloiseau „constrîngerile, impuse d dictatura economică, s-au resfrînt, de o manieră neprevăzută asupra mentalității cole tive" (p. 248).

Pentru informarea completă a cititorului, se mai cuvine a fi adăugat, că M. Bouloiseau mai este autorul și al unui eseu asupra Comitetului Salvării Publice, apărut în 1968 în cunoscut colecție pariziană „Que sais-je?".

Dintre lucrările apărute în ultimii ani se remarcă, prin originalitatea tratării, lucrare lui Max Gallo [16]. Pentru istoricul francez Robespierre „a încarnat rigoarea intransigentă a principiilor și revoluția incoruptibilă". În cele trei părți ale monografiei Gallo a încercat să recon stituie personajul istoric în cauză, să separe din elementele care prin politica și eșecul eroulu său țin de domeniul istoriei, împrejurările și particularitățile care l-au definit pe Robespierr omul, care au reflectat evoluția sa intrinsecă.

Unul din meritele monografiei rezidă, printre altele, în redarea foarte sugestivă a tablo-ului Franței revoluționare, a detașării pe acest fundal, a carierei vertiginoase, dar meteorice a tînărului avocat din Arras.

În paginile volumului, cititorul sesizează cu ușurință, îngustarea bazei de masă a lu Robespierre și a iacobinilor. M. Gallo evidențiază modul cum decretele din Ventôse și Legea maximului îndepărtează de iacobini o mare parte a secțiunilor pariziene și a populației rurale În aceste condiții prăbușirea definitivă nu mai putea să întîrzie. Sfîrșitul dramatic al lui Robespierre și a tovarășilor săi de luptă la 9 Thermidor (27 iulie) 1794 este cunoscut și Gallo nu-l descrie decît lapidar. Prăbușirea dictaturii iacobine a marcat totodată și sfîrșitul revoluției, căci Convenția Thermidoriană care i-a succedat a avut un caracter net reacționar. Robespierre apare în viziunea istoricului francez ca un conducător politic care sesizînd și anticipînd mersul înainte al procesului istoric, a adoptat linia de conduită cea mai justă impusă de acesta.

Cu toate meritele reale ale monografiei lui Max Gallo, o parcurgere atentă a acesteia permite observarea unor lacune și scăderi. Cu toată bogata sa documentare, autorul deși amintește atitudinea contradictorie a lui Robespierre în timpul unor evenimente cruciale ale revo luției (răsturnarea regalității la 10 august 1792, căderea girondinilor, episodul de la 9 Thermidor) nu o comentează. Nu rezultă de ce în aceste momente la Robespierre nu a precumpănit omul de acțiune imediată, ci doctrinarul contemplativ.

O ultimă lacună a lucrării, rezidă, în opinia noastră, în omiterea prezentării poziției lui Robespierre față de diferitele pături și clase sociale, poziție care explică multe din acțiunile sale, ca și necombaterea acuzației de cruzime pe care i-au atribuit-o o serie de istorici.

În ceea ce-l privește pe istoricul Walter Markow (R.D.G), contribuția sa la cunoasterea epocii convenției iacobine este, în ultimă analiză, materializată în două contribuții judicios gîndite : un volum de articole referitor la epoca în cauză și o monografie de proporții mijlocii, consacrată lui Robespierre [17].

În viziunea lui W. Markow, mișcarea populară din epoca amintită a avut un dublu aspect: pe de o parte, ea a fost antiaristocratică, și sub acest raport s-a integrat conținutul burghez al țelurilor revoluției, acționînd în front comun cu clasele de mijloc. Acest front a adus la putere, în iunie 1793, dictatura iacobină și a constituit baza de masă a acesteia. Pe de altă parte, mișcarea populară a avut o existență independentă față de aceleași clase de mijloc, avînd în momentele ei de maximă dezvoltare o poziție chiar antagonistă. Acest element — consideră istoricul amintit — constituie unul din factorii care au stat la baza căderii dictaturii iacobine (9 Thermidor anul II).

Dintre istoricii sovietici, s-a impus, prin sobrietatea și adîncimea tratării A. Z. Manfred, care a realizat unul dintre cele mai izbutite microeseuri — după opinia noastră — consacrate figurii marelui luptător pentru dreptate socială de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea [18]. Robespierre apare aici ca o entitate istorică bine profilată pe fundalul unei Franțe aflată în cursul unui proces de transformări structurale. În viziunea largă, de amplitudine a lui A. Manfred, el este un om al epocii sale, personaj de o dialectică complexitate, ridicat de marile-i calități, căzut datorită slăbiciunilor inerente oricărui lider politic într-un moment atît de complex.

---

[16] *Maximilien Robespierre. Histoire d'une solitude*, Librairie Académique Perrin, Paris, 1969, 352 p.

[17] *Iakobiner und Sansculotten* (sub redacția lui W. Markow) Berlin, 1956; Maximilien Robespierre, Berlin, A.V., 1958.

[18] A.Z. Manfred, *Maximilien Robespierre*, în vol. *Essais d'histoire de France du XVIII-ème au XX-e siècle*, Editions du Progrès, Moscova, 1969, p. 143—228.

www.dacoromanica.ro

teatrul desfășurării lui a fost Parisul și România. Episodul s-a finalizat, în urma unor dispute nelipsite de intervenția factorilor străini — francez — socotită de memorialist decisivă, prin alegerea ca președinte a lui Wladyslaw Raczkiewicz și numirea generalului Wladyslaw Sikorski ca premier al guvernului.

În ansamblul lor documentele și memoriile Lukasiewicz reunite în acest volum dau o imagine cuprinzătoare asupra activității diplomatului polonez, punctîndu-se cîteva momente de vîrf ale acesteia. Ele îi definesc personalitatea, convingerile sale privind evoluția vieții internaționale în preajma războiului mondial — din care multe n-au fost confirmate de viață —, îi înfățișează opiniile relative la evenimentele majore ale deceniului patru al secolului nostru sau despre actorii scenei politice europene pe care i-a cunoscut. Pentru specialistul român în problema relațiilor internaționale ale României în perioada interbelică și la începutul secundei conflagrații mondiale volumul este util, informațiile furnizate necesitînd însă o atentă interpretare critică.

Mihail E. Ionescu

EMMANUEL LE ROY LADURIE, *Le territoire de l'historien*, Gallimard, Paris, vol. I, ediția II, 1977, 544 p.; vol. II, 1978, 451 p.

În ultimul deceniu, Emmanuel Le Roy Ladurie s-a impus ca unul dintre cei mai importanți istorici contemporani. Născut în 1929, director de studii la École pratique des hautes études, iar din 1973 profesor la Collège de France (unde este continuatorul lui Lucien Febvre și al lui Fernand Braudel), a contribuit, prin cîteva lucrări remarcabile, la deschiderea unor noi căi și perspective în cercetarea istorică. Lucrarea sa de doctorat, *Les paysans de Languedoc*, publicată în 1966 (și într-o ediție prescurtată în 1969) a definit, încă de la început, cîteva dintre preocupările constante ale istoricului. Mai întîi, interesul pentru lumea rurală, anterioară epocii industriale, și pentru istoria locală, ale cărei mari posibilități le-a scos în evidență. Lucrarea amintită analizează în amănunt un întreg ciclu agrar, la scara unei provincii franceze, cuprinzînd intervalul dintre secolul XV și începutul secolului XVIII, o perioadă în care, spre deosebire de era industrială ce va urma, expansiunea demografică a fost însoțită, și blocată, de plafonarea economică, de insuficiența mijloacelor de subsistență. A doua lucrare importantă, *Histoire du climat depuis l'an mil* (1967), a însemnat o operă de pionierat, fiind prima sinteză de istorie a climei, domeniu nou, care ajută la o înțelegere mai completă, mai adîncă, a evoluției omenirii. A urmat în 1973 a treia monografie fundamentală, *Montaillou, village occitan, de 1294 à 1324*, scriere de mare originalitate, trasînd, pe parcursul cîtorva decenii, destinul unei mici comunități sătești (cîteva zeci de familii). O formulă istorică nouă, o abordare dintr-un unghi nou a „istoriei totale" (înțeleasă la nivelul familiei sau chiar al individului). S-ar putea să fie, în sfera „universului mic" al istoriei, o lucrare la fel de influentă și, în orice caz, la fel de complexă în felul ei, ca cealaltă lucrare clasică a istoriografiei franceze postbelice, concepută la o scară geografică de mii de ori mai întinsă, *La Méditerranée et le monde méditerranéen à l'époque de Philippe II* de Fernand Braudel. Două drumuri diferite de acces spre o „istorie totală".

Această scurtă incursiune în opera lui Le Roy Ladurie este, credem, utilă, pentru înțelegerea preocupărilor și concluziilor ce se degajă din cele cîteva zeci de studii, publicate de-a lungul anilor în diferite reviste și volume, și reunite de autor sub titlul *Le territoire de l'historien* (primul volum apărut în 1973, și într-o nouă ediție, în 1977, al doilea în 1978). Ele aduc, firește, multe lucruri noi în raport cu monografiile amintite, dar se concentrează în fond asupra aceleiași problematici sau asupra unor domenii apropiate.

Iată mai întîi principalele diviziuni ale celor două volume. Volumul I: *Du coté de l'ordinateur: La révolution quantitative en histoire; L'historien au champs: la nouvelle histoire rurale; Le poids des hommes: entre biologie et mentalité, la démographie historique; L'histoire sans les hommes: le climat, nouveau domaine de Clio.* Volumul II: *Le Corps; Les Champs; Les systèmes sociaux;* în afara acestora, ca introducere, lecția inaugurală la Collège de France, *L'histoire immobile*, iar în încheiere, o problemă de actualitate, *La crise et l'historien*. După cum se vede, un accent deosebit pus, în ceea ce privește metoda, pe istoria cantitativă, iar în ce privește problematica, pe istoria rurală, demografică, pe mediul înconjurător (climat, factori biologici), pe aspecte antropologice și chiar medicale, precum și pe o gamă foarte variată de probleme economice și sociale. Este evidentă tendința de depășire a granițelor tradiționale ale istoriei, de depășire chiar, în unele direcții, a problema-

www.dacoromanica.ro

ticii, şi aşa atît de vaste, impusă în istoriografie de şcoala de la „Annales", şi de înţelegere a istoriei într-adevăr ca o disciplină totală, care absoarbe şi utilizează pentru scopurile sale proprii cele mai diverse cuceriri ale celorlalte ştiinţe.

O primă problemă în discuţie : aceea a istoriei cantitative, a folosirii metodelor matematice şi statistice, adesea prin recurs la calculatorul electronic. El însuşi reprezentant de marcă al istoriei cantitative, bun cunoscător al rezultatelor obţinute (întîlnim în articolele sale dese referiri la operele francezilor Simiand, Labrousse, Chaunu, sau ale americanilor E.J. Hamilton şi, în special, Robert Fogel), Le Roy Ladurie consideră metodele în discuţie o cucerire de necontestat a ştiinţei istorice, condiţie „sine qua non" a istoriografiei de mîine. O binecunoscută formulă lansată de el sună astfel (cu referire la anii 1980) : „l'historien de demain sera programmeur ou il ne sera plus". Expresia poate să pară paradoxală şi este oarecum excesivă, în sensul că nu fiecare istoric va deveni şi matematician sau se va familiariza cu munca la calculator (cel puţin în viitorul previzibil). Privind însă istoria în ansamblu, este clar că ea nu se mai poate lipsi de contribuţia metodelor matematice şi statistice, rezistenţele în această privinţă dovedind neînţelegerea problemelor actuale şi de viitor ale disciplinei noastre. Aceasta nu înseamnă că istoria va fi *numai* cantitativă, ea va fi *şi* cantitativă, iar în multe sectoare în primul rînd cantitativă. Istoria economică şi demografică, spre exemplu, nu mai are nevoie de nici o justificare, în acest sens ; a trata domeniile respective în afara seriilor de cifre, înseamnă a discuta lucruri generale, banale şi adesea inexacte.

Trebuie însă subliniat că istoria cantitativă nu este cîtuşi de puţin o istorie mecanică, fără viaţă şi fără fantezie. Dimpotrivă, Le Roy Ladurie arată clar şi cît se poate de just că „în istorie, ca pretutindeni, ceea ce contează nu este maşina, ci problema. Maşina nu prezintă interes decît în măsura în care permite abordarea unor probleme noi, originale prin metode, conţinut şi mai ales prin amploare". În fond, calculatorul nu rezolvă problemele istorice. Metodele matematice, cantitative, permit însă o mai bună şi mult mai precisă definire, fixare a acestor probleme. Odată parametrii cantitativi stabiliţi, este misiunea istoricului de a-i interpreta, de a ajunge, potrivit talentului şi originalităţii sale, la concluzii ferme.

Există numeroase aplicări ale metodelor amintite în studiile cuprinse în cele două volume. Exemplul cel mai remarcabil, în care cercetarea cantitativă se îmbină cu reprezentarea cartografică, îl reprezintă credem, studiul *Exploitation quantitative et cartographique des archives militaires françaises (1819—1826)*, publicat în primul volum şi întregit, în cel de-al doilea, prin *Anthropologie de la jeunesse masculine en France au niveau d'une cartographie cantonale (1819—1830)*. Prin utilizarea datelor — foarte diverse — oferite de registrele de recrutare, autorul a reuşit să prezinte o adevărată radiografie a societăţii franceze din urmă cu un secol şi jumătate. Iată cum un izvor pînă mai ieri neluat în seamă de istoriografia tradiţională, poate reprezenta punctul de plecare pentru stabilirea unei imagini extrem de complexe şi de nuanţate a unui anumit moment istoric. Desigur, o asemenea cantitate de informaţii (privind, în ce priveşte al doilea studiu, 85 departamente şi 2882 cantoane) nu ar fi putut fi prelucrată fără ajutorul ordinatorului. În prima fază, cercetarea s-a oprit la nivelul departamentelor ; în cea de a doua, a mers mult mai adînc, pînă la realităţile fiecărui canton (grup de comune). Informaţiile cuantificate şi cartografiate sînt foarte diverse şi, la prima vedere, s-ar părea că nu pot forma un ansamblu omogen. Astfel, pentru a cita doar cîteva criterii luate în consideraţie : ştiinţa de carte, absenţă la recrutare, recruţi destinaţi carierei eclesiastice, membrii „elitei", talia recruţilor, diferite profesiuni, afecţiuni fizice etc. Toate acestea, oricît ar părea de diverse, se îmbină, reflectă în fond, fiecare în mod specific, realităţile demografice, economice şi sociale, cultura şi mentalitatea epocii etc. Se ajunge astfel la o delimitare foarte fină a diferitelor zone de dezvoltare social-economică şi culturală, Franţa apărînd ca un imens mozaic, cu aspecte adesea contrastante. Apare evidentă mai ales aşa numita linie Saint-Malo/Geneva, care separă zona dezvoltată din nord-est de Franţa centrală, sudică şi vestică, beneficiara unei evoluţii mai modeste. Interesant şi faptul — şi aici intrăm în zona biologică şi antropologică — că statura recruţilor, a populaţiei în general, este sensibil mai ridicată în prima zonă. Staturile mici caracterizează în genere zonele defavorizate din punct de vedere material. Nu este vorba de un aspect rasial, imuabil, ci de un fapt biologic cu determinări sociale ; dovadă stă faptul că limitele ce separă zonele cu staturi înalte şi medii sau mici au suferit schimbări destul de pronunţate în ultimul secol (se ştie că în general un nivel de viaţă mai ridicat determină o sporire a taliei : cel mai bun exemplu îl constituie creşterea generală a taliei medii în ultimele decenii).

Autorul aplică metoda cantitativă şi în mai multe studii de istorie economică, privind în special agricultura, viaţa rurală, în secolele XV—XVIII (epoca preferată a istoricului). Într-un articol de sinteză, el defineşte *La civilisation rurale*, înţeleasă într-un sens

www.dacoromanica.ro

într-adevăr global, de la factorii productivi și raporturile sociale pînă la ideologie și mentalități. Devine tot mai clar faptul că istoria rurală nu este o simplă anexă a „marii istorii", ci în fond însăși coloana vertebrală a istoriei omenirii pînă într-o epocă destul de recentă, cînd revoluția industrială a inversat — dar nu peste tot — vechea ierarhie social-economică. A face istorie agrară înseamnă deci a aborda, într-o nouă manieră, concepția unei „istorii totale". Remarcabilă este cercetarea cantitativă de istorie agrară, *Le produit de la dîme. Première esquisse d'une conjoncture du produit décimal et domanial. Fin du Moyen Age — XVIII-e siècle* (în volumul II). În lipsa unor date clare privind producția agricolă în sine, autorul își concentrează analiza asupra evoluției *dijmelor*, mai ușor de stabilit și de ordonat în serii coerente. Aceste serii (care privesc Franța și, separat, diversele provincii franceze, fiecare cu dezvoltarea sa specifică, pe parcursul a 4 secole) dau și indicații generale — ce trebuie totuși utilizate cu prudență — și asupra producției în sine, asupra fazelor de progres, stagnare sau declin care s-au succedat în epoca amintită. Marea accelerare se produce și aici, ca și în celelalte sectoare economice, pe parcursul secolului XVIII.

Nu mai puțin interesante sînt și interpretările cantitative privind alte sectoare economice, de pildă *Le mouvement des loyers parisiens de la fin du Moyen Age au XVIII-e siècle* (vol. I). Și aici se pornește, în lipsa unor informații directe privind producția (în cazul de față construcția de locuințe la Paris în secolele XV—XVIII), de la analiza unui alt factor, strîns legat de primul, anume evoluția chiriilor. De fapt sînt trei elemente — factorul demografic, ritmul construcțiilor și chiriile — care se condiționează reciproc. Astfel, stabilirea unor serii relativ sigure în ce privește mișcarea chiriilor, fără a lămuri automat celelalte două aspecte, ajută cu siguranță la o mai bună definire și înțelegere a lor.

În genere, marea problemă a unei istorii cantitative coerente pînă în epoca revoluției industriale stă în dificultatea stabilirii precise a producției propriu-zise. În lipsa unor asemenea date, pot fi utilizați indicatori indirecți, mai bine cunoscuți, întrucît, dintr-un motiv sau altul, se consemnau cu mai multă grijă: comerț, prețuri, dijme, chirii etc.

Nu trebuie crezut că într-o istorie astfel concepută, cifrele înseamnă totul, iar omul rămîne o cantitate neglijabilă. Cantitativul nu își propune cîtuși de puțin alungarea elementului calitativ din cercetarea trecutului; cele două abordări reprezintă fațete indispensabile ale aceluiași demers istoriografic, iar opera lui Le Roy Ladurie este un exemplu edificator în această privință. Istoria cantitativă nu este abstractă, dimpotrivă ea își propune o abordare cît mai concret posibilă a fenomenelor. Și, mai întîi de toate, prin ponderea mereu crescîndă a *istoriei locale*.

Într-adevăr, după cum am mai arătat, cercetarea cantitativă (în cazul concret al Franței) scoate la lumină dezvoltarea cît se poate de particulară a provinciilor istorice (cunoscută oarecum și înainte, dar mai greu de definit într-o abordare strict calitativă). Le Roy Ladurie este un pasionat al istoriei locale, nivel la care se pot studia într-adevăr, ca într-un laborator, cu maximum de precizie, fenomenele istorice. A dovedit-o prin *Les paysans de Languedoc*, prin *Montaillou*, precum și prin numeroase articole cuprinse în volumele la care ne referim. Astfel, o micromonografie este consacrată departamentului din sudul Franței, Aveyron, fostul Rouergue *(Du bon usage du Rouergue*, în vol. II), cu sublinierea, foarte originală și precisă, a particularităților evoluției acestei mici regiuni. Alte articole privesc Normandia, Bretania, Dauphiné, cele mai diverse zone, în ce privește așezarea geografică, dezvoltarea social-economică și tradiția istorică.

O asemenea abordare a istoriei Franței trebuie privită nu numai în raport cu evoluția metodologiei istorice, ci și cu unele preocupări politice și culturale actuale. În Franța se discută tot mai mult în prezent despre dezvoltarea armonioasă, specifică, ținînd seama de tradiția istorică, a diferitelor zone, într-o încercare de depășire a centralismului uniformizator, care a caracterizat multă vreme istoria acestei țări. În încercarea de regăsire a firelor ce leagă prezentul de trecut, rolul social și politic al istoricului se dovedește a fi de primă importanță.

Dar istoricul coboară și mai jos de nivelul provinciilor, departamentelor sau chiar de nivelul localităților. Atunci cînd devine posibil, cercetarea se desfășoară la nivelul individului.

Le Roy Ladurie nu refuză biografia, mergînd pînă la amănunt, pînă la elementul anecdotic sau pitoresc. Cu o singură condiție: ca biografia să fie cu adevărat semnificativă, să ajute la definirea unui anume climat social. *Montaillou*, de pildă, întocmai ca un roman, abundă în microbiografii de tot felul. În *Le territoire de l'historien*, două sînt exemplele mai reprezentative. Mai întîi Gilles de Gouberville *(La verdeur du bocage*, vol. I), gentilom de țară, din secolul al XVI-lea, personaj pitoresc și semnificativ în același timp, căruia Le Roy Ladurie îi consacră unul dintre cele mai bune studii pe care le-a scris; urmează, în volumul II *(L'ethnographie à la Rétif)* o amplă prezentare a scriitorului de obîrșie rurală din secolul XVIII, Nicolas Rétif de la Bretonne, și a familiei acestuia, prilej pentru o detaliată incursiune în viața satului

www.dacoromanica.ro

francez din această vreme. Mare specialist în cifre, Le Roy Ladurie este, nu mai puțin, și un bun cunoscător de oameni.

O serie de contribuții fundamentale ale autorului privesc încadrarea istoriei, a evoluției sociale, în mediul natural. Primele sub raport cronologic, sînt cercetările referitoare la istoria climei. Pe lîngă cartea amintită, cîteva studii (cuprinse în primul volum) oferă o imagine de ansamblu a problemei. Astfel, *Histoire et climat*, unul dintre studiile de pionierat, publicat în „Annales" în 1959, depășit astăzi în anumită măsură, dar interesant ca punct de plecare, sau articolul mai recent *L'histoire de la pluie et du beau temps*, foarte util prin sintetizarea metodelor de cercetare într-un domeniu atît de special. Principalele surse utilizabile sînt considerate a fi : seriile meteorologice înregistrate (doar pentru o perioadă recentă, începînd din secolul XVIII), dendrocronologia (studiul inelelor de creștere ale arborilor), interpretarea datei culesului viilor, înregistrată de arhive, informațiile scrise lăsate de contemporani, metoda glaciologică (studiul ghețarilor, morenelor, ajungîndu-se chiar la cercetarea calotei glaciare a Groenlandei). O istorie nouă și complexă, a cărei desfășurare amănunțită și ale cărei raporturi cu istoria de ansamblu nu sînt încă decît parțial stabilite.

O altă preocupare privind raportul om-mediu, prezentă în studiile mai recente ale lui Le Roy Ladurie, se axează pe latura biologică a acestei interdependențe. De fapt, pentru epoca la care se referă cu predilecție, secolele XV—XVIII, autorul acordă o mare pondere determinărilor de ordin biologic. Această viziune este prezentă și în lecția sa de deschidere, din 1973, la Collège de France, intitulată *L'histoire immobile* (vol. II). Termenul, care pare un paradox, nu vrea să însemne, desigur, o istorie lipsită de mișcare, de transformări, ceea ce ar fi imposibil, ci desemnează o anumită limită a evoluției umane în perioada cuprinsă în linii mari între 1300—1720. Această epocă, precedată de remarcabilul progres economic și social din secolele XII—XIII și urmată de impetuoasa dezvoltare a vremurilor moderne, se definește prin imposibilitatea de a străpunge un anumit plafon demografic și economic. Văzută pe perioade scurte, istoria social-economică și demografică a acestei epoci apare, firește, în plină mișcare, dar rezultanta finală a anilor de avînt și a celor de regres se dovedește a fi practic nulă. În ce privește populația, de pildă, Franța din timpul lui Ludovic XIV depășește doar cu puțin numărul de locuitori din jurul anului 1300. Pusă în imposibilitatea de a depăși o anumită condiție materială, societatea a recurs la un gen de autoreglare, pentru a nu depăși nivelul demografic acceptabil. Războaiele, căsătoria tardivă, uneori foametea, dar mai cu seamă *epidemiile* au blocat sporirea populației peste nivelul corespunzător gradului de dezvoltare materială, posibilităților alimentare.

Problema biologică de mare importanță a impactului microbian asupra evoluției istorice a perioadei amintite, este expusă într-unul dintre cele mai importante studii ale autorului, publicat în vol. II, *Un concept: l'unification microbienne du monde (XIV-e — XVII-e siècle)*. Multă vreme civilizațiile diverse ale globului s-au dezvoltat izolat ; stabilirea unor legături, din ce în ce mai strînse, spre sfîrșitul evului mediu și în epoca modernă, a avut, printre alte urmări, și pe aceea a realizării unei „piețe comune" microbiene, prin extinderea, urmată de efecte dramatice, a unor agenți patogeni și a unor boli, în zone neatinse sau puțin atinse pînă atunci, și în consecință neimunizate. Această expansiune microbiană, asupra căreia istoricii s-au oprit prea puțin pînă în anii din urmă, cuprinde două momente-cheie. Mai întîi, marea ciumă care a lovit Europa la mijlocul secolului XIV, urmare a contactelor tot mai dese cu Asia, apoi episodul tragic al decimării indienilor americani în secolul XVI, prin revărsarea din Europa a unor epidemii necunoscute în lumea nouă. Efectele au fost într-adevăr spectaculoase și interpretarea lor este indispensabilă pentru înțelegerea istoriei secolelor respective. Astfel, urmare a epidemiilor, populația Franței scade între 1330 și mijlocul secolului al XV-lea de la cca 17—19 milioane locuitori, la cca 10 milioane, o diminuare cu cel puțin 42% (autorul compară efectele cu cele posibile, ale unui război atomic). În ce îi privește pe amerindieni, aici părerile sînt împărțite, ajungîndu-se pînă la concluzii ce par greu de crezut. Pentru Mexic, s-a propus o scădere de la 25,2 milioane în 1518, la 1,1 în 1608 ; pentru imperiul incas, de la 7—8 sau chiar 10 milioane spre 1530 la 1,3—1,5 în 1590. Chiar dacă în aceste statistici pot exista exagerări privind mai ales cifrele inițiale, istoricii acceptă însă ideea unei scăderi dramatice a populației autohtone americane în deceniile ce au urmat conquistei. Un alt caz, pe care Le Roy Ladurie îl explică tot prin efectul microbian, îl constituie și depopularea Australiei, Tasmaniei, Noii Zeelande și altor insule din Pacific. S-ar putea ca explicațiile propuse să nu fie singurele, dar ele dau, fără îndoială, noi dimensiuni cercetării istorice, cel puțin pentru o epocă în care omul era mult mai lipsit de apărare decît astăzi în fața forțelor, uneori ostile, ale mediului înconjurător.

Trebuie subliniată și importanța contribuțiilor lui Le Roy Ladurie în domeniul demografiei istorice. De fapt, după cum am văzut, multe din studiile sale, din diferite domenii, duc la concluzii esențiale privind variate pro-

www.dacoromanica.ro

bleme ale istoriei populației. Autorul consideră demografia ca o zonă interdisciplinară prin însăși esența ei, în ea reflectîndu-se cele mai diverse aspecte ale evoluției social-economice, mentalităților, factorilor biologici, medicali etc. Chiar și medicina poate ajuta cercetarea istorică; o dovedește (pe lîngă investigațiile amintite asupra epidemiilor) un studiu cum este *L'aménorrhée de famine (XVII-e — XX-e siècles)* publicat în vol. I. Autorul demonstrează aici, pe baza unui impresionant material medical și istoric, scăderea fertilității populației în perioade de foamete, de subnutriție.

Toate acestea scot în evidență necesitatea absolută, pentru înnoirea istoriei, a cercetărilor de tip interdisciplinar. De la matematică la medicină, de la climatologie la antropologie, de la economie politică la demografie și sociologie, nimic nu poate fi considerat inutil pentru munca istoricului. Nici chiar fizica nucleară; în articolul *Le Potosi et la physique nucléaire* (vol. I) autorul (în colaborare cu un fizician) încearcă, prin metode de analiză radioactivă, să determine proveniența argintului din monedele spaniole, franceze și sud-americane, în secolele XV — XVII.

O ultimă problemă pe care o considerăm deosebit de importantă: tendința lui Le Roy Ladurie de a lega cercetarea trecutului, atunci cînd este posibil, de marile preocupări ale prezentului. Dovadă, printre altele, articolul final *La crise et l'historien*, încercare de stabilire a unei tipologii a marilor crize istorice, de la prăbușirea Imperiului roman pînă în vremea noastră. De asemenea, interesantă încercarea autorului de a proiecta în prezent, propunînd și unele soluții, elemente ale unei istorii mai vechi, dar care se regăsesc, desigur parțial, și într-un context nou, în diferite societăți contemporane, aflate în curs de dezvoltare. De altfel, *Les paysans de Languedoc* își propunea, pe lîngă scopul principal, acela al istoriei unei provincii franceze, și sublinierea unor analogii cu situații actuale din „lumea a treia". Nu este deci de mirare că autorul consideră, într-un articol deja amintit, că modernizarea economică a departamentului Aveyron, pornit de la un stadiu material modest, reprezintă un model posibil de urmat. Concluzia care se degajă este în orice caz aceea că învățămintele istoriei pot ajuta popoarele care au pornit ceva mai tîrziu pe calea revoluției economice să evite o serie de greșeli, de soluții discutabile, care au marcat evoluția țărilor cu economie avansată astăzi. În fond, și Europa occidentală a urmat același drum — dar fără o experiență istorică prealabilă — de la subdezvoltare la industrializare, ca multe alte popoare în secolul nostru. Deși părăsește rareori granițele Franței, opera istoricului tinde astfel spre concluzii mult mai generale; Franța reprezintă un laborator de cercetare, rezultatele obținute proiectîndu-se însă asupra istoriei universale.

Iată deci principalele domenii și tendințe ale operei lui Emmanuel Le Roy Ladurie, o operă care încă de pe acum se anunță ca una dintre cele mai complexe, mai variate, mai originale, ale istoriografiei contemporane. O operă care dovedește marile posibilități, practic fără limite, ale științei istorice, ale „istoriei totale" spre care se tinde astăzi. Istorie socială și economică, istorie demografică, istorie a mentalităților, istorie a mediului înconjurător, istorie biologică și chiar medicală, atîtea și atîtea „teritorii" ale istoricului, teritorii întinse, care se multiplică și se extind fără încetare. Desigur, contribuția lui Le Roy Ladurie nu este egală în toate; ea este însă esențială în multe din aceste teritorii, și adesea prin lucrări de pionierat. Ajunge să amintim ce a realizat în domeniul istoriei rurale, al istoriei locale, al istoriei mediului înconjurător și al determinărilor biologice ale istoriei. Scrierile sale, mereu în avangardă, prefigurează, cu siguranță, multe dintre trăsăturile istoriografiei viitorului.

Lucian Boia

www.dacoromanica.ro

www.dacoromanica.ro

Î N S E M N Ă R I

ISTORIA ROMÂNIEI

*** *Viteji ai neamului 1877—1878*, redactori coordonatori dr. Florian Georgescu și Elena Pălănceanu, Muzeul de istorie al R.S. România, București, 1977, 320 p.

Reprezentînd un omagiu adus eroilor războiului pentru independență, lucrarea pe care o prezentăm, prima din noua colecție „Pagini de glorie" editată de Muzeul Național, se înscrie totodată în contextul amplului efort editorial dedicat de istoriografia română actuală acestui eveniment de importanță majoră din istoria patriei.

După cum se precizează în prefața semnată de directorul muzeului, prof. dr. Florian Georgescu și în același timp redactor coordonator al volumului, alături de Elena Pălănceanu, în lucrare sînt evocate „viețile și faptele de arme a 40 de participanți la războiul neatîrnării, care, asemenea multor fii ai țării, nu au precupețit nici un efort și nici un sacrificiu pentru înfăptuirea acestui înalt ideal al poporului român, înscriind pagini de glorie nepieritoare în cartea de aur a istoriei patriei noastre".

O problemă dificilă pusă în fața autorilor acestui volum — asupra căreia ni se atrage atenția și în prefață — este cea a selecției, aceasta doarece numărul eroilor războiului de independență este prea mare pentru a fi înmănunchiat într-un volum, problemă soluționată prn alegerea unor figuri mai reprezentative prin intermediul cărora să fie redate cele mai de seamă episoade ale bătăliilor purtate în anii 1877—1878. Totodată s-a avut în vedere relevarea contribuției diferitelor componente ale armatei naționale (arme și servicii) la obținerea victoriei finale. Prin intermediul a șapte capitole, cît are lucrarea, ne sînt înfățișate sau reamintite episoade glorioase din paginile istoriei armatei române, cum au fost celebrele bătălii de la Plevna, Grivița, Smîrdan, capitularea de la Plevna, eroi cunoscuți ca generalii Cernat și Cerchez, maiorul Șonțu, căpitanul Mărăcineanu, doctorul Davila sau mai puțin cunoscuți, mai ales cei aparținînd eșaloanelor inferioare. Cum era și firesc capitolul cel mai întins cuprinzînd cele mai multe evocări (treisprezece) este cel consacrat infanteriei avîndu-se în vedere că a jucat rolul principal în acest război. În același timp nu sînt uitate nici celelalte arme, chiar și cele mai tinere, ca de exemplu marina, evocată prin maiorul Murgescu, viitor amiral și unul din făuritorii marinei militare române moderne. Se mai cuvine remarcat că, deși marea majoritate a portretelor evocate aparțin unor cadre de conducere și ofițerilor despre a căror carieră și participare au rămas mai multe date, în volum ne sînt prezentate și un număr de șapte portrete ale unor subofițeri și soldați reprezentanți ai maselor de soldați ce au alcătuit marea majoritate a armatei române, și al căror rol a fost hotărîtor în obținerea victoriei.

Un alt merit al autorilor volumului este că în alcătuirea capitolelor au rezervat unul și serviciului sanitar care, sub conducerea celebrului doctor Carol Davila, al cărui portret deschide capitolul, a jucat un rol important în timpul războiului de independență și ai cărui reprezentanți nu au fost cu nimic mai prejos în privința eroismului față de ofițeri și soldați pe cîmpul de bătălie.

Capitolele sînt alcătuite, în general, dintr-un număr de patru-șase evocări, excepție făcînd, cum am mai spus mai sus, cel dedicat infanteriei. La rîndul său, fiecare portret este alcătuit din principalele date biografice ale celui evocat : părinții, locul și data nașterii, studiile, cariera militară înainte de 1877, contribuția sa la războiul pentru independență, cariera ulterioară anului 1877. La elaborarea textelor autorii au folosit numeroase materiale edite, presă, informații din arhive, scrisori ale combatanților, alte materiale din colecțiile muzeului național. Fiecare prezentare este însoțită de un aparat critic extrem de util cercetătorilor, istoricilor care ar vrea să aprofundeze ulterior unele din problemele prezentate. Rod al muncii de cercetare a unui colectiv de cercetători ai Muzeului național, cu valențe educativ-patriotice, *Pagini de glorie 1877—1878* se înscrie ca o reușită a autorilor ei, un ghid prețios tuturor acelora care ar fi interesați în cunoașterea mai amănunțită a vieții și activității unor figuri legendare ale războiului de independență. Lucrarea este bogat ilustrată cu portrete ale celor prezentați în volum, cu alte forografii

www.dacoromanica.ro

legate de tematica volumului. în marea lor majoritate aparţinînd colecţiilor muzeului.

Prefaţa şi sumarul traduse şi în limba franceză permit cercetătorilor de peste hotare să ia cunoştinţă de problematica abordată contribuind în acelaşi timp la ţinuta ştiinţifică a lucrării.

Amintind în încheiere autorii volumului de faţă E. Pălăceanu, C. Apostol, M. Ioniţă, M. Dimitriu, L. Bieltz, R. Coroamă, nu ne rămîne decît să aşteptăm cu interes noile volume ale colecţiei căreia volumul de faţă i-a conferit un început de bun augur ce va fi apreciat ca atare de publicul larg iubitor de istorie.

Mihai Opriţescu

ERNST WAGNER, *Historisch-statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen*. Mit einer Einführung in die historische Statistik des Landes, Böhlau Verlag, Köln, Wien, 1977, IX + 526 p. + 40 fig. + 27 tab. + 2 h. (Studia Transylvanica 4).

Acest dicţionar toponimic poartă semnătura unuia din cei mai buni şi competenţi cunoscători ai bibliografiei istorice româneşti de peste hotare, el însuşi de altfel, originar din România şi preşedinte al „Cercului de studii transilvane" care şi-a desfăşurat lucrările celei de-a XV-a sesiune anuală la Sibiu (1—3 august 1977).

Monumentala lucrare consacrată toponimiei Transilvaniei analizează din punct de vedere istoric şi statistic toate denumirile de aşezări umane din Transilvania de la prima lor menţionare documentară pînă la zi, menţionîndu-se denumirea oficială şi pe cele istorice.

Autorul grupează imensul material documentar, bibliografic şi statistic în trei părţi mari, care la rîndul lor conţin mai multe subdiviziuni tematice.

Prima parte este o introducere monografică în toponimia şi statistica istorică a Transilvaniei. După o scurtă trecere în revistă a tipologiei şi structurii aşezărilor umane din Transilvania de-a lungul evului mediu şi pînă în zilele noastre, autorul analizează diferitele denumiri de aşezări umane din mai multe puncte de vedere (geografic, socio-politic, economic, militar, etnic), caută să etimologizeze aceste denumiri şi prezintă dinamica modificărilor denumirilor oficiale în raport cu cele tradiţionale, populare. Urmează o prezentare a împărţirilor administrative medievale (politice, juridice şi confesionale) ale Transilvaniei.

După această introducere toponimică, Ernst Wagner se apleacă asupra statisticii şi demografiei istorice. Prezintă mai întîi izvoarele statisticii istorice a Transilvaniei după care înfăţişează rezultatele investigaţiilor sale întreprinse în bogatul material documentar: 1) dinamica evoluţiei demografice a ceea ce Ernst Wagner numeşte — pe bună dreptate — „Transilvania ca provincie centrală a României" (p. 50); 2) grupurile demografice în raport cu religii şi confesiuni, apartenenţa etnică şi limba maternă, profesiuni, categorii sociale; 3) instituţiile de învăţămînt şi de cultură (evoluţia analfabetismului şi sistemul şcolar pînă în anul 1948, şcolile transilvănene după acest an şi instituţiile ştiinţifice şi culturale din zilele noastre; 4) statistica agrară (acest capitol este deosebit de precis şi competent analizat întrucît Ernst Wagner este specialist în istoria agrară el fiind de fapt inginer agronom!); 5) mineritul şi industria energetică; 6) meseriile productive, manufacturile şi industriile moderne; 7) comerţul şi instituţiile de credit; 8) evoluţia de ansamblu a economiei Transilvaniei.

Această primă parte a acestui dicţionar se încheie cu indicaţii privind utilizarea celei de a doua părţi, cu o listă bibliografică deosebit de bogată, cu o listă de prescurtări, de explicaţii a semnelor utilizate, şi a graficelor sinoptice, a hărţilor şi ilustraţiilor.

În cea de-a doua parte, Ernst Wagner trece în revistă toate aşezările umane din Transilvania din punct de vedere toponimic, istoric, confesional, etnic/statistic şi administrativ. Aşezările sînt grupate mai întîi în funcţie de împărţirile administrative istorice ale Transilvaniei medievale. Ca o completare, autorul anexează acestei statistici: 1) o listă, impresionantă prin bogatul material statistic, privind dinamica demografică a oraşelor transilvănene de la anul 1500 pînă în anul 1973; 2) cele mai importante împărţiri administrative operate în Transilvania între anii 1810—1973; 3) unităţile administrative ale bisericii evanghelice săseşti; 4) regimentele grănicereşti şi localităţile aflate sub administrarea acestora.

Cea de-a treia parte a acestei lucrări conţine un întins indice de nume de localităţi descrise şi analizate în cuprinsul primelor două părţi.

Acest dicţionar de toponimie istorico-statistică vine să umple un gol resimţit de multă vreme de către cercetarea istorică. Parcurgînd paginile lucrării, cititorul îşi poate lesne da seama de munca uriaşă, aproape incredibilă, depusă de autorul ei. Datele complexe ce tind spre o aflare exhaustivă a documentaţiei publicate privitoare la fiecare dintre localităţile descrise concentrează şi concretizează în indicaţii lapidare un volum de muncă de mii şi mii de pagini.

www.dacoromanica.ro

Autorul însuși, și fără îndoială primul, și-a dat seama de imperfecțiunile inerente unei astfel de lucrări care se încadrează perfect în genul de întreprinderi istoriografice care nu se pot încheia de fapt niciodată. În ciuda documentației uriașe și a metodei solide de investigație și organizare, Ernst Wagner ne avertizează asupra principalelor scăderi și lipsuri ale lucrării sale într-o introducere surprinzător de sinceră și modestă. Aceste imperfecțiuni sînt condiționate în primul rînd de nevalorificarea documentației inedite aflătoare în arhivele din țară și din străinătate. Sînt acestea scăderi obiective la care se adaugă cîteva de ordin subiectiv (greșeli minore cauzate îndeosebi neatenției sau stăpînirii insuficiente a imensei documentații, nu lipsite de contradicții sau indicații diferite).

Aceste lipsuri nu scad însă cu nimic valoarea lucrării de ansamblu care rămîne una din cele mai remarcabile realizări ale „Cercului de studii transilvane".

Adolf Armbruster

*** INSCRIPȚIILE DACIEI ROMANE, vol. II, (276 p., 46 pl) și III/1 (287 p.). Edit. Academiei, R.S.R. București, 1977.

În anul ce a trecut au văzut lumina tiparului încă două volume din seria *Inscripțiile Daciei romane* (primul publicat în 1975, autor Ioan I. Russu). Ele fac parte din colecția *INSCRIPȚIILE ANTICE DIN DACIA ȘI SCYTHIA MINOR* îngrijită de prof. D. M. Pippidi și I. I. Russu. Volumul II, avînd ca autori pe Grigore Florescu și Constantin C. Petolescu, cuprinde toate inscripțiile cunoscute pînă la sfîrșitul anului 1976 descoperite în Oltenia și Muntenia.

Cele 661 inscripții prezentate datînd de la începutul erei noastre pînă în vremea împăratului Aurelian (271) sînt în majoritate în limba latină. În greacă sînt doar cîteva : două pe piatră, o a treia tot pe piatră, ce folosește însă pe lîngă literele latine și o literă grecească și încă cîteva inscripții pe pietre gravate, graffiti și produse ștampilate (în special amfore); iar în semită două, dintre care una nedescifrată.

Corpus-ul propriu-zis este precedat de o Introducere în care se fac referiri la organizarea lucrării, arătîndu-se contribuția fiecăruia dintre cei doi autori — regretatul Grigore Florescu, cel ce a început adunarea materialului, și cercetătorul ce a dus la capăt această lucrare — Constantin C. Petolescu. Inscripțiile, traduse și comentate, sînt prezentate pe regiuni geografice, fiecare localitate fiind însoțită de o scurtă prezentare istorică : Drobeta și teritoriul său, Aquae (Cioroiul Nou) și împrejurimile, castrele și așezările de pe Jiu, Sucidava și teritoriul său, Romula (Reșca), castrele și așezările de pe Olt, castrele și așezările din Muntenia, precum și cele cu loc de descoperire necunoscut. Volumul este însoțit de o hartă, un indice detaliat și de numeroase desene și fotografii bine realizate.

Volumul III/1, alcătuit de Ioan I. Russu, Milena Dušanić, Nicolae Gudea, și Volker Wollmann, cuprinde 282 inscripții din zona de sud-vest a Daciei Superior (teritoriul dintre Dunăre și Mureș) Autorii prezintă un număr apreciabil de inscripții gravate pe piatră și marmură, cărămizi și țigle, obiecte de metal și materiale dure.

După o „Introducere epigrafică și istorică" — referiri la organizarea volumului, limitele romane ale zonei sud-vestice a provinciei Dacia (Superior) și istoricul cercetărilor epigrafice în zona tratată — urmează „Repertoriul materialului epigrafic" în care inscripțiile sînt grupate topografic și tematic, făcîndu-se și o scurtă prezentare a localităților de proveniență. Toate inscripțiile apar descrise, întregite, ilustrate și traduse cu explicații filologice, arheologice, social-istorice, militar-politice și economice. Volumul, însoțit de o bogată ilustrație — foto și desen — și două hărți, se încheie cu un detaliat indice.

Deși apărute în cadrul aceleiași colecții, între aceste volume există o serie de diferențe ca sistem de organizare. Astfel, vol. II include și *instrumentum*, obiecte de serie cu ștampilă (opaițe, terra sigillata, amfore), vol. III/1 — nu (vezi totuși vol. I, p. 63 al seriei unde I.I. Russu scrie : „cărămizi, material tegular ștampilat, vase, graffiti, „instrumentum" și (cel puțin menționate) obiecte de uz cotidian de fabricație locală ori „din import", cum erau lucernele (opaițe) ș.a.)".

Considerăm de asemenea că unele inscripții, îndeosebi cele tîrzii, strînse de Em. Popescu, în lucrarea inscripțiile grecești și latine din secolele IV—XIII descoperite în România, București, 1976, să nu mai apară și în volumul consacrat Banatului (cum este cazul și cu cele din Oltenia). De asemenea se remarcă faptul că unele inscripții, cele tegulare, nu au număr de ordine în vol. III/1 — atunci cînd autorii nu consideră că provin din localitatea respectivă (vezi p. 14) — deci vor trebuie să fie citate cu indicarea paginii.

O remarcă și asupra ilustrației fotografice, în vol. III/1 aceasta este prezentă în text, ceea ce facilitează consultarea de către cititor, dar din păcate nu are cea mai bună calitate.

George Trohani

www.dacoromanica.ro

ISTORIA UNIVERSALĂ

TITOS P. JOCHALAS, Gheorghe Castriotis-Skanderbeg în istoriografia și literatura neogreacă, Institutul de studii balcanice, Thessaloniki, 1975, 170 p. + XXXI ilustrații.

Anul acesta s-au împlinit 510 ani de la moartea marelui erou albanez Gheorghe Castriotis-Skanderbeg. Albania l-a cinstit cu mari manifestații culturale și faptele sale eroice, care au stîrnit admirația lumii, au fost evidențiate în lucrări și comunicări ținute la congresul al II-lea despre Albania, ținut la Tirana în 1968 cu ocazia aniversării a cinci sute de ani de la moartea sa. De asemenea marea figură albaneză a fost celebrată și de albanezii din Italia și America sub îndrumarea universităților italiene de la Roma, Neapole și Palermo, cu care prilej a vorbit și papa Paul al VI-lea amintind de virtuțile poporului albanez și de legăturile prietenești ale lui Skanderbeg cu papii de la Roma. Un congres internațional de albanologie s-a ținut și la Palermo în 1968, la care istoricii au căutat să prezinte cît mai fidel personalitatea marelui bărbat, față de viața legendară care a circulat în evul mediu.

Acest mare conducător de oști a izbutit timp de un sfert de veac să facă față în eroicele sale lupte la doi sultani, Murat II și Mehmet II, acționînd în apărarea libertății și independenței popoarelor din sudul și centrul Europei.

Încă de la începutul sec. al XVI-lea umanistul Marinus Barletius a scris cu mult entuziasm o biografie în limba latină despre figura lui Skanderbeg. Au urmat numeroase alte biografii în diferite limbi, precum și monografii și bibliografii. O atenție deosebită au acordat eroului albanez și istoricii noștri C. Göllner, C. Marinescu și mai ales F. Pall, care au publicat mai multe articole cu noi contribuții pe baza unui material arhivistic.

Atragem atenția cercetătorilor noștri care doresc să se documenteze asupra trecutului istoric al marelui erou din evul mediu că vor găsi în primele două capitole ale lucrării lui Jochalas o expunere documentată întocmită pe baza unei bogate bibliografii grecești și mai ales străine, unde se tratează de asemenea pe larg și polemica iscată între istoricii greci cu privire la originea albaneză sau greacă a lui Castriotis.

Numele lui Skanderbeg este trecut în diferite literaturi, fiindcă produse literare au fost publicate în limbile latină, italiană, germană, sîrbo-croată, ungară, română, greacă etc. Grecii au îmbrățișat cu multă simpatie persoana eroului, dar lipsea o monografie specială care să cuprindă și să analizeze pe larg operele literare — tragedii, comedii, povestiri — scrise de literați greci. Opera lui Jochalas vine să împlinească astăzi acest gol.

Cercetătorul grec tratează cu pasiune și competență acest subiect. Materialul este împărțit în două părți. În prima parte sînt trecute operele cu caracter istoric, care au mai mult o înfățișare de biografii. Ele sînt în număr de șase, din care unele au fost tipărite de mai multe ori, ba chiar una a fost tradusă în trei limbi străine.

Prima operă greacă despre Skanderbeg s-a tipărit la Moscova în anul 1812, sub titlul Prescurtare a istoriei lui Gheorghe Castriotis, cel supranumit Skenderbeg, regele Albaniei, tradusă din limba franceză, care însă nu este tradusă cuvînt cu cuvînt, ci de mai multe ori rezumativ, lăsînd la o parte mai ales unele părți care nu ar fi fost pe placul cititorului grec; de asemenea traducătorul grec a adăugat unele detalii care nu erau în originalul francez.

De această traducere sînt legate două probleme importante, care au dat mult de lucru cercetătorilor, greci și străini, anume care este autorul biografiei scrise în limba franceză și apoi care este traducătorul, fiindcă nici autorul și nici traducătorul nu sînt menționați pe titlurile cărților tipărite.

Cu privire la anonimul autor al textului francez, cercetătorul grec prezintă părerile înaintașilor săi: F. Pall, G. Perotta, I. Islami — K. Frasheri, G. Petrovitch, V. Malaj, Dh. Shuterigi, susține că aceștia n-au reușit să-l identifice și ajunge la concluzia că prototipul francez este opera lui P. Duponcet, *Histoire de Scanderbeg Roy d'Albanie* (Paris, 1709).

Cît despre anonimul traducător grec din 1812, Jochales nu admite că poate să fie Evghenie Vulgaris sau Ioan Bailas, cum a susținut A. Papadopoulos-Vretos, dar nici dînsul n-a reușit să-l identifice, așadar problema rămîne încă deschisă.

Am insistat asupra primei traduceri grecești deoarece a circulat și în țară. Serdarul I. Bilciurescu s-a servit de ea ca s-o traducă „în limba românească spre a se cunoaște de tot rumînul eroicele isprăvi ce a săvîrșit acest virtuos și faimos bărbat în tot cursul vieții sale" (din dedicația lui Bilciurescu către marele logofăt al dreptății Ioan Filipescu). Traducerea română a fost publicată în București în anul 1847 în două volume cu sprijinul prenumeranților din București și din județele Brăila, Ialomița, Dîmbo-

www.dacoromanica.ro

viţa, Muscel, Vlaşca, Romanaţi şi Dolj (listele sînt publicate la sfîrşitul vol. II). După moartea lui Bilciurescu a apărut o nouă ediţie în 1857. Despre versiunea română s-a ocupat Fr. Pall în articolul său *Marino Barlezio uno storico umanista*, publicat în „Mélanges d'histoire Générale", II (1938), admiţînd că traducerea greacă a fost făcută de Ioan Bailas (p. 26).

În capitolul trei autorul se ocupă de operele literare care au fost scrise de greci avînd ca subiect pe eroul Castriotis. El tratează şi analizează următoarele opere: tragedia lui I. Zambelios cu titlul de Skanderbeg, regele epiroţilor, (1889), poeziile scrise de I. Carasutsa; A. Dandolos; (Vocea lui Castriotis) şi poezia epică a lui G. Stavridis. Autorul se opreşte şi asupra unor povestiri care au circulat în Grecia pe la sfîrşitul sec. al XIX-lea.

În ultimul capitol, al patrulea, Jochalas arată că figura eroului Skanderbeg i-a inspirat pe greci, în secolul al XIX-lea, în lupta lor îndelungată împotriva asupritorilor turci pentru libertatea şi independenţa ţării lor.

Cartea lui Jochalas, tipărită în condiţiuni grafice excelente, este însoţită de lista bibliografică a operelor utilizate, de un indice de nume de persoane şi de locuri, de un lung rezumat în limba italiană şi de XXXI ilustraţii, printre care paginile de titlu ale celor două ediţii a traducerii româneşti, în prima ediţie numele traducătorului este trecut: Bilcirescu, iar în a doua: Bilciurescu.

Înainte de a încheia această prezentare vrem să adăugăm că autorul a utilizat o bogată bibliografie, dar i-au scăpat citeva lucrări, care puteau fi utilizate. Amintim numai trei: una scrisă de istoricul sîrb Nicola Vulic şi publicată în 1892 la Belgrad sub titlul: *Gurag kastriotic Ikenterberg*; a doua este publicată la Tirana în 1962 de Kristo Fraslieri sub titlul George Kastrioti-Scanderbeg the National Hero of the Albanians (1405—1468); a treia este o lucrare publicată în 1967 de Universitatea de stat din Tirana — Institutul de istorie şi lingvistică, care, tradusă în limba română de Aurelia Zub, a apărut în 1972 la Editura ştiinţifică din Bucureşti sub titlul: *Gheorghe Kastriotul Skanderbeg şi lupta albanezo-turcă în secolul al XV-lea*. Traducerea este însoţită de un preţios studiu introductiv şi note de Virgil Cândea.

Cu toate aceste mici scăpări, cercetătorul grec a reuşit să prezinte cu mult succes personalitatea lui Skanderbeg şi ecoul activităţii eroului albanez în literatura greacă şi cercetătorii noştri pot consulta cu mult folos opera sa.

Nestor Camariano

* * * *Pisma i bumaghi imperatora Petra Velikogo*, vol. 12, partea a II-a, izd. Nauka Moscova, 1977, 631 p.

Continuînd o veche şi valoroasă colecţie de documente ruseşti, un colectiv de specialişti sovietici publică în volumul de faţă scrisorile şi hîrtiile lui Petru cel Mare din a doua jumătate a anului 1712, însoţite de comentarii pe marginea lor precum şi de răspunsurile corespondenţilor săi. Cele 465 documente sînt din perioada cînd guvernul rus era angajat în Războiul nordic şi urmărea pe de o parte izgonirea suedezilor din Pomerania iar pe de alta menţinerea păcii cu Imperiul otoman (încheiată la 2 aprilie 1712). Ele reflectă de asemenea situaţia militară a Rusiei în Curlanda, la Riga şi Gdansk.

În marea lor majoritate redactate în limba rusă dar şi germană aceste documente provin din diferite arhive din URSS de ex. din Moscova (Arhiva politicii externe a Rusiei, Biblioteca de stat „V.I. Lenin", secţia mss., Muzeul istoric de stat, secţia scrisori istorice, Arhiva centrală de stat, acte vechi, etc.) din Leningrad (Arhiva istorico-militară a muzeului de artilerie, Biblioteca Academiei de Ştiinţe, secţia mss., Arhiva de stat a flotei militare, etc.) din Tartu (R.S.S. Estonă), Arhiva istorică de stat din R.S.S. Estonă.

Scrisorile şi hîrtiile lui Petru I sînt adresate unor oameni politici şi comandanţi militari ruşi, principali colaboratori ai ţarului (F.M. Apraxin, I. N. Rimski Korsakov, A.D. Menşikov, B.P. Seremetev, P.P. Safirov, A.A. Golovin, A.G. Golovkin etc.), rudelor apropiate ale ţarului (soţia sa Ecaterina Alexeevna, sora sa Natalia Alexeevna), unor monarhi europeni (August al II-lea regele Poloniei, Frederic al IV-lea regele Danemarcei, Frederic I regele Prusiei, Ludovic al XIV-lea regele Franţei, Carol al VI-lea împăratul Austriei, Ana regina Angliei etc.), unor comandanţi de arme străini (generalul von Meer, general amiral K. Huldenlev, general von Klipingu).

În scrisorile adresate acestora Petru I căuta să rezolve principalele probleme politice şi militare care stăteau în faţa Rusiei pentru cîştigarea războiului împotriva Suediei. Astfel cele adresate lui August al II-lea regele Poloniei reflectă interesul ţarului pentru o cooperare ruso-polonă, cele adresate lui P.P. Safirov, ambasadorul Rusiei la Constantinopol, cuprind ştiri despre desfăşurarea războiului contra suedezilor şi aliaţilor lor în Europa centrală şi despre negocierile de pace ruso-turce, cele trimise lui Frederic I, regele Prusiei dezbat problema alianţei cu această ţară sau în cel mai rău caz neutralitatea, cele adresate

www.dacoromanica.ro

lui Frederic al IV-lea regele Danemarcei se referă la cooperarea ruso-daneză, iar cele expediate amiralului F.M. Apraxin comentează pe larg pregătirile flotei ruse pentru confruntarea în Marea Baltică cu cea suedeză.

În aceste documente se mai arată cum au început negocierile pentru încheierea alianței ruso-prusace și ruso-saxone, cum s-a desfășurat campania de la Stralsand, cum se urmărea consolidarea relațiilor ruso-olandeze, cum se proiecta încheierea chiar a unei alianțe ruso-austriece menite toate să lichideze dificultățile care stăteau în fața guvernului rus în această vreme.

În acest volum sînt publicate o serie de documente valoroase, ca de exemplu scrisoarea lui Luca Barca, rezidentul Republicii raguzane la Constantinopol, adresată sultanului Ahmed al III-lea, care sprijinea acțiunile Rusiei, convenția ruso-polonă de la Elbing, manifestul adresat de Petru I populației din Pomerania la 10 septembrie 1712, actul de ratificare a păcii dintre Rusia și Imperiul otoman, în două variante din 15 septembrie 1712, tratatul de alianță dintre Rusia și Prusia relativ la orașul Stettin, scrisoarea prin care președintele Academiei din Berlin, învățatul G. V. Leibnitz, era primit în slujba lui Petru cel Mare, scrisoarea lui Petru I adresată lui Ludovic al XIV-lea (din 17 decembrie 1712), relativ la misiunea ambasadorului Franței la Petersburg, instrucțiunile unor diplomați ruși acreditați pe lîngă regele Poloniei etc.

De o importanță deosebită sînt acele documente care se referă la caracterul relațiilor româno-ruse din această perioadă. Așa de exemplu într-unul din aceste documente se menționează că la 4 septembrie 1712 G. I. Golovin a expediat scrisori la Constantinopol lui P.P. Safirov și lui M.B. Seremetev, în care se spune, printre altele, că Dimitrie Cantemir, fostul domn al Moldovei, a primit scrisori de la ei și că la începutul primăverii aceluiași an acesta plecase din Ucraina la Moscova pentru a se stabili pentru o vreme. În aceeași scrisoare se mai preciza că fusese întreruptă corespondența cu Constantin Brîncoveanu domnul Țării Românești și cu patriarhul Constantinopolului care urma să fie reluată curînd numai prin cifru. În alt document se menționează că la 8 august 1712 P.P. Safirov scrisese lui Petru I relativ la ordinele transmise de guvernul otoman domnilor țărilor române ca și hanului din Crimeia de a obține informații despre mișcările armatei ruse în Polonia. De mare importanță este și acea știre din 6 septembrie 1712 potrivit căreia P.P. Safirov expediase din Constantinopol o scrisoare lui Petru I din care rezulta că regele Suediei, Carol al XII-lea, declarase sultanului Ahmed al III-lea că nu poate părăsi Moldova datorită prezenței în această țară a trupelor polone și ruse. O lună mai tîrziu același ambasador rus la Constantinopol relata că din porunca sultanului atît domnii țărilor române cît și hanul Crimeii și pașa din Bender expediaseră în Polonia agenți pentru a obține știri despre situația politică și militară din această țară. Două documente se referă și la colaborarea militară româno-rusă din această vreme și anume că în armata rusă condusă de mareșalul B.P. Seremetev se aflau după războiul ruso-turc din 1711, un număr de 539 moldoveni organizați în două polcuri conduse de A. Tanski și A. Kigheci, precum și faptul că G. I. Golovkin angaja în armata rusă pe polcovnicul Ghinea și 6 căpitani plecați din Țara Românească odată cu spătarul Toma Cantacuzino. În fine se mai arată că la 13 octombrie 1712 marele vizir, marele muftiu, reisul efendi și marele dragoman își uneau eforturile pentru sabotarea negocierilor de menținere a păcii dintre Rusia și Imperiul otoman.

În anexă volumul cuprinde cîteva ilustrații interesante și anume : focul de artificii din ziua de 1 ianuarie 1712 la Petersburg, ceremonia de căsătorie a lui Petru I cu Ecaterina Alexeevna la Palatul de iarnă din 19 februarie 1712, trecerea fățișă a lui Dimitrie Cantemir, domnul Moldovei, de partea Rusiei împotriva Imperiului otoman în 1711, alaiul solului persan sosit la Moscova la 3 octombrie 1712. De asemenea se mai află și harta Pomeraniei din 1712 cu reprezentarea operațiilor militare. În încheiere volumul mai cuprinde o listă cronologică a documentelor din ambele părți ale volumului 12, indici separați de nume și locuri geografice, o bibliografie amplă.

Ca și volumele anterioare cel de față reprezintă o valoroasă contribuție a istoriografiei sovietice atît în problemele relațiilor internaționale europene de la începutul secolului al XVIII-lea cît și a relațiilor româno-ruse din aceeași vreme.

Constantin Șerban

Dr. JOCHEN JACKE, *Kirche zwischen Monarchie und Republik. Der Preussische Protestantismus nach dem Zusammenbruch von 1918*, Christians Verlag, Hamburg, 1976, 490 p.

În revista «Zeit Geschichte» 3. Jahr, August/September 1976, Heft 11/12, Dr. Jochen Jacke publica un valoros studiu — *Kirche, Staat, Parteien in der Weimarer*

www.dacoromanica.ro

Republik. Zur institutionallen Problematik des deutschen Protestantismus nach dem Ende des Staatskirchentums 1918, pentru ca la puțin timp după aceea să vadă lumina tiparului remarcabila și voluminoasa carte menționată. Tînărul și talentatul istoric din Hamburg își valorifica astfel o muncă intensă de mai mulți ani al cărui prim obiectiv fusese elaborarea și susținerea unei disertații. Drept îndrumător al activității sale de doctorand, autorul l-a avut pe renumitul profesor și istoric hamburghez Fritz Fischer, binecunoscut în lume pentru remarcabilele sale lucrări consacrate politicii Reichului wilhelmian în ajunul și în timpul primului război mondial. Chiar și numai acest fapt îl recomandă pe dr. J. Jacke ca pe un tînăr istoric deosebit. Faptul că Prof. Dr. F. Fischer a îndrumat o teză cu o astfel de temă trebuie să surprindă, întrucît încă din ajunul celui de al doilea război mondial și apoi în epoca postbelică el a studiat istoria protestantismului german în secolul al XIX-lea, ca și raporturile dintre protestantism și politica germană în același veac. Așadar, în cazul Prof. F. Fischer, continuitatea preocupărilor este neîndoielnică.

Pînă la elaborarea acestei lucrări problemele raporturilor dintre biserica evanghelică și Republica de la Weimar au fost tratate doar în două mici studii, fără o bază științifică temeinică. De altfel, acestea au fost descrise nu de istorici propriu-ziși, ci de reprezentanți ai bisericii care slujeau și pe această cale biserica protestantă. Dr. J. Jacke se distanțează net de acești autori, abordînd problema ca om de știință, critic, ca un specialist independent față de biserică, ce se situează pe o poziție laică, liberală. Sursele de documentare folosite de el pentru elaborarea lucrării sînt de calitate deosebită : arhive ale bisericii prusace, arhive ale bisericii evanghelice germane, arhive particulare, Bundesarchiv Koblenz etc. Documentele din aceste arhive sînt deosebit de prețioase și, fapt notabil, au fost folosite de alți istorici.

Autorul abordează cîteva probleme fundamentale ale poziției și politicii bisericii evanghelice după primul război mondial. O primă chestiune este poziția acestei biserici evanghelice — din Prusia, Germania de Nord, Renania, Westfalia — față de Republica instaurată în Germania ca urmare a revoluției burghezo-democratice victorioasă în toamna anului 1918, de-a lungul perioadei 1918—1925. În discuție se află, așadar, perioada crizei postbelice din Germania, pînă cînd aceasta în mare s-a încheiat.

În diferite studii și lucrări publicate pînă la apariția lucrării pe care o prezentăm s-a susținut teza potrivit căreia *atitudinea negativă* a bisericii evanghelice față de republică avea doar o bază ideologică. J. Jacke demonstrează însă că biserica a avut interese cu mult mai importante și mai concrete pentru a adopta o astfel de poziție, cum ar fi : asigurarea materială a instituțiilor bisericești ; asigurarea influenței sale asupra poporului german. Într-un alt capitol, autorul se ocupă de reorganizarea bisericii evanghelice după război, reorganizarea impusă de împrejurarea că prin înlăturarea monarhiei în Prusia — regele acesteia fiind șeful bisericii — instituția a rămas fără conducător. Cauza interesului manifestat de autor pentru această reorganizare constă, după cum rezultă din lucrare, în faptul că eforturile grupurilor sociale conservatoare — junkerii, unii industriași din Silezia, cercurile militariste, înalți funcționari, în general «vechea elită» aristocratică — urmăreau să-și asigure în continuare controlul asupra bisericii, ceea ce reprezintă un interes politic aparte, dat fiind și împrejurarea că influența cercurilor liberale era foarte slabă. Concluzia desprinsă de dr. J. Jacke din analiza întreprinsă relevă faptul că biserica evanghelică și-a păstrat și după reorganizare caracterul conservator, adoptînd o poziție reacționară față de republica democrat-burgheză în care social-democrația era puternică. Atitudinea potrivnică social-democrației a bisericii evanghelice avea, după cum demonstrează autorul, o bază socială foarte precis conturată — vechile forțe aristocratice, reacționare, care controlau biserica.

Cît privește țelurile bisericii evanghelice în epoca postbelică din Germania, autorul precizează următoarele : biserica se vrea «populară» ; dorește să «reprezinte» întregul popor și să «conducă» poporul ; aspiră la o dominație clericală în școală și, în general, la o influență hotărîtoare în viața socială, culturală, spirituală. Autorul constată că biserica evanghelică nu este o instituție a poporului, ci a unei minorități restrînse și privilegiate, ostilă poporului. Ea reprezintă trecutul reacționar.

Cartea nu are un capitol special de concluzii, dar acestea apar deja formulate în introducere și în cuprinsul său, mai cu seamă cu prilejul expunerii deosebirilor dintre politica bisericii evanghelice în epoca wilhelmiană și cea din anii 1918—1925. Subliniind opoziția bisericii față de Republica de la Weimar, autorul remarcă totodată începuturile simpatiei cercurilor conducătoare ale bisericii față de mișcarea fascistă aflată în curs de dezvoltare. «Conflictul» ulterior dintre biserică și fascism s-a declanșat deoarece fascismul a vrut să facă din biserică un simplu instrument al dominației sale, pe cînd aceasta din urmă nu a acceptat situația, dorind să rămînă «autonomă». Ea a reprezentat însă în continuare vechile forțe reacționare, care aveau

www.dacoromanica.ro

unele rezerve față de național-socialism, care acceptau colaborarea cu puterea politică, cu condiția respectării «independenței» sale față de stat, inclusiv față de statul totalitar național-socialist. Importanța cărții în istoriografia vest-germană și generală constă în aceea că ea reprezintă o contribuție originală privind perioada crizei postbelice din Germania, perioadă în care trebuiesc căutate unele dintre cauzele evoluției spre fascism.

Firește, dr. J. Jacke nu are un punct de vedere marxist, ci unul laic, liberal, dar analiza lui critică reprezintă în fond o condamnare a rolului reacționar tradițional al bisericii evanghelice germane în societatea, modernă. Autorul este un anticlerical, ostil dominației bisericii în societate, dar crede totuși că biserica poate avea o funcție socială, o influență psihologică. Citind această carte, se poate înțelege mai bine politica germană din primii ani de după încheierea primului război mondial, ca și *continuitatea* care s-a manifestat în această politică.

Din păcate pentru cititorul care ar fi vrut eventual să urmărească analiza atitudinii bisericii evanghelice pînă la criza din 1933 și venirea fascismului la putere în Germania, dr. Jochen Jacke și-a oprit cercetările și analiza istorică la anul 1925. Parcurgînd însă paginile cărții scrise cu remarcabil talet, ascuțit spirit critic, cu atenția cuvenită acordată documentelor istorice de primă însemnătate, cititorului nu-i este totuși greu să sesizeze că evoluția politicii bisericii evanghelice a avut continuitatea sa firească : monarhistă, reacționară, naționalistă.

Mircea N. Popa

www.dacoromanica.ro

„REVISTA DE ISTORIE" publică în prima parte studii, note și comunicări originale de nivel științific superior, din domeniul istoriei vechi, medii, moderne și contemporane a României și universale. În partea a doua a revistei, de informare științifică, sumarul este completat cu rubricile : Probleme ale istoriografiei contemporane (Studii documentare), Viața științifică, Recenzii, Revista revistelor, Însemnări, Buletin bibliografic, în care se publică materiale privitoare la manifestări științifice din țară și străinătate și sînt prezentate cele mai recente lucrări și reviste de specialitate apărute în țară și peste hotare.

NOTĂ CĂTRE AUTORI

Autorii sînt rugați să trimită studiile, notele și comunicările, precum și materialele ce se încadrează în celelalte rubrici, dactilografiate la două rînduri în trei exemplare, trimiterile infrapaginale fiind numerotate în continuare. De asemenea, documentele vor fi dactilografiate, iar pentru cele în limbi străine se va anexa traducerea. Ilustrațiile vor fi plasate la sfîrșitul textului.

Numele autorilor va fi precedat de inițială. Titlurile revistelor citate în bibliografie vor fi prescurtate conform uzanțelor internaționale.

Autorii au dreptul la un număr de 30 de extrase.

Responsabilitatea asupra conținutului materialelor revine în exclusivitate autorilor. Manuscrisele nepublicate nu se restituie.

Corespondența privind manuscrisele, schimbul de publicații etc., se va trimite pe adresa Comitetului de redacție, B-dul Aviatorilor nr. 1, București.

www.dacoromanica.ro

REVISTE PUBLICATE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

- REVISTA DE ISTORIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE
- STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIE VECHE ŞI ARHEOLOGIE
- DACIA. REVUE D'ARCHEOLOGIE ET D'HISTOIRE ANCIENNE
- REVUE DES ETUDES SUD-EST-EUROPÉENNES
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE CLUJ-NAPOCA
- ANUARUL INSTITUTULUI DE ISTORIE ŞI ARHEOLOGIE A. D. XENOPOL – IAŞI
- STUDII ŞI CERCETĂRI DE ISTORIA ARTEI
  - SERIA ARTĂ PLASTICĂ
  - SERIA TEATRU – MUZICĂ – CINEMATOGRAFIE
- REVUE ROUMAINE D'HISTOIRE DE L'ART
  - SERIE BEAUX–ARTS
  - SERIA THÉÂTRE – MUSIQUE – CINEMA

www.dacoromanica.ro

LUCRĂRI APĂRUTE ÎN EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA

NICOLAESCU PLOPŞOR DARDU şi WOLSKI WANDA, **Elemente de demografie şi ritual funerar la populaţiile vechi din România**, 1975, 292 p., 1 pl., 23 lei.

OLTEANU ŞTEFAN, **Les Pays roumains à l'époque de Michel le Brave (L'Union de 1600)**, 1975, 159 p., 13,50 lei.

PIPPIDI D. M., **Scythica Minora. Recherches sur les colonies grecques du littoral roumain de la Mer Noire**, 1975, 314 p., XXXIV p., 38 lei.

POTRA GEORGE, **Documente privitoare la istoria oraşului Bucureşti, 1821—1848**, 1975, 527 p., 43 lei.

ŞANDRU D., **Reforma agrară din 1921 în România**, 1975, 360 p., 24,50 lei.

CIHODARU C., CAPROŞU I. şi ŞIMANSCHI I. (sub redacţia), **Documenta roumaniae historica A. Moldova (1384—1448)**, vol. I, 1976, 607 p., 46 lei.

NICOLAE STOICESCU, **Vlad Ţepeş**, 1976, 280 p., 20 lei.

ION POPESCU-PUŢURI, ACAD. ANDREI OŢETEA (sub redacţia) **Documente privind marea răscoală a ţăranilor din 1907**, 573 p., 38 lei.

* * * **Independenţa României**, 1977, 526 p., 39 lei.

* * * **Arta şi literatura în slujba independenţei naţionale**, 1977, 238 p., 28 lei.

IONEL GAL (coordonator), **Independenţa României, Documente**, vol. I, 1977, 420 p., 33 lei.

ŞTEFAN PASCU ş.a. **Documenta Romaniae Historica D. Relaţii între Ţările Române**, vol. I (1222—1456), 1977, 527 p., 39 lei.

PETRE DIACONU, SILVIA BARASCHI, **Păcuiul lui Soare. Aşezarea medievală (secolele XIII—XV)**, vol. II, 1977, 201 p. + XXVIII planşe, 36 lei.

Acad. ANDREI OŢETEA, **Pătrunderea comerţului românesc în circuitul internaţional (în perioada de trecere de la feudalism la capitalism)**, 1977, 168 p., 11 lei.

GHEORGHE CRISTEA, **Contribuţii la istoria problemei agrare în România. Învoielile agricole (1866—1882), legislaţie şi aplicare**, 1977, 169 p., 11 lei.

LEON ŞIMANSCHI (redactor coordonator), **Petru Rareş**, 1978, 328 p., 20 lei.

LUCIAN BOIA, **Relationships between Romanians, Czechs and Slovak (1848—1914)**, 1977, 159, p., 12 lei.

* * * **Răscoala seculor din 1595—1596. Antecedente, desfăşurare şi urmări**, 1978, 337 p., 19 lei.

FLOREA MOGOŞANU, **Paleoliticul din Banat**, 1978, 152 p., 11 lei.

PETRE I. ROMAN, IOAN NEMETI, **Cultura Baden în România**, 1978, 159, p., 18 lei.

RM ISSN CO — 3870

I. P. Informaţia c. 508

www.dacoromanica.ro

Lei 10